

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Solveiga Cirtautienė

**ŠIUOLAIKINĖ NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO KAIP
CIVILINIŲ TEISIŲ GYNIMO BŪDO KONCEPCIJA**

DAKTARO DISERTACIJA
Socialiniai mokslai: teisė (01 S)

Vilnius
2007

Disertacija rengta 2003–2007 metais Mykolo Romerio universitete Teisės fakultete
Civilinės ir komercinės teisės katedroje.

Mokslinio darbo vadovė

doc. dr. Dangutė Ambrasienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė,

01 S)

TURINYS

ĮVADAS	5
1. Neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir taikymo ypatumai Europos šalių teisinėse sistemose	15
1.1. <i>Teoriniai neturtinės žalos atlyginimo pagrindimo aspektai ir neturtinės žalos atlyginimo specifiką lemiantys veiksniai</i>	15
1.2. <i>Neturtinės žalos atlyginimo istorinė raida: esminiai pokyčiai</i>	21
1.2.1. <i>Neturtinės žalos atlyginimo istorinės ištakos</i>	21
1.2.2. <i>Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai bipoliarinės tradicijos šalyse</i>	24
1.2.3. <i>Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai singularinės tradicijos šalyse</i>	28
1.2.4. <i>Neturtinės žalos atlyginimo pokyčius lemiantys veiksniai ir neturtinės žalos internacionalizacija</i>	29
1.3. <i>Neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ypatumai Lietuvoje: istoriniai pokyčiai ir problemos</i>	42
2. Neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, tikslai	52
2.1. <i>Neturtinės žalos atlyginimo paskirties transformacija nuo baudos iki kompensacijos</i>	52
2.2. <i>Neturtinės žalos atlyginimo kompensacinė funkcija: funkcionalusis ir objektyvusis požiūris</i>	57
2.3. <i>Neturtinės žalos atlyginimo funkcijos Lietuvoje</i>	61
2.4. <i>Neturtinės žalos atlyginimo prevencinė funkcija</i>	63
3. Neturtinės žalos atlyginimo taikymo teisiniai pagrindai	66
3.1. <i>Neturtinės žalos samprata, kaip civilinės atsakomybės taikymo pagrindus lemiantis veiksnys</i>	68
3.1.1. <i>Neturtinės žalos definicijos problema</i>	68
3.1.2. <i>Neturtinės žalos sampratos evoliucija: subjektyvių ir objektyvių neturtinės žalos turinio elementų išskyrimo reikšmė</i>	72
3.2. <i>Neturtinės žalos objektas, kaip civilinės atsakomybės taikymo pagrindus lemiantis veiksnys</i>	82
3.2.1. <i>Neturtinės žalos atlyginimo teisinių pagrindų esminiai skirtumai bipoliarinės ir singularinės tradicijos šalyse</i>	83
3.2.2. <i>Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai pažeidus asmens teises į fizinį ir dvasinį vientisumą</i>	85
3.2.3. <i>Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai teisių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje, pažeidimo atveju</i>	97
3.2.4. <i>Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai sutartinių įsipareigojimų pažeidimo atveju</i>	102
3.3. <i>Subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, problematika</i>	111
3.3.1. <i>Neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusio asmens artimiesiems problematika</i>	112
3.3.1.1. <i>Neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo artimiesiems problematika Europos šalyse</i>	112
3.3.1.2. <i>Neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo artimiesiems problematika Lietuvoje</i>	124
3.3.1.3. <i>Galimas neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo artimiesiems taikymo modelis</i>	131
3.3.2. <i>Neturtinės žalos atlyginimo taikymo problemos, ginant pažeistas juridinio asmens teises</i>	138
3.3.2.1. <i>Neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims problematika Europos šalyse</i>	137
3.3.2.2. <i>Neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims problematika Lietuvoje</i>	144
3.3.2.3. <i>Galimas neturtinės žalos atlyginimo, pažeidus juridinio asmens teises, taikymo modelis</i>	148
4. Neturtinės žalos dydžio nustatymo problematika	154
4.1. <i>Neturtinės žalos dydžio nustatymą lemiantys veiksniai</i>	154
4.2. <i>Neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų apžvalga Europos šalyse</i>	163
4.3. <i>Neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai Lietuvoje</i>	168
IŠVADOS	185
PASIŪLYMAI	188

1. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO TEISINIO REGULIAVIMO IR TAIKymo YPATUMAI EUROPOS ŠALIŲ TEISINĖSE SISTEMOSE 15.....3

ĮVADAS.....4

1. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO TEISINIO REGULIAVIMO IR TAIKymo YPATUMAI EUROPOS VALSTYBIŲ TEISINĖSE SISTEMOSE.....14

IVADAS

Problematika ir darbo aktualumas. Vertinant šiuolaikines neturtinės žalos atlyginimo vystymosi tendencijas Europoje akivaizdu, kad neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir šio instituto taikymo įvairiose Europos šalyse skirtumai, susiję ir su neturtinės žalos priteisimu skirtingų teisių pažeidimo atvejais, ir su neturtinės žalos dydžiais, mažėja, o neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo sritis plečiasi net ir bipoliarinės tradicijos šalyse, kuriose turtinė ir neturtinė žala tradiciškai atskirtos, o neturtinės žalos atlyginimas paprastai siejamas su įstatymo nustatytais ribotą taikymo galimybę lemiančiais kriterijais. Tai lemia bendri Europos politiniai, ekonominiai, socialiniai integracijos procesai ir poreikis užtikrinti veiksmingą žmogaus teisių apsaugą. Tradiciniai neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ribojimai dažniausiai keičiami teismų praktikos būdu atsižvelgiant į prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos doktrinos raidą bei konstitucinį visišką žalos atlyginimo principą, grindžiamą idėja, kad neteisėtais veiksmais padaryta žala asmeniui turi būti atlyginta, nesvarbu, ar ji pasireiškia turtinio, ar neturtinio pobūdžio praradimais, ir nepaisant to, ar ji padaryta turtinėms ar neturtinėms vertybėms.

Kita vertus, pripažinus neturtinės žalos atlyginimą visaverčiu teisių gynimo būdu šiandien iškyla teisingo žalos atlyginimo problema, nes neturtinio pobūdžio praradimai sunkiai pamatuojami, individualūs, prarasta vertybė neįkainojama, todėl kalbėti apie visišką neturtinės žalos atlyginimą galima tik reliatyviai. Be to, ir Vakarų Europos valstybėse, ir Lietuvoje pastebima sparti tendencija plėsti atlygintinos neturtinės žalos atlyginimo atvejų sąrašą ir didinti priteistinos neturtinės žalos dydžius kelia horizontalaus ir vertikalus teisingumo¹ užtikrinimo problemą

¹ Horizontalus ir vertikalus teisingumas yra sąvoka, kuria apibrėžiama viena esminių problemų neturtinės žalos atlyginimo srityje, susijusi su būtinybe užtikrinti prognozuojamą teismų praktiką nustatant neturtinės žalos dydžius konkrečiose bylose, kai siekiama užtikrinti, kad už tų pačių teisių pažeidimų sukeltus vienodo sunkumo neigiamus padarinius būtų priteisti panašūs neturtinės žalos dydžiai (horizontalus teisingumas), o neturtinės žalos dydžiai už tų pačių teisių pažeidimų sukeltus nevienodo sunkumo teisinius padarinius skirti proporcingai teisių padarinių dydžiui (vertikalus teisingumas) (terminas vartojamas, pvz., Comandé G. Towards a global model for adjudicating personal injury damages: bringing Europe and the United States // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878131, žiūrėta: 2007 09 10; taip pat Rogers W.V.H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective [European Center on Tort and Insurance Law](#). Vienna / New York: Springer, 2001).

neturtinės žalos atlyginimo srityje, nes interesų pusiausvyros ir teisinio apibrėžtumo principai, lemiantys teisingą neturtinės žalos atlyginimo koncepciją, reikalauja, jog neturtinės žalos atlyginimas neskatintų piktnaudžiauti teise ir nepagrįstai riboti kitų asmenų veikimo laisvę.

Pirmiau nurodyti veiksniai lemia tai, kad konceptualiai pagrįstų, aiškių ir lanksčių neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo ribas apibrėžiančių kriterijų, kurie atspindėtų visuomenės poreikius ir galimybes, užtikrintų skaidrią ir prognozuojamą teismų praktiką neturtinės žalos atlyginimo srityje, identifikavimas tampa esmine šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijos problema, nes tradiciniai teisinio reguliavimo modeliai yra nepakankami siekiant užtikrinti veiksmingą žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Tai suponuoja šios srities mokslinės analizės būtinumą ir aktualumą tiek globaliajame, tiek nacionaliniame prasme.

Pažymėtina ir tai, kad Europos ir Lietuvos neturtinės žalos teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos tyrimai rodo, jog tiek neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo, tiek teismų praktikos skirtumus lemia senos nacionalinės tradicijos ir nacionaliniai vertybiniai prioritetai, todėl būtent šie veiksniai daugiausia prisideda prie neigiamo požiūrio į galimą neturtinės žalos atlyginimo teisinio mechanizmo suderinimą Europos Sąjungos lygiu. Kita vertus, lyginamieji Europos valstybių teisinio reguliavimo, teisminės problematikos moksliniai tyrimai, ieškant bendrų Europos šalims deliktų teisės teisinio mechanizmo ypatumų, padeda įvertinti esamo neturtinės žalos atlyginimo instituto teisinio reguliavimo efektyvumą, numatyti bendras vystymosi tendencijas, iš naujo įvertinti nacionalinę teisinio reguliavimo sistemą ir taip nustatyti esmines problemas neturtinės žalos atlyginimo srityje, atveriant kelią teisinės sistemos modernizavimui, kad būtų sukurtas teisingas, lankstus visiško neturtinės žalos atlyginimo mechanizmas ir taip užtikrinama veiksminga žmogaus teisių ir laisvių apsauga.

Neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, vystymosi tendencijų analizė įvairiose Europos valstybėse ir šio instituto konceptualus mokslinis įvertinimas Lietuvoje aktualus ir dėl to, kad teisės doktrinos vakuumas ir teismų praktikos nevienodumas šioje srityje rodo, jog Lietuvoje sunkiausia prognozuoti bylą, kuriose prašoma priteisti neturtinę žalą, baigtį, nes bendra tendencija didinti atlygintinos neturtinės žalos dydžius atskirų kategorijų bylose skirtingų kompetencijų ir instancijų teismuose netolygi, be to, teismų praktikoje taikomi skirtingi neturtinės žalos įrodinėjimo standartai tos pačios kategorijos bylose. Tai kelia piktnaudžiavimo šia

teise grėsmę ir skatina nepasitikėti teismais, todėl Lietuvoje būtina suformuoti konceptualų vienodą požiūrį į neturtinės žalos atlyginimą.

Tyrimo objektas. Šio darbo tyrimo objektas – neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisinio reguliavimo ir šio instituto taikymo teismų praktikoje ypatumai, daugiausia dėmesio skiriant šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo vystymosi tendencijoms, neturtinės žalos atlyginimo taikymo plėtimąsi lemiantiems veiksniams ir šio instituto taikymo ribas nustatančių kriterijų analizei.

Darbo tikslas – išanalizuoti neturtinės žalos, kaip civilinių teisių gynimo būdo, vystymosi tendencijas Europos valstybėse, įvertinti esamo neturtinės žalos atlyginimo instituto teisinio reguliavimo veiksmingumą, konceptualiai pagrįsti neturtinės žalos atlyginimo, kaip žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, apsaugos priemonės, būtinybę, identifikuoti galimus neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo ribas lemiančius kriterijus, nurodyti sunkumus, su kuriais susiduriama modernizuojant neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo sistemą, ir pateikti pasiūlymus, kaip pašalinti nustatytus trūkumus.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti esminius istorinius pokyčius, nulėmusius šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijos vystymąsi ir problemas, įvertinti neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, raidą Lietuvoje kitų Europos valstybių teisinio reguliavimo ir teismų praktikos kontekste.

2. Nustatyti neturtinės žalos sampratos turinį, jos apimtį, nurodyti neturtinės žalos sampratos aiškinimo galimybes ir ribas, atskleisti neturtinės žalos turinio subjektyvių ir objektyvių elementų reikšmę nustatant neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinės atsakomybės formos, teisinius pagrindus.

3. Nustatyti neturtinės žalos atlyginimo, kaip šiuolaikinio civilinių teisių gynimo būdo, tikslus, atskleisti, kaip šiuolaikiniai neturtinės žalos atlyginimo tikslai lemia neturtinės žalos atlyginimo taikymo teisinių pagrindų ir neturtinės žalos dydžio nustatymo specifiką.

4. Nustatyti neturtinės žalos objektą, išanalizuoti neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinės atsakomybės formos, taikymo teisinius pagrindus, parodyti, kaip neturtinės žalos objektas veikia bendrą civilinės atsakomybės sąlygų nustatymą.

5. Išanalizuoti neturtinės žalos dydžio nustatymo problematiką Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse, identifikuojant bendrus konceptualiai pagrįstus neturtinės žalos dydžio

nustatymo kriterijus. Parodyti Lietuvos teisinio reguliavimo trūkumus neturtinės žalos atlyginimo srityje, pasiūlyti galimus problemų sprendimo būdus teismų praktikos būdu, pateikti teisės aktų tobulinimo rekomendacijas.

Mokslinis darbo naujumas ir praktinė reikšmė. Disertacijoje nagrinėjama problema aktuali tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriu. Išsiaiškinus šiuolaikinę neturtinės žalos atlyginimo koncepciją lemiančius veiksnius ir identifikavus neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas nustatančius kriterijus, gali būti tobulinama esama teisinio reguliavimo bazė ir teismų praktika, užpildomos esamo teisinio reguliavimo spragos ir pašalinami trūkumai.

Pirma, nors naujausioje užsienio mokslinėje literatūroje daug dėmesio skiriama atskiriems šios problemos aspektams, stinga sisteminės su neturtinės žalos atlyginimo taikymu išskylančių problemų analizės ir bendrų, visiems priimtinių jų sprendimo būdų paieškos Europos valstybių lygiu. Šiame darbe pateikiama sisteminė įvairių šalių teisinio reguliavimo modelių ir teismų praktikos analizė, pateikiami galimi problemų sprendimų būdai Europos deliktų teisės unifikavimo kontekste.

Antra, šiame darbe pirmą kartą Lietuvos teisiniame diskurse pateikiamas ne tik teorinis neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, pagrindimas, bet ir iškeliamos šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip visaverčio teisių gynimo būdo, taikymo problemos, jas lemiantys veiksniai, pateikiami dabar taikomi ir alternatyvūs praktikoje išskylančių problemų sprendimo būdai.

Trečia, analizės naujumą rodo ir tai, kad atsisakoma tradicinio požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą, kaip išimtinį teisių gynimo būdą, kuris ilgą laiką taikytas tik už įstatyme nustatytų teisių pažeidimus, ir pabrėžiama būtinybė plėsti neturtinės žalos atlyginimą prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo atveju. Darbe identifikuojami ir atskleidžiami šiuolaikinę neturtinės žalos atlyginimo koncepciją pagrindžiantys ir iš jos išvestini neturtinės žalos taikymo ribas nustatantys kriterijai, leidžiantys užtikrinti vertikalų ir horizontalų teisingumą neturtinės žalos atlyginimo instituto teisinio reguliavimo sistemoje ir teismų praktikoje. Šių kriterijų ieškoma ir jie identifikuojami analizuojant užsienio šalių praktiką, deliktinės teisės vystymosi tendencijas Europos valstybių žalos atlyginimo santykių teisinio reguliavimo sistemos ir teisminės praktikos kontekste. Toks sisteminis tyrimas leidžia nustatyti esamo teisinio reglamentavimo ir taikymo trūkumus, surasti alternatyvius neturtinės žalos atlyginimo problemų sprendimo būdus, atitinkančius šiuolaikinę neturtinės žalos atlyginimo koncepciją. Todėl darbas taip pat naudingas

teismams taikant ir aiškinant esamą neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, reglamentavimą.

Ketvirta, moksliniu darbu gali būti remiamasi dėstant civilinę teisę ir rengiant mokomuosius leidinius. Įgyvendinus siūlomas praktines rekomendacijas, galima tikėtis, kad šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo koncepcija ir ją lemiantys veiksniai bus dėstomi mokslo įstaigose, taip pat ši koncepcija paskatins naujo diskurso, skirto asmens neturtinių teisių apsaugai, įdiegimą, nes tai turėtų turėti praktinės reikšmės vystant ir tobulinant esamą civilinių teisių gynimo sistemą, siekiant užtikrinti veiksmingą žmogaus teisių apsaugą.

Darbo ginamieji teiginiai:

- Šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo, koncepcija remiasi bendra žalos atlyginimo taisykle, nes įstatymo nustatytų kriterijų, ribojančių galimybę atlyginti neturtinę žalą, formalus taikymas nebepatenkina veiksmingo asmens teisių ir laisvių gynimo poreikio.
- Neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo ir civilinės atsakomybės formos, taikymo apimtį ir teisinių pagrindų nustatymo specifiką lemia neturtinės žalos prigimtis ir asmens pažeistų teisių pobūdis, t. y. neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo apimtis tuo platesnė, kuo svarbesnė yra pažeista vertybė ir kuo akivaizdesni neigiami teisės pažeidimo padariniai.
- Neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų identifikavimą ir jų vertinimą lemia neturtinės žalos atlyginimo kompensaciniai tikslai ir teisingo neturtinės žalos atlyginimo idėja, suponuojanti būtinybę užtikrinti protingą pusiausvyrą tarp prognozuojamos, nediskriminuojančios ir neturtinės žalos dydžio nustatymą individualizuojančios sistemos.

Tyrimų apžvalga. Lietuvoje nedaug yra mokslinių tyrimų, skirtų išsamiai neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir teismų praktikos analizei. Be to, šie darbai arba yra tik aprašomojo pobūdžio, arba dėmesys sutelkiamas tik į vieną iš neturtinės žalos atlyginimo aspektų. Paminėtini šie neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo tyrimai Lietuvoje: V. Mikelėnas ir D. Mikelėnienė moksliniame straipsnyje yra atlikę neturtinės žalos

atlyginimo lyginamąją užsienio šalių analizę². Neturtinės žalos atlyginimo institutas nagrinėjamas ir V. Mikelėno monografijoje³. A. Rudzinskas atliko neturtinės žalos instituto genezės tyrimą⁴; neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo tyrimą⁵; neturtinės žalos atlyginimo reglamentavimo 1964 m. CK ir 2000 m. CK tyrimą. Neturtinė žala, kaip vienas iš autorių teisių gynimo būdų, lyginimo, istoriniu, teleologiniu, sisteminės analizės ir apibendrinimo metodais analizuojama V. Mizaro monografijoje⁶. Neturtinės žalos atlyginimo institutas analizuojamas ir Mykolo Romerio universiteto išleistame autorių kolektyvo vadovelyje⁷. Pastaraisiais metais neturtinės žalos atlyginimas atskirų neturtinių teisių pažeidimo atvejais nagrinėtas ir kai kurių jaunų mokslininkų straipsniuose⁸.

Užsienio valstybėse, skirtingai nei Lietuvoje, neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisiniam reguliavimui, taikymo problematikai ir įvairioms Europos valstybėms bendroms vystymosi tendencijoms pastaraisiais metais skiriama daug dėmesio. Kadangi visų tyrinėtojų paminėti neįmanoma, be to, didelė dalis tyrimų buvo atliekami gana fragmentiškai, be išsamesnio mokslinio nagrinėjamo instituto pagrindimo arba tik iš nacionalinės teisės pozicijų, arba jie atlikti prieš daugiau nei dešimtmetį, šie tyrimai neatspindi nūdienos problemų. Taigi paminėtini tik nagrinėjamą temą nuosekliai gvildinę svarbiausi autoriai: J. Ady⁹,

² Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // *Justitia*. 1998, Nr. 2–3.

³ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.

⁴ Rudzinskas A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje//*Jurisprudencija*. 2001, t. 21(13).

⁵ Rudzinskas A.. Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai // *Jurisprudencija*. 2003, t. 37(29).

⁶ Mizaras V. Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai. – Vilnius: Justitia, 2003.

⁷ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.

⁸ Žr., pvz., Volodko R. Subjekto, turinčio teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymo problematika // Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Justitia, 2007, p. 88–111, ir kt.

⁹ Ady J. Ersatzanspruch wegen immaterieller Einbußen. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004.

F. D. Busnelli¹⁰, G. Comandé¹¹, H. Brox¹², A. Erdelevskis¹³, M. N. Maleina¹⁴, B. Markesinis, M. Coester, G. Alpa, A. Ullstein¹⁵, D. McIntosh¹⁶, W. Pfennigstorff¹⁷ ir kt.

Renkant medžiagą disertacijai, naudotasi ne tik Lietuvos bibliotekų fondais, bet ir mokslinių stažuočių metu gautais Europos deliktų ir draudimo teisės centro atliktais lyginamaisiais moksliniais tyrimais deliktų teisės srityje¹⁸, taip pat Šveicarijos lyginamosios teisės instituto išleista ir surinkta mokslinė medžiaga.

Atliekant tyrimą naudotasi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo, skirtingų Europos valstybių (Austrijos, Estijos, Didžiosios Britanijos, Belgijos, Latvijos, Olandijos, Italijos, Prancūzijos, Rusijos, Vokietijos ir kt.) ir Lietuvos teisės aktais bei teismų praktika.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Pagrindiniai tyrimo rezultatai paskelbti Mykolo Romerio universiteto mokslo darbų žurnale „Jurisprudencija“ ir teisės žurnale „Justitia“: „Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių teisių gynimo būdas“, „Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sužalojus sveikatą arba atėmus gyvybę“, taip pat Civilinio kodekso

¹⁰ Busnelli Francesco D. *Il danno biologico. Dal diritto vivente al diritto vigente*. Torino: G. Giappichelli Editore, 2001; *La valutazione del danno alla salute. Profile giuridici, medico-legali ed assicurativi*. Padova: Cedam, 1995 ir kt.

¹¹ Comandé G. *Towards a Global Model for Adjudicating Personal Injury Damages: Bridging Europe and the United States* // 19 Temple International & Comparative Law Journal n. 2, 2005, 241–369; *Le non pecuniary losses in common law* // Rivista di diritto Civile, 1993, I, p. 453; *Il danno alla persona in Europa tra giudice e legislazione* // La responsabilità civile. Tredici variazioni sul tema. G. Ponzanelli. Padova: CEDAM, 2002, ir kt.

¹² Brox H. *Allgemeines Schuldrecht / Seit der 28. Aufl. fortgef. von Wolf-Dietrich Walker – 30. Aktualisierte Auflage*. – München: Beck, 2004.

¹³ Эрделевский А. *Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики*. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Волтерс Клувер, 2004.

¹⁴ Малеина. М. Н. *Личные неимущественные права граждан*, Москва, 2001.

¹⁵ Markesinis B. Coester M., Alpa G., Ullstein A. *Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline)*. Cambridge University Press, 2005.

¹⁶ McIntosh D., Holmes M. *Personal injury awards in EC countries, an industry report*, prepared by, Lloyd's of London press LTD, 1990.

¹⁷ Pfennigstorff W. *Hardcover. Personal Injury compensation: a comparative study of Liability law and Compensation schemes in Ten Countries and the United States*. Insurance Research Council. Lloyds of London press Ltd., 1993.

¹⁸ Pvez., Koch A. B., Koziol H. [Compensation for personal injury in a comparative perspective](#). European Center on Tort and Insurance Law . Springer, 2003; *Principles of European tort law: text and commentary*. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005; Rogers W. V. H. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. [European Center on Tort and Insurance Law](#). Vienna / New York: Springer, 2001; Schobel T. *Der Ersatz frustrierter Aufwendungen. Vermögens – und Nichtvermögensschaden im österreichischen und deutschen Recht*. European Center on Tort and Insurance Law, Vienna / New York: Springer, 2002; Koziol H., Warzilek A. *Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien / The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005; Magnus U. *Unification of Tort Law: Damages*. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2001 ir kt.

įsigaliojimo penkmečiui skirtame mokslinių straipsnių rinkinyje „Juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą vystymosi tendencijos Europos deliktų teisės unifikavimo kontekste“. Darbas svarstytas Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedroje.

Tyrimų rezultatai taip pat pristatyti dviejuose pranešimuose mokslinių konferencijų metu Mykolo Romerio universitete, Šveicarijos lyginamosios teisės institute mokslinės stažuotės metu, naudoti rengiant civilinės teisės vadovėlį¹⁹, metodinę medžiagą civilinės teisės seminarams, skaitant paskaitas Lietuvos advokatūroje, kitose institucijose, draudimo įmonėse, teikiant pasiūlymus Lietuvos Aukščiausiajam Teismui rengiant teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisinio reguliavimo aiškinimo ir taikymo baudžiamosiose ir civilinėse bylose apibendrinimus.

Darbo struktūrą nulėmė suformuluoti uždaviniai. Darbą sudaro įvadas, keturios dalys, išvados ir pasiūlymai.

Pirmoje dalyje analizuojami esminiai istoriniai pokyčiai neturtinės žalos atlyginimo srityje įvairiose Europos valstybėse, nulėmę šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip teisių gynimo būdo, koncepcijos ypatumus, jos teisinio reguliavimo ir taikymo įvairovę. Identifikuojamos šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo problemos, pateikiami galimi jų sprendimo būdai.

Antroje dalyje atskleisti esminiai šio meto neturtinės žalos atlyginimo, kaip kompensacinio civilinių teisių gynimo būdo, tikslai, lemiantys neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ypatumus ir kriterijų, apibrėžiančių, neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas ir šio instituto vietą kitų civilinių teisių gynimo būdų sistemoje, specifiką.

Trečioje dalyje analizuojami teisiniai neturtinės žalos atlyginimo taikymo pagrindai. Pirma, nustatomos neturtinės žalos sampratos turinio ribos, nurodoma neturtinės žalos, kaip faktinio neturtinės žalos atlyginimo pagrindo, nustatymo specifika ir reikšmė. Antra, atskleistas neturtinės žalos objekto turinys, lemiantis papildomų neturtinės žalos atlyginimo teisinių pagrindų poreikį ir kriterijų, leidžiančių nustatyti neturtinės žalos atlyginimo faktą konkrečioje byloje, specifiką. Trečia, atskleistos neturtinės žalos atlyginimo subjektų – nukentėjusiojo asmens artimųjų ir juridinių asmenų – teisės į neturtinės žalos atlyginimą įgyvendinimo ribos.

¹⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D., Cirtautienė S. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.

Ketvirtoje dalyje įvertinti Europos ir Lietuvos įstatymų leidybos ir jurisprudencijos suformuoti neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, šių kriterijų tarpusavio santykis, jų reikšmė ir priklausomybė nuo neturtinės žalos atlyginimo tikslų ir ginamos vertybės specifikos. Išanalizuoti neturtinės žalos dydžio nustatymo būdai, kitos su neturtinės žalos dydžio nustatymu susijusios lanksčios, nediskriminuojančios ir prognozuojamos neturtinės žalos atlyginimo sistemos įgyvendinimo problemos, pateikti galimi šių problemų sprendimo būdai.

Darbo metodologija. Pagrindiniai darbe taikyti metodai – istorinis, lyginamasis, teleologinis ir kiti teisės moksle naudojami metodai.

Istorinis metodas buvo naudojamas atskleidžiant neturtinės žalos atlyginimo instituto genezę, analizuojamų teisės normų prasmę, nustatant neturtinės žalos teisinio reguliavimo ir taikymo įvairovę lemiančius veiksnius: konkretaus laikotarpio vertybinius prioritetus, ekonomines galimybes, asmens neturtinių teisių ir neturtinių vertybių teisinės apsaugos poreikį. Istorinis metodas leido ištirti teisinio reguliavimo įvairiose šalyse raidą, atskleisti, kaip šis reguliavimas keitėsi įvairiais laikotarpiais, nustatyti, kokie veiksniai lėmė pokyčius, ir identifikuoti svarbiausias šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijos problemas.

Lyginamojo metodo panaudojimas leido sugretinti įvairių Europos valstybių neturtinės žalos teisinio reguliavimo ir šio instituto įgyvendinimo ypatumus, padėjo nustatyti naujus požiūrius, idėjas, išsamiau pagrindė Lietuvos patirtį šioje srityje ir mokslinio tyrimo argumentaciją. Moksliniame darbe Lietuvos teisės normos ir jų įgyvendinimo praktika lyginama su Austrijos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Italijos, Belgijos, Olandijos, Rusijos, Vokietijos, Latvijos, Estijos atitinkamomis teisės normomis ir jų įgyvendinimu. Šis metodas taip pat sudarė galimybes nustatyti skirtingų jurisdikcijų panašumus ir skirtumus, siekiant atskleisti universalias problemas, kylančias dėl neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir šio instituto taikymo teismų praktikoje, nustatyti universalius neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, požymius ir bendrus trūkumus, siūlyti naujus sprendimo variantus, galinčius pasitarnauti galimam neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisinio reguliavimo modernizavimui ir galimam Europos deliktų teisės unifikavimui.

Teleologinis metodas naudojamas atskleidžiant šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijos tikslus ir neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas leidžiančius nustatyti kriterijus. Teleologinis metodas naudojamas ne tik Lietuvos ir kitų Europos šalių teisės aktų, bet ir teismų sprendimų analizei, atskleidžiant skirtingų Europos šalių socialines

vertybes ir kitus veiksnius, lėmusius savitus neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisinio reguliavimo ir taikymo teismų praktikoje ypatumus. Teleologinio metodo naudojimas leido atskleisti vidinę teisės normos teksto prasmę, parodyti, kokios yra galimos teisės normos interpretacijos, kokie būtų šių interpretacijų padariniai.

Tyrimui naudoti ir kiti teisės mokslo metodai – sisteminis, analitinis, lingvistinis, šaltinio turinio analizės ir kt. *Sisteminio metodu* atskleidžiama neturtinės žalos prigimties ir neturtinės žalos atlyginimo objekto įtaka šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijos problemos sprendimo metodologijai. Naudojantis *analitiniu metodu* pateikta nūdienos neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir teismų praktikos kritika, galimi problemų sprendimo būdai. Šiais metodais siekta atskleisti, kuo grindžiama šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija, nustatyti esamo teisinio reglamentavimo spragas ir keistinus elementus. *Lingvistinė teisės normų analizė* padėjo atskleisti tikrąją teisės normos prasmę ir ryšius su kitomis normomis. *Šaltinio turinio analizės metodu* analizuota Lietuvos ir kitų Europos šalių autorių mokslinė literatūra ir teisės aktai.

1. Neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir taikymo ypatumai Europos valstybių teisinėse sistemose

1.1. Teoriniai neturtinės žalos atlyginimo pagrindimo aspektai ir neturtinės žalos atlyginimo specifiką lemiantys veiksniai

Šiuolaikinės neturtinės žalos, kaip civilinių teisių gynimo būdo ir civilinės atsakomybės rūšies, koncepcijos vystymasis nulemtas demokratinės visuomenės raidos ir teisinės valstybės idėjos, kuri suponuoja būtinybę tinkamai ir veiksmingai ginti bei saugoti žmogaus teises ir laisves. Visavertį žmogaus gyvenimą lemiančių ir užtikrinančių neturtinių teisių ir neturtinių vertybių (teisė į gyvybę, į laisvę ir asmens neliečiamybę, laisvė pasirinkti gyvenamąją vietą, teisė į privatų gyvenimą, minties, sąžinės ir religijos laisvė ir kt.) įtvirtinimas nacionaliniu lygiu daugelio Europos ir kitų valstybių Konstitucijose ir tarptautiniuose dokumentuose, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos koncepcijos vystymas nacionalinių ir tarptautinių teismų praktikoje ir teisės doktrinoje suponuoja pareigą valstybei ir įstatymų leidėjui užtikrinti jų tinkamą realizavimą, numatyti realias ir veiksmingas jų gynimo priemones. Fiziinių ir juridinių asmenų subjektinių teisių apsaugos užtikrinimas teisės aktais neturtinių vertybių gynimo srityje formuoja visuomenės pagarbą asmeniui ir jo teisėtai veiklai. Tai didina visuomeninį saugumą, užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje asmeniui suteiktų teisių ir laisvių įgyvendinimą.

Konstitucinė žmogaus teisių ir laisvių apsauga ir būtinybės atlyginti asmeniui padarytą žalą, kaip vienos iš esminių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijų, konstitucinis įtvirtinimas lemia tai, kad neturtinės žalos atlyginimo, anksčiau daugelyje Europos šalių, įskaitant ir Lietuvą, suprantamo kaip išimtinio teisių gynimo būdo, taikymo sritis plečiasi, ir neturtinės žalos

atlyginimas, kaip veiksmingas teisių gynimo būdas, taikomas ne tik deliktų teisėje, bet ir sutartinės atsakomybės atvejais²⁰. Neturtinės žalos atlyginimas tampa visaverčiu teisių gynimo būdu ir prilygsta turtinės žalos atlyginimui net ir bipoliarinės tradicijos šalyse, kuriose turtinė ir neturtinė žala tradiciškai atskirtos, ir neturtinės žalos atlyginimas paprastai siejamas su įstatymo nustatytais ribotą taikymo galimybę sąlygojančiais kriterijais. Civilinės atsakomybės kompensacinės funkcijos pobūdį lemiantys teisingo atlyginimo, lygiateisiškumo, proporcingumo ir diskriminacijos draudimo principai nebepateisina riboto požiūrio neturtinės žalos atlyginimo srityje, todėl neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, vis platesnis taikymas įstatymų leidybos ar jurisprudencijos būdu vertintinas kaip teisinės sistemos atsakas į padidėjusį poreikį kuo efektyviau apginti asmens individualius interesus visuomenėje, pripažįstant, kad neturtinės žalos atlyginimas šiandien yra būtinas, nes atlieka fundamentalią funkciją – išreiškia visuotinį asmens orumo pripažinimą (pranc. *l'eminente dignite de la personne humaine*)²¹. Nors neturtinės žalos atlyginimą iš esmės lemia būtinybė kompensuoti žalą, kurios įvertinti pinigais neįmanoma, nes ji padaroma vertybėms, neturinčioms piniginės išraiškos, ir pasireiškia neigiamais asmens išgyvenimais, kurie sunkiai apskaičiuojami pinigais ir dažnai išvis negali būti kompensuoti, atsižvelgiant į šiuolaikinėje visuomenėje padidėjusį poreikį apsaugoti ne tik žmogaus gyvybę ar fizinę jo sveikatą, bet ir į siekį užtikrinti asmens dvasinį, psichologinį komfortą, puoselėti tvirtus socialinius santykius (ypač šeimos), teisės garantuojama kompensacijos už patirtą skausmą ir kančias galimybė reiškia, kad teisė netoleruoja veiksmų, darančių neigiamą įtaką ne tik asmens turtui, bet ir jo fizinei, dvasinei ir psichologinei gerovei, ir yra tam tikra pagarbos asmeniui *per se*, kai ginamas asmenybės vientisumas ir kiekvieno asmens apsisprendimo laisvė, taip pat solidarumo su nukentėjusiuoju išraiška.

Be to, šiandien pripažįstama, kad valstybės teisinės apsaugos apimtis ir jos priemonių pobūdis atspindi visuomenės gerovę ir jos poreikius²². Todėl vis naujų asmens poreikių ir interesų

²⁰ Europos Teisingumo Teismo 2002 m. kovo 12 d. sprendimas byloje *Somone Leitner v. TUI Deutschland GmbH Co. KG* (Nr. C-168/00). Šioje byloje Teismas, aiškindamas 1990 m. birželio 13 d. ET direktyvos 90/314/EEC nuostatas, pažymėjo, kad nors priteistinos neturtinės žalos, pažeidus turizmo paslaugų sutartį, dydis įstatymu gali būti protingai ribojamas, tačiau neturtinė žala turi būti priteisiama ne tik už sveikatos sužalojimą, nevykdant ar netinkamai vykdant sutartinius įsipareigojimus, bet ir praradus galimybę atostogauti (angl. *loss of enjoyment of the holidays*).

²¹ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 93.

²² Giovanni Comandé. Towards better use of information in personal injury cases / Koziol H., Spier J. Liber Amicorum Pierre Widmer: SpringerWienNewYork, ed. European Centre of Tort and Insurance Law, 2003, p. 15.

pripažinimas teisės saugomomis vertybėmis iš esmės nulemtas ne tik vis didėjančio poreikio kuo labiau užtikrinti individo laisvę ir jo interesus, bet ir išsivysčiusios visuomenės ekonominių galimybių. Ekonominis aspektas, lemiantis būtinybę įvertinti valstybės ekonomines galimybes nustatant tam tikrą teisinės apsaugos lygį, ypač svarbus neturtinės žalos atlyginimo srityje, nes ekonominiu požiūriu neturtinės žalos atlyginimas susijęs su kompensavimu žalos, padarytos vertybėms, neturinčioms piniginės išraiškos ir nesukuriančioms pridėtinės vertės. Be to, kad tradiciškai neturtinę žalą sunku tiksliai apskaičiuoti ir iš esmės neetiška neturtinio pobūdžio praradimus vertinti pinigais, neturtinės žalos atlyginimo galimybė neigiama ir dėl to, kad žalos atlyginimo santykiuose finansiniai ištekliai yra riboti, todėl turimas lėšas būtų racionaliau panaudoti, pvz., sužalotų asmenų negautoms pajamoms ar turėtoms išlaidoms kompensuoti. Tačiau pripažįstant, kad civilinė teisė skirta reguliuoti ne tik civilinės apyvartos santykius, kad ja siekiama ne tik ekonominių tikslų ir saugoti ne tik tuos, kurie pajėgūs dalyvauti civilinėje apyvartoje ir kurti pridėtinę vertę, bet ir ginti žmogų kaip vertybę, nepaisant jo darbingumo, visuomeninio naudingumo, poreikis ir būtinybė atlyginti neturtinę žalą už neturtinių vertybių pažeidimus nekvestionuojami. Be to, panaikinus teisę į neturtinės žalos atlyginimą, tam tikrais atvejais (pvz., sveikatos sužalojimo) nepilnamečiai ir nedarbingi asmenys turėtų tik itin ribotą žalos atlyginimo galimybę, ir tai reikštų nepagrįstą jų diskriminavimą. Tokių neturtinių vertybių kaip garbė ir orumas, teisė į privatų gyvenimą pažeidimo atveju gali kilti grėsmė, kad šios teisės liks tik deklaratyvios, nes tokiais atvejais turtinės žalos dažnai iš viso nepadaroma arba ji sunkiai įrodoma, o kiti civiliniai ar kitų teisės šakų teisių gynimo būdai nepakankami ir neveiksmingi.

Vis dėlto pripažįstant neturtinės žalos atlyginimą, kaip visavertį teisių gynimo būdą, šiandien iškyla teisingo žalos atlyginimo problema, nes modernioji civilinė teisė asmens teises ir laisves gina pirmiausia turtiniais būdais ir remiasi visiško žalos atlyginimo koncepcija, viena vertus, įpareigojančia asmeniui visiškai atlyginti žalą pinigais, gražinant žalą patyrusį asmenį, kiek tai įmanoma, į buvusią padėtį (lot. *status quo ante*), tačiau, kita vertus, siekiančia priešingų interesų pusiausvyros ir draudžiančia piktnaudžiauti teise ir nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita. Taigi asmeniui turi būti atlyginta ne daugiau ir ne mažiau žalos, nei jis jos patyrė (lot. *compensatio lucri et damni*). Visiško žalos atlygimo problema ypač opi neturtinės žalos atlyginimo srityje, nes neturtinio pobūdžio praradimai sunkiai pamatuojami, individualūs, prarasta vertybė neįkainojama, todėl kalbėti apie visišką neturtinės žalos atlyginimą galima tik reliatyviai. Šveicarijos teisės mokslininkas prof. P. Tercier, analizuodamas neturtinės žalos atlyginimą, yra

pabrėžęs, kad šiuolaikinė teisė, gindama turtines vertybes, negali nesaugoti dvasinės, psichologinės asmens gerovės, tačiau idėja kompensuoti bet kokius asmens patiriamus neigiamus išgyvenimus nepriimtina, nes gyvenimas visuomenėje susideda iš mažų įsibrovimų, ir tai yra kiekvieno asmens, gyvenančio visuomenėje, kasdienė dalis. Prof. P. Tercier teigimu, teisė turi įsikišti tik tais atvejais, kai pažeidimai rimti ir kai palikti nukentėjusį be teisinės apsaugos priemonių būtų neteisinga²³.

Sutinkant su prof. P. Tercier nuomone, kad neturtinės žalos galimybė suponuoja rimto teisės pažeidimo būtinybę, būtina pažymėti, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymas pateisinamas tik tada, kai jis susijęs su konkrečių teisės saugomų neturtinių vertybių pažeidimu, kurių apsaugos lygis ir gynimas neturtinės žalos atlyginimu turi būti derinamas atsižvelgiant į saugomų vertybių svarbą visuomenėje, teisinių interesų pusiausvyrą, teisinio apibrėžtumo ir teisinio stabilumo poreikį. Todėl sprendžiant dėl galimybės atlyginti neturtinę žalą turi būti įvertinti ne tik neigiamus dvasinius išgyvenimus patyrusio asmens interesai, bet ir kiti žalą padariusio asmens atsakomybės apimtį lemiantys veiksniai. Nors pastaraisiais metais teisės saugomų interesų apimtis plečiasi ir veiksnių neteisėtumą bei civilinės atsakomybės taikymą lemia ne tik įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos nevykdymas (neteisėtas neveikimas) arba veiksnių, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti, atlikimas (neteisėtas veikimas), bet ir bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimas bei pats žalos padarymo faktas, paprastai asmens elgesys, sukeltantis kitam asmeniui neigiamų išgyvenimų, nelaikomas neteisėtu, ir tik tais atvejais, kai neigiamus išgyvenimus asmuo patiria dėl kito asmens ketinimų padaryti jam neturtinės žalos arba kai žala padaroma elgesiu *contra bonos mores*, tai gali būti pagrindas atlyginti žalą²⁴. Interesų pusiausvyros ir teisinio apibrėžtumo principai, kaip vieni iš teisingą neturtinės žalos atlyginimo koncepciją sąlygojančių principų, reikalauja, kad neturtinės žalos atlyginimas neskatintų merkantilinių interesų, piktnaudžiauti teise, nepagrįstai ribotų kitų asmenų veikimo laisvę ir neskatintų antisocialaus elgesio. Taigi teisingo neturtinės žalos atlyginimo koncepcijai būtina, viena, nustatyti aiškias ir lanksčias neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo taisykles ir neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus, kurie atspindėtų visuomenės poreikius ir galimybes, užtikrintų skaidrią ir prognozuojamą teismų praktiką, racionalią ir protingą, bet ne beribę teisėjų diskreciją priteisiant atlyginti neturtinę žalą konkrečių neturtinių teisių pažeidimo atveju, antra, nustatyti aiškias neturtinės žalos atlyginimo taikymo

²³ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 309.

²⁴ Koziol H. Unification of Tort Law: Wrongfulness. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 1998, p. 30.

ribas, kad neturtinės žalos atlyginimas netaptų nepateisinama ir nepakeliama našta už žalą atsakingam asmeniui ir visuomenei. Taigi neturtinės žalos atlyginimo sistema pirmiausia turi būti prognozuojama, racionali ir protingai kontroliuojama.

Nurodyti veiksniai paaiškina, kodėl atlyginant neturtinę žalą dažniausiai kalbama ne apie visišką, bet apie teisingą žalos atlyginimą. Būtent teisingą neturtinės žalos dydį leidžiančių nustatyti ir tokios žalos atlyginimo taikymo ribas nustatančių kriterijų identifikavimas laikytinas esmine šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijos problema.

Paminėtina dar viena neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teorinį pagrindimą, teisinio reguliavimo ir taikymo įvairovę lemianti problema, kuri buvo iškelta kaip viena iš esminių, leidžiančių abejoti galimybe suderinti ES lygiu deliktų teisę. Bendros civilinės atsakomybės vystymosi, vis platesnio jos taikymo tendencijos iš esmės yra paskatintos per pastarąjį šimtmetį dėl technikos vystymosi pasikeitusių ir vis sudėtingėjančių socialinių ir ekonominių santykių, kurie tapo vis sunkiau kontroliuojami ir lemia vis didesnę asmenų teisių ir interesų pažeidžiamumo riziką, kai tampa vis sunkiau derinti skirtingus interesus tradicinio teisinio reguliavimo priemonėmis. Be to, prof. M. Kazemi-Rachedas, tyrinėjęs islamo teisės ypatumus neturtinės žalos atlyginimo srityje ir sukūręs iš esmės kitokią koncepciją nei kitų Europos šalių teisinės sistemos, lygindamas ją su Vakarų Europos šalių teisinėmis sistemomis yra taikliai pastebėjęs, kad neturtinės žalos atlyginimo bylų skaičių didina, be kita ko, ir šiuolaikinė piliečių tendencija ne susitaikyti su atsitiktinumu, dažnai nelaimingu, o karštligiškaie ieškoti atsakingų už padarytą žalą asmenų²⁵. Bendros atsakomybės plėtimosi tendencijos taip pat susijusios su ekonomine plėtra ir kitų žalos atlyginimo institutų ekspansija, pvz., civilinės atsakomybės draudimo, socialinio draudimo sistemomis, kurios taip pat daro įtaką žalos atlyginimo instituto evoliucijai ir kelia jų suderinamumo bei santykio su tradicinėmis žalos atlyginimo sistemomis poreikį. Minėti veiksniai suponuoja būtinybę persvarstyti ir modernizuoti esamą žalos atlyginimo sistemą, kad ji būtų lanksti ir veiksminga keičiantis socialiniams ir ekonominiams poreikiams. Šie veiksniai kartu su bendromis ekonominės, politinės ir socialinės integracijos tendencijomis Europoje įvairiose Europos šalyse kelia klausimus dėl galimo žalos atlyginimo teisinių sistemų suderinamumo, jų suderinimo, bendrų kriterijų paieškos, todėl pastaraisiais metais dėl tinkamo ir veiksmingo žmogaus teisių ir laisvių apsaugos mechanizmo ES lygiu paieškos Europoje

²⁵ Kazemi-Rached M. [L'Islam et la réparation du préjudice moral](#). Genève: Droz, 1990, p. 10.

diskutuojant ir analizuojant galimybę suderinti deliktų teisę, neturtinės žalos atlyginimas, kaip teisių gynimo būdas, kelia didelį Europos teisės mokslininkų susidomėjimą. Tačiau labiausiai abejojama dėl neturtinės žalos atlyginimo suderinimo galimybės, nes lyginamieji tyrimai parodė, kad tiek teisinio neturtinės žalos atlyginimo reguliavimo, tiek teismų praktikos nacionaliniai skirtumai, ypač apibrėžiant atvejus, kada neturtinė žala priteisiama, taip pat nustatant subjektus, kuriems neturtinė žala atlyginama, ir priteisiant neturtinės žalos dydį, iki šiol yra didžiuliai. Itin kritiškai galima deliktų teisės suderinimą vertinančio prof. dr. Michealo G. Faure, analizavusio suderinimą ekonominiu aspektu²⁶, teigimu, suderinimo būtinybė neturtinės žalos atlyginimo srityje abejotina ir negali būti pateisinama įprastais argumentais, kuriais grindžiamas Europoje vyraujantis optimistinis požiūris deliktų teisės suderinimo srityje, nes būtent neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir neturtinės žalos atlyginimo taikymo skirtumai yra nulemti nacionalinių ypatumų ir vertybinių prioritetų, o jie vargu ar gali būti tinkamai įvertinti ES institucijų ir tinkamai sureguliuoti ES direktyvomis ar kitais teisiniais mechanizmais, netgi apsiribojant neturtinės žalos atlyginimo suderinimu minimaliausiu lygmeniu, t. y. siekiant užtikrinti minimalią ES piliečių teisių apsaugą ES lygiu. Iš tiesų neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo klausimai turi senas nacionalines tradicijas ir iki šiol paliekami nacionalinio įstatymų leidėjo ir nacionalinių teismų diskrecijai, nes tiek dėl neturtinės žalos atlyginimo pagrindų, tiek dėl neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų subjektyvaus pobūdžio reikia atskirai įvertinti kiekvieną konkrečią situaciją, tiksliai paskirstyti vertybinius prioritetus, o tai, ko gero, geriausiai gali padaryti nacionalinis įstatymų leidėjas ir teismai, vertindami konkrečias bylos aplinkybes.

Kita vertus, reikėtų sutikti ir su prof. dr. Michaeliu G. Faure, kuris džiaugiasi Europos mastu atliekamais teisinio reguliavimo, teisminės problematikos centralizuotais moksliniais tyrimais, ieškant bendrų Europos šalims deliktų teisės teisinio mechanizmo ypatumų, t. y. bendrojo vardiklio (angl. *common denominator*)²⁷, gerbiant skirtingų tautų teises tradicijas ir vertybinius prioritetus, nes jie padeda įvertinti teisinio reguliavimo efektyvumą, numatyti bendras vystymosi tendencijas, atskleisti trūkumus ir taip iš naujo įvertinti nacionalinę teisinio reguliavimo sistemą, atveriant kelią teisinės sistemos modernizavimui ir tobulinimui, kad būtų sukurtas teisingas,

²⁶ Michael G. Faure. How law and economics may contribute to the harmonization of tort law in Europe; taip pat Michael G. Faure. Economic Analysis of Tort Law and the European Civil Code // Towards a European Civil Code (third fully revised and expanded edition), Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E., Joustra C., Perron E., Veldman M., 2004, Kluwer Law International, p. 675–675.

²⁷ Ten pat, p. 92.

lankstus visiško žalos atlyginimo mechanizmas ir taip užtikrinama veiksminga žmogaus teisių apsauga.

1.2. Neturtinės žalos atlyginimo istorinė raida: esminiai pokyčiai

Neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, daugelyje Europos šalių vystėsi teismų praktikos ir teisės doktrinos būdu. Neturtinės žalos atlyginimo taikymo pagrindų ir tikslų įvairovė skirtingose šalyse taip pat buvo nulemta nacionalinių žalos atlyginimo teisinio reguliavimo tradicijų, vertybinių prioritetų ir ekonominių galimybių. Vertinant šiuolaikines neturtinės žalos atlyginimo tendencijas Europoje akivaizdu, kad neturtinės žalos atlyginimo skirtumai tiek tada, kai priteisiama neturtinė žala, tiek neturtinės žalos dydžių srityje mažėja. Tai lemia bendri Europos politiniai, ekonominiai, socialiniai integracijos procesai ir poreikis užtikrinti veiksmingą žmogaus teisių apsaugą. Atsižvelgiant į tai, šios dalies tikslas – aptarti esminius istorinius pokyčius, lemiančius šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip teisių gynimo būdo, koncepcijos ypatumus, jos teisinio reguliavimo ir taikymo įvairovę ir padedančius atskleisti šiuolaikines neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo problemas ir nustatyti galimus jų sprendimo būdus.

1.2.1. Neturtinės žalos atlyginimo istorinės ištakos

Neturtinės žalos atlyginimą iš esmės sąlygoja būtinybė kompensuoti neturtinę žalą, kurios įvertinti pinigais neįmanoma, nes ji padaroma piniginės išraiškos neturinčioms vertybėms. Taigi neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, atsiradimą pirmiausia lėmė neturtinio pobūdžio vertybių teisinės apsaugos poreikis. Neturtinių vertybių (pvz., sveikatos ar gyvybės) gynimas piniginio pobūdžio reikalavimais žinomas jau iš XII lentelių įstatymų, nustačiusių fiksuoto dydžio baudas esant nesunkiems kūno sužalojimams. Piniginio pobūdžio reikalavimai vėliau transformavosi į romėnų teisės privatų baudinį ieškinį, žinomą kaip *actio injuriarum* (ieškinys dėl piniginio reikalavimo), ir nors romėnų teisė, daugelio jos tyrinėtojų nuomone,

iš esmės nenumatė neturtinės žalos atlyginimo ir buvo koncentruota į turtinės žalos atlyginimą, vadovaujantis Gajaus Digestose įtvirtintu principu, kad neturtinė žala, nesant tinkamo kriterijaus, negali būti įvertinta pinigais, privatus baudinis ieškinys romėnų teisėje turėjo svarbią reikšmę ir didelę įtaką neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, evoliucijai. Romėnų teisėje taikytu baudiniu privačiu ieškiniu asmuo pirmiausia buvo saugomas nuo bet kokios neteisėtos fizinės intervencijos, vėliau *actio injuriarum* pradėtas taikyti ir kitų asmens teisių pažeidimo atvejais, pvz., romėnų teisėje žinomos tokie privatūs deliktai, kaip šmeižimas (lot. *convicium*), veiksmai, nukreipti prieš moters reputaciją (lot. *de adtemptata pudicitia*); asmens garbę ir reputaciją žeminantys veiksmai (lot. *ne quid infamandi causa fiat*), svetimo vergo sumušimas ar kankinimas (lot. *servum alienum verberare*) ir t. t.²⁸ Esminis pagrindas tokiam ieškiniui – elgesys *contra bonos mores* ir žalą padariusio asmens siekimas padaryti žalos. *Actio injuriarum* buvo užtikrinta asmens neturtinių teisių apsauga ir pripažinta galimybė nukentėjusiam asmeniui prašyti piniginio atlygio už jo neturtinių teisių pažeidimą. Dėl romėnų teisės recepcijos *actio injuriarum* pagrindu germanų paprotinėje teisėje išskiriamas *actio injuriarum aestimatoria*, kai nukentėjusysis galėdavo prašyti piniginio atlygio, kurio konkretų dydį nustatydavo teismas, atsižvelgdamas į *bonum et aequum* reikalavimą. Tai, kad *actio injuriarum* buvo perimtas iš romėnų teisės, lėmė, kad ir viduramžiais, ir renesanso laikais asmens geras vardas, jo socialinis statusas turėjo didelę reikšmę, o XVI a. atsiradus poreikiui apriboti nekontroliuojamą ir itin paplitusią dvikovų tradiciją įvairiose Europos šalyse buvo išleisti antidvikoviniai įstatymai, nustatę alternatyvią teisėtą teisių gynimo priemonę – piniginio pobūdžio reikalavimus už gero vardo sumenkinimą. Teismas nukentėjusiojo reikalavimu priteisdavo iš gerą vardą sumenkinusio asmens piniginę sumą, kuri nukentėjusiojo pasirinkimu atitekdavo jam arba galėjo būti atiduota vargšams.

Actio injuriarum, kaip vienintelis privatus baudinis ieškinys, perimtas iš romėnų laikų, iš esmės išliko iki pat XIX a. Kadangi tokiu ieškiniu buvo siekiama ne tik kompensuoti nukentėjusiajam žalą, bet ir suteikti nukentėjusiajam satisfakciją ir nubausti pažeidėją, asmeninis ir baudinis žalos už neturtinių vertybių pažeidimą pobūdis aiškiai lėmė vėlesnius neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, bruožus ir tai, kad į piniginį atlygį už neturtinių vertybių pažeidimą XIX a. civilistikoje buvo žiūrima itin atsargiai. Dėl skirtingų teisės šakų kodifikacijos atskyrus baudžiamąją ir civilinę teisę ir pastarajai priskyrus išimtinai kompensacinę funkciją, paplito bendra koncepcija, kad privačių baudų turi būti atsisakyta. Idėja, kad piniginis atlygis ir

²⁸ Plačiau žr., pvz., Zimmermann R. The law of Obligations (Roman Foundations of the Civilian Tradition). Wetton: Juta & Co. Ltd, 1990.

asmens patiriamas skausmas nesulyginami ir yra tik baudinio pobūdžio, buvo itin paplitusi vokiečių teisės doktrinos atstovų veikaluose. Neigiamos idėjos neturtinės žalos atlyginimo atžvilgiu turėjo įtakos ir Europos šalių civilinių kodeksų kūrėjams, pvz., XIX a. Bavarijos CK kodekso kūrėjas Freiherris von Kretmayeris teigė, kad žalos, padarytos neturtinėms vertybėms, atlyginimas pinigais prieštarauja Vokietijos tradicijoms ir mentalitetui (lot. *ex parte actoris non prudenter nec generose nec christiane*). 1899 m. B. Mugdanas, vienas iš BGB autorių, išdėstė itin radikalią nuomonę prieš neturtinės žalos atlyginimą. Jis teigė, kad tie, kurie bando ieškoti piniginio žalos atlyginimo už šmeižikiškus teiginius, patys mažai turi garbės, kurią galėtų prarasti²⁹. Ribotas požiūris į piniginių atlygį pažeidus asmens neturtines vertybes buvo grindžiamas keliais argumentais: a) neturtinė žala nepamatuojama, dėl to nekontroliuojama; b) piniginis atlygis už neturtinius praradimus prieštarauja moralei ir visuomenės vertybėms. Neturtinės žalos, kaip galimo civilinių teisių gynimo būdo, neigimas buvo paplitęs ir Anglijoje, pvz., XVIII a. Justus Henningas Boehmeris apsigynė disertaciją, kurioje pritarė šmeižimo (angl. *libel*) delikto panaikinimui, grįsdamas savo idėją tuo, kad neturtinės žalos atlyginimas yra priešingas krikščioniškoms idėjoms, puoselėjusioms toleranciją ir atleidimą, kaip vienintelę galimą atsako į padarytą blogį priemonę³⁰. Teisės filosofai Christianas Thomasius, Samuelis Stryjus taip pat teigė, kad piniginiu atlygiu už neturtinių teisių pažeidimus tik pasipelnoma, ir nors XVIII a. Anglijos teismų praktikoje sveikatos sužalojimo atveju piniginė kompensacija priteisiama ne tik už prarastas pajamas, turėtas išlaidas, bet ir už asmens patirtą skausmą ir kančias, buvo prieštaraujančių tokiam žalos atlyginimui. Neigiamą požiūrį į neturtinės žalos atlyginimą gana tiksliai iliustruoja garsioji barono Pollocko nuomonė 1862 m. *Theobald v. Railway Passengers Assurance Co.* byloje, kad nehumaniška priteisti patirtą moralinę žalą pinigais, nes asmens skausmas ir kančia yra kasdienio gyvenimo negandos, ir jas patirti yra kiekvieno asmens dalis (angl. *Such injuries are part of the ills of life on which every man ought to take his share*)³¹. Taigi ir Didžiojoje Britanijoje neturtinė žala ilgą laiką buvo laikoma daugiau bauda nei kompensacija, nors kaip civilinių teisių gynimo būdas teismų praktikoje žinomas nuo VII a. ir taikomas, pažeidus Karaliaus taiką³².

²⁹ Koziol H., Warzilek A. *Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 141.

³⁰ Zimmermann R. *The law of Obligations (Roman Foundations of the Civilian Tradition)*. Wetton: Juta & Co. Ltd, p. 1088.

³¹ Comandè G. *Towards a global model for adjudicating personal injury damages: bringing Europe and the United States* // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878131, žiūrėta: 2007 09 10, p. 259.

³² Ten pat, p. 258.

Pažymėtina, kad piniginio atlygio už neturtinių vertybių pažeidimą kritika negalėjo paneigti to, kad, be turtinės žalos, žala padaroma ir kitoms su asmeniu susijusioms vertybėms ir kad teisė negali nereaguoti į asmens skausmą ir kančias, gero vardo sumenkinimą ir pan. Neekonominių interesų svarbą XIX a. pabaigoje pabrėžė R. von Jheringas, Höpfneris, Degenkolbas. Jie teigė, kad kalbant apie žalą peržengiamos turtinės žalos ribos³³. Todėl neturtinės žalos neigimas dėl teisėje istoriškai ilgą laiką vyravusio baudinio jos pobūdžio, taip pat pati neturtinės žalos prigimtis, lemianti jos neapibrėžtumą ir sunkumą apskaičiuoti ją pinigais, negalėjo paneigti, kad, be turtinės žalos, gali būti padaryta ir neturtinė žala ir kad turtinės žalos atlyginimas ir kiti teisių gynimo būdai, taip pat baudžiamosios ir administracinės teisės taikomos sankcijos nepajėgios užtikrinti tinkamos teisių apsaugos ir patirtų neigiamų padarinių kompensavimo.

Todėl XIX a. civilistikoje neturtinė žala, kad ir ribotai, įstatymų leidybos ir jurisprudencijos būdu kai kuriose Europos šalyse buvo įtvirtinta kaip atskiros rūšies žala (pvz., bipoliarinės tradicijos šalyse - Vokietijoje, Austrijoje, Italijoje, Graikijoje), atlygintina pagal specifines deliktų teisės taisykles, arba, nors ir įstatymu neišskiriama kaip atskiros rūšies žala, tačiau teismų praktikoje priteisiama atlyginti už įvairių neturtinių teisių pažeidimus be papildomų apribojimų (pvz., singularinės tradicijos šalyse - Prancūzijoje, Belgijoje, Ispanijoje, Liuksemburge ir pan.).

1.2.2. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai bipoliarinės tradicijos šalyse

Neturtinės žalos atlyginimas bipoliarinės tradicijos šalyse remiasi turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo atskyrimo idėja, todėl neturtinės žalos atlyginimo galimybė, skirtingai nei turtinės žalos atlyginimo atveju, arba yra apribota įstatyme nustatytu sąrašu atvejų, kada atlyginama neturtinė žala, arba siejama su žalą padariusio asmens kaltės laipsniu ir pažeidimo pobūdžiu.

Pavyzdžiui, 1900 m. Vokietijos CK (vok. *das Bürgerliches Gesetzbuch*), kuris paremtas teisės saugomų interesų teisinės apsaugos apimties idėja, 253 str. nustatyta, kad neturtinės žalos piniginio atlygio galima reikalauti tik įstatymo nustatytais atvejais (vok. *Schaden, der nicht Vermögensschaden ist*). Taigi CK suteikia galimybę atlyginti neturtinę žalą (vok. *Immaterieller Schaden* arba *Nichtvermögensschaden*) tik įstatymo nustatytais atvejais, iš kurių svarbiausi įtvirtinti žalos, kylančios iš deliktų, atlyginimą reglamentuojančiame CK 847 str. (vėliau jis buvo

³³ Zimmermann R. The law of Obligations (Roman Foundations of the Civilian Tradition). Wetton: Juta & Co. Ltd, p. 15–16.

perkeltas į 253 str.), t. y. neturtinė žala atlyginama, kai padaroma žala sveikatai, kūnui, laisvei, moters seksualinio apsisprendimo laisvei. Toks teisinis reguliavimas iki 2002 m. reformos reiškė, kad neturtinės žalos atlyginimas buvo įmanomas tik deliktų teisėje, todėl neturtinė žala nebuvo priteisiama sutarties pažeidimo ar atsakomybės be kaltės atveju.³⁴

Dėl Vokietijos CK įtakos Austrijoje teismai ilgą laiką taip pat itin griežtai aiškino ir taikė normas, reglamentuojančias neturtinės žalos atlyginimą, ir laikėsi pozicijos, kad žala atlygintina tik įstatymo nustatytais atvejais³⁵: pagal CK 1325 str. – sveikatos sužalojimo, 1328 str. – seksualinio apsisprendimo laisvės pažeidimo ir kai kuriais kitais atvejais. Tokiai griežtai Austrijos teismų praktikoje susiformavusiai pozicijai itin priešinosi Austrijos teisės doktrinos atstovai (F. Bydlinskis, H. Koziolas, E. Karneris ir kt.³⁶). Jų nuomone, Austrijos CK 1323 ir 1324 str., priešingai, nei teigia teismų praktika, iš esmės įtvirtinta bendra taisyklė, jog žalą padaręs asmuo turi atlyginti ne tik turtingą, bet ir neturtinę žalą (aust. *Tilgung der verursachten Beleidigung*), todėl neturtinė žala atlyginama ne tik išimtiniais įstatymo nustatytais atvejais, bet ir visais atvejais, jei ji padaryta tyčia ar dideliu neatsargumu, išskyrus, kai jos atlyginimo galimybė ribojama įstatymu (pvz., sutarties pažeidimo atveju pagal CK 1331 str. – kai atlyginami tik specialiųjų privilegijuotųjų teisių vertės nuostoliai, ar pagal CK 1330 str. – šmeižimo atveju). Pastaraisiais metais dėl EŽTT jurisprudencijos įtakos Austrijos Aukščiausiojo Teismo kai kuriose bylose jau pripažino galimybę atlyginti neturtinę žalą ne tik įstatymo nustatytais atvejais, bet ir kitais atvejais, jei žala padaroma tyčia ar dideliu neatsargumu, pvz., neteisėto laisvės atėmimo atveju pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 str.³⁷

Šveicarijoje neturtinės žalos atlyginimo galimybė buvo numatyta 1881 m. Prievolių kodekso 54 ir 55 str. Neturtinė žala atlyginama sveikatos sužalojimo atveju, kai žala padaroma tyčia ar dideliu neatsargumu. Kitais atvejais neturtinė žala atlyginama tik asmens neturtinių vertybių rimto pažeidimo atveju. Dėl Vokietijos teisės įtakos 1907 m. priėmus CK ir pakeitus kai kurias Prievolių kodekso nuostatas, 47 str. įtvirtinta galimybė priteisti neturtinę žalą visais atvejais, kai sužalojama asmens sveikata, o pažeidus kitas neturtines vertybes – tik jei žala padaroma sunkia kaltės forma ir tada, jei kiti teisių gynimo būdai yra nepakankami žalai atlyginti (PK 49 str.). Po

³⁴ Fedtke J. The Reform of German Tort Law // *European Review of Private Law*. No. 4-2003, p. 485–508

³⁵ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. *European Center on Tort and Insurance Law*. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 1.

³⁶ Ten pat, p. 2.

³⁷ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. *European Center on Tort and Insurance Law*. Vienna/New York: Springer, 2001, p. 3.

1983 m. reformos Prievolių kodekso 49 str. nustato bendrą taisyklę, kad asmens neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimo atveju galimybę atlyginti neturtinę žalą lemia pažeidimo sunkumas ir tai, ar pakankama satisfakcija negali būti pasiekta kitais teisių gynimo būdais³⁸.

Teisės pažeidimo pobūdis, jo rimtumas kaip pagrindas, lemiantis galimybę atlyginti neturtinę žalą, įtvirtintas ir Portugalijos CK 496 (1) str.³⁹

Italijos CK taip pat grindžiamas dichotomine žalos atlyginimo samprata – atskiriama turtinė žala ir neturtinė žala (it. *danno patrimoniali* ir *danno non-patrimoniali*, arba *danno morale*), kuri pagal CK 2059 str. atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais. Vienintelis toks atvejis buvo nustatytas tik Italijos Baudžiamojo kodekso 185 str., todėl atlyginti neturtinę žalą Italijoje ilgą laiką buvo įmanoma tik tada, kai padarytas nusikaltimas.

Olandijos CK 6:95 str. nustato pareigą atlyginti žalą turtui ir „žalą asmeniui, kuri padaroma bet koku kitu būdu“ (ol. *aantasting van de persoon op andere wijze*)⁴⁰. Žalos asmeniui (kitaip – neturtinės žalos) galimybė apribota įstatymu ir pagal CK 6:106 str. priteisiama sveikatos sužalojimo, reputacijos pažeidimo, neteisėto laisvės atėmimo, teisės į privatų gyvenimą, seksualinio apsisprendimo laisvės pažeidimo ir kt. įstatymo nustatytais atvejais. Siauras įstatymo normų interpretavimas Olandijoje lėmė, kad iki šiol galimybė priteisti žalą nukentėjusiojo artimiesiems yra itin ribota.

Didžiojoje Britanijoje ir kitose bendrosios teisės tradicijos šalyse neturtinės žalos atlyginimas nulemtas precedentinės doktrinos ir tradiciškai priklauso nuo delikto rūšies, pvz., sveikatos sužalojimo atveju svarbiausi deliktai, kurių pagrindu asmeniui gali būti atlyginta neturtinė žala, yra neatsargus sveikatos sužalojimas (angl. *negligence*), užpuolimas (angl. *assault*), sumušimas (angl. *battery*). Šmeižimo (angl. *slander* ar *libel*) deliktų pagrindu atlyginama žala asmens reputacijai, jo savivertei, socialiniams ryšiams ir t. t. Žalos, padarytos asmens sveikatai ir kitoms jo neturtinėms teisėms, atlyginimo ypatumus lemia teismų praktikoje ir teisės doktrinoje išplėtotą skirtingų rūšių žalos, priteistinos priklausomai nuo delikto rūšies, koncepcija, apimanti bendruosius ir specialiuosius nuostolius, nominalius ir esminius, kompensuojamuosius ir baudinius (angl. *punitive arba exemplary damages*), taip pat sunkinančius (angl. *aggravated damages*) ir kt. Prof. H. Rogersas, tyrinėjęs neturtinės žalos atlyginimo ypatumus, pažymėjo, kad bendrosios teisės tradicijos šalyse neturtinės žalos atlyginimas asmeninių teisių pažeidimo atveju neabejotinai turi

³⁸ Ten pat, p. 303.

³⁹ Bar Ch., Drobniig U. The interaction of contract law and tort and property law in Europe: a comparative study. Munchen: Sellier European Law Publ., 2004, p. 91.

⁴⁰ Ten pat, p. 168.

didelę reikšmę⁴¹. Neturtinė žala atlyginama tiek sveikatos sužalojimo, tiek neteisėto laisvės atėmimo, seksualinio apsisprendimo laisvės, šmeižimo, neteisėto kaltinimo, taip pat kai kurių sutartinių įsipareigojimų pažeidimo atvejais. Pavyzdžiui, atlyginant žalą sveikatos sužalojimo atveju teismų praktikoje ilgą laiką neturtinės žalos kategorija neišskiriama, nors žalos atlyginimas priteisiamas, atsižvelgiant ne tik į nukentėjusiojo turtinius praradimus, bet ir į jo patirtą fizinį skausmą bei dvasinius išgyvenimus. Po 1970 m. *Jefford v. Gee* precedento⁴², siekiant teisinio apibrėžtumo, teisminės praktikos vienodumo ir prieinamumo, sveikatos sužalojimo bylose teismams jau privaloma išskirti turtinę ir neturtinę žalą. Sveikatos sužalojimo bylose neturtinė žala priteisiama kaip bendrieji nuostoliai, išskiriant fizinį skausmą ir kančias (angl. *pain and suffering*), t. y. subjektyvius nukentėjusiojo kentėjimus, bei objektyvią neturtinę žalą – gyvenimo galimybių praradimą (angl. *loss of amenities of life*). Pažeidus kitas asmens neturtines teises, pvz., sumenkinus reputaciją, paskleidus apie asmenį tikrovės neatitinkančius duomenis, neturtinė žala priteisiama šmeižimo delikto pagrindu. Pažymėtina, kad dėl to, kad nepateikiamas reikalavimas įrodyti tikslų patirtų nuostolių dydį, ir dėl to, kad žalos dydis nustatomas prisiekusiųjų, priteistinos sumos už tokius pažeidimus Didžiojoje Britanijoje ilgą laiką buvo neproporcingai didelės, palyginti su žalos atlyginimo dydžiais sveikatos sužalojimo bylose, ir gerokai viršydavo kitose Europos šalyse priteistų neturtinės žalos dydžių vidurkį. Dėl šių priežasčių Didžiosios Britanijos praktika ne kartą kritikuota kaip neadekvati ir pažeidžianti proporcingumo principus EŽTT sprendimuose⁴³.

Taigi nurodytose Europos šalyse neturtinė žala išskiriama kaip atskiros rūšies žala, jos taikymo pagrindai skiriasi priklausomai nuo teisinių tradicijų. Vienose valstybėse neturtinės žalos atlyginimo galimybė siejama su įstatymo saugomų esminių vertybių pažeidimu, jų svarba visuomenei, kitose – su pažeidimo pobūdžiu ar žalą padariusio asmens kaltės laipsniu. Atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos atlyginimas ribojamas, minėtose šalyse jis ilgą laiką buvo vertinamas kaip išimtinis ir subsidiarus teisių gynimo būdas.

⁴¹ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 54.

⁴² *Jefford v. Gee* [1970] 2 QB 130 // [http://www.bailii.org/cgi-bin/markup.cgi?doc=/ew/cases/EWCA/Civ/1970/8.html&query=title+\(+jefford+\)+and+title+\(+v.+\)+and+title+\(+gee+\)&method=boolean/](http://www.bailii.org/cgi-bin/markup.cgi?doc=/ew/cases/EWCA/Civ/1970/8.html&query=title+(+jefford+)+and+title+(+v.+)+and+title+(+gee+)&method=boolean/)

⁴³ pvz. EŽTT 1995 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Tolstoy Miloslavsky v. UK* (Nr. 316-B).

1.2.3. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai singularinės tradicijos šalyse

Neturtinės žalos atlyginimas kaip visavertis teisių gynimo būdas taikomas Prancūzijoje, Belgijoje, Liuksemburge, Ispanijoje ir kitose šalyse, kuriose įtaką teisiniam reguliavimui padarė 1804 m. Napoleono civilinis kodeksas, paremtas Prancūzijos revoliucijos lygybės, laisvės ir brolybės idėjomis (pranc. *liberté, égalité, fraternité*), ir išvystytas liberalios ir gausios teismų praktikos būdu.

1804 m. Prancūzijos civiliniame kodekse žalos atlyginimo tvarka reglamentuojama gana lakoniškai. CK 1382 str. nustatyta bendra taisyklė: kiekvienas, kas savo kaltu veiksmu sukelia žalos kitam asmeniui, privalo tą žalą atlyginti. Žalos atlyginimo galimybė neribojama įstatymo nustatyto ginamų interesų sąrašu, todėl civilinės atsakomybės taikymui esminės reikšmės turi žalos (pranc. *préjudice*), kaltės (pranc. *faute*) ir priežastinio ryšio (pranc. *lien de causalité*) kategorijos⁴⁴. Nors CK nėra nuorodos į neturtinės žalos atlyginimą, turtinės žalos, dar laikomos žalos turėjimui (pranc. *avoir*), ir neturtinės žalos (pranc. *dommage moral*), kaip žalos buvimui (pranc. *être*)⁴⁵, kategorijos išvystytos per gausią ir itin liberalią teismų praktiką. Jau nuo XIX a. pradžios neturtinė žala priteisiama vadovaujantis lygiateisiškumo ir nediskriminacijos idėja: neturtinė žala turi būti atlyginama tais pačiais pagrindais kaip ir turtinė žala. Po 1883 m. Prancūzijos kasacinio teismo precedento byloje, kurioje du farmacininkai buvo melagingai apkaltinti pardavinėję narkotikus, teismas konstatavo, kad vien tai, jog neturtinę žalą sunku apskaičiuoti pinigais, negali būti pagrindas ją išvis neigti⁴⁶. Nuo to laiko neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, taikomas įvairiausiais atvejais: už asmens patirtą skausmą ir kančias dėl sužalojimo, artimojo mirties, taip pat augintinio praradimo, juridinio asmens reputacijos pažeidimo ar sutartinės atsakomybės atvejais.

Tokia pačia neturtinės žalos atlyginimo idėja vadovaujasi ir Ispanijos teismai: galimybė atlyginti neturtinę žalą (isp. *daño moral*) deliktinės atsakomybės atveju grindžiama CK 1902 str., o sutartinės atsakomybės atveju – CK 1101 ir 1106 str. Ši nuostata teismų praktikoje pripažinta nuo 1912 m.⁴⁷

⁴⁴ Dam. C. European tort law. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 321

⁴⁵ Dam. C. European tort law. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 322.

⁴⁶ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna/New York: Springer, 2001, p. 87.

⁴⁷ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna/New York: Springer, 2001, p. 192.

Belgijos CK neturtinės žalos kategorija taip pat nevartojama, tačiau gausios teismų praktikos būdu po Belgijos AT 1881 m. kovo 17 d. precedento galimybė priteisti neturtinę žalą nebekvestionuojama⁴⁸. Pažymėtina, kad Belgijoje neturtinės žalos atlyginimo galimybė grindžiama visišku žalos atlyginimo principu ir, nors neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma, neturtinės žalos atlyginimas priteisiamas teismo įvairių teisių pažeidimo atvejais, apskaičiuojant žalos dydį pagal konkrečias bylos aplinkybes, vadovaujantis *ex aequo et bono* principu. Tam, kad neturtinė žala būtų atlyginta, ieškovas turi pagrįsti šias aplinkybes: a) žala turi būti akivaizdi, t. y. tokia, kad dėl jos buvimo teisėjas negalėtų rimtai suabejoti, net jei teoriškai įmanoma, kad tikėtini nuostoliai ateityje neatsiras; b) žala turi būti asmeninė; c) žala turi būti legitimi⁴⁹. Belgijos teismų praktikoje, skirtingai nei Prancūzijoje, neturtinės žalos samprata yra išimtinai subjektyvi, todėl neturtinės žalos atlyginimo galimybė priklauso nuo asmens gebėjimo jausti skausmą, sielvartą ar patirti kitus neigiamus išgyvenimus, todėl neturtinė žala mažiems vaikams ir asmenims su psichine negalia ilgą laiką buvo neatlyginama.

1.2.4. Neturtinės žalos atlyginimo pokyčius lemiantys veiksniai ir neturtinės žalos internacionalizacija

Po Antrojo pasaulinio karo, žlugus nacistiniam ir kitiems totalitariniams režimams, veiksmingų žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių apsaugos priemonių poreikis, ekonominių santykių vystymasis, nulemtas technologijų augimo, žiniasklaidos priemonių plėtros ir socialinių santykių sudėtingėjimo, taip pat ekonominio ir socialinio gyvenimo globalizacijos procesai tapo vienu iš aktualiausių teisinės sistemos veiksnių, nulėmusių šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip visaverčio civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijos raidą ir plėtrą teisinių reformų ir teismų praktikos plėtojimo būdu. Sąlygas plėsti teisinės apsaugos lygį neturtinės žalos atlyginimu ir didinti atlygintinos neturtinės žalos dydžius sudarė ir didėjančios ekonominės galimybės bei prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių, asmens prioriteto prieš valstybę konstitucinis pripažinimas. Dėl šių priežasčių įstatymo nustatyti ribojimai vienais atvejais atlyginti neturtinę žalą, o kitais atvejais – jos neatlyginti tapo sunkiai pateisinami net tose šalyse, kuriose iki tol neturtinės žalos atlyginimas buvo vertinamas kaip išimtinis teisių gynimo būdas.

⁴⁸ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna/New York: Springer, 2001, p. 28.

⁴⁹ Ten pat, p. 39.

Neturtinės žalos atlyginimo galimybė pirmiausia atsirado sveikatos sužalojimo ir teisės į kūno neliečiamybę pažeidimo bylose, teismų praktikos būdu plečiant žalos sveikatai ir teisės į kūno neliečiamumą bei kitų įstatymo saugomų asmeninių neturtinių vertybių, užtikrinančių fizinį asmens vientisumą⁵⁰ ir laisvę, sampratą. Pavyzdžiui, po Antrojo pasaulinio karo, vystantis medicinai (kartu ir psichiatrijai), galimybė atlyginti neturtinę žalą palaipsniui pripažinta ne tik fizinio sužalojimo, bet ir psichinės žalos padarymo⁵¹ atveju – tokia žala galima tais atvejais, kai asmens fizinei sveikatai žalos nepadaroma, pvz., netekus artimųjų, užkrėtus asmenį ŽIV⁵², gimus neįgaliam vaikui⁵³ ir pan.

Gana iliustratyviai socialinių pokyčių įtaką neturtinės žalos atlyginimo srityje atspindi Vokietijos teismų praktika. Šioje šalyje didelę reikšmę neturtinės žalos atlyginimo instituto plėtotei turėjo Vokietijos Aukščiausiojo Teismo ir Vokietijos Konstitucinio Teismo plečiamasis teisės aiškinimas, nes taip buvo suformuota neturtinės žalos atlyginimo galimybė pažeidus bendrąsias asmens teises (vok. *allgemeine Persönlichkeitsrechte*), kildinama iš Vokietijos Konstitucijos (vok. *Grundgesetz*)⁵⁴ 1 ir 2 straipsnių. Bendrųjų asmeninių teisių koncepcija pirmą kartą paminėta 1954 m. *Schacht* byloje⁵⁵. O neturtinės žalos atlyginimas, kaip vienas iš bendrųjų asmens teisių gynimo būdų, pritaikytas 1958 m. *Herrenreiter* byloje⁵⁶: Vokietijos AT priteisė atlyginti ieškovui neturtinę žalą, padarytą reklamuojant stimulatorių *Okasa*, kai buvo neteisėtai panaudotas vietinio aristokrato, jojančio ant arklio, atvaizdas. Šioje byloje teismas žalą atlyginimą grindė CK 847 str., numatančiu galimybę atlyginti neturtinę žalą asmens laisvės pažeidimo atveju. Šią normą teismas taikė plečiamai interpretuodamas asmens teisės į laisvę apsaugą, t. y. aiškindamas ją ne tik kaip fizinę, bet ir kaip asmens apsisprendimo laisvę. Vėliau neturtinės žalos atlyginimo galimybę ir plečiamąjį teisės

⁵⁰ Markesinis B., Coester M., Alpa G., Ullstein A. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline). Cambridge University Press, 2005, p. 147.

⁵¹ Markesinis B., Coester M., Alpa G., Ullstein A. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline). Cambridge University Press, 2005, p. 86.

⁵² Markesinis B., Coester M., Alpa G., Ullstein A. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline). Cambridge University Press, 2005, p. 84.

⁵³ Dam C. European tort law. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 715

⁵⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 mit Änderungen zu Art. 20a, 96, Verfassungsreformgesetz, Menschenrechtskonvention, Verfahrensordnung Europäischer Gerichtshof für Menschenrechte u. a. – 38. Auflage. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2003.

⁵⁵ BGH [1954] BGHZ 13, 334, žr. Koziol H., Warzilek A. Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 140.

⁵⁶ BGH [1958] BGHZ 226, 347, [1958] NJW, 827, žr. Koziol H., Warzilek A. Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 349.

normų aiškinimo pripažintas ir Vokietijos Konstitucinis Teismas 1972 m. *princesės Soraya* byloje⁵⁷. Šioje byloje teismo diskrecija priteisti neturtinę žalą buvo aiškinama Konstitucijos Teismui suteikta galia plėtoti teisę ir teismo pareiga vadovautis ne tik pažodiniu, siauru, bet ir plečiamuoju teisės normų aiškinimu, jei to reikia teisingumui vykdyti konkrečioje byloje⁵⁸. Taigi Vokietijos teismų praktika rodo, kad po Antrojo pasaulinio karo teismai savo jurisprudencijoje asmens savarankišką reikalavimo teisę į neturtinės žalos atlyginimą bendrųjų asmens teisių pažeidimo atveju grindė idėja, kad nepripažįstant asmens reikalavimo į neturtinės žalos atlyginimą Konstitucijoje įtvirtintų neturtinių vertybių pažeidimo atveju daug bendrųjų asmens teisių (pvz., garbės ir orumo, teisės į atvaizdą, teisės į privataus gyvenimo gerbimą) pažeidimų liktų nesankcionuoti⁵⁹. Vėliau po Vokietijos AT ir KT sprendimų *Caroline von Monaco* byloje⁶⁰ dėl teisės į atvaizdą ir privatų gyvenimą gynimo atlyginti žalą ieškovei buvo priteista ne pagal Vokietijos CK 847 str., bet tiesiogiai remiantis Vokietijos Konstitucijos 1 ir 2 straipsniais. Taigi remiantis teismų praktika atlyginti neturtinę žalą Vokietijoje tapo galima ne tik CK nustatytais atvejais, bet ir pažeidus Konstitucijoje įtvirtintas ir iš jos išvedamas bendrąsias asmenines teises, kurių turinį lemia konstitucinės doktrinos vystymasis. Pažymėtina, kad, nepaisant konstitucinio bendrųjų asmens bendrųjų teisių pripažinimo, šių teisių gynimas kaip neturtinės žalos atlyginimas teismų praktikoje iki šiol vertinamas kaip išimtinis ir galimas tik rimto teisės pažeidimo atveju. Pavyzdžiui, gana griežti neturtinės žalos atlyginimo pagrindai suformuluoti 1961 m. *Ginseng*⁶¹ byloje, kurioje buvo prašoma atlyginti neturtinę žalą, padarytą per produkto, turinčio teigiamą poveikį gydant erekcijos sutrikimus, reklaminę kampaniją atsakovui paminėjus savo draugo ieškovo, bažnytinės teisės profesoriaus, atvežusio draugui iš Korėjos ženšenio šaknies, naudojamos reklamuojamam produktui gaminti, pavardę⁶². Teismas šioje byloje konstatavo, kad neturtinė žala atlyginama tik tada, kai kiti teisių gynimo būdai nepakankami, ir tik įvertinus pažeidimo sunkumą ir žalą padariusio asmens kaltę.

Bendros politinio, socialinio ir ekonominio gyvenimo vystymosi tendencijos Vokietijoje lėmė ne tik neturtinės žalos plėtimąsi teismų praktikos būdu, bet iš esmės sąlygojo ir Vokietijos CK reformą,

⁵⁷ BGH [1965] NJW, 685

⁵⁸ Koziol H., Warzilek A. *Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 143.

⁵⁹ BGH, Urteil vom 4.11.2004, III ZR 361/03.

⁶⁰ BGH [1996] NJW, 984, 985

⁶¹ BGH, 19 10 1961, BGHZ 35, 363.

⁶² Koziol H., Warzilek A. *Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 172.

todėl po 2002 m., kai Vokietijos CK 847 str. įtvirtintos teisės buvo perkeltos į bendrąsias prievoles reglamentuojantį straipsnį, neturtinės žalos atlyginimas padarius žalą sveikatai, laisvei, kūno neliečiamumui tapo galimas ir atsakomybės be kaltės atveju bei pažeidus sutartinius įsipareigojimus. Taigi neturtinės žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo bylose tapo svarbia teisių gynimo priemone. Ji grindžiama tuo, kad nors neturtinės vertybės neįkainojamos, neturtinės žalos atlyginimu turi būti siekiama kompensuoti asmeniui jo patirtus nepatogumus, suteikti alternatyvų komfortą ir taip atkurti pažeistų vertybių pusiausvyrą. Taigi XIX a. Vokietijoje vyravęs kritiškas požiūris dėl to, kad pinigais sunku įvertinti neturtinę žalą už neturtinių vertybių pažeidimą, buvo atmestas ir pripažinta, kad teisingos kompensacijos dydis ir žalos atlyginimo kontrolė gali būti pasiekta pasinaudojant turima gausia teismų praktika ir tokią praktiką standartizuojant.

Konstitucinis žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių įtvirtinimas lėmė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, įtvirtinimą ir kitose šalyse. Pavyzdžiui, idėja, kad žala, padaryta asmens sveikatai, turi būti atlyginama nepriklausomai nuo jo darbingumo ir prarastų pajamų, taip pat idėja, kad žalos atlyginimu turi būti užtikrintas horizontalus ir vertikalus teisingumas, grindžiamas asmenų lygybės sveikatos sužalojimo bylose principu, Italijoje lėmė naujos rūšies žalos, atlygintinos asmens sveikatos sužalojimo atveju, atsiradimą. Italijos Konstitucinio Teismo 1986 m. liepos 14 d. sprendime⁶³ buvo išaiškinta, kad Italijos Konstitucijos 32 str. įtvirtinta žmogaus sveikatos, kaip absoliučios vertybės, apsauga suponuoja būtinybę atlygti žalą sveikatai, nesusijusią su jo pajamų praradimu ar išlaidomis, ir ši žala turi būti kompensuota nepriklausomai nuo asmens patirtos turtinės žalos ar jo subjektyvių dvasinių išgyvenimų, kaip atskiros rūšies žala – fiziologinė žala (it. *dano alla salute* arba *danno biologico*), priteistina visais atvejais sužalojus asmens sveikatą. Be to, nepaisant CK 2059 str. nustatytų ribojimų, kai neturtinė žala atlygintina iš esmės tik padarius nusikaltimą, teismų praktikoje išvystytos atskiros žalos rūšys, pvz., egzistenciniai nuotoliai, atlygintini asmeninių teisių pažeidimo atveju, jei dėl pažeidimo pablogėja gyvenimo kokybė ar nutrūksta socialiniai ryšiai, ir pan. Pažymėtina, kad Italijoje CK 2059 str. konstitucingumo klausimas buvo spęstas keletą kartų, ir nors ši nuostata nepripažinta antikonstitucine, teismo pažymėta, kad siauras šios normos aiškinimas yra anachronizmas⁶⁴, todėl pagal 2003 m. Konstitucinio Teismo ir AT sprendimus⁶⁵, nepaisant CK 2059 str. ribojimų, neturtinė

⁶³ Cas. 14 07 1987 No. 184 [1986] FI, I, žr. Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna/New York: Springer, 2001, p. 138.

⁶⁴ Ten pat, p. 270.

žala Italijoje gali būti priteisiama Konstitucijoje įtvirtintų asmeninių teisių pažeidimo atveju.⁶⁶ Taigi Italijos teismų praktikoje galimybę priteisti neturtinę žalą, nesant nusikaltimo, lemia tai, ar pažeista teisė laikoma konstitucine. Todėl šioje šalyje šiandien neturtinė žala priteisiama įvairiais atvejais, pvz., artimojo gyvybės atėmimo atveju – nukentėjusiojo artimiesiems, šią teisę grindžiant tuo, kad pažeista teisė į socialinius ryšius, taip pat darbo santykiuose, nes teisė nebūti atleistam dėl neteisėtų priekasčių teismų taip pat aiškinama kaip turinti konstitucinę reikšmę⁶⁷, šeimos santykiuose, konstatavus konstitucinės teisės į šeimos ryšius pažeidimą (pvz., neturtinė žala buvo priteista ieškovei santuokos nutraukimo byloje iš sutuoktinio, sirgusio impotencija, nes jis, žinodamas apie savo ligą iki santuokos sudarymo, apie tai savo sutuoktinės neįspėjo ir santuokos metu ligos nesigydė).⁶⁸

Panašių plečiamojo teisės normų, reglamentuojančių neturtinės žalos atlyginimą, aiškinimo tendencijų pastebima ir kitose šalyse. Nuostatų, ribojančių neturtinės žalos atlyginimo galimybę, konstitucingumo klausimas buvo spęstas ir kitose Europos šalyse (Vengrijos Konstitucinis Teismas yra pripažinęs, kad CK 354 str. nuostata, ribojanti galimybę priteisti neturtinę žalą tik sveikatos sužalojimo atveju, prieštarauja Konstitucijai⁶⁹; Portugalijos Konstitucinis Teismas 2002 m. liepos 24 d. sprendimu⁷⁰ taip pat pripažino, kad Portugalijos CK 496 str. 2 d. prieštarauja Konstitucijoje įtvirtintam proporcingumo principui ir pažeidžia Konstitucijos 36 str., įtvirtinantį teisės į santuoką ir šeimos kūrimą apsaugą, nes nenumato galimybės priteisti neturtinę žalą mirusiojo sugyventiniams).

Be to, poreikis veiksmingai ginti žmogaus teises ir laisves Europoje sąlygojo reformas ne tik teismų praktikos, bet ir įstatymo leidybos būdu. Kalbant apie gana griežtą ir ribotą neturtinės žalos atlyginimo sistemą turinčias Skandinavijos šalis – 2002 m. Švedijos ir Danijos teisės aktuose, reglamentuojančiuose deliktinės atsakomybės ypatumus, suteikta teisė į neturtinės žalos atlyginimą

⁶⁵ Cass. 11 07 2003 [2003] Danno e resp., 939; Corte costituzionale 31 05 2003, No. 8827, 8828 [2003] Danno e resp., 816

⁶⁶ Koziol H., Warzilek A. *Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 206.

⁶⁷ Koziol H., Steininger B. C. *European Tort Law 2004*. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2005, p. 387.

⁶⁸ Koziol H., Steininger B. C. *European Tort Law 2005*. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2003, p. 376.

⁶⁹ Koziol H., Steininger B. C. *European Tort Law 2004*. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2005, p. 350.

⁷⁰ Koziol H., Steininger B. C. *European Tort Law 2002*. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2003, p. 346.

tretiesiems asmenims artimųjų gyvybės atėmimo atveju⁷¹, o nuo 2006 m. sausio 1 d. Suomijoje – ir sunkaus sveikatos sužalojimo atveju. Minėta, kad bendros politinės ir ekonominės realijos sudarė sąlygas įgyvendinti CK reformą Vokietijoje; 2000 m. parengtas Šveicarijos prievolių kodekso pakeitimo projektas; 2005 m. parengtas 1811 m. Austrijos CK skyriaus, reglamentuojančio deliktinę atsakomybę, pakeitimo projektas; Prancūzijoje įgyvendinant 2005 m. pradėtą žalos atlyginimo teisinių santykių reformą, be kitų dalykų, nustatomos naujos nūdienos vertybės ir visuomenės poreikius atspindinčios neturtinės žalos atlyginimo, kaip visaverčio teisių gynimo būdo, teisinio reguliavimo taisyklės, paremtos bendra neturtinės žalos atlyginimo idėja⁷².

2005 m. Austrijos CK deliktų teisės pakeitimo projekte nustatyta bendra neturtinės žalos atlyginimo galimybė siejama su įstatymo saugomos neturtinės teisės verte ir objektyviais kriterijais, leidžiančiais nustatyti neturtinės žalos faktą ir dydį. CK 1293 str. įtvirtinta taisyklė, kad neturtinė žala apima bet kokią žalą asmeniui, turtui ar kitiems teisės saugomiems interesams. Projekto 1316 str., reglamentuojantis neturtinės žalos atlyginimo tvarką, nustato, kad neturtinė žala atlyginama rimtų ir akivaizdžių asmeninių teisių pažeidimo atvejais: pirmiausia, kai žala padaroma asmens sveikatai ar neteisėtu laisvės atėmimu; artimųjų mirties ar sunkaus sveikatos sužalojimo atveju – nukentėjusiojo artimiesiems (esminis žalos atlyginimo pagrindas – artimas emocinis ryšys, kuris preziumuojamas sutuoktinio, vaikų ir tėvų atžvilgiu); žala, padaryta seksualinio apsisprendimo laisvės pažeidimu, tyčiniiais ir sunkiais diskriminacijos atvejais dėl lyties, neįgalumo, etninės kilmės, religinių įsitikinimų ir pan.; tyčiniiais ir rimtais privataus gyvenimo pažeidimais; taip pat neturtinė žala, patirta dėl baimės mirti ar būti sunkiai sužalotam, jei tokią baimę sukėlė reali grėsmė sveikatai ar gyvybei⁷³.

2005 m. sauso 25 d. įsigaliojęs Latvijos CK 1635 str. pakeitimo įstatymas taip pat nustato bendrą taisyklę, kad bet kuris deliktas, t. y. bet kuris neteisėtas veiksmas, kuriuo padaroma žala (įskaitant ir neturtinę), suteikia nukentėjusiam asmeniui teisę reikalauti satisfakcijos iš kalto už žalą asmens. Neturtinė žala suprantama kaip fiziniai kentėjimai ir dvasiniai išgyvenimai, atsirandantys dėl neteisėtų neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimų. Jei žala padaroma nusikaltimu asmens gyvybei, sveikatai, moralei, lyties neliečiamybei, laisvei, garbei, orumui,

⁷¹ Koziol H., Steininger B. C. *European Tort Law 2002*. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2003, p. 393-395.

⁷² Koziol H., Steininger B. C. *European Tort Law 2005*. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2006, p. 605.

⁷³ Koziol H., Steininger B. C. *European Tort Law 2005*. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2006, p. 119-127.

šeimai ar nepilnamečiams, neturtinė žala preziumuojama. Neturtinės žalos dydį nustato teismas, atsižvelgdamas į patirtos neturtinės žalos rimtumą ir atsiradusius neigiamus žalos padarinius.⁷⁴

Kaip pavyzdys galimos veiksmingos neturtinės žalos atlyginimo sistemos, atspindinčios šiuolaikinę neturtinės žalos atlyginimo koncepciją, paminėtini Europos draudimo ir deliktų teisės centro iniciatyva parengti Europos deliktų teisės principai. Europos deliktų teisės principų 10:301 str. nustato bendrą neturtinės žalos atlyginimo taisyklę: neturtinė žala gali būti atlyginama teisės saugomo intereso pažeidimo atveju, atsižvelgiant į pažeisto intereso teisinės apsaugos lygį, priklausantį nuo ginamo intereso vertės ir jo apibrėžtumo. Šiame straipsnyje įtvirtinamas nebaigtinis sąrašas atveju, kada gali būti atlyginama neturtinė žala: pirmiausia sveikatos sužalojimo, gyvybės atėmimo, garbės ir orumo, laisvės ir kitų asmeninių teisių pažeidimo atvejais. Neturtinė žala taip pat gali būti atlyginama nukentėjusiojo sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju asmenims, susijusiems su nukentėjusiuoju artimais (šėimos) ryšiais.⁷⁵

Europos civilinio kodekso kūrimo grupės parengtuose nesutartinę atsakomybę reglamentuojančiuose principuose neturtinės žalos atlyginimas taip pat įtvirtintas kaip visavertis teisių gynimo būdas, kurio taikymas paremtas lanksčiais žalos atlyginimo pagrindais. Pavyzdžiui, CK projekto 2:101 str. nustatyta, kad neturtinė žala, kaip ir kita teisinės reikšmės turinti žala (angl. *legally relevant damage*), atlyginama, pažeidus įstatymo saugomas teises ar interesus, jei ją atlyginti konkrečiu atveju būtų teisinga ir protinga. Ar teisinga ir protinga atlyginti žalą, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiama atsižvelgiant į teisinės atsakomybės pagrindus, žalos prigimtį, žalos ryšį su neteisėtais veiksmais, į tai, ko nukentėjęs asmuo turėjo ir galėjo tikėtis toje situacijoje, taip pat viešąją politiką žalos atlyginimo santykiuose ir pan.⁷⁶

Pažymėtina, kad nors nurodyti Europos deliktų teisės principai ir Civilinio kodekso projekto principai deliktų teisės srityje Europos valstybėms neprivalomi, jie yra parengti išsamių lyginamųjų mokslinių tyrimų pagrindu, atspindi šiuolaikines neturtinės žalos vystymosi tendencijas ir neabejotinai turi įtakos Europos šalių nacionalinio teisinio reguliavimo sistemos taikymui, vertinimui, tobulinimui ir teismų praktikos vystymui neturtinės žalos atlyginimo srityje.

⁷⁴ Bitans. A. The role of non-pecuniary (moral) damages is expected to grow // *Dienas business (Daily Business)/Saldo, No. 7 (34), 2006*

⁷⁵ Principles of European tort law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005, p. 76

⁷⁶ Angl. *in considering whether it would be fair and reasonable for there to be a right to reparation or prevention regard is to be had to the ground of accountability, to the nature and proximity of the damage or impending damage, to the reasonable expectations of the person who suffers or would suffer the damage, and to considerations of public policy.*

Veiksmingos ir nediskriminuojančios žalos atlyginimo sistemos užtikrinimo idėja, neturtinės žalos atlyginimo, kaip veiksmingo teisių gynimo būdo, pripažinimu remiasi ir įtaką neturtinės žalos atlyginimo vystymuisi Europos šalyse daro ES teisė, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo jurisprudencija ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos taikymo pagrindu paremta Europos žmogaus teisių teismo praktika.

Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) praktika nustačius Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimą priteisti neturtinės žalos atlyginimą tais atvejais, kai EŽTT pripažįsta, jog asmuo patyrė neturtinę žalą, kurią nepakankamai atlygina teisės pažeidimo pripažinimas, taikoma jau seniai ir grindžiama Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 50 str. įtvirtinta teisės į teisingą satisfakciją idėja. Per EŽTT jurisprudenciją Konvencijos taikymas išplėstas ir juridiniams asmenims (pvz., juridiniam asmeniui priteista atlyginti neturtinę žalą EŽTT 2000 m. birželio 6 d. sprendimu byloje *Comingersoll S.A. v. Portugalija*)⁷⁷. Nors EŽTT priteistini neturtinės žalos dydžiai žmogaus teisių pažeidimo bylose neprivalomi nacionaliniams teismams sprendžiant bylas dėl Konvencijoje įtvirtintų teisių pažeidimų, EŽTT jurisprudencijos įtaka nacionalinei deliktų teisei šiandien neabejojama⁷⁸. Tiek Europos valstybių teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje pripažįstama, kad EŽTT jurisprudencijos įtaka nacionalinės teisės vystymuisi pasireiškia pirmiausia tuo, kad Konvencijos priėmimas daugelyje šalių lėmė kai kurių asmens neturtinių teisių principinį pripažinimą ir teisių gynimo priemonių įtvirtinimą nacionaliniu lygiu. Pavyzdžiui, dėl Konvencijos ir EŽTT jurisprudencijos įtakos Didžiojoje Britanijoje 1998 m. buvo priimtas Žmogaus teisių aktas, kurio pagrindu teisė į privatą gyvenimą pripažinta bendrosios teisinės sistemos ginama asmens neturtine vertybe⁷⁹. 2004 m. *Campbell v. MGN Ltd* byloje⁸⁰ buvo konstatuota, kad masinės informacijos priemonė, paskelbusi informaciją apie tai, kad manekenė gydosiu nuo priklausomybės nuo narkotikų, pažeidė Konvencijos 8 str. Neturtinė žala už patirtus išgyvenimus ir nepatogumus dėl teisės į privatą gyvenimą pažeidimo buvo priteista ir 2005 m. *Douglas and Others v. Hello!*

⁷⁷ EŽTT 2000 m. birželio 6 d. sprendimas *Comingersoll S.A. v. Portugalija* byloje (Nr. 35382/97).

⁷⁸ P.vz., Rogers W. *Tort Law and Human Rights: a new experience* // Koziol Helmut, Steininger Barbara C. *European Tort Law, Tort and Insurance Yearbook*. SpringerWienNewYork: 2002, p. 35–65.

⁷⁹ Koziol H. Warzilek A. *Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 89.

⁸⁰ *Campbell v. MGN Ltd* [2004] UKHL 22, [2004] 2 AC 457.

byloje⁸¹, kai dienraštis neteisėtai išspausdino M. Douglaso ir C. Zeta-Jones vestuvių nuotraukas.⁸² Be to, kai kurių teisės doktrinos atstovų nuomone, Konvencijos 5 str. 5 dalis, nustatanti, kad „kiekvienas asmuo, kuris yra sulaikymo, suėmimo ar kalinimo pažeidžiant šio straipsnio nuostatas auka, turi teisę į nuostolių atlyginimą“, reiškia, kad žalos atlyginimas apima ir neturtinę žalą⁸³. Tokia pozicija priimtina ir jos laikomasi įvairių Europos valstybių teismų praktikoje: Austrijos ir Vokietijos Aukščiausieji Teismai asmens neteisėto laisvės apribojimo atvejais priteisia nacionalinės teisės nenumatytą neturtinės žalos atlyginimą, tiesiogiai remdamiesi Konvencijos 5 str. 5 dalimi, Italijos teismai neturtinės žalos atlyginimą teisės į teisingą teismą pažeidimo atveju grindžia Konvencijos 6 str. ir pan. Neturtinės žalos atlyginimo sistemos nacionalinėje teisėje vystymui turi įtakos ir EŽTT sprendimai, kuriuose konstatuojamas Konvencijos nuostatų pažeidimas dėl to, kad nacionalinėje teisėje taikytos teisių gynimo priemonės neproporcingos ir neadekvačios teisių pažeidimui. Pavyzdžiui, EŽTT 1995 m. sprendime dėl Didžiosios Britanijos teismo sprendimo, kuriuo ieškovui buvo priteista atlyginti 1,5 milijono svarų sterlingų neturtinės žalos už atsakovo viešą pareiškimą, kad ieškovas buvo karo nusikaltėlis, konstatavo Konvencijos 10 str. 2 dalies pažeidimą, nes manė, kad priteistas neturtinės žalos atlyginimo dydis demokratinėje visuomenėje nebuvo būtinas⁸⁴. Tinkamos teisės į žalos atlyginimą nesuteikimas kaip Konvencijos nuostatų pažeidimas buvo konstatuotas ir kitose EŽTT bylose⁸⁵.

Neturtinės žalos atlyginimo, kaip veiksmingos teisių gynimo priemonės, pripažinimas pastebimas ir ES teisėje, pirmiausia direktyvose, nustatančiose kai kurių asmeninių neturtinių teisių apsaugą ir įtvirtinančiose veiksmingų gynimo priemonių reikalavimus ne tik deliktinės, bet ir sutartinės atsakomybės pažeidimo atveju. Pavyzdžiui, 1990 m. birželio 13 d. ES direktyvoje dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų 90/314/EEB⁸⁶ turizmo paslaugų vartotojui nustatyta teisė gauti kompensaciją, praradus galimybę mėgautis atostogomis, kai kelionių organizatorius ir (arba) kelionių pardavimo agentas neįvykdo arba netinkamai įvykdo turizmo paslaugų sutartį. Svarbios ir ES direktyvos, užtikrinančios nediskriminaciją darbo santykiuose: 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva 76/207/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio

⁸¹ *Douglas and Others v. Hello!* [2001] QB 967, AC.

⁸² Kozioł H. Warzilek A. *Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 106.

⁸³ Žr. *Dannemann G.* *Schadensersatz bei Verletzung der Europäischen Menschenrechtskonvention: eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Haftung nach Art. 50 EMRK.* – Köln; Berlin; München: Heymann, 1994, p. 380.

⁸⁴ EŽTT 1995 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Tolstoy Miloslavsky v. UK* (Nr. 316-B).

⁸⁵ Žr., pvz., EŽTT 2005 m. liepos 12 d. sprendimą byloje *Moldovan and Others v. Romania* (41138/98, 64320/01).

⁸⁶ 1990 m. birželio 13 d. Tarybos direktyva 90/314/EEB/ dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų.

mokymo, pareigų paaugštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu⁸⁷, minėtą direktyvą iš dalies keičianti Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/73/EB⁸⁸, taip pat 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims, nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės⁸⁹. Šios direktyvos įpareigoja ES valstybes nares savo nacionalinėse teisinėse sistemose numatyti veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias žalos atlyginimo priemones patyrusiems diskriminaciją asmenims. Nors ES teisė susijusi su ES narių valstybinių institucijų atsakomybe, ir žalos atlyginimo tvarkos, atlygintinos žalos rūšių klausimas paprastai paliekamas nacionalinių valstybių diskrecijai, neveiksminga, diskriminuojanti nacionalinė žalos atlyginimo sistema Europos Teisingumo Teismo gali būti vertinama kaip ES teisės aktų (direktyvų) netinkamas realizavimas nacionaliniu lygiu. Pavyzdžiui, tai, kad žalos atlyginimo priemonės turėtų būti veiksmingos ir nediskriminuojančios, konstatuota Europos Teisingumo Teismo 1991 m. lapkričio 19 d. sprendime byloje *Francovich and Bonifaci v. Italy*⁹⁰, kurioje buvo sprendžiamas ES direktyvos 80/987/EEB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su darbuotojų apsauga jų darbdaviui tapus nemokiam, tinkamo įgyvendinimo Italijoje klausimas. O tai, kad veiksmingų žalos atlyginimo priemonių nustatymas, įgyvendinant kai kurias ES direktyvas, apima ir neturtinės žalos atlyginimą, konstatuota, pvz., Europos Teisingumo Teismo 2002 m. kovo 12 d. byloje *Somone Leitner v. TUI Deutschland GmbH Co. KG*: Teismas, aiškindamas 1990 m. birželio 13 d. ET direktyvos 90/314/EEC nuostatas, pažymėjo, kad, nors priteistinos neturtinės žalos, pažeidus turizmo paslaugų sutartį, dydis įstatymu gali būti protingai ribojamas, neturtinė žala turi būti priteisiama ne tik už sveikatos sužalojimą, nevykdant ar netinkamai vykdant sutartinius įsipareigojimus, bet ir praradus galimybę atostogauti (angl. *loss of enjoyment of the holidays*).⁹¹

Taigi bendri Europos šalių integracijos procesai, lėmę diskusijas dėl deliktų teisės suderinimo galimybės Europoje, rodo, kad neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas⁹², kelia didelį Europos teisės mokslininkų susidomėjimą. Štai 1969 m. liepos 25 d.

⁸⁷ 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva 76/207/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu.

⁸⁸ 2002 m. rugsėjo 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/73/EB, iš dalies pakeičianti Tarybos direktyvą 76/207/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu.

⁸⁹ 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EEB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims, nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės.

⁹⁰ EŽTT 1991 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje *Francovich and Bonifaci v. Italy* (Nr. c-6/90, ECR 1991, I-5357).

⁹¹ EBT 2002 m. kovo 12 d. sprendimas byloje *Somone Leitner v. TUI Deutschland GmbH Co. KG*, Nr. C-168/00

įvykusiame pirmajame Europos teisės kolokviume⁹³, kuriame gvildintos neturtinės žalos atlyginimo problemos, Tarybos narėms rekomenduota suderinti kai kuriuos neturtinės žalos atlyginimo klausimus, suteikiant galimybę atlyginti neturtinę žalą sveikatos sužalojimo, gyvybės atėmimo, garbės ir orumo pažeidimo, neteisėto laisvės atėmimo, teisės į privatų gyvenimą pažeidimo atvejais, taip pat atlyginti neturtinę žalą nukentėjusiojo artimiesiems sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais. Vėliau atliktuose moksliniuose tyrimuose (pvz., 1990 m. Davido McIntosho ir Marjorie Holmeso parengtame lyginamajame Europos Sąjungos valstybių teismų praktikoje dažniausiai priteistinų žalos dydžių sveikatos sužalojimo bylose tyrime⁹⁴ ir 1993 m. prof. W. Pfenningstorfo vadovaujamos grupės lyginamajame Europos šalių ir JAV tyrime sveikatos sužalojimo bylose tyrime, atliktame Ženevos tarptautinės asociacijos draudimo ekonomikos tyrimams užsakymu⁹⁵) rekomenduota neturtinės žalos atlyginimo srityje atsisakyti baudinių funkcijų ir pripažintas poreikis suvienodinti atlygintinos neturtinės žalos dydžius Europos šalyse ir sukurti veiksmingą, nediskriminuojančią ir prognozuojamą neturtinės žalos dydžio nustatymo metodiką.

Siekiant sumažinti Europos Tarybos šalių narių įstatymų leidybos skirtumus neturtinės žalos atlyginimo srityje, buvo parengta rekomendacinio pobūdžio Europos Tarybos Ministrų komiteto rezoliucija⁹⁶ Nr. (75) 7 „Dėl žalos, padarytos asmens sveikatai ir gyvybei kompensavimo“⁹⁷, kurioje įtvirtintos bendros nuostatos dėl kompensacinių neturtinės žalos atlyginimo tikslų, žalos dydžio nustatymo kriterijų, taip pat įtvirtinti neturtinės žalos atlyginimo pagrindai tretiesiems asmenims jų artimųjų sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. Nors ši Tarybos rezoliucija yra rekomendacinio pobūdžio, ji neabejotinai atlieka svarbų politinį vaidmenį Europos Tarybos valstybėms

⁹² Pvz., Europos deliktų ir draudimo teisės centras, vadovaujamas H. Koziolo, U. Magnuso, M. Faure ir kitų Europos teisės mokslininkų, yra publikavęs darbų įvairiausiais Europos šalių teisinio reguliavimo, teisminės praktikos, teisių problemų klausimais deliktų teisės srityje, pvz., priežastinio ryšio, atsakomybės be kaltės, neteisėtų veiksmų ir pan.

⁹³ Council of Europe. 1st Colloquy on European law held at King's College. London 21-25 July 1969. Redress for non-material damage. Strasbourg, 1970

⁹⁴ McIntosh D., Holmes M. Personal injury awards in EC countries, an industry report, prepared by, Lloyd's of London press LTD, 1990

⁹⁵ Pfenningstorf W. Hardcover. Personal Injury compensation: a comparative study of Liability law and Compensation schemes in Ten Countries and the United States. Insurance Research Council. Lloyds of London press Ltd., 1993

⁹⁶ Lietuva 1993 m. gegužės 14 d. tapo Europos Tarybos nare ir prisijungė prie daugelio jos parengtų dokumentų.

⁹⁷ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (75)7 „On compensation for Physical injury or Death“ (adopted by the Committee of Ministers on 14 March 1975 at the 243rd meeting of the Ministers' Deputies).

narėms, todėl ir Lietuvos teismai, motyvuodami sprendimus, kuriais priteisiama neturtinė žala (pvz., tretiesiems asmenims) remiasi jos nuostatomis⁹⁸.

Bene išsamiausias ir naujausias tarptautinis lyginamasis tyrimas neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo, teisminės praktikos ir teisinių problemų įvairiose Europos valstybėse klausimu buvo atliktas 2001 m. Europos deliktų ir draudimo teisės centre Vienoje, kuriame dirba įvairių Europos šalių teisės mokslininkai, besispecializuojantys deliktų teisės srityje⁹⁹. Vienas pagrindinių šio tyrimo tikslų buvo atsakyti į klausimą, ar įmanoma ir ar reikia suderinti teisę ES lygiu neturtinės žalos atlyginimo srityje, nes ši sritis tradiciškai suprantama kaip nacionalinės teisės teisinio reguliavimo ir nacionalinių teismų diskrecijos klausimas. Atliktas tyrimas parodė, kad tiek neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo, tiek teismų praktikos nacionaliniai skirtumai, ypač apibrėžiant atvejus, kada neturtinė žala priteisiama, taip pat nustatant subjektus, kuriems neturtinė žala atlyginama, ir priteisiant neturtinės žalos dydį, iki šiol yra didžiuliai. Nors apibendrinant tyrimo rezultatus buvo įvairiausių nuomonių dėl galimybės suderinti neturtinės žalos atlyginimo klausimus, kai kurių teisės mokslininkų teigimu, būtina sumažinti atlygintinos neturtinės žalos dydžių skirtumus, suvienodinti atvejus, kada neturtinė žala atlyginama, nes tokie dideli neturtinės žalos atlyginimo skirtumai ES negali būti pateisinami.¹⁰⁰

Darbo pradžioje minėta, kad deliktų teisės suderinimo idėjos turi daug priešininkų, teigiančių, kad suderinimo procesas neturtinės žalos atlyginimo srityje negali būti pateisinamas, nes neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir neturtinės žalos atlyginimo taikymo skirtumai yra nulemti nacionalinių ypatumų ir vertybinių prioritetų, kurie vargu ar gali būti tinkamai įvertinti ES institucijų ir sureguliuoti ES direktyvomis ar kitais teisiniais mechanizmais, tačiau minėto tyrimo išvadoje akcentuotas poreikis užtikrinti tokį suderinimo lygį neturtinės žalos atlyginimo srityje, kad būtų užtikrinta bent minimali vienoda ES piliečių teisių apsauga ES lygiu.

Apibendrinant pastarųjų metų pokyčius neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, srityje, pažymėtina, kad neturtinės žalos, kaip visaverčio teisių gynimo būdo, pripažinimas ir vis platesnis jo taikymas ne tik žmogaus, bet ir juridinio asmens teisių apsaugai, taip pat neturtinės žalos atlyginimo, kaip veiksmingos teisių gynimo priemonės, taikymo išplėtimas ne tik deliktinės atsakomybės, bet ir sutartinių įsipareigojimų pažeidimo atvejais,

⁹⁸ Žr. pvz. LAT CBS *A. D. ir A. D. v. VšĮ Kauno 2-osios klinikinės ligoninės*, bylos Nr. 3K-3-222/2005

⁹⁹ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. [European Center on Tort and Insurance Law](#). Vienna/New York: Springer, 2001, p. 93.

¹⁰⁰ Magnus U. / Fedtke J. German report on non-pecuniary loss // Rogers H. W. V. (ed.) Damages for non-pecuniary loss in a Comparative perspective: 2001, p. 109–128.

šiandien kelia teisinės pusiausvyros ir teisinio apibrėžtumo užtikrinimo problemą, nes minėta, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje, nesant objektyvių kriterijų, leidžiančių tiksliai apskaičiuoti neturtinės žalos dydį (neturtinė žala priteisiama pakenkus vertybėms, kurių įkainoti neįmanoma) apie visišką žalos atlyginimą galima kalbėti tik reliatyviai. Taigi plečiantis neturtinės žalos atlyginimo taikymo sričiai, įstatyme nustatytas sąrašas atvejų, kada žala atlyginama ir kada ji neatlyginama, tampa nebevieninteliu, nepakankamai pagrįstu ir nūdienos visuomenės vertybių ir galimybių iki galo neatspindinčiu neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas lemiančiu veiksmu, todėl poreikis nustatyti kiek įmanoma objektyvesnius, konceptualiai pagrįstus kriterijus, pateisinančius neturtinės žalos atlyginimo galimybę ir leidžiančius kuo tiksliau apskaičiuoti patirtos neturtinės žalos dydį, išlieka, nes neturtinės žalos atlyginimas negali remtis tik neturtinių teisių pažeidimo faktu. Prof. Ceesas van Damas 2006 m. monografijoje, analizuodamas šiuolaikinės Europos deliktų teisės vystymosi tendencijas ir šiuolaikinės deliktų teisės tikslus, taikliai pastebėjo, kad „beribė asmens saviraiškos laisvė gali kelti grėsmę žmonių saugumui, bet pernelyg griežtas teisinės apsaugos lygis gali paralyžiuoti visuomenę“¹⁰¹, todėl deliktų teisės pagrindinis tikslas – užtikrinti tinkamą skirtingų interesų pusiausvyrą. Tai ypač svarbu neturtinės žalos atlyginimo srityje, nes minėta, kad apie visišką žalos atlyginimą neturtinės žalos atlyginimo srityje galima kalbėti tik reliatyviai, o neturtinės žalos dydis dažniausiai nulemtas konkrečių aplinkybių, ir jas įvertinti paliekama teismo diskrecijai. Vis dėlto teismo diskrecija neturtinės žalos atlyginimo srityje negali būti beribė, o turi remtis aiškiais ir konceptualiai pagrįstais neturtinės žalos atlyginimo kriterijais, viena vertus, atspindinčiais visuomenės vertybinius pokyčius ir sudarančiais galimybę tinkamai įvertinti konkrečios bylos aplinkybes, kita vertus, neleidžiančiais pernelyg susiaurinti ir pernelyg išplėsti civilinės atsakomybės taikymo ribų ir suponuojančiais būtinybę atsižvelgti į teisėtus žalą padariusio asmens interesus, kad neturtinė žala netaptų pernelyg didele našta žalą padariusiam asmeniui ar visuomenei, neskatintų antisocialaus elgesio, nekontroliuojamos ieškinių gausos teismuose ir piktnaudžiauti šia teise.

¹⁰¹ Dam C. European tort law. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 715.

1.3. Neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ypatumai Lietuvoje: istoriniai pokyčiai ir problemos

Analizuojant neturtinės žalos atlyginimo teisinio reglamentavimo ypatumus Lietuvoje, pažymėtina, kad neturtinės žalos teisinio reguliavimo ir taikymo raidai Lietuvoje įtaką darė (1940–1990 m.) tarybinė teisės doktrina, kai neturtinės žalos atlyginimas buvo laikomas „amoralium“. Neturtinės žalos priešininkai (G. F. Šeršenevičius¹⁰², L. I. Petražitskis ir kt.) nepripažino teisės į neturtinės žalos atlyginimą ir savo poziciją grindė tuo, kad neturtinės žalos atlyginimas, kaip buržuazinės teisės institutas, nepriimtinas tarybinei teisei nei klasiniu, nei moraliniu požiūriu, nes dvasinių ar fizinių išgyvenimų įvertinimas pinigais prieštarautų socialistinei moralei. Be to, neturtinė žala piniginiu ekvivalentu tiksliai negali būti įvertinta¹⁰³. Netgi neturtinės žalos atlyginimo šalininkai (S. N. Bratus, A. T. Beliakova, S. J. Doncovas, M. J. Marinina ir kt.), grįsdami būtinybę atlyginti neturtinę žalą asmens neturtinių vertybių pažeidimo atvejais, teigė, kad neturtinė žala priteistina tada, kai asmuo ilgą laiką negali normaliai ir visavertiškai gyventi aktyvaus visuomeninio gyvenimo¹⁰⁴. Tai atspindi idėją, kad TSRS žmogus buvo pripažįstamas ne vertybe *per se*, bet kaip subjektas, gyvenantis visuomenės ir socialistinės valstybės labui. Dėl tarybinės doktrinos atstovų pozicijos neturtinės žalos atlyginimo srityje neigiamos įtakos tarybinėje teisinėje sistemoje neturtinės žalos atlyginimas, išskyrus kai kurias išimtis (pvz., Vengriją, Lenkiją, Čekoslovakiją ir kai kurias kitas šalis), nebuvo įtvirtintas kaip galimas civilinių teisių gynimo būdas. Todėl pokario Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimo galimybė pirmą kartą numatyta tik 1990 m. vasario 19 d. priėmus Lietuvos Respublikos spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymą¹⁰⁵. Šio įstatymo 33 str. nustatyta, kad masinės informacijos priemonė, paskleidusi be asmens sutikimo informaciją apie jo asmeninį gyvenimą ar tikrovės neatitinkančias žinias, žeminančias jo garbę ir orumą, turi atlyginti jam padarytą moralinę žalą, kurios dydį (ne daugiau kaip 30 000 rublių) nustato teismas. Vėliau neturtinės žalos arba iki pat naujojo CK priėmimo vyravusios moralinės žalos kategorijos atlyginimo galimybė numatyta ir 1990 m. rugsėjo 25 d. Politinių partijų įstatymo 9 str. 1992 m. priėmus Konstituciją teisė į neturtinės žalos atlyginimą pagal Konstitucijos 30 str. tapo konstituciniu principu. 1994 m. ir 1997 m. CK¹⁰⁶ taip pat buvo papildytas nuostatomis,

¹⁰² Žr. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Москва: Спарк, 1995, с. 392, 402.

¹⁰³ Žr. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia. 1998, Nr. 2, p. 23.

¹⁰⁴ Маленина. М.Н. Личные неимущественные права граждан, Москва, 2001, p. 20

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas // Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1990, Nr. 7-163.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138, 1966, Nr. 9-65, Nr. 33-237 <...>, 2000, Nr. 54-1556.

numatančiomis neturtinės žalos atlyginimą: 7¹ str. įtvirtintas neturtinės žalos atlyginimas (500–10 000 litų), kai masinės informavimo priemonės, organizacijos ar asmenys paskelbė tikrovės neatitinkančias žinias, žeminančias asmens garbę ir orumą, taip pat be asmens sutikimo informaciją apie jo asmeninį gyvenimą; 485 str. buvo įtvirtintas neturtinės žalos, padarytos neteisėtais valstybės ar savivaldos institucijų, įstaigų, tarnybų bei jų pareigūnų ir valdininkų veiksmais ar neveikimu viešojo valdymo srityje, atlyginimas (300–5000 litų); 486 str. buvo numatytas neturtinės žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimas (pagal 1997 m. lapkričio 4 d. Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 7 str. atlygintina ne daugiau kaip 10 000 litų žala); 539 str. buvo įtvirtintas neturtinės žalos, padarytos dėl autoriaus asmeninių neturtinių teisių pažeidimo, atlyginimas (500–10 000 litų) – ši norma vėliau perkelta į 1999 m. gegužės 18 d. įsigaliojusį Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 68 str.¹⁰⁷ Neturtinės žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo atveju numatytas 1994 m. liepos 19 d. Sveikatos sistemos įstatymo 140 str., pagal kurį asmenims, pažeidusiems sveikatos priežiūros priimtino reikalavimus, asmens sveikatos informacijos konfidencialumą (asmens medicininę paslaptį), nustatyta pareiga atlyginti asmeniui padarytą moralinę žalą, kurios dydis buvo nustatomas teismo, atsižvelgiant į žalą padariusio asmens turtinę padėtį, teisės pažeidimo sunkumo laipsnį, teisės pažeidimo padarinius ir kitas aplinkybes, tačiau kiekvienu atveju šis dydis negalėjo viršyti 500 minimalių mėnesinių atlyginimų.

Istatyme numačius galimybę taikyti neturtinės žalos atlyginimą, kaip galimą civilinių teisių gynimo būdą, ir teismams suteikus diskreciją nustatyti neturtinės žalos dydį, teismų praktikoje šis teisių gynimo būdas pradėtas taikyti gana nuosekliai. Pavyzdžiui, teismų praktikos būdu garbės ir orumo gynimo bylose suformuota neturtinės žalos samprata, apibrėžiama kaip asmens dvasinis skausmas, išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas, gero vardo praradimas ir pan., padaryti veiksmais, kuriais pažeista asmens garbė ir orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas¹⁰⁸. Vėliau ši samprata perkelta į naująjį CK. Nors teismų praktikoje palaipsniui suformuoti neturtinės žalos atlyginimo pagrindai ir jos dydžio nustatymo kriterijai¹⁰⁹, pabrėžiant kompensacinį neturtinės žalos atlyginimo

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas// Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimo Dėl CK 7, 7¹ straipsnių ir Visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas 19 p.

¹⁰⁹ Pvz., LAT CBS *J. R. v. Teisingumo ministerija ir Generalinė prokuratūra*, bylos Nr. 3K-3-155/2001, konstatuota, kad įstatyme nustatytų neturtinės žalos dydžio nustatytų kriterijų sąrašas nėra baigtinis, taip pat konstatuota, kad asmens socialinės ar visuomeninės padėties vertinimas yra diskriminacinis ir netaikomas

pobūdį¹¹⁰, kai siekiama, kad asmuo gautų įstatymo leidžiamo dydžio piniginę kompensaciją, kuri būtų tinkamiausia už patirtus dvasinius išgyvenimus, bei taikomą kaip savarankiškas civilinių teisių gynimo būdas už įstatyme nustatytų neturtinių vertybių pažeidimą nepriklausomai nuo to, padaryta turtinė žala ar ne¹¹¹, neturtinės žalos teisinio reguliavimo pagal 1964 m. CK ir kitus įstatymus pobūdis riboja teismams galimybę neturtinės žalos atlyginimą taikyti kaip visavertį teisių gynimo būdą dėl to, kad tiek pačiame CK, tiek kitų įstatymų numatytais atvejais kiekvienu atveju priteisiamos neturtinės (tuo metu vadinamos moraline) žalos dydis negalėjo viršyti CK 7-1 str., Visuomenės informavimo įstatymo 21 str. ir Sveikatos sistemos įstatymo 91 str. nustatytų ribų. Ir nors nustatyti neturtinės žalos atlyginimą buvo paliekama teismui, ši teismo teisė buvo apribota įstatymo nustatyta minimalia ir maksimalia suma ir nedideliu atveju, kada leidžiama atlyginti neturtinę žalą, sąrašu, todėl neturtinės žalos atlyginimas galėjo būti vertinamas labiau kaip bauda, bet ne kaip kompensacinis civilinių teisių gynimo būdas¹¹².

Be to, vertinant teisinio reguliavimo raidą Lietuvoje matyti, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, įtvirtinimas įstatyme, kai pirmiausia galimybė atlyginti žalą suteikta politinėms partijoms arba asmenims, pažeidus jų teisę į privatų gyvenimą arba paskleidus tikrovės neatitinkančias žinias, žeminančias asmens garbę ir orumą, tik vėliau – sveikatos sužalojimo atveju (nuo 1994 m. pagal Sveikatos sistemos įstatymą, o kitais atvejais, kai sužalojama asmens sveikata, – tik nuo 2001 m. įsigaliojus naujam CK), aiškiai rodė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, pagrindimą, taikymo būtinybę lemiančių veiksnių supratimo trūkumą ir išimtinį neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, pobūdį.

Tik 2000 m. CK, darant įtaką teisės doktrinos atstovų nuomonei ir teismų praktikoje susiformavusiai neturtinės žalos atlyginimo, kaip kompensacinio civilinių teisių gynimo būdo, koncepcijai, minimalių ir maksimalių neturtinės žalos dydžio ribų reglamentavimo įstatyme buvo atsisakyta. Neturtinės žalos atlyginimo galimybė įtvirtinta 2000 m. CK bendrus civilinės atsakomybės

kaip kriterijus nustatant atlygintinos žalos dydį. LAT 2000 m. vasario 24 d. nutartyje civilinėje byloje *V.Ž. v. UAB „Lietuvos rytas“*, bylos Nr. 3K-7-130/2000, suformuoti neturtinės žalos atlyginimo kriterijai viešojo asmens garbės ir orimo bylose ir t. t.

¹¹⁰ LAT CBS *M. V. v. UAB „Vilniaus televizija“*, bylos Nr. 3K-3-121/2001.

¹¹¹ Žr., pvz., LAT CBS *V. T. v. Aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*, bylos Nr. 3K-7-688/2001; LAT CBS *A. Z. v. Visagino miesto valstybinė mokesčių inspekcija*, bylos Nr. 3K-3-92/1999 ir kt.

¹¹² Reikalavimų, kad neturtinės žalos atlyginimas galimas tik įstatymo nustatytais atvejais ir kad atlygintinos neturtinės žalos dydis negali viršyti įstatyme nustatytų ribų, nuosekliai buvo laikomasi teismų praktikoje, žr., pvz., LAT CBS *P. N. v. Teisingumo ministerija*, bylos Nr. 3K-3-34/2001; LAT CBS *S. V. v. Teisingumo ministerija*, bylos Nr. 3K-3-970/2001; LAT CBS *A. B. v. D. M.*, bylos Nr. 3K-3-920/2002 ir kt.

pagrindus reglamentuojančio skirsnio 6.250 str., kurio 1 dalyje neturtinė žala apibrėžiama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukretimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Konkretų atlygintinos neturtinės žalos dydį palikta nustatyti teismui, įstatyme apibrėžti tik vertinamojo pobūdžio bendri neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai: žalos sukelti padariniai, šią žalą padariusio asmens kaltė, jo turtinė padėtis, padarytos turtinės žalos dydis ir kitos turinčios reikšmės bylai aplinkybės, taip pat sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijai.

Pažymėtina ir tai, kad, įsigaliojus CK, žymiai padidintas sąrašas atveju, kada neturtinės žalos atlyginimas pripažįstamas galimu civilinių teisių gynimo būdu. CK 6.250 str. 2 dalyje pirmą kartą nustatyta bendra taisyklė, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo (taip pat BPK 109 str.), asmens sveikatai ar dėl gyvybės atėmimo. Neturtinės žalos atlyginimo galimybė nustatyta ir kitais asmens neturtinių teisių pažeidimo atvejais, pvz., ginant teisę į vardą (CK 2.21 str.), teisę į privatų gyvenimą (CK 2.23 str.), garbės ir orumo pažeidimo atveju (CK 2.24 str.), pažeidus teisę į juridinio asmens pavadinimą (CK 2.42 str.) ir kt.; šeimos teisiniuose santykiuose: atsisakius viešo susitarimo tuoktis (CK 3.11 str.); santuokos nutraukimo dėl vieno sutuoktinio kaltės (CK 3.70 str.) atveju; kitais deliktinės atsakomybės atvejais: už žalą, atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų (CK 6.272 str.); sutartinės atsakomybės atvejais: darbo santykiuose (DK 250 str.), CK 1.91 str. – jeigu sandoris pripažintas negaliojančiu dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo, realaus grasinimo ar dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi; dėl gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo atsiradusios žalos, įskaitant neturtinę, atveju, jei žala padaroma dėl netinkamos kokybės produktų ar paslaugų (CK 6.299 str.), jeigu dėl netinkamo sutarties vykdymo, už kurią atsako kelionės organizatorius, turistą pagrįsti ir protingi lūkesčiai neišsipildo ir dėl to turistą lieka kelione nepatenkintas (CK 6.754 str.); kitais įstatymų nustatytais atvejais: Viešojo administravimo įstatymo 39 str., Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 24 (1) str., kt.

Išplėtus galimybę taikyti neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinių teisių gynimo būdą, įvairių asmens neturtinių teisių pažeidimo atvejais ir atsisakius neturtinės žalos dydžio ribų teisinio reguliavimo įstatyme ir suteikus teismams plačią diskrecijos teisę, teismų praktikoje neturtinės žalos atlyginimą pradėta taikyti gana dažnai. Dėl teismų praktikos identifikuotos neturtinės žalos atlyginimo funkcijos, neturtinės žalos atlyginimo teisiniai pagrindai, atskirų kriterijų santykis ir reikšmė tam tikrų asmeninių neturtinių teisių pažeidimo atvejais, bei kitų, įstatymo nenustatytų

kriterijų, kuriuos teismas pripažįsta reikšmingais konkrečiai bylai išspręsti, svarba ir pan. Tai leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimas įstatymo leidėjo ir teismų praktikos būdu pripažintas veiksminga asmens neturtinių teisių ir neturtinių vertybių gynimo priemone tiek garbės ir orumo, privataus gyvenimo bylose, tiek deliktinės atsakomybės atveju sveikatos sužalojimo bylose, tiek sutartinės atsakomybės atveju, taip pat ne tik fizinių, bet ir juridinių asmenų teisių pažeidimų atvejais.

Kita vertus, ilgą laiką vyravęs neigiamas požiūris į neturtinės žalos atlyginimą, kaip veiksmingą teisių gynimo būdą, teisės doktrinos stoka, pagrindžiant neturtinės žalos atlyginimo taikymo būtinybę, reikalingumą ir pagrįstumą, nuoseklios ir vienodos neturtinės žalos atlyginimą pateisinančios koncepcijos doktrinos stoka iki šiol kelia nemažai problemų.

Pirma, naujajame CK pasirinktas neturtinės žalos išimtinio teisinio reguliavimo modelis, kai pagal CK 6.250 str. 2 dalį neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais, ir ilgą laiką vyravęs dogmatinis teisės normų, reguliuojančių neturtinės žalos atlyginimą, aiškinimas lėmė gana prieštarinę praktiką, kai vienais atvejais, konstatavus įstatyme įtvirtintų neturtinių teisių pažeidimą, atlyginti neturtinę žalą priteisiama nenustačius kitų neturtinės žalos atlyginimo galimybę lemiančių civilinės atsakomybės pagrindų ar neįvertinus visų neturtinės žalos atlyginimo dydį pagrindžiančių kriterijų. Arba priešingai: pažeidus asmens neturtinę teisę, neturtinės žalos atlyginimui keliami itin griežti ir neracionalūs neturtinės žalos įrodinėjimo standartai, o neturtinės žalos dydžiai prigimtinių absoliučiu asmens teisių pažeidimo atveju – simboliški (ypač neteisėto laisvės atėmimo bylose). Be to, iki šiol teismų praktikoje vyrauja gana griežtas požiūris, kad nukentėjęs asmuo, prašydamas atlyginti neturtinę žalą, visais atvejais turi įrodyti aplinkybę, kad yra įstatymo nustatytas neturtinės žalos atlyginimo atvejis¹¹³.

Minėta, kad nuostatos, leidžiančios atlyginti neturtinę žalą tik įstatymo nustatytais atvejais, absoliutus ir formalus taikymas šiandien daugelyje Europos šalių įstatymo negali būti vienintelis ir pakankamas neturtinės žalos atlyginimo ribas nustatantis kriterijus, todėl siauras ir išimtinis įstatymo nuostatų, susijusių su neturtinės žalos atlyginimo taikymo galimybe, aiškinimas Lietuvoje kelia atitikties Konstitucijai problemą, nes Konstitucijos 30 str. 2 dalyje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas, t. y. būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas. CK nuostatos, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais, platesnį ir lankstesnį taikymą šiandien Lietuvoje leidžia prognozuoti Lietuvos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d.

¹¹³ LAT CBS *P. D. v. R. V., A. V., T. V. ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-394/2006, LAT CBS 2007 m. spalio 9 d. nutartis byloje *UAB "Legrona" v. LR valstybė*, bylos Nr. 3K-3-376/2007

nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlygimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies, 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, kuriame buvo pripažinta, kad minėto įstatymo 3 str. 3 dalies nuostata dėl to, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą nepaveldima, prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. 2 daliai, 109 str., konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams, ir kad minėto įstatymo 7 str. 7 dalies nuostata, kad atlygintinos moralinės žalos dydis negali būti didesnis kaip dešimt tūkstančių litų, prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. 2 daliai, 109 str., konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad moralinės žalos atlyginimas yra konstitucinis principas ir Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatyme nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad iš Konstitucijos neišplaukia, kad įstatymuose galima nustatyti kokias nors išimtis, pagal kurias asmeniui padaryta materialinė ir (arba) moralinė žala neatlyginama. Taigi įstatymų leidėjo diskrecijos, kuria jis gali naudotis reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, negalima interpretuoti kaip apimančios jo laisvą nuožiūrą nustatyti kokį nors išsamų (baigtinį) sąrašą atvejų, kada tokia žala turi būti atlyginama, arba nustatyti, kad tam tikrais atvejais minėtais neteisėtais veiksmais padaryta žala gali būti neatlyginama. Todėl asmuo pagal Konstituciją turi teisę reikalauti neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais padarytos žalos atlyginimo ir tada, kai atitinkamo žalos atlyginimo atvejo jokiame įstatyme nenurodyta, o teismai, pagal savo kompetenciją sprendžiantys tokias bylas, turi konstitucinius įgaliojimus atitinkamą žalos atlyginimą priteisti, tiesiogiai taikydami Konstituciją (joje įtvirtintus teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principus, kitas Konstitucijos nuostatas), bendruosius teisės principus, vadovaudamiesi *inter alia* protingumo principu ir kt.¹¹⁴ Taigi Konstitucinio Teismo nutarime suponuojamas naujo lankstaus požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą pripažinimas, jis

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos teismo įstatymo 62 str. 1 d. 2 p., 69 str. 4 d. (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 str. 3 d. (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 str. 2 d. (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

pastebimas ir vėlesniuose Lietuvos teismų praktikos pavyzdžiuose. Pavyzdžiui, LAT 2007 m. sausio 30 d. nutartyje civilinėje byloje, kurioje advokatė prašė panaikinti Advokatų garbės teismo skirtą nuobaudą ir Advokatų tarybos sprendimą, kuriuo ji buvo išbraukta iš praktikuojančių advokatų sąrašų, ir priteisti iš Lietuvos advokatūros 30 000 litų neturtinei žalai atlyginti, teisėjų kolegija, vadovaudamasi nurodytu Konstitucinio Teismo nutarimu, konstatavo, kad Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatyme nustatyti, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti, todėl panaikino žemesnės instancijos teismo sprendimus, kuriais ieškovės ieškinys buvo atmestas, ir nurodė, kad teismai, konstatavę neteisėto poveikio priemonių pritaikymą ieškovei, turėjo svarstyti, ar taip ieškovei buvo padaryta neturtinė žala. Kasacinio teismo nuomone, teismai taip pat turėjo svarstyti, ar tuo atveju, kai profesinė organizacija nepagrįstai atima galimybę asmeniui verstis profesine veikla ir iš jos gauti pajamas, nėra asmens diskriminavimas atlyginant neturtinę žalą, kurią atlyginti garantuoja darbo įstatymai. Teismas pabrėžė, kad jeigu ieškovei neturtinė žala buvo padaryta, pagal teismų priimtus sprendimus ji nebus atlyginta. Taigi ieškovės teisėti interesai ir teisėti lūkesčiai nebus apginti.¹¹⁵

Paminėtina dar viena Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byla, kurioje buvo spręstas CK 6.272 str., reglamentuojančio civilinės atsakomybės už ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmais padarytą žalą, taikymo klausimas. Šioje byloje teismas, atmesdamas kasatoriaus argumentą, kad nacionalinėje teisėje nenustatyta civilinė atsakomybė padarius žalą, kurios atsiradimo pagrindas – pareigūnų neteisėti veiksmai, t. y. bylos išnagrinėjimo įmanomai trumpiausiu laiku neužtikrinimas, konstatavo, kad teisinis reglamentavimas, kai tam tikrų institucijų ar pareigūnų veiksmai neįvardijami kaip galimas pagrindas atsakomybei atsirasti, negali paneigti asmens teisės reikalauti žalą atlyginti, jeigu tokia žala atitinkamais veiksmais buvo padaryta. Teisėjų kolegija išaiškino, kad tais atvejais, kai asmuo nurodo galimus neteisėtus pareigūnų veiksmus, kurie nenustatyti specialiose pareigūnų atsakomybę reglamentuojančiose teisės normose, teismai vertina pateiktus faktus apie galimus pažeidimus atsižvelgdami į bendruosius teisės principus, Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir tarptautinių susitarimų, todėl tais atvejais, kai nacionalinė teisė nereglamentuoja valstybės atsakomybės už tam tikrus pažeidimus, teismas valstybės atsakomybę nustato, vadovaudamasis tarptautinėmis sutartimis kaip nacionalinės teisės sistemos dalimi (Konstitucijos 138 str. 3 dalis)¹¹⁶. Šiuo aspektu vertindamas nagrinėjamą bylą, kasacinis teismas konstatavo, kad

¹¹⁵ LAT CBS E. Š. v. Lietuvos advokatūra, bylos Nr. 3K-3-26/2007.

¹¹⁶ LAT CBS A. N. v. Lietuvos valstybė, bylos Nr. 3K-7-7/2007.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. 1 dalyje įtvirtintos pareigos klausimus, susijusius su asmeniui pareikštu kaltinimu, išnagrinėti per įmanomai trumpiausią laiką, pažeidimas gali būti vertinamas kaip neteisėtas pareigūnų veiksmas, už kurį taikoma civilinė atsakomybė pagal CK 6.272 str. ir atsiranda pareiga valstybei atlyginti tiek turtinę, tiek neturtinę žalą.

Pateikti teisminės praktikos pavyzdžiai leidžia daryti išvadą, kad Lietuvos teismų praktikoje iki šiol vyravęs itin siauras įstatymo nuostatos, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais, aiškinimas gali būti įveiktas tiesiogiai taikant Konstituciją ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, jei nustatomas jose įtvirtintų asmens teisių ir laisvių pažeidimas.

Minėta, kad ir kitose Europos šalyse pritariama nuostatai, jog įstatyme nustatyto išsamaus sąrašo atveju, kada neturtinė žala atlyginama, absoliutus taikymas negali būti savaime pakankamas ir lemiamas pagrindas atlyginti neturtinę žalą. Kita vertus, neturtinės žalos atlyginimo ribojimai galimi ir pateisinami, kad nebūtų nepagrįstai išplėsta civilinės atsakomybės apimtis ir sukurtos sąlygos piktnaudžiauti teise. Ši problema ypač aktuali Lietuvoje, nes teisės doktrinos vakuumas ir teismų praktikos nevienodumas rodo, kad neturtinės žalos atlyginimo bylose sunkiausia prognozuoti bylos baigtį, o bendra tendencija didinti atlygintinos neturtinės žalos dydžius atskirų kategorijų bylose yra netolygi tiek tos pačios kompetencijos, tiek skirtingų kompetencijų teismuose (pvz., baudžiamosiose ir civilinėse bylose), be to, nevienodas atveju, kada atlyginama neturtinė žala, plėtimas ir skirtingi neturtinės žalos įrodinėjimo standartai tos pačios kategorijos bylose, sprestose skirtingų kompetencijų teismuose, rodo vertikalaus ir horizontalaus teisingumo užtikrinimo problemą, kelia piktnaudžiavimo šia teise riziką ir skatina nepasitikėjimą teismais. Kadangi nėra conceptualaus vienodo požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą, kyla tiek žalą padariusių asmenų, tiek teismų pasipriešinimas neturtinės žalos atlyginimo bylose, neskatinamas taikus ginčo sprendimas, taigi bylinėjimasis šios kategorijos bylose tampa loterija. Todėl Lietuvoje problema dėl galimos aiškios neturtinės žalos dydžio nustatymo tvarkos, galimo neturtinės žalos dydžių standartizavimo, kurie leistų teismams turėti atspirties tašką nustatant neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje ir aukštesnės instancijos teismams vertinti žemesniųjų teismų procesinių sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą, laikytina esmine problema Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimo srityje, nulėmusia šio darbo tolesnio tyrimo eigą, nes tam, kad galima būtų identifikuoti

galimus pagrįstus ir nediskriminuojančius neturtinės žalos atlyginimo ribas lemiančius kriterijus Lietuvoje, būtinas konceptualus neturtinės žalos atlyginimo, kaip kompensacinio civilinių teisių gynimo būdo, pagrindimas, kai deklaruojami neturtinės žalos atlyginimo paskirtis ir tikslai sąlygotų iš šių tikslų išvedamų neturtinės žalos atlyginimo pagrindų ir jos dydžio nustatymo kriterijų nuoseklų taikymą.

Apibendrinant neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, istorinius pokyčius ir šio teisių gynimo būdo vystymosi tendencijas Europoje, galima daryti šias **išvadas**:

- neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo klausimai turi senas nacionalines tradicijas, paremtas ekonominiais, socialiniais, politiniais vertybiniais prioritetais;
- konstitucinis asmens prigimtinių teisių pripažinimas lemia tai, kad įstatyme nustatytų kriterijų, ribojančių galimybę vienais ar kitais atvejais atlyginti neturtinę žalą, formalus taikymas nebepatenkina veiksmingo teisių gynimo poreikio, todėl pastarųjų metų teismų praktikos ir įstatymų leidybos analizė rodo bendrą visoms Europos šalims tendenciją plėsti neturtinės žalos atlyginimo galimybę ne tik išimtiniais įstatymo nustatytais atvejais, dažniausiai susijusiais tik su asmens fizinio neliečiamumo pažeidimu, bet ir kitų prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo atvejais;
- neturtinės žalos atlyginimo, kaip veiksmingos teisių gynimo priemonės, taikymo išplėtimas kelia teisinės pusiausvyros ir teisinio apibrėžtumo užtikrinimo problemą, nes nesant objektyvių neturtinės žalos atlyginimo kriterijų, leidžiančių tiksliai apskaičiuoti neturtinės žalos dydį, apie visišką žalos atlyginimą galima kalbėti tik reliatyviai;
- neturtinės žalos atlyginimo ribojimai galimi ir pateisinami, kad nebūtų nepagrįstai išplėsta civilinės atsakomybės apimtis ir sukurtos sąlygos piktnaudžiauti teise;
- siekis maksimaliai užtikrinti visiško žalos atlyginimo principo įgyvendinimą suponuoja Europos valstybėms, besiremiančioms teisinės valstybės idėja, būtinybę nustatyti aiškius neturtinės žalos atlyginimo tikslus ir iš jų išvedamus pagrįstus ir lanksčius neturtinės žalos atlyginimo ribas nustatančius kriterijus, leidžiančius teismams lanksčiai ir protingai taikyti neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinių teisių

gynimo būdą, atsižvelgiant į visuomenės pokyčius ir individualias konkrečių bylų aplinkybes;

- Lietuvos teismų praktikoje iki šiol vyravęs itin siauras įstatymo nuostatos, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais, aiškinimas gali būti įveiktas tiesiogiai taikant Konstituciją ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, jei nustatomas jose įtvirtintų asmens teisių ir laisvių pažeidimas;
- Kadangi Lietuvoje nėra konceptualaus vienodo požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą, galimos aiškios neturtinės žalos dydžio nustatymo tvarkos, galimo neturtinės žalos dydžių standartizavimo, kurie leistų teismams turėti atspirties tašką nustatant neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje ir aukštesnės instancijos teismams vertinti žemesniųjų teismų procesinių sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą, laikytina esmine problema Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimo srityje;
- tam, kad galima būtų identifikuoti galimus pagrįstus ir nediskriminuojančius neturtinės žalos atlyginimo ribas lemiančius kriterijus Lietuvoje, būtinas konceptualus neturtinės žalos atlyginimo, kaip kompensacinio civilinių teisių gynimo būdo, pagrindimas, kai deklaruojami neturtinės žalos atlyginimo paskirtis ir tikslai sąlygotų iš šių tikslų išvedamų neturtinės žalos atlyginimo pagrindų ir jos dydžio nustatymo kriterijų nuoseklų taikymą.

2. Neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, tikslai

Šiandien neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, tikslai pirmiausia yra sąlygojami veiksmingos konstitucinių asmens teisių ir laisvių apsaugos poreikio bei kompensacinės civilinės atsakomybės paskirties, kuri paremta visiško žalos atlyginimo principu, siekiančiu grąžinti nukentėjusį asmenį į tą padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei pažeidėjas nebūtų atlikęs neteisėtų veiksmų (principas *restitutio in integrum* (lot.)). Nors visiško žalos atlygimo principą neturtinės žalos atlyginimo srityje taikyti yra sunku, nes neturtinio pobūdžio praradimai sunkiai pamatuojami, individualūs, prarasta vertybė neįkainojama, būtent asmens teisių apsaugos poreikis ir konstitucinis žalos atlyginimo principo įtvirtinimas lėmė neturtinės žalos atlyginimo plėtimąsi pastaraisiais dešimtmečiais Vakarų Europos šalyse, pripažįstant, kad neturtinės žalos atlyginimas pirmiausia išreiškia visuotinį asmens orumo pripažinimą¹¹⁷. Kita vertus, visiškas žalos atlyginimo principas šiandien turi būti derinamas su teisingo žalos atlyginimo koncepcija, nes siekiant priešingų interesų pusiausvyros draudžiama sudaryti sąlygas asmeniui piktnaudžiauti teise ir nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita. Taigi žala turi būti atlyginama ne mechaniškai, bet protingai ir sąžiningai, siekiant nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens interesų balanso, t. y. kad nukentėjusysis neatsidurtų nei geresnėje, nei blogesnėje padėtyje negu ta, kurioje jis būtų buvęs, jei žala nebūtų buvusi padaryta (principas *compensatio lucri et damni* (lot.)). Taigi šios dalies tikslas – atskleisti esminius šio meto neturtinės žalos atlyginimo, kaip kompensacinio civilinių teisių gynimo būdo, tikslus, jų istorinius pokyčius ir neturtinės žalos atlyginimo tikslų, lemiančių neturtinės žalos atlyginimo pobūdį, reikšmę nustatant neturtinės žalos atlyginimo teisinius pagrindus ir vietą kitų civilinių teisių gynimo būdų sistemoje.

2.1. Neturtinės žalos atlyginimo paskirties transformacija nuo baudos iki kompensacijos

Istoriškai piniginio atlygio už neturtinių vertybių pažeidimus evoliucijai įtaką darė neturtinės žalos atlyginimo sąsajos su bauda. Nors XIX a. pabaigoje neturtinės žalos atlyginimas

¹¹⁷ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 93.

daugelyje Europos šalių dėl baudžiamosios ir civilinės teisės atskyrimo ir teisės kodifikacijos proceso įtakos buvo įtvirtintas kaip civilinis teisių gynimo būdas, pabrėžiant neturtinės žalos atlyginimo kompensacinę paskirtį, neturtinės žalos dichotominis teisinio reguliavimo pobūdis daugelyje Europos šalių, taip pat atsargus Europos šalių teismų požiūris į neturtinės žalos atlyginimą leidžia daryti išvadą, kad iki pat XXI a. pradžios idėja, jog neturtine žala siekiama ne tik kompensacinių tikslų, bet ir nubausti pažeidėją, pateisinant neturtinės žalos atlyginimo galimybę tik esant žalą padariusio asmens kaltei arba didesnės žalos, nei realiai asmuo jos patyrė, priteisimą tais atvejais, kai žala padaroma tyčia arba nusikaltimu, buvo aktuali ir teisės doktrinos atstovų diskusijose, ir teismų praktikoje.

Diskusijai pagrindo pirmiausia davė tai, kad tiek teisinio reguliavimo, tiek teisminės praktikos būdu neturtinės žalos atlyginimo pagrindai daugelyje šalių tradiciškai buvo susiję su žala padariusio asmens kaltės laipsniu. Kaltė, kaip reikšmingas elementas, buvo pripažįstama nustatant ne tik neturtinės žalos atlyginimo teisinius pagrindus, bet ir neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje.

Pavyzdžiui, minėta, kad Italijoje neturtinės žalos atlyginimas ilgą laiką buvo įmanomas tik jei padaromas nusikaltimas, todėl teisės doktrinoje buvo laikomasi pozicijos, kad neturtinės žalos atlyginimas turi privačios baudos pobūdį. Austrijoje neturtinės žalos atlyginimo galimybė, nustatyta tik tais atvejais, kai žala padaroma tyčia ar dideliu neatsargumu, teisės doktrinoje taip pat kritikuota kaip atspindinti baudinį žalos atlyginimo pobūdį, nesuderinamą su visiško žalos atlyginimo principu. XX a. pradžioje baudinis neturtinės žalos atlyginimo pobūdis buvo išskiriamas ir Prancūzijos teisės doktrinoje, nes žalą padariusio asmens kaltė buvo esminis žalos atlyginimo pagrindas, be to, teismų praktikoje dažnai taikomas civilinių teisių gynimo būdas – simboliniai nuostoliai (pranc. *franc symolique*), taikomas nustačius tam tikrų teisų pažeidimo faktą, nors jokių realių nuostolių nepatirta, taip pat buvo vertinamas kaip bauda¹¹⁸. Vėliau šios idėjos atsisakyta, ir tiek turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimas teismų praktikoje grindžiamas išimtinai kompensacine paskirtimi, reiškiančia, kad asmeniui žala turi būti atlyginama visiškai, bet nukentėjusysis neturi gauti nei daugiau, nei mažiau, nei jam buvo padaryta žalos (principas *réparation intégrale* (pranc.)). Todėl Prancūzijoje priteisiant neturtinę žalą į žalą padariusio asmens kaltę neatsižvelgiama¹¹⁹.

¹¹⁸ Dam C. European tort law. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 305.

¹¹⁹ Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998, p. 765.

Nors Vokietijos CK tiesiogiai nesieja neturtinės žalos atlyginimo galimybės ar neturtinės žalos dydžio su žalą padariusio asmens kalte, išskyrus tai, kad atsakomybės be kaltės atveju atlyginti neturtinę žalą nebuvo galima iki pat 2002 m. CK reformos, teismų praktikoje nuo Vokietijos Aukščiausiojo Teismo 1955 m. liepos 6 d. sprendimo¹²⁰ pripažįstama dvejopa neturtinės žalos prigimtis – kompensacinė (vok. *Ausgleich*) ir satisfakcijos (vok. *Genugtuung*)¹²¹, kuri reiškia, kad tarp nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens yra ypatingas teisinis santykis, dėl to priteisiant žalą reikia atsižvelgti į visas įvykio aplinkybes, ypač į pažeidimo pobūdį ir žalą padariusio asmens kalte, taip pat į turtinę abiejų šalių padėtį. Taigi neturtinės žalos atlyginimu Vokietijoje siekiama, kad žalą padaręs asmuo ne tik atlygintų neturtinio pobūdžio praradimus, bet ir ištaisytų savo neteisėtais veiksmais nukentėjusiajam padarytą skriaudą, padarytų nukentėjusiojo gyvenimą lengvesnį. Teisės doktrinoje toks požiūris į neturtinės žalos atlyginimą vertinamas kaip siekimas nubausti pažeidėją (pvz., *H. Stoll, B. R. Kern* ir *Koti*), todėl kritikuotas kaip neatitinkantis kompensacinių civilinės teisės tikslų¹²². Vis dėlto teismų praktikoje baudinis satisfakcijos pobūdis neigiamas, pabrėžiant, kad satisfakcija sudaro pagrindą teismams įvertinti ne tik žalos sukeltus padarinius, bet ir visas konkrečios bylos aplinkybes. Pavyzdžiui, tai, kad satisfakcija nesiekama nubausti pažeidėjo, buvo konstatuota byloje, kurioje ieškovas prašė atlyginti neturtinę žalą, kai jam buvo ginklu grasinta per banko apiplėšimą. Šioje byloje Vokietijos AT pabrėžė, kad faktas, jog žalą padaręs asmuo buvo anksčiau teistas už nusikaltimus, neturi reikšmės sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio¹²³. Vis dėlto, nors kompensacija teismų praktikoje pripažįstama pagrindine neturtinės žalos atlyginimo funkcija sveikatos sužalojimo bylose, satisfakcija, kuri aiškinama kaip nukentėjusiojo nuraminimas, pažeidimo atpirkimas (atgaila), laikoma vyraujančia asmeninių teisių pažeidimo bylose ir atlieka prevencijos funkciją, todėl pateisinamas didesnės žalos priteisimas asmeninių teisių pažeidimo atveju, palyginti su sveikatos sužalojimo bylomis, ypač kai pažeidžiamos asmeninės žmogaus teisės, siekiant neteisėtai gauti komercinės naudos. Tokia pozicija išdėstyta minėtoje 1994 m. lapkričio 15 d. *Monako princesės Karolinos byloje*¹²⁴,

¹²⁰ BGH [1995], BGHZ 18, 149

¹²¹ Markesinis B., Coester M., Alpa G., Ullstein A. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline). Cambridge University Press, 2005, p. 754.

¹²² Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998, p. 754.

¹²³ BGH 29 11 1955 BGHZ 128, 117, žr. Markesinis B. Coester M., Alpa G., Ullstein A. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline). Cambridge University Press, 2005, p. 758.

¹²⁴ Markesinis B., Coester M., Alpa G., Ullstein A. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline). Cambridge University Press, 2005, p. 761.

kurioje buvo prašoma atlyginti neturtinę žalą, padarytą masinės informacijos priemonei publikavus menamą interviu apie princesės asmeninį gyvenimą. Tai, kad asmeninių teisių pažeidimo atveju neturtinės žalos atlyginimu siekiama kitų tikslų nei sveikatos sužalojimo bylose, konstatuota vienoje iš bylų, kurioje ieškovai, praradę tris vaikus, iškėlė klausimą dėl teismo sprendimo atitikties Vokietijos Konstitucijai, nes skundžiamu teismo sprendimu jiems priteista du kartus mažiau žalos nei minėtoje Monako princesės byloje, t. y. po 35 000 ir 20 500 eurų (Monako princesės byloje – apie 92 000 eurų). Ieškovai reikalavimą priteisti prašomą neturtinės žalos dydį motyvavo Vokietijos Konstitucijos 3 str. įtvirtintu lygiateisiškumo principo pažeidimu. Tačiau šis argumentas teismo buvo atmestas, motyvuojant tuo, kad didesni neturtinės žalos dydžiai bendrųjų asmens teisių pažeidimo atveju pateisinami specifine neturtinės žalos atlyginimo paskirtimi, vyraujančiu prevenciniu tikslu (vok. *echter Hemmungseffekt*), leidžiančiu įvertinti žalą padariusio asmens elgesį, ypač jei nustatoma, kad pažeisdamas teises jis siekė komercinės naudos.¹²⁵

Atlyginimo už neturtinių teisių pažeidimą baudinė funkcija iš dalies pripažįstama ir Didžiojoje Britanijoje. Šioje šalyje išimtinių nuostolių (angl. *exemplary damages*) priteisimas remiasi ne nuostolių dydžiu, bet žalą padariusio asmens elgesiu. Praktika priteisti baudinius nuostolius šmeižimo (angl. *defamation*) bylose Didžiojoje Britanijoje buvo vyraujanti iki pat 1960 m., tačiau šiandien tokie atvejai išimtiniai: kai žala asmeniui padaroma neteisėtais valstybės pareigūnų veiksmais / neveikimu ir kai žalą padaręs asmuo siekė naudos iš savo neteisėto elgesio. Didžiojoje Britanijoje ši nuostolių rūšis vertinama kaip tam tikra vindikacija ir kaip paguoda nukentėjusiajam. Nors kai kurie autoriai vertina juos kaip baudinius ir todėl pritaria tokios nuostolių rūšies panaikinimui, prof. H. Rodžerso nuomone, jie yra reikalingi ir pateisinami kaip atliekantys prevencinę funkciją.¹²⁶

Tai, kad neturtinės žalos atlyginimu siekiama ne tik kompensacinių, bet ir satisfakcijos tikslų, pripažįstama ir kitose Europos šalyse, tačiau jose satisfakcija suprantama šiek tiek kitaip, yra artimesnė kompensacijai ir reiškia visiško žalos atlyginimo principo aspektą, kai ekvivalentinį žalos atlyginimą siekiama derinti su protingumo, sąžiningumo ir teisingumo principais. Pavyzdžiui, pagal Olandijos CK 6:95 str. neturtinės žalos dydis apskaičiuojamas vadovaujantis teisingumu (ol. *billijkheid*). Olandijoje deklaruojami neturtinės žalos atlyginimo kompensaciniai ir satisfakcijos tikslai, tačiau satisfakcija suprantama ne kaip bausmė, bet kaip tam tikras etinis

¹²⁵ Dam C. European tort law. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 407

¹²⁶ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 93.

reikalavimas siekiant teisingumo, todėl didesnis neturtinės žalos atlyginimas gali būti nustatytas tik tada, jei žala padaroma tyčia.

Belgijos deliktinėje teisėje neturtinės žalos atlyginimas taip pat siejamas ne tik su patirtos žalos kompensavimu, bet ir su satisfakcija ir teisių pripažinimu. Pripažinimas, kad nukentėjusiajam padaryta neturtinė žala, ir atsakomybės taikymas pažeidėjui, taip kompensuojant, nors tik iš dalies, padarytą skriaudą nukentėjusiajam, Belgijoje prilygsta teisingumo vykdymui ir satisfakcijai, reiškiančiai, kad žalos atlyginimu siekiama nukentėjusįjį nuraminti ir paguosti.

Ispanijoje neturtinės žalos atlyginimu taip pat siekiama satisfakcijos, kuri suprantama kaip atlygis, sumažinantis asmens skausmą, neigiamus išgyvenimus ir suteikiantis galimybę įsigyti alternatyvų komfortą teikiančių dalykų, neturtinės žalos atlyginimą grindžiant principu, kad „su duona rankose kentėti lengviau negu be jos“ (isp. *los duelos con pan son menos*)¹²⁷.

Pažymėtina, kad kai kurie autoriai iš viso kvestionuoja galimybę kalbėti apie kompensaciją neturtinės žalos atlyginimo atveju ir teigia, kad atlyginant neturtinę žalą galima kalbėti tik apie satisfakciją, kuria turi būti siekiama atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą, nes skausmas negali būti kompensuotas, todėl tik suteikiama tam tikros teigiamos patirties galimybė. Ši pozicija vyrauja Šveicarijoje. Šioje šalyje neturtinės žalos atlyginimas, kaip piniginis atlygis už neturtinių vertybių pažeidimą, taikomas tik tada, kai satisfakcijos negalima pasiekti konstatuojant teisių pažeidimą ir pasmerkiant pažeidimą¹²⁸.

Iš esmės sutinkant su tuo, kad yra sunku realizuoti visiško žalos atlyginimo principą neturtinės žalos atlyginimo srityje, kadangi neturtinės žalos atlyginimą sąlygoja būtinybė kompensuoti žalą, kurios įvertinti pinigais neįmanoma, nes ji padaroma vertybėms, neturinčioms piniginės išraiškos, ir pasireiškia neigiamais asmens išgyvenimais, kurie sunkiai apskaičiuojami pinigais ir dažnai iš viso negali būti kompensuoti, šiandien bet kokios neturtinės žalos atlyginimo sąsajos su bauda vertinamos kaip teisinis anachronizmas, neatitinkantis kompensacinių žalos atlyginimo tikslų, reikalaujantis patikrinti esamą teisinę sistemą ir atsisakyti baudinių elementų.

Baudinės funkcijos ir baudinių elementų atsisakymas neturtinės žalos atlyginimo srityje šiandien grindžiamas idėja, kad bet kokie baudiniai elementai (pvz., žalą padariusio asmens kaltės laipsnis ir pan.) žalos atlyginimo santykiuose prieštarauja šiuolaikinės civilinės teisės paskirčiai. Ši idėja XX a. pabaigoje lėmė teisines reformas Austrijoje, Vokietijoje, Latvijoje ir kitose Europos

¹²⁷ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 197.

¹²⁸ Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998.

šalyse. Požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą pokyčius, atsisakant baudinių žalos atlyginimo elementų, rodo ir teismų praktika, suteikianti galimybę atlyginti neturtinę žalą tiesiogiai remiantis Konstitucijoje įtvirtintomis asmens teisėmis ir pan. Baudinių nuostolių atlyginimas neigiamas ir Europos deliktų teisės principuose bei ES teisėje, pvz. Europos Bendrijų Komisija 2006 m. vasario 21 d. KOM(2006) 83 pakeistame pasiūlyme dėl 2003/0168 (COD) Europos Parlamento ir Tarybos reglamento „Dėl nesutartinėms prievolėms taikytinos teisės (Roma II) pakeitimo“ 24 str. įtvirtinta nuostata, kad šiuo reglamentu nustatytos teisės taikymas, dėl kurio gali būti priteista atlyginti ne kompensacinio pobūdžio nuostolius (pvz., atgrasantys ar baudiniai nuostoliai), prieštarauja Bendrijos viešajai tvarkai¹²⁹.

2.2. Neturtinės žalos atlyginimo kompensacinė funkcija: funkcionalusis ir objektyvusis požiūriai

Neturtinės žalos atlyginimo srityje kompensacinė funkcija turi specifiką ir neturtinės žalos atlyginimas negali būti suprantamas tik kaip mechaniskas piniginio ekvivalento už neturtinius praradimus suteikimas. Minėta, kad visišką žalos atlyginimo principu, viena vertus, siekiama grąžinti nukentėjusį asmenį į tą padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei pažeidėjas nebūtų atlikęs neteisėtų veiksmų (principas *restitutio in integrum*), kita vertus, reikalaujama, kad asmeniui būtų atlyginta ne daugiau ir ne mažiau žalos, nei jis jos patyrė (principas *compensatio lucri et damni*). Pažymėtina, kad tais atvejais, kai žala padaroma turtui ar turtinėms vertybėms, principas *restitutio in integrum* paprastai nekelia sunkumų ir realizuojamas natūra arba suteikiant piniginių ekvivalentą. Tačiau neturtinės žalos atlyginimo srityje principo *restitutio in integrum* realizavimas sukelia sunkumų, nes neturtinės žalos atlyginimą lemia būtinybė kompensuoti tokią žalą, kurios įvertinti pinigais neįmanoma, nes ji padaroma piniginės išraiškos neturinčioms vertybėms. Žala, padaryta šioms vertybėms, nesusijusi su tam tikrais turtiniais praradimais, o pasireiškia dvasinio pobūdžio netekimais, kurie, įvertinti pinigais, gali būti bent iš dalies kompensuoti. Taigi neturtinės žalos atlyginimo srityje apie visišką žalos atlyginimą galima kalbėti tik sąlyginai, todėl visiškas žalos atlyginimo principas neturtinės žalos atlyginimo srityje, viena vertus, vertinamas kaip neturtinės žalos galimybę pateisinant, bet, kita vertus, neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas

¹²⁹ Europos Parlamento ir Tarybos reglamento „Dėl nesutartinėms prievolėms taikytinos teisės (Roma II) pakeitimo“ projektas // <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0284+0+DOC+XML+V0//LT>.

nustatantis principas, suponuojantis būtinybę neturtinės žalos atlyginimo srityje nustatyti aiškias ir lanksčias neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo taisykles, leidžiančias kuo teisingiau atlyginti asmeniui padarytą žalą ir atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą.

Pažymėtina, kad kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo funkcijos samprata Europoje išvystyta teismų praktikos ir teisės doktrinos būdu ir pirmiausia remiasi idėja, kad neturtinės žalos atlyginimas suteikia galimybę nukentėjusiam asmeniui įsigyti alternatyvų komfortą teikiančių dalykų, t. y. kompensacija už moralinius praradimus reiškia tam tikrą substituciją, kuria asmuo gali pakeisti tai, kas buvo prarasta¹³⁰ (tokia pozicija vyrauja Ispanijoje, ja remiamasi Austrijos, Vokietijos, Italijos, Belgijos teismų praktikoje). Pavyzdžiui, Belgijos teismų praktikoje deklaruojama, kad atlyginant neturtinę žalą pirmiausia siekiama sumažinti asmens skausmą, nerimą, kitus kentėjimus ir taip kompensuoti žalą¹³¹. Šiuolaikinė Belgijos teisės doktrina taip pat pripažįsta, kad kompensacinė funkcija neturtinės žalos atlyginimo atveju reiškia simbolinį principo *restitutio in integrum* taikymą, kuris labiau reiškia ne nukentėjusiojo asmens gražinimą į buvusią padėtį, bet galimybės nukentėjusiajam įgyti alternatyvų komfortą ir pasitenkinimą teikiančių dalykų suteikimą, o tai leistų nukentėjusiajam užsiimti nauja veikla, padedančia kuo nors kitu pakeisti prarastas galimybes. Austrijoje teismai laiko, kad neturtinės žalos atlyginimu siekiama atlyginti nukentėjusiajam už skausmą ir kančias, prarastas galimybes ir atsiradusius nepatogumus. Neturtinės žalos atlyginimas turi būti toks, kad sudarytų sąlygas asmeniui įgyti ką nors malonaus ir taip atkurti dvasinę pusiausvyrą. Todėl priteisiant neturtinę žalą turi būti kompensuojamos ne tik asmens prarastos galimybės, bet ir siekiama panaikinti nukentėjusiojo nevisavertiškumo jausmą, atkurti jo dvasinę pusiausvyrą ir pan. Olandijoje neturtinės žalos atlyginimu siekiama suteikti finansines galimybes asmeniui užsiimti veikla, kuri leistų jam negalvoti apie pažeidimą ir jo padarinius, taip kompensuoti praradimus ir suteikti teigiamų emocijų. Ir nors pinigais kompensuoti neturtinių padarimų neįmanoma, tai geriau nei nieko, nes suteikia galimybę nukentėjusiam asmeniui įsigyti tam tikrų alternatyvių dalykų¹³². Prancūzijoje idėja, kad pinigai gali suteikti galimybę užsiimti veikla, kuri leistų jam pamiršti išgyvenimus, taip pat vertinama kaip esminė neturtinės žalos atlyginimo funkcija. Tam tikrais atvejais neturtinės žalos atlyginimas irgi vertinamas kaip siekis

¹³⁰ Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998, p. 20.

¹³¹ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 37.

¹³² Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 159.

nukentėjusįjį nuraminti ir paguosti, nes pinigais negali būti sugražinama ir pakeista tai, kas buvo prarasta, pvz., artimųjų netekties atveju ir pan.¹³³

Kompensacijos už neturtinius praradimus vertinimas kaip simbolinis reliatyvus principas *restitutio in integrum*, kai pinigine kompensacija siekiama nuraminti nukentėjusįjį ar suteikti jam galimybę įsigyti ką nors malonaus, Europos teisės doktrinoje vertinamas kaip funkcionalus požiūris į neturtinės žalos atlyginimą, kai žalos atlyginimo dydis nustatomas pagal tai, kokias galimybes asmuo prarado ir kuo jis jas gali pakeisti, gavęs neturtinės žalos atlyginimą. Nors daugelyje Europos šalių funkcionalus požiūris į neturtinės žalos atlyginimą buvo vyraujantis neturtinės žalos evoliucijos pradžioje, šiandien jis vertinamas ne kaip vienintelis, nes negali paaiškinti neturtinės žalos atlyginimo galimybės tiems asmenims, kurie dėl fizinės ar psichinės negalios negali panaudoti gautų pinigų kitiems dalykams, ir nepaaiškina galimybės paveldėti reikalavimo teisę į neturtinės žalos atlyginimą, taip pat tam tikrais atvejais kelia sunkumų atskiriant kompensaciją už neturtinius praradimus nuo turtinės žalos atlyginimo, pvz., sveikatos sužalojimo atveju atlyginant slaugos, perkvalifikavimo ir kitas papildomas išlaidas, prarastas pajamas ir pan. Todėl šiandien pripažįstama, kad neturtine žala siekiama ne tik kompensuoti nukentėjusiajam padarytą žalą pinigais tam, kad asmuo galėtų prarastą vertybę pakeisti kuo nors kitu, bet ir atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą, pripažįstant, kad asmuo netenka to, kas yra jo dalis ir sudaro jo asmenybę¹³⁴. Taigi laikomasi objektyvaus požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą, kuris orientuojasi į bendrą neturtinio pobūdžio vertybių praradimą (angl. *common diminution in value*), kai siekiama bent iš dalies kompensuoti pinigais tai, ką asmuo prarado, nepaisant to, kam neturtinės žalos atlyginimą asmuo panaudos, taip pat neatsižvelgiant į tai, ar asmuo jaučia skausmą ir patiria išgyvenimų, ar ne. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje po 1964 m. *H. Wets and Son v. Shephard*¹³⁵ precedento, kuriuo nukentėjusiajam buvo priteista neturtinė žala už gyvenimo galimybių praradimą, nors jis buvo nepajėgus jausti skausmo ir patirti išgyvenimų¹³⁶. Nuo 1989 m. objektyviosios neturtinių vertybių praradimo koncepcijos, priteisiant neturtinės žalos atlyginimą sąmonę praradusiems asmenims, laikomasi ir Prancūzijoje¹³⁷. Nuo 1992 m. Vokietijoje priteisiamos

¹³³ Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998.

¹³⁴ Comandè G. Towards a global model for adjudicating personal injury damages: bringing Europe and the United States // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878131, žiūrėta: 2007 09 10, p. 265.

¹³⁵ *West v. Shephard* (1964) AC 326.

¹³⁶ Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998, p. 99.

¹³⁷ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 95.

neturtinės žalos atlyginimo dydis sąmonę praradusiems asmenims yra tokio pat dydžio, kaip ir sunkiausių sveikatos sužalojimų atveju. Laikomasi pozicijos, kad neturtinės žalos atlyginimu išreiškiama pagarba žmogaus orumui¹³⁸, todėl kompensacijos dydis negali būti simbolinis tiems asmenims, kurie nebepajėgūs jausti skausmo ar patirti išgyvenimų (pvz., Vokietijos teismo 2002 m. sausio 16 d. sprendimu buvo priteista rekordinė 500 000 eurų dydžio neturtinės žalos suma neįgaliam vaikui¹³⁹).

Objektyvus požiūris į neturtinės žalos atlyginimo paskirtį reiškia ir tai, kad pinigine kompensacija neturtinės žalos atlyginimo atveju suvokiama kaip teisingo žalos atlyginimo principo realizavimas ir pagarbos asmeniui išraiška, rodanti siekį atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą. Toks požiūris į neturtinės žalos atlyginimą pateisina nuostatą neturtinės žalos dydžio nustatymą orientuoti ne tik į neigiamus asmens subjektyvius išgyvenimus, prarastas jo galimybes, bet ir išreiškia visuomeninį neigiamą teisės pažeidimo vertinimą. Tai suponuoja galimybę priteisti neturtinę žalą atsižvelgiant ne tik į individualias bylos aplinkybes, bet ir pateisina veiksmingos ir nediskriminuojančios neturtinės žalos atlyginimo sistemos, kuri remtųsi aiškiais kriterijais, neleidžiančiais nei pernelyg susiaurinti, nei pernelyg išplėsti civilinės atsakomybės taikymo apimties, sukūrimą. Taigi objektyvus neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, vertinimas ir idėja, kad neturtine žala siekiama kompensuoti prarastas neturtines vertybes, kurios iš esmės vienodai svarbios visiems nukentėjusiems, todėl nėra pagrindo pateisinti skirtingų dydžių tos pačios kategorijos bylose, daugelyje Europos šalių leido nustatyti gana standartizuotą neturtinės žalos atlyginimo sistemą.

Pažymėtina ir tai, kad dėl tų pačių priežasčių kai kuriose šalyse neturtinės žalos atlyginimas vertinamas ne tik kaip kompensacinis teisių gynimo būdas, bet ir kaip teisių pažeidimo pripažinimo priemonė, nors, autorės nuomone, tai tik vienas iš neturtinės žalos atlyginimo, kaip teisingos kompensacijos, aspektą atspindinčių veiksnių.

2.3. Neturtinės žalos atlyginimo funkcijos Lietuvoje

¹³⁸ Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998, p. 138.

¹³⁹ LG Munchen I in[2001] NJW-RR, 1247. Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2002. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2003, p. 263.

Lietuvos teisinio reguliavimo analizė ir teismų praktika taip pat leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimas vertinamas kaip kompensacinis civilinių teisių gynimo būdas. Teismų praktikoje atlyginti neturtinę žalą priteisiama visų pirma vadovaujantis CK 6.251 str. įtvirtintu visiško žalos atlyginimo principu, kurio taikymas reiškia, kad nukentėjusįjį reikia grąžinti į *status quo*. Kita vertus, pripažįstama, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma. Neturtinė žala laikoma dvasine skriauda, ir ją tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti. Tai, kad materialinė (piniginė) kompensacija už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, konstatuota Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 str. (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 str. (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Šio nutarimo konstatuojamosios dalies II.7 punkte nurodyta, kad neturtinės žalos atlyginimui būdingi svarbūs ypatumai, nes tokia materialinė kompensacija savo turiniu iš esmės skiriasi nuo pačios moralinės žalos, kuri buvo padaryta ir už kurią yra kompensuojama, turinio ir dėl to (jos dydis nesvarbu) pagal savo prigimtį negali (arba ne visada gali) atstoti patirtos dvasinės skriaudos. Tokios materialios (pirmiausia piniginės) kompensacijos už moralinę žalą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai niekas – jokie pinigai, joks materialus turtas – negali atstoti. Todėl neturtinė (moralinė) žala yra dvasinė skriauda, ir ją tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai niekas (*inter alia* jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti – tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti, panaudojant *inter alia* materialią (pirmiausia piniginę) kompensaciją už tą moralinę žalą. Atsižvelgiant į tai, teismų praktikoje suformuluota, kad teismo pareiga neturtinės žalos atlyginimo taikymo atveju yra nustatyti teisingą kompensaciją už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus,

praradimus, parenkant tokią piniginę satisfakciją, kuri kiek galima teisingiau kompensuotų nukentėjusiojo neturtinėms vertybėms padarytą žalą¹⁴⁰.

Taigi neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje remiasi sveikatos sužalojimo bylose išvystyta teisingos kompensacijos už padarytą žalą idėja, kuri taip pat taikoma kitų asmeninių neturtinių teisių pažeidimo atvejais¹⁴¹. Pažymėtina ir tai, kad teismų praktikoje teisingos kompensacijos idėja pagrįsta ne tik siekiu atlyginti kuo daugiau neturtinės žalos nukentėjusiam asmeniui, bet ir nuostata, kad negalimumas neturtinės žalos materialiai visiškai atlyginti nereiškia, jog gali būti reikalaujama beribės kompensacijos. Pareikalavus nerealaus dydžio kompensacijos, o teismui tokią kompensaciją priteisus, gali būti paneigta neturtinės žalos atlyginimo esmė, todėl neturtinės žalos atlyginimas derintinas su teisingumo, sąžiningumo, protingumo principais ir siekimu išlaikyti skirtingų interesų (nukentėjusio ir žalą padariusio asmens) pusiausvyrą, todėl teismas, priteisdamas neturtinės žalos atlyginimą, turi vadovautis ne tik įstatymo nustatytais kriterijais, bet ir pirmiau nurodytais principais, ekonominiu ir socialiniu valstybės pajėgumu.

Deklaruojama neturtinės žalos atlyginimo koncepcija Lietuvoje iš esmės atitinka šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo idėją. Akivaizdu, kad kompensacinis žalos atlyginimo pobūdis turėjo didelę praktinę reikšmę pagrindžiant neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, įsivirtinimą, jo pateisinimą kitų teisių gynimo būdų sistemoje ir priteisiamų sumų didėjimą pastaraisiais metais Lietuvoje. Vis dėlto neturtinės žalos atlyginimo kriterijų, tokių kaip žalą padariusio asmens kaltė, turtinė padėtis ir šalių subjektyvių savybių vertinimas bylose, nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį, taip pat išsamus sąrašas atvejų, kada atlyginama neturtinė žala, iki šiol kelia abejonių dėl nuoseklaus kriterijų, atitinkančių kompensacinę žalos atlyginimo paskirtį, taikymo. Be to, pvz., ginant juridinių asmenų pažeistas neturtines teises atlyginant neturtinę žalą, taikoma prieštaringa praktika: vienais atvejais neturtinės žalos atlyginimas taikomas kaip išimtinis teisių gynimo būdas, o kitais atvejais neturtinė žala priteisiama net nenustačius neturtinės žalos padarymo fakto¹⁴². Prieštaringa praktika iki šiol egzistuoja ir priteisiant neturtinę žalą nukentėjusiojo artimiesiems sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo bylose. Akivaizdus atotrūkis tarp skirtingų kompetencijų teismų priteisiamų neturtinės žalos

¹⁴⁰ LAT CBS *K. R. v. Lietuvos valstybė*, bylos Nr. 3K-3-604/2005; LAT CBS *N. Ž. v. Specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“*, bylos Nr. 3K-3-371/2003; LAT CBS *O. R., M. R., V. R., J. K. ir N.K. v. VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos*, bylos Nr. 3K-3-16/2004.

¹⁴¹ LAT CBS *Z. J. v. J. B. personalinės įmonės procesinis teisių perėmėjas uždaroji akcinė bendrovė „Rejona“*, J. B., bylos Nr. 3K-3-540/2006.

¹⁴² LAT CBS *UAB „Legrona“ v. Lietuvos valstybė*, bylos Nr. 3K-3-376/2007.

dydžių iš esmės tos pačios kategorijos bylose rodo tam tikrą teisingo neturtinės žalos atlyginimo koncepcijos netolygų vertinimą, deklaratyvų pobūdį ir suponuoja poreikį Lietuvoje sukurti lygiateisę, nediskriminuojančią ir prognozuojamą neturtinės žalos atlyginimo sistemą.

2.4. Neturtinės žalos atlyginimo prevencinė funkcija

Neturtinės žalos atlyginimo srityje teisės doktrinos atstovai pabrėžia ir prevencinę žalos atlyginimo funkciją. Minėta, kad Vokietijoje prevencinė neturtinės žalos atlyginimo funkcija laikoma vyraujančia bendrųjų asmeninių teisių pažeidimo bylose ir pateisina didesnę neturtinės žalos atlyginimą tais atvejais, kai asmens teisės pažeidžiamos tyčia arba siekiant neteisėtais veiksmais gauti komercinės naudos. Tokios pozicijos laikomas ir Olandijos teismų praktikoje, kai, pvz., paviešinus informaciją apie privatų gyvenimą arba paskleidus tikrovės neatitinkančius duomenis apie asmenį masinės informacijos priemonėse, atsakovui siekiant komercinės naudos, priteistinos neturtinės žalos dydžiai gali keliolika kartų viršyti paprastai priteisiamus neturtinės žalos dydžius panašaus pobūdžio bylose¹⁴³.

Prevencinės funkcijos pripažinimas neturtinės žalos atlyginimo bylose reiškia, kad tam tikrais atvejais neturtinė žala nustatoma ne tik orientuojantis į nukentėjusiojo faktiškai patirtus nuostolius, bet ir į žalą padariusio asmens neteisėtai gautą naudą, kuri siekiant atkurti interesų pusiausvyrą išieškoma nukentėjusiojo naudai (restitucinis principas). Pažymėtina, kad neteisėtai gautos naudos išieškojimas, kaip savarankiškas teisių gynimo būdas, pripažįstamas intelektinės nuosavybės teisių pažeidimų bylose, taip pat vertinamas kaip kriterijus nustatant neturtinės žalos dydį įvairiose Europos šalyse. Tai, kad neturtinės žalos atlyginimu siekiama ne tik kompensacinių, bet ir prevencinių tikslų, pabrėžiama Europos deliktų teisės principų 10:101 str., reglamentuojančiame nuostolių, kaip piniginės žalos išraiškos, atlyginimą. Nors yra autorių, kritikuojančių ir neigiančių galimybę priteisiant neturtinės žalos atlyginimą atsižvelgti į žalą padariusio asmens neteisėtai gautą naudą, nes neteisėtai gauta nauda gali būti išieškoma nepagrįsto praturtėjimo institutu¹⁴⁴, tose šalyse, kuriose šio instituto normų taikymas išimtinis ir ribotas, teismų praktikoje žalą padariusio asmens neteisėtai gauta nauda pripažįstama kaip pateisinamas kriterijus nustatant neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, nes pripažįstama, kad teisė negali

¹⁴³ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 170.

¹⁴⁴ Principles of European tort law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005, p. 696.

toleruoti situacijos, kai gauta nauda iš neteisėtų veiksmų yra didesnė nei galimas žalos atlyginimas. Be to, prevencinės funkcijos vaidmuo reikšmingas tose situacijose, kuriose baudžiamosios ir administracinio poveikio priemonės taikomos labai retai, pvz., garbės ir orumo, teisės į privatų gyvenimą gynimo bylose ir pan.

Iš esmės pripažįstant, kad pats teisės į žalos atlyginimą nustatymas ir žalos priteisimas konkrečioje byloje atlieka prevencinę funkciją, galima teigti, kad prevencija gali būti laikoma neturtinės žalos atlyginimo papildoma kompensacinę funkciją lydinčia funkcija. Be to, neturtinės žalos atlyginimu siekiant teisingumo atkūrimo tikslų, kai tam tikras elgesys iš principo netoleruojamas, tačiau patirtą žalą asmeniui dėl neturtinių vertybių pažeidimo įrodyti yra itin sunku ar neįmanoma, o kitais teisių gynimo būdais teisingumas konkrečioje byloje negali būti pasiektas, prevencinė neturtinės žalos atlyginimo paskirtis gali būti laikoma pagrindu, pateisinančiu žalos atlyginimo priteisimą, atsižvelgiant ne tik į nukentėjusiojo asmens faktiškai patirtus nuostolius, bet ir į žalą padariusio asmens neteisėtai gautą naudą, tačiau tiek šiuo, tiek kitais atvejais neturtinės žalos atlyginimas negalėtų būti grindžiamas vien tik prevenciniu žalos atlyginimo tikslu.

Apibendrinant neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, tikslų analizę galima daryti šias **išvadas**:

- šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo koncepcija remiasi kompensacine paskirtimi, kuri grindžiama visiško žalos atlyginimo principu, neturtinės žalos srityje įgyjančiu specifinę išraišką, t. y. atlyginant neturtinę žalą kalbama apie teisingą žalos atlyginimą, kuriuo siekiama kuo teisingiau kompensuoti asmeniui patirtus neturtinio pobūdžio praradimus, vadovaujantis įstatymo ar teismų praktikos suformuotais neturtinės žalos atlyginimo pagrindais ir žalos dydžio nustatymo kriterijais, leidžiančiais kuo teisingiau atlyginti asmeniui padarytą skriaudą ir atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą;
- kompensacinė neturtinės žalos atlyginimo funkcija turi esminės reikšmės nustatant neturtinės žalos atlyginimo pagrindus ir identifikuojant vienus ar kitus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus;
- istoriškai vyravęs baudinis neturtinės žalos atlyginimo pobūdis šiandien vertintinas kaip teisinis anachronizmas, o prevencinė neturtinės žalos atlyginimo funkcija vertintina tik kaip subsidiari teisingo neturtinės žalos atlyginimo idėją lydinti neturtinės žalos atlyginimo funkcija, pateisinti pažeistų interesų pusiausvyros atkūrimo galimybę, kai atlyginant nukentėjusio asmens patirtus faktinius nuostolius negali būti pasiektas teisingumas konkrečioje byloje;

- teisingo neturtinės žalos atlyginimo idėja suponuoja būtinybę siekti skirtingų interesų pusiausvyros ne tik konkrečioje byloje, bet ir pačioje neturtinės žalos atlyginimo sistemoje, kuri turi būti aiški, prognozuojama, nediskriminuojanti ir leidžianti kuo teisingiau kompensuoti asmeniui patirtą skriaudą ir atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą.

3. Neturtinės žalos atlyginimo taikymo teisiniai pagrindai

Neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, pripažįstamas visose Europos šalyse. Neturtinė žala paprastai laikoma civilinės atsakomybės forma, tačiau bendrų civilinės atsakomybės sąlygų taikymas neturtinės žalos atlyginimo srityje ir jų reikšmė yra skirtinga, nulemta teisinio reguliavimo tradicijų ir požiūrio į neturtinės žalos prigimtį ir tikslus. Vienose šalyse skirtumo tarp atskirų atlygintinos žalos rūšių nedaroma, ir neturtinė žala atlyginama vadovaujantis bendraisiais civilinės atsakomybės pagrindais, kitose – be bendrų civilinės atsakomybės sąlygų, neturtinės žalos atlyginimui taikoma papildomų teisinio reguliavimo ribojimų. Minėta, kad išimtinį neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisinio reguliavimo pobūdį Europos šalyse lėmė specifinė neturtinės žalos prigimtis, t. y. neturtinės žalos atlyginimą lemia teisės saugomų objektų, neturinčių ekonominio turinio, pažeidimas, pasireiškiantis neturtinio pobūdžio praradimais, kurie dažnai yra individualūs, neapibrėžti, jų apimtis ir pobūdis priklauso nuo konkrečių aplinkybių, todėl nustatyti žalos padarymo faktą remiantis objektyviais įrodymais, įvertinti juos pinigais yra sunku. Pavyzdžiui, rusų teisės mokslininkas A. M. Erdelevskis, analizuodamas neturtinės žalos prigimtį ir teisinio reguliavimo ypatumus Rusijos teisės doktrinoje, kur neturtinė žala (Rusijos CK – moralinė žala) suprantama itin siaurai, yra atkreipęs dėmesį į tai, kad neturtinė žala ypatinga dėl to, kad ji pasireiškia nukentėjusiojo vidiniais išgyvenimais ir kančiomis, t. y. neturtinių vertybių pažeidimas sukelia asmens psichikos neigiamų pakeitimų, ir neturtinė žala pasireiškia per fizinius ir psichinius kentėjimus, kurie vyksta asmens sąmonėje, o jų pasireiškimas priklauso nuo individualių nukentėjusiojo savybių, todėl iš to, kaip išoriškai elgiasi nukentėjusysis, spręsti, ar jis patyrė neturtinę žalą, ar ne, yra sunku ir labai subjektyvu.¹⁴⁵ Dėl šių priežasčių daugelyje Europos šalių, siekiant kontroliuoti žalos atlyginimo srautus, pripažįstama, kad neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti ribojama.

Kita vertus, nepaisant teisinio reguliavimo skirtumų, neturtinės žalos atlyginimas šiandien daugelyje Europos šalių pripažįstamas visaverčiu ir universaliu teisių gynimo būdu, kuris taikomas ne tik kaip žalos atlyginimo forma deliktinėje teisėje ar pažeidus atskiras įstatyme įtvirtintas fizinio asmens neturtines teises, bet ir kai kuriais sutartinės atsakomybės atvejais, taip pat tiesiogiai remiantis Konstitucija, kai pažeidžiamos joje įtvirtintos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Šiandien, nors ir ribotai, neturtinės žalos atlyginimas taikomas ir pažeidus kai kurias juridinių asmenų neturtines teises, taip pat neturtinė žala atlyginama asmenims, patyrusiems itin didelių išgyvenimų dėl artimojo mirties ar sunkaus sužalojimo. Tradiciniai neturtinės žalos

¹⁴⁵ Эрделевский А. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2004, р. 247.

atlyginimo teisinio reguliavimo ribojimai keičiami teisinio reguliavimo ir teismų praktikos būdu atsižvelgiant į prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos doktrinos vystymąsi, kai asmens sveikata, kūno neliečiamybė, fizinis ir dvasinis vientisumas tapo pagrindinėmis teisės saugomomis vertybėmis, nepaisant asmens darbingumo ir visuomeninio naudingumo, taip pat į konstitucinį visiško žalos atlyginimo principo įtvirtinimą, grindžiamą idėja, jog neteisėtais veiksmais padaryta žala asmeniui turi būti atlyginta, nesvarbu, ar ji pasireiškia turtinio, ar neturtinio pobūdžio praradimais, ir nesvarbu, ar ji padaryta turtinėms, ar neturtinėms vertybėms, kurių turinys ir pobūdis yra kintantis reiškinys, nulemtas visuomenės poreikių ir galimybių. Vis dėlto sutinkant su tuo, kad neturtinė žala yra specifinės prigimties (neturtinio pobūdžio praradimai yra individualūs, neapibrėžto turinio ir sunkiai pamatuojami), idėja kompensuoti visus neturtinio pobūdžio praradimus nepriimtina. Taigi šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo koncepcija remiasi tuo, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo apimtį ir bendrą civilinės atsakomybės sąlygų nustatymą pirmiausia lemia pažeistų asmens teisių pobūdis, t. y. neturtinės žalos taikymo apimtis tuo platesnė, kuo svarbesnė yra pažeista vertybė, kai net menkiausias jos pažeidimas netoleruojamas, ir teisės saugomų asmens vertybių pažeidimu sukeltų neigiamų padarinių pobūdis, jų akivaizdumas, įtaka asmens gyvenimui, kai neigiami padariniai nustatomi remiantis įstatymo apibrėžtais ar teismų praktikos suformuotais kriterijais, kurių reikšmė priklauso nuo to, kokia teisė pažeista, kiek teisių pažeidimas gali būti pašalintas kitais teisių gynimo būdais ir kiek neturtinės žalos atlyginimas pateisinamas interesų pusiausvyros požiūriu, kad nebūtų nepagrįstai apribota kitų asmenų veikimo laisvė ir pernelyg išplėstos civilinės atsakomybės taikymo ribos.

Taigi šios dalies tikslas – aptarti neturtinės žalos, kaip atskiros žalos rūšies, sampratos ir turinio pobūdį, neturtinės žalos, kaip faktinio žalos atlyginimo pagrindo, nustatymo specifiką ir reikšmę, taip pat atskleisti neturtinės žalos objekto, t. y. asmens teisių, kurias pažeidus atlyginama neturtinė žala, pobūdį, lemiantį specifinių teisinių pagrindų poreikį ir žalos atlyginimo apimtį ir kriterijų, leidžiančių nustatyti neturtinės žalos atlyginimo faktą, specifiką, taip pat identifikuoti pagrindines subjektų teisės į neturtinės žalos atlyginimą įgyvendinimo problemas.

3.1. Neturtinės žalos samprata, kaip civilinės atsakomybės taikymo pagrindus lemiantis veiksnys

Neturtinė žala, kaip atskira žalos rūšis, paprastai įstatyme neapibrėžiama, ji detalizuojama teismų praktikos ir teisės doktrinos būdu. Pažymėtina, kad neturtinės žalos sampratą, atskirų jos aspektų išskyrimo poreikį ir jos įrodinėjimo specifiką lemia tai, kad neturtinė žala, kaip ir kita teisės atlyginama žala, yra pirmiausia teisinė kategorija, susijusi su neigiamais padariniais, atsiradusiais už teisės saugomų vertybių pažeidimus, ir bendriausia prasme vertinama kaip negatyvūs pokyčiai nukentėjusio asmens teisės saugomų interesų srityje¹⁴⁶. Teisės doktrinos atstovų nuomone, žalos, kaip teisinės kategorijos, pobūdis, atlyginimo galimybė yra kintanti kategorija, nulemta istorinio meto visuomenės vertybinių prioritetų, todėl tai, kokia žala atlyginama ir kokia apimtimi, sprendžiama subalansuojant ir ieškant pusiausvyros tarp skirtingų žalos atlyginimo subjektų interesų: nukentėjusio asmens teisės saugomų interesų ir žalą padariusio asmens veikimo laisvės. Atskirų atlygintinos žalos aspektų turinys ir jų įrodinėjimo specifiką taip pat kinta priklausomai nuo atsakomybės rūšių, pažeistų vertybių pobūdžio, pačių atlygintinos žalos aspektų apibrėžtumo, akivaizdumo, todėl neturtinę žalą, kaip ir kitų rūšių žalą, apibrėžti galima tik sąlyginai.

3.1.1. Neturtinės žalos definicijos problema

Istoriškai žalos atlyginimo teisiniai santykiai orientuoti į turtinės žalos, kurią įmanoma apskaičiuoti pinigais, atlyginimą, o neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, pripažintas vėliau. Dėl šių priežasčių neturtinės žalos samprata įstatyme apibrėžiama gana lakoniškai – atsižvelgiama į santykį su turtine žala ir paprastai pažymima, kad neturtinė žala atlyginama už ekonominio turinio neturinčių interesų pažeidimus ir pasireiškia neturtinio pobūdžio praradimais, kurių neįmanoma įvertinti pinigais. Pavyzdžiui, Vokietijos CK 253 str. 1 dalyje, reglamentuojančioje neturtinės žalos atlyginimą, vartojama „nematerialios žalos“ (vok. *Immaterieller Schaden*) sąvoka ir įtvirtinama nuostata, kad žalos, kuri nėra turtinė žala, piniginio atlyginimo galima reikalauti tik įstatymo nustatytais atvejais. Todėl teisės doktrinoje neturtine (nematerialia) žala paprastai vadinama tokia žala, kuri nepasireiškia kaip turto sumažėjimas¹⁴⁷. Austrijos CK 1293 str. nustatyta, kad žala yra bet koks pakenkimas asmens teisėms, turtui ar asmeniui¹⁴⁸, o neturtinė žala apibrėžiama per neigiamus padarinius, nesusijusius su turto sumažėjimu – *ideeller Schaden*. Olandijos CK 6:95; 6:106;

¹⁴⁶ Magnus U. *Unification of Tort Law: Damages*. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2001.

¹⁴⁷ Žr. H. Brox. *Allgemeines Schuldrecht*. – 30. Auflage. – München: Verlag C. H. Beck, 2004, p. 301.

¹⁴⁸ Magnus U. *Unification of Tort Law: Damages*. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2001, p. 10.

7:510 str. taip pat vartojama žalos, kuri nėra turtinė žala (ol. *ander nadeel*), sąvoka, kuri atlyginama kaip žala asmeniui, padaroma bet koku kitu būdu (ol. *aantasting van de persoon op andere wijze*)¹⁴⁹ ir teisės doktrinoje apibrėžiama kaip žala asmeniui, padaroma sumažinus gerą savijautą dėl skausmo, gyvenimo džiaugsmo praradimo ir pan.

Kai kuriose kitose Europos šalyse neturtinė žala įstatyme apibrėžiama gana siaurai, pabrėžiant jos subjektyvų pobūdį, pvz., Italijoje neturtinė žala atlyginama pagal CK 2059 str. kaip *pretium doloris* ir apima asmens subjektyvų fizinį skausmą ir dvasinius išgyvenimus, atlyginamus tik įstatymo nustatytais atvejais. Latvijos CK 1635 str., reglamentuojantis neteisėtus veiksmus, priėmus 2005 m. sausio 25 d. CK pakeitimo įstatymą nustato, kad neturtinė žala suprantama kaip asmens fizinis skausmas ir dvasiniai išgyvenimai, kurie atsiranda dėl neteisėtų neturtinių teisių ir neturtinių interesų pažeidimų. 1994 m. Rusijos CK¹⁵⁰ 151 str., reglamentuojančiame neturtinės žalos atlyginimą, vartojama moralinės žalos sąvoka. Ji apibrėžiama kaip asmens fizinis skausmas ir dvasiniai kentėjimai, už kuriuos atlyginama kaip už teisės saugomų neturtinių vertybių (pavyzdinis vertybių sąrašas pateikiamas CK 150 str.) pažeidimą, įstatymo nustatytais atvejais – ir kaip už turtinių teisių pažeidimą (pvz., ginant vartotojų teises ir pan.). Rusijos Aukščiausiojo Teismo plenumo 1994 m. gruodžio 20 d. nutarime Nr. 10 „Dėl kai kurių klausimų taikant įstatymus, reguliuojančius moralinės žalos atlyginimą“ neturtinės žalos samprata detalizuojama ir apibrėžiama kaip dvasinės arba fizinės kančios, sukeltos veiksmų (neveikimo), kuriais kėsiniama į nuo gimimo žmogui priklausančias arba įstatymo suteiktas nematerialias vertybes (gyvybė, sveikata, asmens orumas, dalykinė reputacija, privatus gyvenimo neliečiamumas, asmeninė ir šeimos paslaptis ir pan.) arba kuriais pažeidžiamos jo asmeninės neturtinės teisės (teisė naudotis savo vardu, autorystės teisė ir kitos neturtinės teisės, numatytos įstatymuose, ginančiuose teises į intelektualinės veiklos rezultatus), arba kurie pažeidžia asmens turtines teises. Moralinė žala dažniausiai pasireiškia dvasiniais išgyvenimais, susijusiais su gimimaičių praradimu, negalėjimu tęsti aktyvaus visuomeninio gyvenimo, darbo netekimu, šeimos ar gydytojo paslapties atskleidimu, tikrovės neatitinkančių žinių, kurios žemina asmens garbę, orumą ar dalykinę reputaciją, paskleidimu, kokių nors teisių laikinu ribojimu ar atėmimu, kitais sveikatos pakenkimais ar ligomis, atsiradusiomis dėl dvasinių išgyvenimų ir pan.¹⁵¹

¹⁴⁹ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 168.

¹⁵⁰ Гражданский кодекс Российской Федерации. Полный сборник кодексов Российской Федерации. – Москва: Информэкспо, Воронеж: Издательство Борисова, 2001.

¹⁵¹ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда» от 20 декабря 1994 г., № 10.

Prancūzijoje, Belgijoje ir kitose šalyse, kuriose neturtinė žala atlyginama vadovaujantis bendru imperatyvu, įpareigojančiu kiekvieną asmenį savo kaltais veiksmais atlyginti kitam asmeniui padarytą žalą, neturtinės žalos definicija įstatyme iš viso nepateikiama, todėl neturtinė žala, kaip ir turtinė žala, atlyginama iš esmės visais atvejais, jei ji įrodoma, o neturtinės žalos samprata ir atskiri jos aspektai išvystyti teisminės praktikos būdu. Pavyzdžiui, Belgijos teisės doktrinoje neturtinė žala apibrėžiama kaip žala: 1) kuri atsiranda dėl neturtinių vertybių (ekonominio turinio neturtinių interesų) pažeidimo, tačiau tai nereiškia, kad neturtinės žalos negalima patirti ir dėl turtinių teisių pažeidimo; 2) kurios neįmanoma tiksliai įvertinti / apskaičiuoti pinigais¹⁵².

Prof. W. V. H. Rogerso vadovaujamos Europos deliktų teisės grupės mokslininkų lyginamojoje studijoje „Neturtinės žalos atlyginimas lyginamuoju aspektu“ neturtinė žala taip pat apibrėžiama kaip „praradimai, kurie nėra žala asmens turtui, pajamoms ar kitoms turtinėms vertybėms ir kurie dėl to negali būti apskaičiuojami objektyviais finansiniais rinkos būdais“¹⁵³.

Lietuvoje iki įsigaliojant naujam CK neturtinio pobūdžio praradimams už neturtinių vertybių pažeidimą įvardyti įstatyme ir teismų praktikoje buvo vartojamos moralinės žalos arba nematerialinės žalos sąvokos. Siekiant teisinio tikslumo, naujojo CK prievolių dalies civilinės atsakomybės bendruosius pagrindus reglamentuojančiame skyriuje įtvirtinta neturtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės formos ir atlygintinos žalos rūšies, sąvoka, kuri CK 6.250 str. apibrėžiama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Taigi, įsigaliojus naujam CK, Lietuva tapo viena iš nedaugelio valstybių, kuriose pateikiama norminė neturtinės žalos definicija, apibrėžiama ne per bendrus požymius, kuriuos atitinkanti žala konkrečiu atveju galėtų būti priskirta neturtinei žalai, bet per nebaigtinį sąrašą neturtinio pobūdžio netekimų, paliekant teismui diskrecijos teisę nuspręsti, ar konkretus aplinkybes galima laikyti neturtine žala. Pavyzdžiui, sveikatos sužalojimo bylų teismų praktikoje suformuluota, kad fiziniam asmeniui neturtinė žala padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, kurie sukelia kančias ir išgyvenimus. Tai yra asmeniui nenaudingas poveikis. Asmeniui jis nepalankus, nepriimtinas ir bet kurio protingo asmens požiūriu neturi būti daromas. Tai gali būti fizinis skausmas, kūno žalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, taip pat juos

¹⁵² Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 29.

¹⁵³ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 246 .

lydintys dvasiniai išgyvenimai, nes asmuo apmąsto įvykusius padarinius.¹⁵⁴ Be to, jeigu fiziniai sužalojimai yra tokio pobūdžio, kad iš karto nepašalinami jų padariniai (pvz., lieka randų, kuriuos pašalinti galima būsimomis operacijomis), be išgyvenimų dėl sužalojimo fakto, prie neturtinės žalos gali būti priskiriami išgyvenimai dėl būsimų padarinių. Teismų praktikoje pabrėžiama, kad susirūpinimas dėl būsimų fizinio sužalojimo padarinių šalinimo negali būti vertinamas kaip būsimoji neturtinė žala arba nereali žala, nes susirūpinimas dėl sužalojimo padarinių pašalinimo ateityje būtinumo ir sėkmės yra realus ir suprantamas (CK 6.250 straipsnis)¹⁵⁵. Pagal suformuotą teismų praktiką vertinant asmens patirtų išgyvenimų pobūdį teisinės reikšmės neturtinei žalai atlyginti turi tai, ar teisės pažeidimo padariniai yra ilgalaikiai ir gali būti pašalinti ir sumažinti, ar ne, be to, neturtinė žala apima ne tik subjektyvius asmens išgyvenimus, bet ir neigiamus teisės pažeidimo padarinius asmeniniam, socialiniam, profesiniam gyvenimui, todėl jei dėl sveikatos sužalojimo iš esmės pasikeičia asmens gyvenimo būdas, tai sudaro pagrindą priteisti didesnę neturtinės žalos dydį nei kitose panašaus pobūdžio sveikatos sužalojimo bylose. Pavyzdžiui, civilinėje byloje, kurioje ieškovas prašė 130 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo dėl patirto sunkaus sveikatos sužalojimo eismo įvykio metu, apeliacinės instancijos teismas, atmesdamas ieškovo argumentus dėl to, kad pirmosios instancijos teismas, priteisdamas 65 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotos teisės taikymo ir aiškinimo praktikos, nurodė, kad ieškovo nurodytoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacine tvarka nagrinėtoje civilinėje byloje nustatyti sunkesni padariniai nukentėjusiajai, nes dėl patirtų sužalojimų nukentėjusioji prarado galimybę užsiimti profesine veikla, o nagrinėjamoje byloje ieškovas, nors ir patyrė sunkų sveikatos sužalojimą (tapo aklas viena akimi), tačiau neprarado galimybės užsiimti ta pačia veikla, kuria užsiėmė iki eismo įvykio¹⁵⁶. Pažymėtina, kad Lietuvoje atskirų neturtinės žalos kategorijų išskyrimas kaip, pvz., Prancūzijoje, Belgijoje, Skandinavijos šalyse, neturi lemiamos reikšmės apskaičiuojant neturtinę žalą, tačiau ir neturtinės žalos faktą, ir dydį teismai nustato pagal visų teisiškai reikšmingų konkrečioje byloje kriterijų visumą, atsižvelgdami į ginamos vertybės specifiką. Pavyzdžiui, gyvybės atėmimo atveju neturtinė žala apima asmens patirtus neigiamus išgyvenimus dėl artimojo mirties, sužlugusias bendro normalaus gyvenimo viltis ir pan.¹⁵⁷ Be išgyvenimų dėl vaikų žūties fakto, prie neturtinės žalos priskiriami ir

¹⁵⁴ LAT CBS L. Z., M. Z., G. Z., V. Z. v. *VšĮ Marijampolės ligoninė*, bylos Nr. 3K-7-255/2005.

¹⁵⁵ Ten pat.

¹⁵⁶ Apt V. Č., *UAB „Norda“ v. A. Š.*, bylos Nr. 2A-217/2007.

¹⁵⁷ Apt N. Č., *E. Č. v. AB „Kasyba“*, bylos Nr. 2A-296/2006.

asmens patiriama baimė ir nerimas senatvėje likti vienišiams, nebesulaukti artimųjų pagalbos, nebesitikėti materialinės ir dvasinės paramos¹⁵⁸. Neteisėto laisvės atėmimo atveju neturtinė žala apima neigiamus išgyvenimus dėl asmens teisių ir pareigų tikrumo, pažeminimo, neužtikrintumo jausmą, garbės ir orumo pažeidimą, reputacijos pablogėjimą, judėjimo laisvės apribojimą, atsiradusius fizinius nepatogumus, sveikatos sutrikimus ir pan.¹⁵⁹ Neturtinė žala, susijusi su santuokos nutraukimu, teismų praktikoje apibrėžiama kaip dvasiniai sutuoktinio išgyvenimai, jo patirtas fizinis ir emocinis skausmas, nepatogumai, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas dėl neteisėtų ir amoralių kito sutuoktinio veiksmų, kuriais pasireiškė jo kaltė, ir pan.¹⁶⁰ Juridinio asmens neturtinių teisių pažeidimo byloje lemiamą reikšmę nustatant neturtinės žalos faktą ir dydį yra dėl teisių pažeidimo pablogėjusi juridinio asmens reputacija¹⁶¹ ir pan.

3.1.2. Neturtinės žalos sampratos evoliucija: subjektyvių iki objektyvių neturtinės žalos turinio elementų išskyrimo reikšmė

Pažymėtina, kad ir tose šalyse, kuriose neturtinė žala atlyginama tais pačiais pagrindais, kaip ir turtinė žala, ir tose šalyse, kuriose neturtinė žala ir turtinė žala atskirtos ir neturtinei žalai atlyginti nustatyta papildomų ribojimų, istoriškai neturtinė žala pirmiausia buvo atlyginama už fizinį asmens skausmą ir jį lydintį neigiamus dvasinius išgyvenimus. Neturtinė žala buvo suprantama itin siaurai ir subjektyviai – kaip fizinio asmens vidiniai išgyvenimai, nulemti individualių asmens savybių ir konkrečios situacijos aplinkybių. Asmens dvasiniai išgyvenimai, nesusiję su fiziniu poveikiu asmens sveikatai, atlyginami itin ribotais atvejais, atsižvelgiant išimtinai į teisių pažeidimo pobūdį, pvz., garbės ir orumo pažeidimo, neteisėto laisvės atėmimo byloje, taip pat kai žala padaroma tyčia ar nusikaltimu. Be to, neturtinės žalos atlyginimas priklausė nuo to, ar asmuo gali jausti skausmą ir patirti išgyvenimus, todėl galimybė priteisti žalą asmenims su psichine negalia, vaikams ir nukentėjusiesiems, ištiktiems komos, buvo labai ribota. Gebėjimas jausti skausmą ir išgyvenimus reiškė, kad neturtinė žala yra asmeniška, todėl negali būti paveldima, o artimųjų dvasiniai išgyvenimai, kaip pernelyg nutolę nuo teisės pažeidimo, neatlyginami. Dėl šių priežasčių priteistinos neturtinės žalos dydžiai ilgą laiką buvo gana simboliški ir nevienodi. Be to, tuo, kad neturtinė žala pasireiškia kaip fizinio

¹⁵⁸ Apt *A. R., B. R. v. M. K., AB „Lietuvos draudimas“*, bylos Nr. 2A-323/2006.

¹⁵⁹ LAT 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis byloje *K. R. v. Lietuvos Respublika*, bylos Nr. 3K-3-604/2005, 2007 m. birželio 26 d. nutartis byloje *J. J. V. Lietuvos valstybe*, bylos Nr. 3K-3-263/2007.

¹⁶⁰ LAT CBS *S. B. v. R. B.*, bylos Nr. 3K-3-177/2007.

¹⁶¹ LAT CBS *UAB „Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“ ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-169/2006.

asmens skausmas ir dvasiniai išgyvenimai, ilgą laiką buvo neigiama galimybė priteisti neturtinę žalą juridiniams asmenims. Subjektyvus neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, aiškinimas iš esmės atspindėjo baudinį šios žalos atlyginimo būdo pobūdį ir reiškė ne visavertį kompensacinį teisių gynimo būdą, bet tik tam tikro teisės pažeidimo neigiamą visuomeninį vertinimą, ir dėl šių priežasčių kai kurių teisės doktrinų atstovų neturtinės žalos atlyginimas buvo neigiamas kaip prieštaraujantis kompensacinei civilinės atsakomybės paskirčiai. Tik vėliau, padidėjus veiksmingų žmogaus teisių ir laisvių apsaugos priemonių poreikiui, neturtinės žalos samprata plėtėsi, teisinės reikšmės suteikiant ne tik subjektyviems neturtinės žalos elementams, bet ir objektyviems neturtinės žalos aspektams, kai, vadovaujantis bendrųjų neturtinių vertybių praradimo (angl. *objective diminution in value*) idėja, neturtinė žala atlyginama ne tik atsižvelgiant į asmens fizinį skausmą ir dvasinius išgyvenimus, bet ir į jo prarastas kasdienio gyvenimo galimybes (pvz., galimybę vaikščioti, plaukioti, turėti vaikų), gyvenimo džiaugsmo praradimą, fizinius nepatogumus ir kitus neigiamus pažeidimo padarinius asmens kasdieniam asmeniniam ir socialiniam gyvenimui, reputacijos pažeidimą, gero vardo sumenkinimą ir pan.

Gana iliustratyvi neturtinės žalos sampratos evoliucija nuo subjektyvios iki objektyvios vyko Didžiojoje Britanijoje. Šioje šalyje, kaip ir daugelyje kitų Europos šalių, neturtinės žalos atlyginimu pirmiausia buvo siekiama kompensuoti fizinio asmens patirtą fizinį skausmą ir jį lydinčius dvasinius išgyvenimus sveikatos sužalojimo bylose. Neturtinė žala sveikatos sužalojimo atveju priteisiama kaip už asmens patirtą fizinį skausmą ir jį lydinčius dvasinius išgyvenimus kaip žalos kategorija (angl. *pain and suffering*), apimanti fizinį skausmą, nerimą, baimę, kurią asmuo išgyvena sužalojimu metu ir patiria, apmąstydamas galimus neigiamus padarinius jo galimybei užsidirbti, tapti neįgaliu ar mirti, taip pat patirtą liūdesį, sutrikimą, pažeminimą ir pan. Pažymėtina, kad neigiami dvasiniai išgyvenimai, nesusiję su fiziniu poveikiu asmeniui, buvo neatlyginami, nes laikoma, kad bendro pobūdžio jausmai (nerimas, stresas, baimė) itin subjektyvūs, juos įvertinti sunku, todėl dvasinio pobūdžio netekimai, nesusiję su fiziniu poveikiu asmens sveikatai, vertintini kaip pernelyg nutolę (angl. *too remote*) teisės pažeidimo padariniai, negalintys pateisinti civilinės atsakomybės išplėtimo žalą padariusio asmens atžvilgiu. Vėliau neturtinės žalos taikymo galimybė plėtėsi, vadovaujantis pavojaus zonos taisykle (angl. *zone of danger rule*), kai neturtinė žala priteisiama asmenims, patyrusiems didelį psichologinį šoką dėl realaus pavojaus jų sveikatai, jei nustatoma, kad patirta žala buvo numatoma ir tikėtinas teisės pažeidimo padarinys (angl. *foreseeability*) ir teisiniai padariniai nėra pernelyg nutolę nuo teisės pažeidimo (angl. *proximate*

cause), todėl neturtinės žalos galimybė, pvz., teisės pažeidimo stebėtojams (angl. *bystanders*) buvo negalima, taip pat ilgą laiką nepripažįstama nukentėjusiojo artimiesiems¹⁶². XX a. viduryje civilinės atsakomybės taikymo ribos plėtėsi teismų praktikos būdu, asmenims priteisiant neturtinę žalą ne tik už fizinį skausmą ir jį lydinčius dvasinius išgyvenimus, bet ir už gyvenimo džiaugsmo praradimą ir gyvenimo kokybės pablogėjimą, pvz., po 1951 m. *Manley v. Rugby Portland Cement Co* precedento¹⁶³ teismų praktikoje išskiriama atskira neturtinės žalos kategorija – gyvenimo galimybių praradimas (angl. *loss of amenities of life*), apimantis penkių pojūčių (regėjimo, klausos, uoslės ir pan.) praradimą, galimybės atostogauti, užsiimti mėgstama veikla, susituokti praradimą, seksualinės potencijos sumažėjimą ir pan., t. y. teisinė reikšmė atlyginant neturtinę žalą suteikiama dėl teisės pažeidimo atsiradusiems neigiamiems padariniams asmens kasdieniam, socialiniam gyvenimui. Šių neigiamų padarinių įvertinimas priteisiant neturtinę žalą grindžiamas tuo, kad dėl patirtų sužalojimų ar kitų teisės pažeidimų asmuo praranda tai, kas sudaro jo asmenybės dalį, ir nors neturtinių vertybių praradimas negali būti įkainojamas pinigais, tokia žala asmenybei ir jo gyvenimui yra akivaizdi, todėl turi būti atlyginta. Būtent prarastų gyvenimo galimybių (galimybės mėgautis mėgstama veikla, dirbti mėgstamą darbą ir pan.) neigiamų aspektų pagrindu Didžiojoje Britanijoje po 1962 m. *Wise v. Kaye* ir 1964 m. *Wets v. Shephard* precedentų¹⁶⁴ pateisinama galimybė priteisti neturtinę žalą komos ištiktiems nukentėjusiesiems, kuriems iki tol neturtinė žala nebuvo priteisiama, laikantis pozicijos, kad jie nepatiria fizinio skausmo, dvasinių išgyvenimų ir nesuvokia teisės pažeidimo teisinių padarinių, todėl ir neturtinė žala jiems nepadaroma.

Neturtinės žalos evoliucija (nuo subjektyvaus jos pobūdžio iki teisiškai reikšmingų objektyvių neturtinės žalos aspektų) turėjo įtakos ir kitų Europos šalių – Vokietijos, Austrijos, Italijos – teismų praktikai ir neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo ribų plėtrai. Pavyzdžiui, Italijoje neturtinės žalos atlyginimo galimybė įstatymu apribota tik tais atvejais, kai padaromas nusikaltimas, tačiau teismų praktikos būdu neturtinės žalos taikymas išplėstas per atskirų žalos kategorijų vystymą. Minėta, kad Italijos Konstitucinis Teismas 1986 m. liepos 14 d. paskelbė išaiškinimą¹⁶⁵, kad Italijos Konstitucijos 32 str. įtvirtintos asmens teisės į fizinę ir psichinę sveikatą kaip absoliučios vertybės apsauga suponuoja būtinybę atlyginti padarytą

¹⁶² Comande G. Towards a global model for adjudicating personal injury damages: bringing Europe and the United States // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878131, žiūrėta: 2007 09 10, p. 276.

¹⁶³ *Manley v. Rugby Portland Cement Co. Ltd.* (1952) C.A. No.286, žr. McGregor H. McGregor on damages. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 1290.

¹⁶⁴ *Wise v. Kaye* ([1962] 1 QB 638, CA; *West v. Shephard* (1964) AC 326, žr. ten pat, p. 1298.

¹⁶⁵ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 138.

žalą sveikatai, nesusijusią su asmens pajamų praradimu ar išlaidomis, ir patirta žala sveikatai turi būti kompensuota visais atvejais, bet ne kaip neturtinė žala (it. *pretium doloris*) pagal CK 2059 str., kuri suprantama itin subjektyviai, išimtinai kaip asmens fizinis skausmas ir dvasiniai išgyvenimai, bet kaip fiziologinė žala (it. *danno alla salute arba danno biologico*), pasireiškianti asmens fizinių ir psichinių funkcijų pablogėjimu, asmens fizinio ir dvasinio vientisumo praradimu, kuris nepriklauso nuo subjektyvių nukentėjusiojo išgyvenimų, bet priklauso nuo sužalojimo pobūdžio ir nukentėjusiojo amžiaus. Kitose Europos šalyse žala asmens psichinei ir dvasinei sveikatai, nesusijusi su turтинiais praradimais ar subjektyviais nukentėjusiojo išgyvenimais, taip pat atlyginama kaip atskira neturtinės žalos kategorija (Belgijoje ir Prancūzijoje – kaip fiziologinė žala (pranc. *préjudice physiologique*), nuo 1990 m. Ispanijoje – kaip žala asmeniui (isp. *dano corporal*)). Be to, Italijoje, nepaisant CK 2059 str. nustatytų ribojimų, atlyginant asmeniui padarytą žalą teismų praktikoje išvystytos ir kitokios atlygintinos žalos rūšys: seksualinės funkcijos praradimas (it. *danno alla sfera sessuale*); estetinė žala (it. *danno estetico*); prarasta galimybė mėgautis socialiniu ir šeimyniniu gyvenimu (it. *danno alla capacita lavorativa generica*); gyvenimo kokybės praradimas, pažeidus asmenines teises (it. *danno esistenziale*). Dėl konstitucinės doktrinos ir justicijos vystymosi pastaraisiais metais asmeniui, pažeidus jo Konstitucijoje įtvirtintas prigimtines žmogaus teises ir laisves, atlyginama žala asmens orumui (it. *pecunia lesae dignitatis*).

Prancūzijos, Belgijos ir kitų Europos šalių, kuriose neturtinės žalos atlyginimo esminis pagrindas – neturtinės žalos padarymo faktas, teismų praktikoje išskiriama nemažai neturtinės žalos kategorijų (pranc. *chefs de préjudice*), turinčių reikšmės nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį. Pavyzdžiui, Prancūzijos teismams nustatant neturtinės žalos dydį sveikatos sužalojimo atveju teisinės reikšmės turi tai, ar sužalota sveikata gali būti gražinta, ar ne. Jei sveikata gali būti gražinta, teismai asmeniui atlygina neturtinę žalą už patirtą fizinį skausmą sužalojimo metu ir gydantis (pranc. *prejudice de souffrance*), kuri priteisiama atsižvelgiant į patirto skausmo intensyvumą ir trukmę; atskirai priteisiama žala dėl asmens patirtų laikinų nepatogumų (pranc. *le trouble dans les conditions de vie courante*). Kai sveikata negali būti visiškai gražinta, išskiriama nemažai atlygintinos žalos kategorijų: fiziologinė žala (pranc. *préjudice physiologique*), kai reikia atlyginti asmeniui sumažėjusias fizines, psichines ir intelektines funkcijas; estetinė žala (pranc. *préjudice esthétique*), kai reikia atlyginti nuostolius, patirtus dėl socialinių ryšių praradimo ir pan.; seksualinė žala (pranc. *préjudice sexuel*), atlyginama sumažėjus seksualinėms ir reprodukcinėms

funkcijoms ar jas praradus. Įprastų gyvenimo malonumų / patogumų, tokių kaip vaikščiojimas, skaitymas ir pan., netekimas atlyginamas kaip *le préjudice d'agrément (pranc.)*. Neteisėto laisvės atėmimo atveju asmens patirti nepatogumai atlyginami kaip atskiros rūšies neturtinė žala (pranc. *les troubles dans les conditions d'existence*), taip pat nukentėjusiojo artimųjų patirti neigiami išgyvenimai atlyginami (pranc. *pretium affectionis*). Belgijos teismų praktikoje sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju esminės reikšmės nustatant neturtinės žalos faktą ir dydį konkrečiu atveju taip pat turi atskiros atlygintinos neturtinės žalos kategorijos¹⁶⁶.

Neturtinės žalos atskirų kategorijų išskyrimas priteisiant neturtinę žalą sveikatos sužalojimo atveju esminės reikšmės turi ir Švedijoje. Šioje šalyje jos suformuotos ne teismų praktikos būdu, bet įtvirtintos įstatyme. Pavyzdžiui, 1972 m. Švedijos deliktinės atsakomybės įstatyme¹⁶⁷ nustatyta, kad sveikatos sužalojimo atveju asmeniui pirmiausia atlyginama laikino pobūdžio žala (šved. *sveda och värk*) – kompensuojama tai, ką asmuo patyrė sužalojimo metu ir iki išgyjant; žala dėl nuolatinio darbingumo praradimo, apimanti nerimą, miego sutrikimus, koncentracijos praradimą, nepatogumus, depresines reakcijas, seksualinio pajėgumo praradimą, atlyginama atskirai. Kai sveikata negali būti visiškai gražinta, asmeniui atlyginama žala už patirtus kūno defektus ir kitus ilgalaikius kentėjimus kaip atskira žalos rūšis (šved. *lyte eller annat stadigvarande men*). Ji apima akivaizdžius neigiamus padarinius asmens gyvenimui, t. y. gyvenimo kokybės pablogėjimą ir gyvenimo džiaugsmo praradimą, judėjimo apribojimus, potencijos sumažėjimą, kalbos sutrikimus, kvapo, skonio praradimą, sunkumą ilsėtis, nerimą dėl ateities komplikacijų, poreikį papildomų pastangų darbe, dirbant buitinius darbus namie, sode ir pan. Ši žala atlyginama pagal įstatyme nustatytas žalos dydžio piniginio įvertinimo lenteles. Pažymėtina, kad ir kitoms Skandinavijos šalims būdinga teisės aktuose išskirti neturtinės žalos kategoriją, tačiau itin griežtas atlygintinų neturtinės žalos kategorijų reglamentavimas kitose Europos šalyse laikomas nepriimtiniu ir kritikuojamas kaip galintis nepagrįstai riboti asmens teisę į visišką ir teisingą žalos atlyginimą. Pavyzdžiui, Suomijos teismai Deliktinės atsakomybės įstatymo¹⁶⁸ nuostatas, nustatančias artimųjų asmenų teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo dėl patirto sielvarto nukentėjusiojo mirties atveju, aiškina gana dogmatiškai, todėl kai kurie teismų

¹⁶⁶ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. *European Center on Tort and Insurance Law*. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 30.

¹⁶⁷ European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2001. SpringerWienNewYork, 2002, p. 442-443.

¹⁶⁸ Suomijos Deliktinės atsakomybės įstatymas (412/1974) <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1974/en19740412.pdf/>.

sprendimai nemažai kritikuojami. Šiuo požiūriu įdomi viena byla, kurioje teismas sprendė, ar šešių mėnesių kūdikis pagal Deliktinės atsakomybės įstatymą turi teisę į žalos atlyginimą netekęs motinos dėl padaryto nusikaltimo. Suomijos Aukščiausiasis Teismas sprendė, kad nurodytos normos tikslas yra kompensuoti patirtą sielvartą artimojo mirties atveju. Teismas pripažino, kad tokio amžiaus vaikui motina reikalinga tam, kad būtų užtikrintas vaiko normalus fizinis, intelektinis ir emocinis vystymasis, tačiau tokio amžiaus asmuo negali adekvačiai suvokti tėvų dingimo priežasčių, todėl, atsižvelgiant į tai, kad ateityje galimo patirti netekties skausmo įstatymas nenumato atlyginti, vaiko ieškinys buvo atmestas¹⁶⁹.

Vokietijoje, Olandijoje, Austrijoje ir kitose Europos šalyse, kuriose lemiamą reikšmę neturtinės žalos atlyginimui paprastai turi įstatymo saugomo intereso teisinės apsaugos apimties idėja, kai neturtinė žala atlyginama išimtinai įstatymo nustatytais atvejais, atskiros neturtinės žalos kategorijos neišskiriamos, tačiau neigiami subjektyvūs ir objektyvūs neturtinės žalos aspektai teisinės reikšmės įgijo plečiant saugomų interesų pobūdį bei sampratą ir pripažinus, kad sveikatos sužalojimo atveju neturtinė žala atlyginama nepaisant to, ar asmuo jaučia skausmą ir patiria dvasinių išgyvenimų, taip pat pripažinus, kad neturtinė žala gali būti padaryta ne tik fizinei, bet ir psichinei sveikatai, pvz., patyrus šoką ar netekus artimųjų, ir jos dydis nustatomas atsižvelgiant ne tik į teisių pažeidimo pobūdį, bet ir į neigiamų padarinių įtaką nukentėjusiojo asmeniniam ir socialiniam gyvenimui.

Neturtinės žalos evoliucijai nuo itin subjektyvių iki objektyvių aspektų išskyrimo teisinės reikšmės turėjo ne tik neturtinių teisių, užtikrinančių fizinį ir psichinį asmens vientisumą, teisinės apsaugos pripažinimas, bet ir veiksmingų teisinės apsaugos priemonių poreikis teisių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje (garbė, orumas, teisė į vardą, į atvaizdą, dalykinę reputaciją) ir kitų asmens neturtinių teisių pažeidimo srityje. Neturtinė žala šių teisių pažeidimo atveju apima daug neigiamų aspektų: asmens nerimą, liūdesį, įžeistus jausmus, savivertės sumažėjimą, pažeminimą, sutrikimą, fizinius nepatogumus ir diskomfortą, gero vardo sumenkinimą, pakenkimą reputacijai, socialinių ryšių praradimą, gyvenimo kokybės pablogėjimą, praradus dvasinę ir psichologinę pusiausvyrą, gyvenimo džiaugsmo praradimą ir pan. Pažymėtina, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo apimtis ir pagrindimas sveikatos sužalojimo bylose ir teisių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje, pažeidimo atvejais skiriasi: asmens patirti neigiami išgyvenimai pažeidus jo teisę į vardą, atvaizdą, privatų gyvenimą ar garbę ir orumą nėra tokie akivaizdūs ir dideli kaip, pvz., sveikatos sužalojimo

¹⁶⁹ European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2004. SpringerWienNewYork, 2005, p. 267.

bylose, todėl neturtinės žalos galimybė siejama ne tik su pažeidimo faktu, bet ir su pažeidimo rimtumu ir žalos atlyginimo subjektais (pvz., ar garbė ir orumas pažeistas masinių informacijos priemonių ar privataus, ar viešojo asmens ir pan.). Be to, asmens neturtinių teisių, užtikrinančių jo individualizaciją visuomenėje, ir kitų asmeninių teisių pažeidimo atveju neturtinės žalos atlyginimas istoriškai ilgą laiką buvo grindžiamas tuo, kad *inter alia* atlieka prevencinę funkciją, todėl daugelyje Europos šalių esminiu pagrindu neturtinei žalai atlyginti iki šiol laikomas teisių pažeidimo pobūdis ir žalą padariusio asmens kaltė. Vis dėlto dėl EŽTT jurisprudencijos, reikalaujančios laikytis proporcingumo principo žalos atlyginimo teisiniuose santykiuose, įtakos šiuolaikinėje teisės doktrinoje stiprėja pozicija, kad baudinių elementų neturtinės žalos atlyginimo santykiuose turi būti atsisakyta ne tik sveikatos sužalojimo, bet ir kitų asmens neturtinių teisių pažeidimo atveju. Iš esmės sutinkant su tuo, kad asmens patirti neigiami išgyvenimai, pažeidus jo teisę į vardą, atvaizdą, privatų gyvenimą ar garbę ir orumą, nėra tokie akivaizdūs ir dideli kaip sveikatos sužalojimo bylose, kuriose net menkiausias pažeidimas gali lemti civilinės atsakomybės taikymą ir neturtinės žalos atlyginimą, vis dėlto kai rimti asmens teisių pažeidimai turi ar gali turėti neigiamų padarinių asmens socialiniam, visuomeniniam gyvenimui (pvz., kai sumenkinama asmens reputacija, pakenkiama jo geram vardui), objektyvūs neturtinės žalos elementai, leidžiantys nustatyti žalos padarymo faktą, kartu su teisių pažeidimo pobūdžiu gali būti laikomi reikšmingais ir pateisinančiais neturtinės žalos atlyginimą, kaip kompensacinį civilinių teisių gynimo būdą.

Minėtuose Europos deliktų teisės principuose ir Civilinio kodekso kūrimo grupės principuose, kuriuose įtvirtinta neturtinės žalos atlyginimo, kaip visaverčio civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija, taip pat įtvirtinta neturtinės žalos, apimančios ne tik išimtinai asmens fizinius skausmus ir dvasinius išgyvenimus, samprata. Pavyzdžiui, nors Europos deliktų teisės principuose atskirų neturtinės žalos kategorijų neišskirta, straipsnyje, reglamentuojančiame žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo atveju, pabrėžiama, kad neturtinė žala apima asmens fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus ir pakenkimą asmens fizinei ir dvasinei sveikatai¹⁷⁰. Europos civilinio kodekso kūrimo grupės parengtame Civilinio kodekso principų projekto 2:101 str., reglamentuojančiame teisiškai reikšmingos žalos sampratą, taip pat pažymima, kad neturtinė žala (angl. *non-economic damage*) apima asmens fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus ir gyvenimo kokybės pablogėjimą.¹⁷¹

¹⁷⁰ Principles of European tort law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005.

¹⁷¹ Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another. Study Group on a European Civil Code // http://www.sgecc.net/media/downloads/updatetortlawarticles_copy.doc

Prof. W. V. H. Rogerso vadovaujamos Europos deliktų teisės grupės mokslininkų lyginamojoje studijoje „Neturtinės žalos atlyginimas lyginamuoju aspektu“ taip pat pabrėžta, kad šiuolaikinė neturtinės žalos samprata apima labai plačią sritį ir įvairias atlygintinos žalos formas, t. y. ne tik kūno sužalojimus, fizinės ir psichinės sveikatos pakenkimą, išskyrus tuos neigiamus padarinius, kurie pasireiškia pajamų praradimu ar sąlygoja išlaidas, bet ir nerimą, stresą, taip pat „simbolinius“ nuostolius, susijusius su laisvės ar reputacijos pažeidimu¹⁷².

Analizuojant skirtingus neturtinės žalos sampratos aspektus ir jų įvairovę Europos šalyse, norisi atkreipti dėmesį į Italijos teisės mokslininko prof. C. Comandé, analizavusio šiuolaikinės neturtinės žalos sampratos evoliuciją, pastabą, kad pripažinus subjektyvius ir objektyvius neturtinės žalos elementus buvo iš esmės atskirtos baudžiamosios ir kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo funkcijos, kai piniginis atlygis už asmens subjektyvų skausmą ir kančią reiškė daugiau neigiamą visuomeninį teisės pažeidimo vertinimą, o objektyvių neturtinės žalos aspektų (pvz., galimybės mėgautis gyvenimu praradimas) išskyrimas atspindi visuotinių gyvybės, sveikatos, teisės į fizinę ir psichinę neliečiamybę ir kitų neturtinių teisių, užtikrinančių fizinę ir psichinę asmenybės vientisumą, apsaugos nuo trečiųjų asmenų neteisėtų veiksmų pripažinimą¹⁷³. Neturtinės žalos sampratos plėtimasis nuo itin subjektyvaus jos pobūdžio iki objektyvių neturtinės žalos elementų išskyrimo lėmė ir tai, kad šiandien sveikatos sužalojimo bylose neturtinės žalos atlyginimas pateisinamas ir asmenų, kurie dėl fizinės ar psichinės negalios nepajėgūs jausti skausmo ir patirti išgyvenimų, atžvilgiu. Be to, nors reikalavimo teisė į neturtinės žalos atlyginimą yra asmeninė prievolė ir istoriškai galimybė paveldėti asmenines prievoles buvo neigiama vadovaujantis romėnų teisės principu *actio personalis moritur cum persona (lot.)*, šiandien iš esmės visose Europos šalyse reikalavimo teisė į neturtinės žalos, patirtos sveikatos sužalojimo atveju ar dėl gyvybės atėmimo, atlyginimą yra paveldima.

Apibendrinant neturtinės žalos sampratos evoliuciją įvairiose Europos šalyse, galima daryti šias **išvadas**:

¹⁷² Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 246.

¹⁷³ Comandé G. Towards a global model for adjudicating personal injury damages: bringing Europe and the United States // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878131, žiūrėta: 2007 09 10; taip pat Rogers W.V.H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001).

- teisinės reikšmės suteikimas atskiriems neturtinės žalos aspektams yra istoriškai kintantis reiškinys, kurį lemia civilinės atsakomybės taikymo teisinio reguliavimo tradicijos ir teisės saugomų interesų teisinės apsaugos poreikis;
- neturtine žala laikomas pakenkimas teisės saugomoms ir ginamoms neturtinėms, nematerialioms vertybėms, pasireiškiantis neturtinio pobūdžio praradimais, neturinčiais pinigines išraiškas, taigi jos turinys yra platus ir neapibrėžtas, ir tai lemia ne tik definicijos, bet ir neturtinės žalos įrodinėjimo specifiką;
- šiuolaikinė neturtinės žalos samprata apima daug neigiamų tiek subjektyvių, tiek objektyvių aspektų, susijusių su įvairiausio pobūdžio ekonominio turinčio neturtinių interesų pažeidimu ir pasireiškiančių neturtinio pobūdžio praradimais, kurie gali būti susiję ne tik išimtinai su asmens vidiniais išgyvenimais, bet apimti neigiamus teisės pažeidimo padarinius asmens socialiniam, visuomeniniam, kasdieniam gyvenimui, gyvenimo kokybės pablogėjimą, galimybės mėgautis tam tikromis teisėmis ar užsiimti tam tikra veikla praradimą, o tam tikrais atvejais neturtine žala laikomas pats teisių pažeidimas, pasireiškiantis kūno vientisumo ir kitų asmeninių vertybių praradimu;
- neturtinės žalos atskirų aspektų išskyrimas leidžia teisingiau įvertinti konkrečios situacijos aplinkybes, palengvina žalos įrodinėjimo ir žalos dydžio nustatymo procesą, padeda lanksčiau taikyti neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinių teisių gynimo būdą, įvairių teisių pažeidimo atveju;
- atskirų neigiamų neturtinės žalos aspektų išskyrimas nėra savaime pakankamas neturtinės žalos padarymo faktui, kaip civilinės atsakomybės pagrindui, nustatyti ir suponuoja būtinybę objektyvių teisinių kriterijų, leidžiančių nustatyti, ar konkrečiu atveju žala padaryta, ar ne;
- kadangi neturtinė žala susijusi su pakenkimu neturtinėms vertybėms, būtent įstatymo saugomų neturtinių vertybių pobūdis ir jų teisinės apsaugos apimtis lemia specifinį juridinių faktų, su kuriais įstatymas sieja civilinės atsakomybės taikymą, nustatymą, kad teismas galėtų spręsti, ar konkrečiu atveju teisinga taikyti neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinių teisių gynimo būdą, ar ne.

3.2. Neturtinės žalos objektas, kaip civilinės atsakomybės taikymo pagrindus lemiantis veiksnys

Neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, daugumoje Europos šalių reiškia civilinės atsakomybės taikymą, tačiau civilinės atsakomybės sąlygų, su kuriomis įstatymas sieja pareigą atlyginti padarytą žalą, nustatymo specifiką lemia neturtinės žalos prigimtis ir pobūdis. Ankstesnėje dalyje akcentuota, kad neturtinė žala pasireiškia neturtinio pobūdžio praradimais, kuriuos sunku įvertinti pinigais, todėl tiek teisinės reikšmės turintys kriterijai, leidžiantys nustatyti atlygintinos žalos faktą, tiek kitų civilinės atsakomybės sąlygų reikšmė pirmiausia priklauso nuo neturtinės žalos objekto, t. y. nuo tų teisių, kurias pažeidus asmeniui padaroma neturtinė žala, taip pat nuo teisių pažeidimo sukeltų neturtinių praradimų pobūdžio ir jų akivaizdumo. Nors neturtinės žalos atlyginimo pagrindai, t. y. atvejai, kada žala atlyginama, taip pat neturtinės žalos atlyginimo subjektai įvairiose šalyse skiriasi, teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, kad neturtinė žala atlyginama, jei ji padaroma neteisėtais veiksmais (neteisėtu neveikimu), kuriais pakenkiama teisės saugomiems ir ginamiems piniginės išraiškos neturintiems (neturtiniams, nematerialiems) asmens interesams. Pavyzdžiui, nors Lietuvos CK 6.250 str. tiesiogiai neįtvirtinta, jog neturtinė žala atlyginama už neturtinių teisių pažeidimą, sisteminė CK ir kituose įstatymuose nustatytų atveju, kada neturtinė žala atlyginama, analizė leidžia daryti išvadą, kad neturtinė žala atlyginama už neturtinių teisių pažeidimą, ir neturtinės žalos išieškojimas už neturtinių vertybių pažeidimą yra vienas iš pažeistos teisės gynimo būdų (CK 1.138 str. 6 punktas). Šios pozicijos gana nuosekliai laikomasi teismų praktikoje ir teisės doktrinoje, pažymint, kad neturtine žala laikytinas pakenkimas teisės saugomoms ir ginamoms neturtinėms, nematerialiosioms, t. y. ekonominės vertės neturinčioms vertybėms – asmens garbei, orumui, privačiam gyvenimui, kitokioms neturtinėms teisėms ir pan.¹⁷⁴ Tai, kad neturtinė žala kai kuriose šalyse atlyginama pažeidus sutartį ar sužalojus turtą ir juridiniams asmenims, nepaneigia to, kad ji iš esmės atlyginama už neturtinių vertybių praradimą, nes, kaip matysime toliau, tiek sutartinės atsakomybės, tiek turto sužalojimo atveju neturtinės žalos atlyginimas yra išimtinis ir galimas tik jei susijęs su esminiais ekonominio turinio neturinčių interesų pažeidimais. Todėl neturtinė žala atlyginama tik tais atvejais, jei yra susijusi su konkrečių teisės saugomų neturtinių vertybių ar esminių žmogaus neturtinių interesų pažeidimu, kurių apsaugos lygis ir gynimas neturtinės žalos atlyginimu derinamas atsižvelgiant į saugomų vertybių svarbą visuomenėje, teisinių interesų pusiausvyrą, teisinio apibrėžtumo ir teisinio stabilumo poreikį. Todėl šios dalies tikslas – aptarti, kaip neturtinės žalos objektas sąlygoja civilinės atsakomybės sąlygų taikymo ypatumus ir neturtinės žalos atlyginimo vietą kitų civilinių teisių gynimo būdų sistemoje.

¹⁷⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 6: Prievolių teisė, T. 1 / V. Mikelėnas. – Vilnius: Justitia, 2003, p. 344–345.

3.2.1. Neturtinės žalos atlyginimo teisinių pagrindų esminiai skirtumai bipolarinės ir singuliarinės tradicijos šalyse

Teisės doktrinos atstovai pagal tai, kokia reikšmė teikiama neturtinės žalos atlyginimui civilinių teisių apsaugos ir gynimo sistemoje, tradiciškai išskiria keletą grupių valstybių.

Pirma, valstybėse, turinčiose bendrą taisyklę dėl neturtinės žalos atlyginimo (pvz., Prancūzijoje, Belgijoje, Liuksemburge, Portugalijoje), žalos atlyginimo santykiai grindžiami generalinio delikto doktrina, kildinama iš Prancūzijos CK, kurio 1382 str. nustato, kad bet kas, kas savo kaltu veiksnu sukelia žalos kitam asmeniui, privalo tą žalą atlyginti, todėl esminėmis civilinės atsakomybės sąlygomis, lemiančiomis civilinės atsakomybės taikymą, laikoma kaltė, žala ir priežastinis ryšys. Civilinės atsakomybės taikymas neapribotas įstatymo saugomų vertybių sąrašu, o veiksnu neteisėtumas vertinamas kaip vienas iš kaltės aspektų, todėl bet kokios žalos atlyginimo pagrindas yra pats žalos padarymo faktas, nustatomas pagal teismų praktikos suformuotus teisiškai reikšmingus kriterijus. Šiose šalyse skirtumo tarp turtinės ir neturtinės žalos nedaroma, todėl neturtinė žala (pranc. – *préjudice morale*), kaip ir turtinė, atlyginama visais atvejais, jei ji įrodoma. Pavyzdžiui, Belgijoje neturtinės žalos atlyginimo galimybė nesiejama nei su atsakomybės rūšimi, nei su atskirų įstatyme išvardytų teisių pažeidimu, todėl neturtinė žala, jei ji įrodoma, atlyginama fizinės ir psichinės sveikatos sužalojimo, taip pat kitų neturtinių teisių ir vertybių pažeidimo atvejais, taip pat dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo vykdymo ar sužalojus asmens turtą, pvz., netekus augintinio, sugadinus automobilį, jei jis buvo reikalingas tam, kad asmuo galėtų išvažiuoti atostogauti, taip pat jei sugadintas daiktas turėjo nukentėjusiajam išskirtinę vertę ir pan.¹⁷⁵ Kita vertus, už bendro pobūdžio jausmus (baime, nesaugumo jausmą, susierzinimą ir pan.) neturtinė žala savaime nėra atlyginama, jie pirmiausia turi būti susiję su teisėto intereso pažeidimu, t. y. žala turi būti legitimi. Teisėtas interesas, kaip pagrindas žalai atlyginti, teismų interpretuojamas itin plačiai, todėl minimalus reikalavimas ieškiniui dėl neturtinės žalos atlyginimo yra ieškovo pareiškimas, kad kaltais veiksmais buvo pažeistas jos fizinis ir psichinis vientisumas. Be to, ieškinys gali būti atmetamas tuo pagrindu, kad asmens patirta žala nėra akivaizdi arba kai teismas nustato, jog nukentėjęs asmuo nesiėmė priemonių atsiradusiai žalai sumažinti. Kita vertus, neturtinės žalos akivaizdumas, kaip atlygintinos žalos

¹⁷⁵ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 50.

pagrindas, teismų taip pat interpretuojamas itin plačiai. Bendriausia prasme akivaizdžia laikoma tokia žala, dėl kurios teisėjas negali rimtai suabejoti, net jei teoriškai įmanoma, kad tikėtinų nuostolių ateityje neatsiras. Be to, neturtinė žala turi būti asmeninė, t. y. žala atlyginama tam, kam padaryta, todėl nukentėjusiojo artimiesiems priteisiama tik tada, jei jų išgyvenimai buvo itin dideli.

Kitoje valstybių grupėje, į kurią įeina ir Lietuva, neturtinės žalos atlyginimas yra apribotas ir taikomas kaip civilinės atsakomybės forma, pirmiausia atskirų deliktų, susijusių su teisių, užtikrinančių asmens fizinį ir dvasinį vientisumą (pvz., sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu, kūno neliečiamybės pažeidimu, laisvės apribojimu, seksualinio apsisprendimo laisvės) pažeidimu ir pan., atveju. kai, be bendrų deliktinės civilinės atsakomybės sąlygų – neteisėtų veiksmų, kaltės, priežastinio ryšio ir žalos, kaip civilinės atsakomybės pagrindo, – neturtinės žalos atlyginimui taikoma papildomų apribojimų, kurių taikymo apimtis skiriasi priklausomai nuo neturtinės žalos objekto ir teisių pažeidimo pobūdžio. Pavyzdžiui, Vokietijoje neturtinė žala sveikatos sužalojimo atveju ilgą laiką buvo atlyginama tik esant žalą padariusio asmens kaltei, neturtinės žalos atlyginimas buvo negalimas dėl sutarties pažeidimo, atsakomybės be kaltės atveju ir pan. Austrijoje neturtinė žala, išskyrus sveikatos sužalojimus, atlyginama, jei padaroma tyčia ar dideliu neatsargumu, Italijoje – jei žala padaroma nusikaltimu ir pan. Neturtinės žalos atlyginimas šiose šalyse taikomas ir kitų asmens neturtinių teisių pažeidimo atveju, pvz., teisės į privatų gyvenimą, garbės ir orumo pažeidimo ar reputacijos sumenkinimo bylose, tačiau dėl šių neturtinių teisių pažeidimo neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, vaidmuo ilgą laiką buvo subsidarius ir išimtinis, nes jo taikymas susijęs išimtinai su teisių pažeidimo pobūdžiu, t. y. galimas arba tik tada, kai padaromas nusikaltimas (pvz., Italijoje), arba tik rimto teisių pažeidimo atveju, pvz., kai tikrovės neatitinkančius duomenis apie asmenį paskelbia žiniasklaidos priemonė ir šie duomenys padaro itin didelės žalos asmens reputacijai, jo geram vardui, taip pat kai kitais civilinių teisių gynimo būdais kompensuoti asmeniui patirtų moralinių praradimų neįmanoma (tokia sistema vyrauja Austrijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje ir kt.).

Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, įtvirtintas CK bendras civilinės atsakomybės nuostatas reglamentuojančio skirsnio 6.250 str. ir taikomas kaip civilinės atsakomybės forma pirmiausia deliktinės civilinės atsakomybės atveju. Neturtinės žalos atlyginimo galimybė Lietuvoje priklauso nuo pažeistų teisių pobūdžio ir delikto rūšies. Jei sužalojama sveikata, atimama gyvybė, padaromas nusikaltimas, neturtinė žala atlyginama visais atvejais, nepaisant to, ar ji padaroma deliktu, ar sutarties pažeidimu. Neturtinė žala taip pat atlyginama, jei padaryta dėl neteisėto

suėmimo, neteisėto procesinės priemonės pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo ir pan. Kitų asmens neturtinių teisių pažeidimo atvejais neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais ir laikoma savarankišku teisių gynimo būdu, taikomu pagal bendrąsias civilinės atsakomybės taisykles, pvz., neturtinės žalos atlyginimas, kaip savarankiškas teisių gynimo būdas, numatytas pažeidus specifines fizinio asmens teises (teisę privatų gyvenimą, teisę į vardą, teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą), garbės ir orumo gynimo bylose, neteisėtai apribojus fizinio asmens laivę, taip pat kitais įstatymo nustatytais atvejais, priklausomai nuo teisės pažeidimo pobūdžio ir žalos atlyginimo subjekto, pvz., pažeidus kai kuriuos sutartinius santykius, kai nutraukiama santuoka dėl vieno iš sutuoktinių kaltės, kai žala padaroma neteisėtais valdžios institucijų veiksmais viešojo administravimo srityje ir pan.

Atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos atlyginimas visais atvejais reiškia civilinės atsakomybės taikymą, teismų praktikoje nuosekliai laikomasi pozicijos, kad vien tik atitinkamos neturtinės teisės pažeidimas *ex facto* nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, t. y. neturtinei žalai atlyginti, kai pažeistos neturtinės teisės, būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė ir žala).¹⁷⁶ Todėl nukentėjęs asmuo, prašydamas atlyginti neturtinę žalą, paprastai turi įrodyti neturtinės žalos padarymo faktą ir tą aplinkybę, kad yra įstatymo nustatytas neturtinės žalos atlyginimo atvejis.¹⁷⁷

3.2.2. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai pažeidus asmens teises į fizinį ir dvasinį vientisumą

Vertinant tai, kokią įtaką neturtinės žalos atlyginimo teisinių pagrindų nustatymui turi pažeistų teisių pobūdis, pažymėtina, kad gyvybė ir sveikata pripažįstamos prigimtinėmis ir absoliučiai saugotinomis vertybėmis visose Europos šalyse, todėl neturtinės žalos atlyginimo taikymo apimtis šių teisių pažeidimo atveju yra plačiausia. Minėta, kad kai kuriose šalyse (Italijoje, Vokietijoje, Skandinavijos šalyse) neturtinės žalos atlyginimas tiek sveikatos sužalojimo bylose, tiek kitų asmens teisių pažeidimo atvejais ilgą laiką buvo susijęs su papildomais įstatymo nustatytais apribojimais, pvz., žalą padariusio asmens kalte (žala padaryta nusikaltimu, tyčia ar dideliu neatsargumu), atsakomybės rūšimi (neturtinė žala sveikatos sužalojimo atveju atlyginama

¹⁷⁶ Pvz., LAT CBS T. G. v. R. Š., UAB „Brolių Tomkų leidyba“, bylos Nr. 3K-3-294/2003.

¹⁷⁷ LAT CBS P. D. v. R. V., A. V., T. V. ir kt., bylos Nr. 3K-3-394/2006.

tik jei padaryta nusikaltimu ar deliktu, o sutartinės atsakomybės atveju – tik įstatymo nustatytais atvejais ir pan.) arba konkrečių subjektų sąrašu (pvz., gyvybės atėmimo atveju neturtinė žala neatlyginama arba atlyginama išlaikytiniams ir pan.), tačiau pastarųjų metų teisinių reformų būdu keičiant iki tol žalos atlyginimo santykius reguliuojančius teisės aktus ar vystant teismų praktiką, neturtinės žalos atlyginimas sveikatos sužalojimo bylose tapo centriniu ir esminiu pažeistos teisės gynimo būdu. Neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo atveju esminiu pagrindu šiandien laikoma ne žalą padariusio asmens kaltė, bet teisės pažeidimo padariniai, todėl net tose šalyse, kuriose neturtinės žalos atlyginimo galimybė apribota išimtiniais atvejais ir siejama su žalą padariusio asmens kalte, pastarųjų metų teisinių reformų būdu neturtinė žala sveikatos sužalojimo atveju atlyginama pagal bendrąsias žalos atlyginimo taisykles, nustatius sveikatos sužalojimo faktą, neteisėtus veiksmus, priežastinį ryšį ir kaltę, išskyrus atvejus, kai įstatymas nustato atsakomybę be kaltės, nepaisant to, ar ji padaryta nusikaltimu, ar deliktu, ar tyčia, ar dideliu neatsargumu, ar dėl netinkamo sutarties vykdymo (pvz., Vokietijoje), arba įtvirtinant taisyklę, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, jei sužalojama asmens sveikata ar atimama gyvybė (pvz., Lietuvoje), arba nustatant bendro pobūdžio prezumpciją, kad tais atvejais, kai padaroma žala sveikatai, neturtinė žala preziumuojama (pvz., Latvijoje), arba teismų praktikos būdu plečiant atlygintinos žalos asmeniui, nesusijusios su turtiniais praradimais, kategorijas, tiesiogiai remiantis Konstitucijoje įtvirtinta prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos koncepcija (pvz., Italijoje) ir pan.

Europos šalių teismų praktikoje taip pat pripažįstama, kad žala sveikatai gali būti padaroma ne tik tiesiogiai fiziniu kontaktu paveikiant žmogaus kūną, bet ir paveikiant žmogaus dvasinę būseną, todėl neturtinė žala sveikatos sužalojimo bylose atlyginama ne tik tada, kai padaroma žala asmens fizinei sveikatai, bet ir tais atvejais, kai pakenkiama asmens psichinei sveikatai. Tačiau žalos (ir turtinės, ir neturtinės) atlyginimo taikymo apimtis žalos psichinei asmens sveikatai atveju skiriasi ir pirmiausia priklauso nuo to, koks pakenkimas asmens psichinei sveikatai pripažįstamas teisiškai reikšminga atlygintina žala, taip pat nuo to, kokia teisinė reikšmė teismų praktikoje teikiama kitoms civilinės atsakomybės sąlygoms. Minėta, kad Prancūzijoje, Belgijoje neturtinė žala atlyginama visais atvejais, jei ji įrodoma, todėl neturtinės žalos atlyginimo galimybė nesiejama su būtinybe nustatyti psichinio pobūdžio ligas, tačiau daugumoje Europos šalių, taip pat Europos deliktų teisės principuose laikomasi pozicijos, kad asmens neigiami išgyvenimai, pasireiškiantys fiziniu skausmu, baime, nerimu, stresu ir kt., darantys įtaką asmens dvasinei

pusiausvyrai, savaime nelaikoma atlygintina žala, todėl žala (ir turtinė, ir neturtinė) pagal bendrąsias žalos atlyginimo taisykles, taikomas sveikatos sužalojimo atveju, pakenkus psichinei asmens sveikatai, atlyginama tik tada, jei pakenkimas asmens psichinei sveikatai konkrečiu atveju gali būti vertinamas kaip psichikos liga, t. y. jei pakenkimas asmens sveikatai yra rimtas ir turi itin neigiamus padarinius asmens gyvenimo kokybei, pvz., dėl depresijos, miego sutrikimų, psichozės ar patirto šoko asmuo negali normaliai dirbti ir pan.

Kai neigiamas poveikis asmeniui padaromas ne fiziniu poveikiu, bet netiesiogiai, neturtinės žalos atlyginimo taikymo apimtis teismų praktikoje priklauso ir nuo neturtinės žalos atsiradimo tikimybės, t. y. žala asmens psichinei sveikatai dažniausiai atlyginama tik nustačius, kad ji galėjo ir turėjo būti numatomas teisės pažeidimo padarinys, įvertinus įprastą gyvenimo riziką, kitus teisinį priežastinį ryšį ir teisinės atsakomybės apimtį lemiančius aspektus. Pavyzdžiui, Vokietijoje neturtinė žala asmenims, patyrusiems šoką dėl realios grėsmės savo ar artimųjų gyvybei ar sveikatai, atlyginama tik tada, jei pakenkimas asmens sveikatai gali būti vertinamas kaip psichinio pobūdžio liga (depresija ir pan.), taip pat tik tada, kai pakenkimas asmens psichinei sveikatai negali būti laikomas neadekvačia neprotinga nukentėjusio asmens reakcija į pažeidimą (vok. *offesichtlich unangemessene Erlebnisverarbeitung*)¹⁷⁸. Olandijoje neturtinė žala sveikatos sužalojimo atveju atlyginama pagal CK 6:95 str. ir apima tiek pakenkimą fizinei, tiek psichinei sveikatai, tačiau žalos atlyginimo apimtį lemia ir neigiamų padarinių, ir teisių pažeidimo pobūdis (pvz., byloje, kurioje darbuotojas patyrė sveikatos sutrikimų dėl to, kad darbdavys nenurodė jo atleidimo iš darbo priežasčių, ieškinyis buvo atmestas dėl to, kad teisės pažeidimas buvo mažareikšmis¹⁷⁹). Austrijoje ilgą laiką galimybė atlyginti neturtinę žala asmeniui, patyrusiam šoką dėl grėsmės artimųjų sveikatai ir gyvybei, nebuvo pripažįstama, tačiau pastarųjų metų teismų praktikos būdu neturtinė žala atlyginama ir tada, kai pakenkimas fizinei sveikatai yra nedidelis, bet asmuo patiria rimtų psichikos sutrikimų, pvz., 1997 m. buvo priteista neturtinė žala aštuonerių metų vaikui, kurio akyse žuvo tėvas, brolis, pusbrolis ir buvo sunkiai sužalota motina. Nors pats vaikas buvo nesunkiai sužalotas, jis patyrė didelį stresą ir ilgai trunkančią psichikos ligą, ir jam buvo atlyginta neturtinė žala dėl pakenkimo ne tik fizinei, bet ir psichinei sveikatai¹⁸⁰. Kitoje byloje neturtinė žala buvo priteista dvidešimties mėnesių kūdikiui patyrus psichozę dėl to, kad jis buvo

¹⁷⁸ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 110.

¹⁷⁹ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 158.

¹⁸⁰ Ten pat, p. 15.

atskirtas nuo motinos, kuri dėl patirtų sužalojimų eismo įvykio metu kelias savaites turėjo gydytis ligoninėje¹⁸¹ ir pan.

Teisės pažeidimo pobūdis ir žalą padariusio asmens kaltė didesnės reikšmės turi tais atvejais, kai žala yra mažiau akivaizdi, pvz., nesusijusi su fiziniu pakenkimu asmens sveikatai arba kai pakenkimas asmens fizinei sveikatai yra nedidelis, bet susijęs su prigimtinių žmogaus teisių, užtikrinančių jo fizinį ir dvasinį vientisumą, pažeidimu ir žeminamu tokio pažeidimo pobūdžiu, pvz., neteisėto laisvės atėmimo ar seksualinio apsisprendimo laisvės pažeidimo atveju, kai tokie pažeidimai vertinami ne tik kaip civilinės teisės deliktai, bet ir kaip nusikaltimai asmeniui, už kuriuos taikomos baudžiamosios teisės sankcijos. Tokiu atveju teismui, nustatant neturtinės žalos faktą ir atlygintinos žalos dydį, lemiamą reikšmę turi ne tik pakenkimas asmens fizinei sveikatai, bet ir asmens fizinio ir psichinio vientisumo pažeidimas, kuris vertinamas per teisių pažeidimo pobūdį (pvz., teisės pažeidžiamos žeminamu būdu) ir neigiamą tokio pažeidimo visuomeninį vertinimą. Pavyzdžiui, Lietuvos CK 6.250 str. 2 dalyje įtvirtina bendra taisyklė, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, jei padaroma nusikaltimu. Pažymėtina, kad Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje ilgą laiką vyravo nuomonė, kad neturtinė žala atlyginama tik nusikaltimų asmeniui atveju, tačiau pastarųjų metų teismų praktikoje jau esama pavyzdžių, kad neturtinė žala atlyginama ir tais atvejais, kai padaromi turtiniai nusikaltimai. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje, kurioje kaltinamieji buvo teisiami už turto vagystę, teismas iš dalies patenkino nukentėjusiojo reikalavimą priteisti jam neturtinę žalą dėl patirto streso, atsiradusio pagrobis iš nukentėjusiojo sodybos santechnikos įrenginius ir padarius kitos žalos, taip pat dėl patirtų nepatogumų ir streso nukentėjusiajam užsakant naujus santechnikos įrenginius ir uždelsus šeimos persikraustymą į naują namą¹⁸². Autorės nuomone, tokia teismų praktika kvestionuotina, nes teisių pažeidimo pobūdis neturtinės žalos atlyginimo srityje gali turėti įtakos arba tik neturtinės žalos dydžiui, arba tais atvejais, kai neturtinė žala nėra akivaizdi, tam, kad palengvinti neturtinės žalos įrodinėjimo našta. Tokiu atveju teisės pažeidimo pobūdis (sunkumas) gali būti vertinamas kaip objektyvus veiksnys, rodantis, jog asmeniui padaryta neturtinė žala¹⁸³. Taigi esminis neturtinės žalos atlyginimo pagrindas yra neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimas, o jei pažeidžiami turtiniai interesai, pvz., vagystės atveju, neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti vertinama, atsižvelgiant į kompensacinę civilinės teisės paskirtį, kuria siekiama ne nubausti žalą padariusį

¹⁸¹ Ten pat, p. 14.

¹⁸² 2006 m. lapkričio 17 d. Vilkaviškio rajono apylinkės teismo nuosprendis b. b. Nr. 1-193-482/2006.

¹⁸³ Žr., pvz., LAT CBS *T. G. v. R. Š. ir UAB „Brolių Tomkų leidykla“*, bylos Nr. 3K-3-294/2003.

asmeni, o kompensuoti dėl neteisėtų veiksmų atsiradusius negatyvius padarinius. Todėl tais atvejais, kai dėl turtinių nusikaltimų asmeniui priteisiama ar atlyginama jo patirta turtinė žala, neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, neturėtų būti taikomas, išskyrus kai nusikaltimu padaroma žala ne tik asmens turtui, bet ir asmens neturtinėms vertybėms (pvz., sužalojama sveikata, pakenkiama asmens garbei ir orumui ir pan.).

Gyvybės atėmimo atveju, nors asmens gyvybė yra labiausiai saugotina vertybė, žalos atlyginimo teisinių santykių reguliavimas yra specifinis – pats gyvybės praradimas civiliniu teisiniu požiūriu paprastai nelaikomas atlygintina žala, nes nelieka subjekto, kuris galėtų reikalauti tokios žalos atlyginimo¹⁸⁴. Tose šalyse, kuriose gyvybės praradimas laikomas atskira atlygintinos žalos kategorija, pvz., Portugalijoje, neturtinė žala už gyvenimo praradimą atlyginama pagal CK 496/2 str. nukentėjusiojo artimiems giminaičiams, atsižvelgiant ne tik į jų patirtus išgyvenimus dėl artimojo mirties, bet ir į nukentėjusiojo išgyvenimus, patirtus iki mirties, bei nukentėjusiojo amžių.¹⁸⁵ Italijoje gyvybės atėmimas prilyginamas sunkiausiam sveikatos sužalojimui ir atlyginamas kaip *danno biologico da morte (it.)* nukentėjusiojo įpėdiniais. Kitose Europos šalyse gyvybės atėmimo atveju teisė į žalos atlyginimą paprastai turi tam tikri subjektai, nustatyti įstatyme ar suformuoti teismų praktikos, kuriems pirmiausia atlyginama turtinė žala, susijusi su išlaikymo netekimu (pvz., Lietuvoje pagal CK 6.284 str. teisė į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi ar jo mirties dieną turėjo teisę į išlaikymą), o neturtinės žalos atlyginimas yra išimtinis ir susijęs su keliomis situacijomis, t. y. trečiųjų asmenų teise reikalauti neturtinės žalos atlyginimo netekus artimųjų (*iure proprio*) ir teisės į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo tretiesiems asmenims paveldėjimo tvarka (*iure successionis*). Minėta, kad nuo XX a. vidurio daugumoje Europos šalių (Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje, Austrijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Belgijoje ir kt.) teisė į neturtinės žalos atlyginimą, kaip turtinė teisė, yra paveldima, todėl tiek tais atvejais, kai dėl sveikatos sužalojimo asmuo nespėja pasinaudoti teise reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, tiek tais atvejais, kai neturtinė žala padaroma gyvybės atėmimu, teisė į neturtinės žalos atlyginimą yra paveldima, o neturtinės žalos faktas nustatomas ir jos dydis apskaičiuojamas ne siekiant atlyginti prarasto gyvenimo vertę, bet atsižvelgiant į iki mirties asmens realiai patirtus išgyvenimus dėl sužalojimo ar artėjančios mirties. Be to, nors vienodos praktikos šioje srityje nėra, lemiamos reikšmės atlyginant neturtinę žalą turi laiko tarpas nuo teisės

¹⁸⁴ Dam. C. European tort law. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 321

¹⁸⁵ Koziol H., Steininger B.C. European Tort Law 2002. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2003, p. 354.

pažeidimo iki mirties ir tai, ar nukentėjęs asmuo suvokė teisių pažeidimo padarinius. Pavyzdžiui, Prancūzijoje ir Belgijoje teisė į neturtinės žalos, padarytos sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu, atlyginimą yra paveldima, neatsižvelgiant į tai, ar teismui buvo paduotas ieškinys dėl neturtinės žalos atlyginimo iki nukentėjusiojo mirties, tačiau jei nukentėjusiojo mirtis buvo staigi, teismų praktikoje priteisti neturtinę žalą nukentėjusiojo įpėdiniams atsisakoma. Staigios mirties atveju neturtinė žala neatlyginama ir Olandijoje, Vokietijoje, Austrijoje. Didžiojoje Britanijoje teisė į neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo bylose pripažinta Mirtinų atsitikimų įstatymu 1864 m., bet suteikta tik įstatyme išvardintiems asmenims¹⁸⁶. Vokietijoje iki 1992 m. teisė į neturtinės žalos atlyginimą buvo paveldima pagal Vokietijos CK 847 str., tačiau tik tuo atveju, kai nukentėjęs asmuo buvo padavęs ieškinį teismui arba jis buvo pripažintas žalą padariusio asmens. Pažymėtina, kad, siekiant užkirsti kelią nepagrįstam civilinės atsakomybės išplėtimui, ir kitose Europos šalyse teisės į neturtinės žalos, kaip asmeninės reikalavimo teisės, paveldėjimą siejamas su nukentėjusiojo asmens valios pareiškimu, todėl paveldima arba tik tada, kai iškeliamą byla dėl neturtinės žalos atlyginimo, arba tada, kai asmuo koku kitu akivaizdžiu būdu, pvz., pretenzija, viešu pareiškimu ar pan., išreiškia savo valią dėl žalos atlyginimo arba žalos atlyginimo prievolė pripažįstama žalą padariusio asmens pareiškimu. Pavyzdžiui, pagal Olandijos CK 6:106 (2) str. teisė į neturtinę žalą paveldima tik tada, kai nukentėjęs asmuo padavė ieškinį teismui ar pretenziją žalą padariusiam asmeniui dėl žalos atlyginimo arba kai dėl žalos atlyginimo šalys susitaria, sudarydamos sutartį. Be to, žalos atlyginimas teismo gali būti mažinamas pagal Olandijos CK 6:109 str., jei teismas nustato, kad visiškas žalos atlyginimas gali sukelti nepriimtinių padarinių¹⁸⁷. Lenkijoje paveldimumas galimas kreditoriui raštu sutikus su žalos atlyginimu ar nukentėjusiam asmeniui pareiškus ieškinį teisme pagal CK 445 (3) str.¹⁸⁸ Švedijos deliktinės atsakomybės įstatymo 6 skyriaus 3 dalyje taip pat įtvirtinta galimybė paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą, jei paduotas ieškinys teismui¹⁸⁹. Ilgą laiką Ispanijos teismų praktikoje galimybė paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą buvo neigiama, tačiau dėl Ispanijos teisės doktrinos, teigiančios, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą yra turtinio pobūdžio ir todėl nukentėjusiojo mirties atveju ji tampa nukentėjusiojo paveldimo turto dalimi (R. Alvarez Vigaray, R. García

¹⁸⁶ McGregor H. McGregor on damages. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 76.

¹⁸⁷ Ten pat, p. 199.

¹⁸⁸ Magnus U. Martín-Casals Unification of Tort Law: Contributory Negligence. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2004, p. 158.

¹⁸⁹ Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2001. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2002, p. 442-443

López, V. Domingo)¹⁹⁰, įtakos pastaraisiais metais teismai pripažįsta galimybę priteisti neturtinę žalą artimiesiems tais atvejais, kai pareikštas ieškinyis teisme. Pvz., plačiai žinoma 1997 m. byla, kai 48 m. vyras, perpilant kraują, buvo užkrėstas hepatito virusu, dėl to susirgo kepenų ciroze ir todėl jam reikėjo atlikti kepenų transplantaciją, o ruošiantis operacijai paaiškėjo, kad, be kita ko, jis serga ir AIDS, todėl transplantacija negalima. Vyras susirgo depresija ir po kelerių metų mirė. Teismas šioje byloje vyro žmonai priteisė 240 405 eurų už vyro gyvenimo trukmės sumažėjimą, jo patirtą fizinį skausmą ir dvasinius išgyvenimus dėl nepalankios diagnozės. 1998 m. byloje vyrui taip pat buvo priteista neturtinė žala netekus žmonos ir kūdikio, kai žmona ligoninėje buvo užkrėsta ŽIV ir pagimdė vaiką, bet jie netrukus mirė nuo AIDS. Sutuoktiniui buvo priteista už vaiko mirtį – 60 101 eurų, o už žmonos mirtį bei prieš mirtį patirtus išgyvenimus – 30 505 eurų¹⁹¹.

Pažymėtina, kad CK kūrimo grupės principų 2:202 str. taip pat nustatyta, kad asmens dėl sveikatos sužalojimo patirti išgyvenimai ar išgyvenimai, patirti iki mirties, yra paveldimi¹⁹². Be apribojimų teisė į neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo bylose paveldima ir Vokietijoje priėmus 1992 m. CK pataisas ir pagal Austrijos naujojo CK projektą¹⁹³.

Galimybę paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą Lietuvoje kol kas vertinti sunku, nes teisės doktrinoje ši problema nenagrinėta, o teismų praktikos šiuo klausimu iš esmės nėra. Pavyzdžiui, vienoje civilinėje byloje, kurioje ieškovė prašė priteisti neturtinę žalą, kuri buvo padaryta nusikaltimu atėmus jos dukteriai gyvybę, Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo, kad teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo ji turi pagal CK 6.284 str., tačiau po ieškovės mirties į procesą įstojus ieškovės broliui, kaip teisių perėmėjui, teismas sprendė, kad teisės reikalauti atlyginti tokio pobūdžio žalą, kurią patyrė žuvusiosios motina, jos teisių ir pareigų perėmėjui įstatymas nenumato (CK 1.115 str., 6.284 str.), todėl byla buvo nutraukta. Teismas savo sprendimą motyvavo tuo, kad gyvybė yra asmeninė neturtinė vertybė, neatsiejamai susijusi su jos turėtoju, ir negali būti perduodama kitiems asmenims (CK 1.115 str.). Civilinė teisė šią asmeninę neturtinę vertybę gina atitinkamam asmenų sąrašui suteikdama teisę reikalauti atlyginti turtinę ir neturtinę žalą, kuri atsiranda atėmus gyvybę (CK 6.284 str. 1 dalis). Neturtinę žalą, padarytą tokiai vertybei kaip gyvybė, ją atimant, patiria kitas asmuo dvasinio pobūdžio netekimais: dvasinėmis kančiomis

¹⁹⁰ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 201.

¹⁹¹ Ten pat, p. 202.

¹⁹² Principles of European tort law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005.

¹⁹³ Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2005. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2006, p. 39–102.

ir išgyvenimais, emocine depresija ir kitais dvasinio pobūdžio netekimais, neatsiejamai susijusiais su patyrusiu netektį asmeniu. Todėl teisių perėmėjui teisė reikalauti atlyginti neturtinę žalą, atsiradusią atimant gyvybę, neperėjo, nes neturtinė žala atsirado pažeidus asmenines neturtines vertybes (gyvybę), kurios yra neatsiejamai susijusios su asmeniu, patyrusiu šią žalą¹⁹⁴. Taigi šioje byloje teismas sprendimą iš esmės motyvavo tuo, kad įstatymas nenustato galimybės atlyginti neturtinę žalą teisių perėmėjui, ir tuo, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą kildinama iš neturtinių vertybių pažeidimo. Pažymėtina, kad teisės doktrinoje prievolės, susijusios su žalos atlyginimu, laikomos turtinėmis, todėl ir teisė į neturtinės žalos atlyginimą, nors ir atsiranda iš neturtinių vertybių, kurios pačios nėra perleidžiamos ir paveldimos, pažeidimo, yra turtinės teisės, ir jos nepaveldimos tik tuo atveju, jei yra išimtinai susijusios su asmeniu (CK 5.1 str., 6.128 str.). Minėta, kad daugumoje šalių teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju laikoma turtine teise, kuri gali būti paveldima. Nepaveldima ši teisė tik tada, kai pažeidžiama asmens garbė ir orumas ar teisė į privatų gyvenimą bei kai kurios kitos asmens neturtinės teisės, jei neturtinė žala nėra akivaizdi arba žalos atlyginimas išimtinai skirtas nukentėjusiojo pažeistoms teisėms atkurti, jį nuraminant ar suteikiant galimybę įsigyti alternatyvų komfortą teikiančių dalykų. Kai kurių autorių teigimu, dėl šių priežasčių atlyginti neturtinę žalą nukentėjusiojo įpėdiniam netikslinga, nes jeigu atlyginant žalą siekiama iš esmės tik suteikti malonumą ir nuraminti nukentėjusįjį, atlyginti žalą įpėdiniam nėra prasmės¹⁹⁵. Tačiau sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju, kai žala yra akivaizdi ir atlyginant žalą siekiama ne tik atlyginti asmeniui jo patirtą skriaudą, bet ir atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą ir taip įvykdyti teisingumą konkrečioje byloje, absoliutus draudimas paveldėti teisę į neturtinės žalos atlyginimą tais atvejais, kai asmuo patiria itin sunkių išgyvenimų dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo, tačiau nespėja šios teisės realizuoti, negali būti vertinamas kaip atitinkantis teisinės valstybės principą, grindžiamą prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių koncepcija, pagarbos žmogui kaip vertybei *per se* bei jo fizinio ir dvasinio vientisumo neliečiamumo idėja. Tokia pozicija iš esmės išdėstyta minėtame Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlygimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies, 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, kuriame buvo pripažinta,

¹⁹⁴ Apt *S. R. v. S. G., (S. G.) įmonė*, bylos Nr. 2A-339/2007.

¹⁹⁵ Koziol H., Steininger B. C. *European Tort Law 2005. Tort and Insurance Law Yearbook*. Springer, 2006, p. 133.

kad minėto įstatymo 3 str. 3 dalies nuostata dėl to, kad teisė į neturtinės žalos atlyginimą nepaveldima, prieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. 2 daliai, 109 str., konstituciniams teisingumo ir teisinės valstybės principams. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas *inter alia* pažymėjo, kad Konstitucija reikalauja įstatyme nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybė negalėtų išvengti pareigos atlyginti, kai tokio atlyginimo pagrindai reikalaujama, jos institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą žalą ir tais atvejais, kai pačiam asmeniui, kurio atžvilgiu buvo atlikti tie neteisėti veiksmai, tos žalos atlyginimo neįmanoma išmokėti būtent dėl to, kad jis yra miręs, juo labiau jeigu minėtais neteisėtais veiksmais tam asmeniui padarytos žalos turinį kaip tik ir sudaro tai, kad jam buvo atimta gyvybė. Todėl teisė reikalauti materialiai atlyginti asmeniui padarytą moralinę žalą vienais atvejais gali būti siejama vien su tą žalą patyrusiu asmeniu, tačiau pagal Konstituciją įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai ši teisė gali pereiti tam tikriems kitiems asmenims¹⁹⁶.

Iš esmės sutinkant su išdėstyta pozicija, autorės nuomone, Lietuvoje teisinio reguliavimo kliūčių paveldėti teisė į neturtinės žalos atlyginimą, kaip turtinę teisę, iš esmės nėra, tačiau tai, ar konkrečioje byloje ji gali būti vertinama kaip išimtinai susijusi su asmeniu ar paveldima, ir tai, ar būtų teisinga ir protinga ją atlyginti nukentėjusiojo įpėdiniais, turi būti sprendžiama vertinant konkrečios bylos aplinkybes ir atsižvelgiant į kompensacinius neturtinės žalos atlyginimo tikslus, pažeistos vertybės specifiką, dėl teisės pažeidimo kilusių padarinių dydį ir kitas teisinės reikšmės turinčias aplinkybes, siekiant teisingo žalos atlyginimo konkrečioje byloje.

Sveikatos sužalojimo atvejais, skirtingai nei gyvybės atėmimo bylose, Lietuvoje teisė į neturtinės žalos atlyginimą šiandien nekvestionuojama, ir neturtinės žalos atlyginimas laikomas vienu iš svarbiausių teisių gynimo būdų, apimančių daug neigiamų tiek subjektyvių, tiek objektyvių teisės pažeidimo aspektų, kurie atlyginami nepriklausomai nuo to, padaryta asmeniui turtinė žala ar ne¹⁹⁷. Be to, sveikatos sužalojimo atveju galioja bendra taisyklė: žala atlyginama visais atvejais (6.250 str. 2 dalis). Taigi jeigu sužalojama asmens sveikata, neturtinė žala atlyginama nepaisant to, kokių deliktu ji padaryta. Pavyzdžiui, teismų praktikoje suformuluota, kad

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-08-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

¹⁹⁷ Pažymėtina, kad teismų praktikoje suformuluota teisės taikymo ir aiškinimo taisyklė, kad atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos atlyginimo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu, tiek atskirai su turtine atsakomybe (LAT CBS *V. T. v. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*, bylos Nr. 3K-7-688/2001).

tais atvejais, kai žala sveikatai padaroma nelaimingo atsitikimo darbe metu, o nukentėjusysis buvo apdraustas socialiniu draudimu nuo nelaimingų atsitikimų darbe, žala sveikatai jam atlyginama pagal specialų Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą. Pagal šį įstatymą neturtinė žala nukentėjusiajam neatlyginama. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad CK 6.250 str. 2 dalyje nustatyta, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta asmens sveikatai, tokiais atvejais, kai paskirta socialinio draudimo išmoka nevisiškai padengia atsiradusią žalą, vadovaujantis visiško nuostolių atlyginimo principu, darbuotojo apdraudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu įstatymų nustatyta tvarka neatleidžia nuo socialinio draudimo išmokomis neatlygintos žalos atlyginimo, todėl likusią žalos dalį, taip pat neturtinę žalą turi atlyginti už žalą atsakingas asmuo bendraisiais pagrindais¹⁹⁸. Tokios praktikos laikomasi ir kitose bylose, susijusiose su žalos, padarytos asmens sveikatai ar gyvybei, atlyginimu. Pavyzdžiui, nagrinėdamas sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo bylas, jei žalą padaro transporto priemonės valdytojas, kurio civilinė atsakomybė apdrausta privalomuoju draudimu, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas ir taikydamas 2001 m. Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymą¹⁹⁹, yra pažymėjęs, kad draudiko prievolė mokėti draudimo išmoką yra sutartinė ir atsiranda civilinės atsakomybės draudimo sutarties pagrindu. Kai draudiko įsipareigojama atlyginti žalos asmeniui rūšis (turtinė, neturtinė) neaptarta transporto priemonės savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sutartyje ir nesukonkretinta šiuos draudimo santykius reglamentuojančiose teisės normose, draudikas atsako asmeniui už abiejų rūšių žalą – turtinę ir neturtinę. Taigi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad pagal galiojančio CK nuostatas (6.250 str. 2 dalis, 6.254 str. 1 dalis, 6.283 str. 1 dalis) prievolė atlyginti nukentėjusiajam sveikatos sužalojimu padarytą žalą reiškia atsakingo už ją asmens pareigą atlyginti visus sužalotojo patirtus nuostolius ir neturtinę žalą. Teismų praktikoje pažymėta, kad neturtinė žala yra žalos asmeniui dalis, atsirandanti kaip sveikatos sužalojimo padarinys. Taigi neturtinės žalos atlyginimas įeina į žalos asmens sveikatai atlyginimą, nes neturtinė žala dėl savo asmeninio pobūdžio yra neatsiejama žalos asmens sveikatai dalis, be to, nukentėjusiojo dėl autoavarijos patiriama neturtinė žala laikytina atsiradusia kaip

¹⁹⁸ LAT CBS *T. K. v. Vilniaus miesto savivaldybė, AB „Vilniaus gelžbetoninių konstrukcijų gamykla Nr. 3“*, *AB „Markučiai“*, bylos Nr. 3K-3-103/2005; Apt *S. M. v. UAB „Yazaki W. T. Lietuva“*, bylos Nr. 2A-351/2007; LAT CBS *J. B. v. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Šiaulių skyrius, trečiasis asmuo UAB „Šiaulių ryšių objektų statyba“*, bylos Nr. 3K-7-1115/2003; LAT CBS *V. V. v. UAB „Žemaitijos deguonis“*, bylos Nr. 3K-3-575/2006 ir kt.

¹⁹⁹ Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 56-1977.

autoavarijos padarinys. Tokiais atvejais draudiko atsakomybę už nukentėjusiajam padarytą žalą, neatsižvelgiant į jos rūšį, riboja tik draudimo išmokų dydis (CK 6.250 str. 2 dalis, 6.254 str. 1 dalis, 6.283 str. 1 dalis)²⁰⁰. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad civilinės atsakomybės draudimo atveju pagal CK 6.250, 6.254, 6.263 str. normas, neperžengdamas draudimo sumos ribų, žalą turi atlyginti draudikas, t. y. kreditorius tokiais atvejais turi teisę reikšti tiesioginį ieškinį draudikui, tačiau nedraudiminio įvykio atveju arba kai draudimo išmokos nepakanka žalai (nuostoliui) atlyginti – ir žalą padariusiam asmeniui, nes taip užtikrinamas visiško žalos atlyginimo principo įgyvendinimas (CK 6.254 str. 2 dalis). Ši taisyklė taikytina ir tais atvejais, kai žala padaroma asmens sveikatai ar gyvybei eismo įvykio metu²⁰¹.

Taigi pagal formuojamą teismų praktiką asmens sveikatos, kaip vienos iš svarbiausių, nesunkiai pažeidžiamų, ne visada įmanomų atkurti vertybių, pažeidimo atveju esminis neturtinės žalos atlyginimo pagrindas yra sveikatos sužalojimo faktas ir sužalojimo padariniai ir jų įtaka tolesniam nukentėjusiojo gyvenimui. Minėta, kad sveikatos sužalojimo atveju neturtinės žalos atlyginimu kompensuojami įvairūs dėl sveikatos sužalojimo asmens patirti neigiami padariniai kaip fizinis skausmas, kūno sužalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, juos lydintys dvasiniai išgyvenimai, taip pat išgyvenimai dėl būsimų padarinių ir pan., profesinių, socialinių ir šeimos ryšių praradimai ir kiti gyvenimo pasikeitimai ir pan. Neigiamų išgyvenimų mastas, lemiantis neturtinės žalos dydį šios kategorijos bylose, nustatomas pagal asmens patirtų sužalojimų pobūdį ir pagal tai, ar patirti sveikatos sutrikimai yra laikino pobūdžio, ar nuolatiniai, ar jie gali būti pašalinti, ar ne. Tačiau kai žala asmens sveikatai dėl vieno ar kito delikto nėra akivaizdi ar pakenkimai asmens fizinei sveikatai yra nedideli, neturtinės žalos atlyginimo įrodinėjimo standartai, skirtingai nei fizinio pakenkimo atveju, yra aukštesni. Pavyzdžiui, byloje, kurioje ieškovas pareiškė ieškinį atsakovui UAB „Lietuva Statoil“, prašydamas priteisti iš jo neturtinės žalos, patirtos sutrikus sveikatai dėl ūmios stresinės reakcijos po įvykio atsakovui priklausančioje automobilių plovykloje, kai plaunant automobilį ant ieškovo nukrito veikiantis plovimo šepetys ir prispaudė automobilį, tačiau, nepaisant šio gedimo, plovimo procesas nenutrūko, ir tik atsitiktinai ieškovo pastangas ištrūkti iš šios patalpos pastebėję žmonės iškvietė degalinės darbuotojus, ir šie

²⁰⁰ Žr., pvz., LAT CBS O. V. v. UAB DK „PZU Lietuva“, bylos Nr. 3K-7-115/2006; LAT CBS A. L., D. J. J. v. UAB DB „Ergo Lietuva“, bylos Nr. 3K-3-484/2006 ir kt.

²⁰¹ Žr., pvz., LAT CBS G. T. v. AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-367/2004; LAT CBS D. P. v. AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-174/2005; LAT CBS S. S. v. AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-482/2005; LAT CBS E. M. v. AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-509/2006; LAT CBS O. V. v. UAB DK „PZU Lietuva“, bylos Nr. 3K-7-115/2006.

išjungė sistemą, teismas konstatavo, kad ieškovas neįrodė sveikatos sužalojimo dėl įvykio automobilių plovykloje patirto streso fakto, todėl neturtinė žala jam negali būti atlyginta (CPK 6.250 str. 2 dalis). Teismas šioje byloje pažymėjo, kad streso, kaip natūralaus gyvenimo reiškinių, neįmanoma visiškai išvengti, nes niekas negali apsaugoti asmens nuo jaudinančių įvykių, nemalonumų, įtampos, pavojų, todėl reikalauti neturtinės žalos dėl stresinėje situacijoje patirtų nepatogumų yra neprotinga ir nesąžininga²⁰².

Kitų asmens neturtinių teisių ir neturtinių vertybių teisių pažeidimo bylose taip pat laikomasi praktikos, kad, prašant atlyginti neturtinę žalą, reikia įrodyti ne tik neteisėtus veiksmus ar neveikimą, bet ir su tuo susijusią asmeniui padarytą neturtinę žalą, t. y. asmens dvasinius išgyvenimus, sukrėtimą, emocinę depresiją, pažeminimą, nepatogumus ir kita, jeigu tai gali būti teismo įvertinta pinigais²⁰³. Tačiau neturtinė žala konstatuojama tada, kai ją darantys veiksmai ar veiksniai yra pakankamai intensyvūs, o ne mažareikšmiai ar smulkmeniški, kai jie yra nepriimtini teigiamos reputacijos ar asmens gero vertinimo požiūriu ir gali būti įvertinti pinigais, atsižvelgiant į pažeidžiamų vertybių pobūdį, pakenkimo intensyvumą, trukmę ir kt. (CK 6.250 str. 1 dalis)²⁰⁴.

Panašios pozicijos laikomasi ir bylose dėl žalos, padarytos neteisėtais viešojo administravimo subjektų veiksmais (neveikimu), atlyginimo teismų praktikoje pabrėžiant, kad nustatant neturtinės žalos faktą teisinės reikšmės taip pat turi ne tik viešojo administravimo subjektų veiksmų neteisėtumas, bet ir asmens patirtų neigiamų išgyvenimų intensyvumas, pabrėžiant, kad rūpesčiai ginant savo teises yra neišvengiama objektyvi būseną, o pagrindas neturtinei žalai atsirasti yra tik tada, kai tokie rūpesčiai peržengia įprastas pastangas ir

²⁰² Panevėžio apygardos teismo 2006 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje N. N. v. UAB „Lietuva Statoil“, UAB „ERGO Lietuva“.

²⁰³ Šioje byloje kasacinis teismas nurodė, kad žala yra vienas iš civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindų, kurio neįrodžius civilinės atsakomybės santykiai neatsiranda, nes nėra delikto. Ši nuostata galioja ir tuo atveju, kai prašoma priteisti neteisėtais valstybės institucijų veiksmais padarytą neturtinę žalą ar atlyginti žalą, padarytą neteisėtais veiksmais vykdant teisingumą. Turi būti įrodyti ne tik neteisėti, t. y. teisės aktų neatitinkantys institucijų ar pareigūnų veiksmai ar neveikimas, bet ir su tuo susijusi asmeniui padaryta neturtinė žala, t. y. asmens dvasiniai išgyvenimai, sukrėtimai, emocinė depresija, pažeminimas, nepatogumai ir kita, jeigu tai gali būti teismo įvertinti pinigais (LAT CBS K. R. v. Lietuvos Respublika, bylos Nr. 3K-3-337/2006).

²⁰⁴ LAT CBS K. R. v. Lietuvos Respublika, bylos Nr. 3K-3-337/2006, kurioje buvo atmestas ieškinys, kuriuo ieškovas prašė teismo priteisti jam iš Lietuvos Respublikos 5000 Lt neturtinės žalos, atsiradusios dėl teisėjo kaltės, atlyginimo, motyvuodamas tuo, kad išnagrinėjus civilinę bylą teismo sprendime buvo nurodyta panaikinti nekilnojamojo turto areštą, bet teismo sprendimas nebuvo laiku išsiųstas ir turtas daugiau negu metus nebuvo išregistruotas iš Turto arešto aktų registro, todėl ieškovas patyrė neturtinės žalos.

konstatuojamas dvasinių sukrėtimų, emocinės depresijos, asmens garbės, orumo pažeidimo faktas.²⁰⁵

3.2.3. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai teisių, užtikrinančių asmens individualizaciją visuomenėje, pažeidimo atveju

Pažymėtina, kad neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje teisių, užtikrinančių individualizaciją visuomenėje (garbės ir orumo), taip pat teisės į privatą gyvenimą pažeidimo atveju pripažįstamas savarankišku teisių gynimo būdu²⁰⁶ ir taikomas kartu arba atskirai su kitais asmens neturtinių teisių gynimo būdais. Pavyzdžiui, CK 2.24 str. 1 dalyje nustatyta, kad asmens garbė ir orumas ginami teismo tvarka, taikant įvairius gynimo būdus: asmuo gali reikalauti, kad teismas įpareigotų atsakovą paneigti paskleistus duomenis; asmuo gali reikalauti atlyginti paskleidus tikrovės neatitinkančius duomenis, žeminančius garbę ir orumą, padarytą turtinę ir neturtinę žalą. Bylose, susijusiose su teisės į privatą gyvenimą gynimu, teismų praktikoje taip pat pripažįstama, kad teisės pažeidimo pripažinimas teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje yra savarankiškas asmens teisių gynimo būdas ir jis yra galimas, atsižvelgiant į asmens valią dėl pažeistų teisių gynimo ribų²⁰⁷. Kokį teisių gynimo būdą taikyti ir kokia apimtimi taikyti neturtinės žalos atlyginimą, priklauso tiek nuo nukentėjusiojo valios, tiek nuo pažeistų teisių specifikos, teisių pažeidimo pobūdžio ir žalos atlyginimo subjektų, kitų galimų teisių gynimo būdų, kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, paskirties ir kitų konkrečios bylos aplinkybių, todėl neturtinės žalos atlyginimas taikomas vadovaujantis proporcingumo principo, t. y. pažeidus asmens neturtines teises turi būti taikomos tokios gynimo priemonės, kurios

²⁰⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. vasario 9 d. nutartis administracinėje byloje A. K. V. v. Kauno miesto savivaldybė, Nr. A-7-188-05; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵-1672/2005, pareiškėjų L. L., J. M., M. J. Z., J. D. ir M. V. v. Alytaus apskrities viršininko administracija, ir pan.

²⁰⁶ LAT CBS N. K. v. UAB „TV grupė“, UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“, bylos Nr. 3K-3-569/2006.

²⁰⁷ LAT CBS N. K. v. UAB „TV grupė“, UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“, bylos Nr. 3K-3-569/2006. Šioje byloje kasacinis teismas *inter alia* konstatavo, kad EŽTT, gindamas Konvencijoje nustatytas žmogaus teises, priima sprendimus, kuriais pripažįstama teisės pažeidimą. Teisės pažeidimo pripažinimas neretai pripažįstamas vieninteliu ir pakankamu asmens pažeistų teisių gynimo būdu. Tokios nuostatos suformuluotos EŽTT bylose, kuriose dalyvavo Lietuva. Pavyzdžiui, EŽTT 2000 m. spalio 10 d. sprendime byloje *H. D. prieš Lietuvą* (pareiškimo Nr. 42095/98) nustatė, kad Konvencijos 6 str. 1 dalies pažeidimo pripažinimas savaime yra pakankamas teisingas atlyginimas už pareiškėjo patirtą neturtinę žalą.

įmanomos pagal įstatymą, ir tiek, kiek jų pakanka asmens pažeistai teisei apginti. Pavyzdžiui, teismų praktikoje ginant viešojo asmens garbę ir orumą suformuluota taisyklė, kad svarbiausiu viešojo asmens gynimo būdu laikytinas garbę ir orumą žeminančių, tikrovės neatitinkančių žinių paneigimas, o neturtinės žalos dydis negali turėti vyraujančio vaidmens. Viešas asmuo turi didesnes galimybes apginti savo teises, todėl ginant jo garbę ir orumą pirmenybė teiktina garbę ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių žinių paneigimui, o ne kuo didesniam moralinės žalos piniginiam įvertinimui²⁰⁸. Todėl sprendžiant dėl asmens, paskleidusio duomenis apie viešąjį asmenį, atsakomybės, svarbiausia yra duomenų paskleidimo tikslas ir juos paskleidusio asmens elgesys. Kai duomenis paskleidęs asmuo veikia sąžiningai, turėdamas tikslą informuoti visuomenę apie viešąjį asmenį ir jo veiklą tokiais klausimais, kuriuos visuomenė turi pagrįstą ir teisėtą interesą žinoti, informacijos netikslumai ar agresyvi kritika nėra pagrindas tam asmeniui taikyti atsakomybę. Kita vertus, kai asmuo skelbia duomenis apie viešąjį asmenį turėdamas tikslą jį pažeminti, taikoma atsakomybė²⁰⁹.

Kita vertus, šių neturtinių teisių pažeidimo atveju, kai neturtinė žala nėra akivaizdi, pvz., garbės ir orumo byloje ar teisės į privatą gyvenimą pažeidimo byloje, kai tikrovės neatitinkančius duomenis ar informaciją apie asmens privatą gyvenimą paskleidžia žiniasklaidos priemonė, o paskleistų žinių pobūdis itin netoleruotinas ir nepriimtinas bendražmogiškos moralės požiūriu (pvz., kai asmuo nepagrįstai kaltinamas nusikaltimu ar paskleidžiama informacija apie asmens intymų gyvenimą, siekiant neteisėtai gauti komercinės naudos), neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, teismų taikomas ir tais atvejais, kai byloje nėra jokių objektyvių įrodymų, išskyrus nukentėjusiojo asmens pareiškimą apie moralinių praradimų dydį. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. kovo 24 d. nutartyje konstatavo, kad žinių paskleidimu padaryta žala nėra tiesiogiai siejama su realiu garbės ir orumo sumažėjimu. Pakankamas pagrindas atsakomybei nuostolių atlyginimo forma atsirasti yra tai, kad paskleistas tikrovę neatitinkančias žinias bendražmogiškos moralės požiūriu būtų galima įvertinti kaip galinčias pažeminti asmenį visuomenės akyse arba sumažinti paties savęs kaip asmenybės vertinimą²¹⁰. Panašios pozicijos buvo laikomasi ir kitoje byloje atmetant atsakovų argumentus dėl to, kad ieškovės neįrodė dėl pažeidimo patyrusios neturtinės žalos. Šioje byloje teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, sutiko su apeliacinės instancijos teismo argumentais, kad nepilnametės mergaitės nuotrauka, kur ji

²⁰⁸ LAT CBS *V. Ž. v. UAB „Lietuvos rytas“*, bylos Nr. 3K-7-130/2000.

²⁰⁹ LAT CBS *A. Š. v. L. J., E. J.*, bylos Nr. 3K-3-507/2006.

²¹⁰ LAT CBS *I. J. v. AB „Vakarų laivų gamykla“*, bylos Nr. 3K-3-391/2003

pavaizduota iš dalies apnuoginta, spausdinimas nesant pačios nepilnametės sutikimo ir jai nežinant, net ir tuo atveju, kai ji fotografuojama su jos sutikimu, turi aiškiai neigiamus padarinius jos asmenybės vystymuisi, ir tai yra objektyvūs veiksniai, jau patys savaime reikšmingi sprendžiant dėl teisės pažeidimu nepilnametei mergaitei padarytos neturtinės (moralinės) žalos²¹¹.

Teismų praktika, kai taikant neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinių teisių gynimo būdą, atsižvelgiama į ginamų vertybių specifiką ir jų tarpusavio santykį, kuris lemia skirtingą atskirų civilinės atsakomybės sąlygų nustatymo bei žalos įrodinėjimo specifiką, pateisinama ir grindžiama civilinėje atsakomybėje galiojančiu principu, kad kuo aiškesnė ir svarbesnė yra vertybė, tuo stipriau ji ginama²¹². Todėl, pvz., asmens teisės į gyvybę ir sveikatą, kurios savo esme yra absoliučios teisės, teisės į privatų gyvenimą, garbę ir orumą ir kitos asmeninės neturtinės teisės, kurios yra santykinės teisės, negali būti vertinamos vienodai neturtinės žalos atlyginimo taikymo aspektu. Taigi šių teisių pažeidimo atveju neturtinės žalos atlyginimo taikymas ir civilinės atsakomybės sąlygų nustatymo specifiška priklauso ne tik nuo teisės pažeidimo fakto, bet ir nuo patirtų neigiamų padarinių dydžio, jų akivaizdumo, todėl sprendžiant, ar konkrečiu teisių pažeidimo atveju teisinga ir protinga taikyti neturtinės žalos atlyginimą, atsižvelgiama į pažeistų teisių ir teisių pažeidimo pobūdį, žalos atlyginimo subjektų specifiką, santykį su kitais pažeistų teisių gynimo būdais ir kitus objektyvius kriterijus, leidžiančius spręsti dėl padarytos neturtinės žalos fakto.

Kitose Europos šalyse neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, reikšmė, taikymo apimtis ir teisinis reguliavimas asmens teisių, užtikrinančių jo individualizaciją visuomenėje ir teisę į privatų gyvenimą, arba vadinamųjų asmeninių teisių (angl. *personality rights*) pažeidimo atveju skiriasi. Kaip pagrindinė savarankiška teisių gynimo priemonė neturtinės žalos atlyginimas taikomas Belgijoje, Prancūzijoje²¹³. Ispanijoje teisė į privatų gyvenimą, reputaciją ginama atskiro įstatymo. Neturtinės žalos atlyginimas laikomas esmine pažeistų teisių gynimo priemone ir, skirtingai nei kitose šalyse, kitos asmeninių teisių gynimo priemonės negali būti laikomos alternatyviomis ir pakankamomis neturtinei žalai kompensuoti. Kita vertus, į kitas teisių gynimo priemones atsižvelgiama nustatant neturtinės žalos dydį. Olandijoje neturtinė žala, pažeidus asmens teisę į privatų gyvenimą, sumenkinus reputaciją atlyginama pagal CK 6:106 str.

²¹¹ LAT CBS T. G. v. R. Š., UAB „Brolių Tomkų leidykla“, bylos Nr. 3K-3-294/2003.

²¹² LAT CBS P. D. v. R. V., A. V. ir kiti, bylos Nr. 3K-3-394/2006.

²¹³ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 48.

kaip žala asmeniui, padaroma bet koku kitu būdu (ol. *aantasting van de persoon op andere wijze*)²¹⁴. Tačiau neturtinė žala atlyginama tik tada, kai pažeidimas buvo rimtas ir sukėlė itin neigiamų padarinių. Be to, žalą padariusio asmens siekis pasipelnyti garbės ir orumo gynimo pažeidimo bylose yra svarbus kriterijus, pateisiantis didesnę neturtinės žalos atlyginimą²¹⁵. Italijoje asmeninių teisių pažeidimo atveju neturtinė žala atlyginama tik jei padaroma nusikaltimu, tačiau pastarųjų metų teismų praktikos būdu vystant atskiras atlygintinos žalos kategorijas, neturtinė žala atlyginama pažeidus Konstitucijoje įtvirtintas prigimtines žmogaus teises ir laisves. Šveicarijoje neturtinė žala asmeninių teisių pažeidimo atveju atlyginama pagal Prievolių kodekso 49 str., tačiau šio teisių gynimo būdo taikymas išimtinis ir galimas tik rimto teisių pažeidimo atveju. Austrijoje teisės doktrinos atstovai pripažįsta, kad asmeninių teisių pažeidimo atveju ribotą neturtinės žalos atlyginimo taikymo galimybę lemia tai, kad objektyvių kriterijų, leidžiančių apskaičiuoti patirtą neturtinę žalą šių teisių pažeidimo atveju, yra nedaug, todėl, pvz., pažeidus asmens teisę į privatų gyvenimą ar garbės ir orumo bylose neturtinė žala atlyginama tik pagal specialų įstatymą, jei duomenis apie asmenį paskleidžia masinės informacijos priemonės²¹⁶. Tokiu atveju taikoma atsakomybė be kaltės, tačiau neturtinė žala priteisiama tik tada, kai pažeidimas buvo rimtas ir sukėlė itin neigiamų padarinių asmens gyvenimui²¹⁷. Masinės informacijos priemonėms pažeidus teisę į privatų gyvenimą, garbę ir orumą, griežtoji atsakomybė (atsakomybė be kaltės) taikoma ir Italijoje, Prancūzijoje (kai pažeidžiama teisė į privatų gyvenimą pagal CK 9 str.), Didžiojoje Britanijoje ir kai kuriose kitose šalyse²¹⁸. Vokietijoje neturtinė žala asmeninių teisių pažeidimo atveju atlyginama teismų praktikos būdu išvysčius bendrųjų asmeninių teisių, kildinamų iš Konstitucijos, koncepciją (vok. *allgemeines Persönlichkeitsrecht*)²¹⁹, tačiau kaip ir Šveicarijoje ar Austrijoje, neturtinė žala atlyginama tik rimto teisių pažeidimo atveju ir tik tada, kai kitos teisių gynimo priemonės yra nepakankamos nukentėjusio asmens pažeistoms teisėms atkurti²²⁰.

²¹⁴ Ten pat, p. 168.

²¹⁵ Ten pat, p. 170.

²¹⁶ Koziol H. Warzilek A. *Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien/The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005, p. 647.

²¹⁷ Rogers W. V. H. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 20.

²¹⁸ Ten pat, p. 651.

²¹⁹ Bar Ch., Drobniig U. *The interaction of contract law and tort and property law in Europe: a comparative study*. Munchen: Sellier European Law Publ., 2004, p. 117.

²²⁰ Rogers W. V. H. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 122.

Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurie autoriai, atsižvelgdami į tai, kad neturtine žala siekiama kompensacinių, o ne baudinių tikslų, pabrėžia, jog nuo pažeidimo sunkumo gali priklausyti tik neturtinės žalos dydis, todėl kiekvienas neturtinių teisių (pvz., autoriaus neturtinių teisių) pažeidimas turėtų būti pagrindas atlyginti neturtinę žalą, jeigu nukentėjusysis įrodytų, kad tokia žala pažeidimu buvo padaryta²²¹. Su tokia pozicija galima būtų sutikti tik tuo atveju, jeigu kalbame apie vienos iš civilinės atsakomybės sąlygų neturtinei žalai atlyginti nustatymą, t.y. kiekvienas teisių pažeidimas yra pakankama sąlyga neteisėtiems veiksams, kaip civilinės atsakomybės sąlygai, konstatuoti. Tačiau tam tikrais atvejais, kai pvz. neturtinė žala nėra akivaizdi ir pažeidžiamos tokios asmens teisės, kaip teisė į privatų gyvenimą, garbę ir orumą ir pan., neturtinės žalos faktą, kaip vieną iš civilinės atsakomybės taikymo sąlygų, galima konstatuoti tik įvertinus pažeistų teisių ir pažeidimo rimtumą, nes, kaip minėta, nors kiekvienas teisių pažeidimas sukelia neigiamų išgyvenimų, bet ne už visus išgyvenimus turi būti atlyginta. Neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti įvertinama atsižvelgiant į pažeistos teisės ir kitų asmenų teisių (pvz. veikimo ar saviraiškos laisvės) santykį, todėl neturtinė žala atlyginama laikantis proporcingumo principo ir tik tada, kai pažeidimas buvo rimtas arba kėsintasi į absoliučias vertybes.

3.2.4. Neturtinės žalos atlyginimo ypatumai sutartinių įsipareigojimų pažeidimo atveju

Sutartinių įsipareigojimų pažeidimo atveju neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymas daugelyje Europos šalių iki šiol yra išimtinis, galimas tik įstatymo nustatytais atvejais arba tik tada, kai sutarties nevykdymas ar netinkamas vykdymas susijęs su esminių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimu. Pažymėtina, kad istoriškai neturtinės žalos atlyginimas laikomas deliktinės atsakomybės forma. Iš esmės tokia pozicija susijusi su esmiu deliktinės ir sutartinės atsakomybės saugomo intereso pobūdžio skirtumu. Pagal bendrą taisyklę, jei sutartis nevykdoma, nukentėjusiai šaliai turi būti kompensuota tokiu būdu ir tiek, kiek ji būtų gavusi, jei sutartis būtų tinkamai įvykdyta, t. y. įstatymu yra saugomas šalies interesas gauti tai, ko ji negavo pagal sutartį. Taigi sutarčių teisė saugo pozityvųjį interesą (angl. *expectation interest*)²²². Iš čia atsiranda esminė sutarčių teisėje nukentėjusios šalies teisių gynimo priemonė – reikalavimas

²²¹ Mizaras V. Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai. Vilnius: Justitia, 2003, p. 136.

²²² Beale H., Kötz H., Hartkamp H. Cases, Materials and Text on Contract Law. Oxford: Hart Publishing, 2002, p. 473.

įvykdyti sutartį natūra arba reikalavimas ekvivalentiško nuostolių atlyginimo, kuris būtų lygus laukiamam rezultatui. Deliktinės atsakomybės atveju žalos atlyginimas nukreiptas į šalies gražinimą į tokią padėtį, kuri buvo iki pažeidžiant teises, t. y. remiamasi nuostata, kad šaliai reikia kompensuoti tai, ką ji prarado. Taigi deliktų teisė saugo negatyvųjį interesą – *status quo* (angl. *reliance interest*)²²³.

Šie interesai – pozityvusis ir negatyvusis – atspindi dvi skirtingas funkcijas: sutarčių teise siekiama užtikrinti pažadų (sutartinių įsipareigojimų) vykdymą ir taip padėti šaliai gauti siekiamą naudą, o deliktų teise siekiama išlaikyti *status quo* ir taip atlyginti nuostolius. Kitaip tariant, sutarčių teise siekiama per mainus padidinti asmeninę gerovę, o deliktų teise siekiama išlaikyti esamą asmens gerovę. Pažymėtina ir tai, kad sutarčių laisvės principas taip pat lemia bendrą taisyklę, taikomą daugelyje Europos šalių: sutarties pažeidimo atveju skolininkas atsako už tuos nuostolius, kuriuos jis sudarant sutartį numatė ir galėjo protingai numatyti kaip tikėtinus sutarties nevykdymo padarinius. Pavyzdžiui, Belgijoje, kur skirtumo tarp turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo nedaroma, sutarties pažeidimo atveju neturtinė žala atlyginama pagal CK 1150 str., tačiau tik tada, kai sudarant sutartį neturtinė žala galėjo ir turėjo būti numatomu teisių pažeidimo padariniu, išskyrus kai ji padaryta tyčia²²⁴. Pagal Lietuvos CK 6.258 str. ši taisyklė taikoma, kai sutarties nevykdo įmonė (verslininkas). Atsižvelgiant į tai, kad sutartiniais santykiais dažniausiai siekiama patenkinti turtinius asmens poreikius, laikoma, kad sutarčių nevykdymas dažniausiai susijęs su turtinių interesų pažeidimu ir turtinių nuostolių atlyginimu, todėl asmens patirti neigiami išgyvenimai nelaikomi tikėtinu ir atlygintinu sutarties pažeidimo padariniu. Taigi išimtinį neturtinės žalos taikymą lemia specifinė sutartinės atsakomybės prigimtis.

Kita vertus, visiško žalos atlyginimo principas, taikomas ne tik deliktinės, bet ir sutartinės atsakomybės atvejais, suponuoja būtinybę tais atvejais, kai netinkamu sutarties vykdymu iš esmės pažeidžiami asmens neturtinio pobūdžio interesai, atlyginti ne tik turtinę, bet ir neturtinę žalą. Pavyzdžiui, UNIDROIT 7.4.2 str.²²⁵, įtvirtinančio visiško žalos atlyginimo principą sutarčių pažeidimo atveju, 2 dalyje nustatyta, kad, be turtinės žalos, gali būti atlyginama ir neturtinė žala,

²²³ Beale H., Kötz H., Hartkamp H. Cases, Materials and Text on Contract Law. Oxford: Hart Publishing, 2002, p. 474.

²²⁴ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 42.

²²⁵ Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2004 // <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>.

apimanti fizinį skausmą ir dvasinius išgyvenimus. PECL principų 9:501 str.²²⁶ taip pat nustatyta bendra taisyklė, kad netinkami vykdant sutartį padaryta žala apima ne tik turtinę, bet ir neturtinę žalą, ir pan. Galimybė taikyti neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinių teisių gynimo būdą, sutartinių įsipareigojimų pažeidimo atveju šiandien plečiasi ir kai kuriose dichotominės tradicijos šalyse, pvz., Vokietijoje, Austrijoje ir pan. Pavyzdžiui, Vokietijoje po 2002 m. reformos neturtinės žalos atlyginimą reglamentuojančias teisės normas perkėlus iš deliktinės atsakomybės skyriaus į bendruosius prievolių pagrindus reglamentuojantį skyrių, pripažinta, kad draudimo atlyginti neturtinę žalą sutarties pažeidimo atveju neliko²²⁷. Italijoje neturtinė žala sutarčių pažeidimo atveju taip pat atlyginama, tačiau tik jei padarytas nusikaltimas. Be to, pastarųjų metų teismų praktikoje pripažįstama, kad neturtinė žala gali būti atlyginama ne tik kai padaromas nusikaltimas, bet ir tada, kai pažeidžiamos sutartys, susijusios su neturtinio pobūdžio interesų patenkinimu, pvz., kai netinkamai padaromas vestuvių vaizdo įrašas²²⁸. Austrijos CK 1331 str. numatyta galimybė atlyginti neturtinę žalą tais atvejais, kai sužalojamas asmens turtas, jei jis asmeniui turėjo išskirtinės vertės²²⁹. Tačiau teismų praktikoje ši nuostata taikoma retai – kai žala padaroma nusikalstamais veiksmais. Sutartinių įsipareigojimų pažeidimo atvejais žala atlyginama, jei padaroma tyčia ar neatsargumu. Austrijos CK projekto 1316 str. nustatyta bendra taisyklė, kad tais atvejais, kai sutarties tikslas buvo patenkinti neturtinius interesus, ir jie buvo iš esmės pažeisti, asmeniui gali būti priteisiama neturtinė žala, jei pažeistos teisės negali būti atkurtos pakeičiant sutartį. Olandijoje sutarčių pažeidimo atveju arba kai žala padaroma turtui, neturtinė žala atlyginama, jei padaryta tyčia ar sužalotas daiktas buvo išskirtinės vertės. Pavyzdžiui, byloje, kurioje buvo prašoma atlyginti neturtinę žalą dėl to, kad, kreditoriui neteisėtai sulaikius skolininko turtą skolininko įmonė bankrutavo ir žlugo jo socialinis gyvenimas, teismas priteisė neturtinę žalą vadovaudamasis CK 6:106 str., kaip žalą asmeniui, kuri padaroma bet koku kitu būdu²³⁰. Estijos prievolių įstatymo 134 str., reglamentuojančiame neturtinės žalos atlyginimo tvarką, taip pat nustatyta, kad neturtinė žala sutartinių santykių pažeidimo atveju atlyginama tada, kai prievolės tikslas buvo vykdyti neturtinį interesą, ir sudarant sutartį ar ją vykdant kreditorius žinojo ar turėjo

²²⁶ Principles of European Contract Law //

http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/index.html.

²²⁷ Fedtke J. The Reform of German Tort Law // European Review of Private Law. No. 4-2003, p. 485–508.

²²⁸ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 151.

²²⁹ Austrijos civilinis kodeksas (ABGB – Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch) (vom 1. Juni 1811) // <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm>.

²³⁰ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 169.

žinoti, kad sutarties nevykdymu gali būti padaroma neturtinė žala²³¹. Ispanijoje tiek doktrina, tiek praktika pripažįsta, kad sutarčių pažeidimo atveju pagal CK 1106 str. atlyginama ir neturtinė žala (isp. *danos morales*). Pavyzdžiui, 2000 m. kovo 31 d. Ispanijos Aukščiausiasis Teismas priteisė aviakompanijai atlyginti neturtinę žalą keleiviui už tai, kad aštuonias valandas vėlavo lėktuvas ir ieškovo buvo neatsiprašyta, kad jis visą laiką pralaukė oro uoste²³². Ispanijoje neturtinė žala taip pat priteisiama, kai sutarties tikslas – tenkinti neturtinio pobūdžio interesus, todėl neturtinė žala atlyginama, pvz., netinkamai vykdant sutartį dėl ritualinių apeigų organizavimo ir pan.²³³ Teismų praktika, kai dėl sutarčių netinkamo vykdymo pažeidžiamos asmens neturtinės teisės, atlyginti neturtinę žalą pripažįstama ir Portugalijoje bei Graikijoje²³⁴. Iš esmės visose ES valstybėse narėse teisė į neturtinės žalos atlyginimą numatyta turizmo paslaugų srityje, jeigu dėl netinkamo sutarties vykdymo, už kurį atsako kelionės organizatorius, turisto pagrįsti ir protingi lūkesčiai neišsipildo ir dėl to turistai lieka kelione nepatenkinti. Neturtinės žalos atlyginimo galimybė šiuo atveju įtvirtinta įgyvendinant 1990 m. birželio 13 d. Tarybos direktyvos „Dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų“ (90/314/EEC) 5 str.²³⁵ Nors šioje direktyvoje tiesiogiai nenumatyta, kad dėl netinkamo turizmo paslaugų sutarties vykdymo atlygintina žala apima ir neturtinę žalą, Europos Teisingumo Teismas 2002 m. kovo 12 d. bylos *Somone Leitner v. TUI Deutschland GmbH Co. KG* sprendime pažymėjo, kad nors priteistinos neturtinės žalos, padarytos pažeidus turizmo paslaugų sutartį, dydis įstatymo gali būti protingai ribojamas, neturtinė žala turi būti priteisiama ne tik už sveikatos sužalojimą, nevykdant ar netinkamai vykdant sutartinius įsipareigojimus, bet ir praradus galimybę atostogauti (angl. *loss of enjoyment of the holidays*)²³⁶. Nuostatos dėl neturtinės žalos atlyginimo netinkamai vykdant turizmo paslaugų sutartį Europos šalyse įtvirtinamos specialia norma, pvz., Lietuvoje (CK 6.754 str.), Vokietijoje (CK 651 f str.) ir kt., arba teisė į neturtinės žalos atlyginimą pripažįstama teismų praktikos būdu (Ispanijoje, Suomijoje ir kt.). Neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, taikomas ir darbo santykiuose, jei

²³¹ Estijos prievolių teisės įstatymas (Estonian Civil Law in English) // <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=012>.

²³² Bar Ch., Drobniig U. The interaction of contract law and tort and property law in Europe: a comparative study. Munchen: Sellier European Law Publ., 2004, p. 105.

²³³ Koziol H. Steininger B. C. European Tort Law 2002. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2003, p. 389.

²³⁴ Bar Ch., Drobniig U. The interaction of contract law and tort and property law in Europe: a comparative study. Munchen: Sellier European Law Publ., 2004, p. 109.

²³⁵ Tarybos direktyva 1990 m. birželio 13 d. dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų 90/314/EEB.

²³⁶ EBTT 2002 m. kovo 12 d. sprendimas byloje *Somone Leitner v. TUI Deutschland GmbH Co. KG*, Nr. C-168/00.

teisių pažeidimai yra susiję su neteisėtu atleidimu iš darbo arba esminių žmogaus neturtinių teisių ir vertybių pažeidimu, pvz., teisė į neturtinės žalos atlyginimą neteisėto atleidimo atveju nustatyta Prancūzijos darbo kodekso L 122-14-4 str.²³⁷ Ispanijoje neteisėto atleidimo iš darbo atveju numatyta teisė reikalauti fiksuoto dydžio kompensacijos, kuri apima ir neturtinę žalą. Olandijoje neturtinė žala neteisėto atleidimo iš darbo atveju atlyginama pagal CK 6:162 ir 7:611 str. Italijoje neteisėto atleidimo iš darbo atveju neturtinė žala atlyginama, konstatavus Konstitucijoje įtvirtintos teisės nebūti atleistam dėl neteisėtų prižasčių pažeidimo atveju²³⁸ ir pan. Lietuvoje neturtinės žalos atlyginimo darbo santykiuose galimybė numatyta Darbo kodekso 250 str. Teismų praktikoje neturtinės žalos atlyginimo galimybė aiškinama tuo, kad darbuotojas darbo santykiuose paprastai yra silpnesnė teisinių santykių šalis, o darbdaviui, kaip stipresnei darbo teisinių santykių šaliai, kuriai suteikiama daugiau teisinių įgaliojimų, sprendžiant dėl darbuotojo priėmimo į darbą, jo darbo veiklos vertinimo, atleidimo iš darbo ir pagrindo, atleidžiant darbuotoją iš darbo, parinkimo, keliami griežtesni teisių ir pareigų bei atsakomybės už darbo teisinius santykius reglamentuojančių teisės normų pažeidimus standartai, siekiant užkirsti kelią darbdaviui piktnaudžiauti savo galimybėmis. Teismų praktikoje pažymėta, kad šiandien asmens teisė į darbą, asmens darbo veikla yra tos gyvenimo sritys, nuo kurių priklauso tiek socialinė, tiek materialinė, tiek psichologinė asmens gerovė, asmens socialinis vertinimas, užtikrinantis jo dvasinę ir psichologinę pusiausvyrą ir leidžiantis tinkamai save realizuoti, užtikrinti socialinį asmens ir jo šeimos stabilumą. Todėl asmens darbo veikla itin jautri menkiausiems pažeidimams ir neabejotinai gali sukelti bet kuriam darbuotojui neturtinės žalos, ypač jei darbdavio neteisėti veiksmai susiję su tokiomis kraštutinėmis teisinio poveikio darbuotojui priemonėmis kaip atleidimas iš darbo be įspėjimo už darbo drausmės ar kitus darbo veiklos pažeidimus²³⁹. Tačiau neteisėto atleidimo atveju neturtinė žala atlyginama ne bet kokių atveju, o tik tada, kai atleidimo pagrindas ir darbuotojo atleidimo aplinkybės yra tokios, kurios pateisintų neturtinės žalos atlyginimą, nes kitomis darbuotojų teisių gynybos priemonėmis – turtinės žalos atlyginimu (kompensacija), atleidimo iš darbo pripažinimu neteisėtu ar grąžinimu į darbą – darbuotojui padaryta skriauda nėra teisingai atlyginama²⁴⁰.

²³⁷ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. [European Center on Tort and Insurance Law](#). Vienna/New York: Springer, 2001, p. 175.

²³⁸ Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2004. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2005, p. 389, p. 387.

²³⁹ LAT CBS *A. K. v. AB „Vievio paukštynas“*, bylos Nr. 3K-3-10/2006.

²⁴⁰ LAT CBS *V. S. v. Lietuvos kariuomenė*, bylos Nr. 3K-3-204/2007.

Pažymėtina, kad itin griežta neturtinės žalos atlyginimo srityje yra Didžiosios Britanijos teismų praktika, suformavusi bendrą taisyklę, kad sutarties pažeidimo atveju neturtinė žala neatlyginama, nes laikoma, jog asmens neigiami išgyvenimai sutarties pažeidimo atveju nelaikomi numatomu sutarties pažeidimo padariniu²⁴¹. Pavyzdžiui, 1909 m. *Addis v. Gramophone Co*²⁴² byloje buvo konstatuota, kad žala dėl patirto psichologinio streso neatlyginama net tai atvejais, kai asmuo atleidžiamas žeminamai. Tokia pozicija vyravo ilgą laiką ir buvo susijusi su tuo, kad sutartimis paprastai tenkinami asmens turtiniai interesai ir poreikiai, o verslo rizika neapima dėl netinkamo sutarties vykdymo asmens patirtų neigiamų išgyvenimų. Pastaraisiais metais griežta teismų praktika teisės doktrinos atstovų kritikuojama, pabrėžiama, kad darbo sutartis negali būti prilyginta verslo sutarčiai, kuri tenkina išimtinai verslo poreikius, todėl neturtinė žala turi būti atlyginama. Pažymėtina, kad, nepaisant bendros taisyklės, jog neturtinė žala sutartiniuose santykiuose neatlyginama, teismo praktikos būdu pripažinta, kad tais atvejais, kai sutartimi siekiama patenkinti ne verslo, bet išimtinai asmeninius, šeimos ar socialinius poreikius, tokios sutarties pažeidimo atveju asmens patirti išgyvenimai turi būti atlyginami²⁴³. Pavyzdžiui, 1991 m. *Watts v. Morrow* byloje²⁴⁴ pažymėta, kad paprastai neturtinė žala sutarčių pažeidimo atveju neatlyginama, bet tada, kai sutarties dalykas yra patenkinti išimtinai neturtinio pobūdžio interesus – suteikti malonumą (pasitenkinimą), atsipalaidavimą, ramybę ar laisvę nuo priekabiavimo, persekiojimo ir pan., neturtinė žala turi būti atlyginama²⁴⁵. Neturtinė žala atlyginama sugadintų atostogų atveju, fotografui neatvykus į vestuves ir pan. Be to, teismų praktikoje neturtinė žala atlyginama ir tais atvejais, kai netinkamai vykdant sutartį sukeliama itin didelių fizinių nepatogumų. Neturtinė žala už asmenų patirtus fizinius nepatogumus buvo atlyginta 1875 m. *Hobbs v. L.S.W.Ry* byloje²⁴⁶, kur ieškovas su šeima buvo paleisti ne toje stotelėje, todėl vėlai naktį turėjo eiti kelias mylias lyjant lietui, be to, aplinkui nebuvo jokių viešbučių, kuriuose šeima būtų galėjusi apsistoti. Neturtinė žala buvo priteista ir garsiojoje 2001 m. *Farley v. Skinner*²⁴⁷ byloje už

²⁴¹ Bar Ch., Drobnig U. The interaction of contract law and tort and property law in Europe: a comparative study. Munchen: Sellier European Law Publ., 2004, p. 105.

²⁴² *Addis v. Gramophone Co* [1909] AC, 488, McGregor H. McGregor on damages. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 949.

²⁴³ McGregor H. McGregor on damages. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 64.

²⁴⁴ *Watts v. Morrow* [1991] 1 WLR 142, CA.

²⁴⁵ McGregor H. McGregor on damages. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 66.

²⁴⁶ *Hobbs v. L.S.W.Ry* [1875] LR 10 QB 111, McGregor H. McGregor on damages. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 58.

²⁴⁷ *Farley v. Skinner* [2002] 2 AC 732, McGregor H. McGregor on damages. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 66.

tai, kad asmeniui buvo parduotas namas, esantis netoli oro uosto, nepatikrinus, ar kylantys ir besileidžiantys lėktuvai sukelia triukšmą, dėl kurių asmuo, gyvendamas name, gali patirti tam tikrą diskomfortą. Akcentuota, kad nors nagrinėjamu atveju sutarties tikslas užtikrinti ramybę nebuvo pagrindinis, šalys dėl pareigos suteikti tokią informaciją susitarė, todėl teismo šis susitarimas buvo laikomas esmine sąlyga, kurios pažeidimas suteikė teisę nukentėjusiai šaliai į neturtinės žalos atlyginimą. Be to, neturtinė žala šioje byloje priteistina ir dėl to, kad lėktuvų keliamas triukšmas buvo toks, kad neleido asmeniui tinkamai ir visiškai naudotis patalpomis ir taip sukėlė asmeniui realių nepatogumų²⁴⁸.

Apibendrinant pateiktus pavyzdžius, sutartinių įsipareigojimų pažeidimo srityje sąlyginai galima išskirti tris pagrindines situacijas, kada neturtinė žala atlyginama.

Pirma, jei dėl sutarties netinkamo vykdymo ar nevykdymo pažeidžiamos esminės žmogaus neturtinės teisės ir vertybės, pvz., sužalojama asmens sveikata. Minėta, kad sveikatos sužalojimo atveju neturtinės žalos atlyginimo galimybę lemia ne pažeidimo pobūdis, bet neigiami padariniai asmens sveikatai, todėl jei padaroma žala sveikatai, tiek turtinė, tiek neturtinė žala atlyginama pagal bendrąsias deliktų teisės taisykles. Pavyzdžiui, Lietuvoje CK 6.823 str. numatyta, kad vežėjo atsakomybė už keleivio gyvybės atėmimą ar sveikatos sužalojimą nustatoma pagal CK XXII skyriaus trečiojo skirsnio (6.263–6.291 str.) taisykles, jeigu įstatymas ar vežimo sutartis nenustato didesnės vežėjo civilinės atsakomybės; neturtinė žala dėl gyvybės atėmimo ar sveikatos sužalojimo atlyginama, jei ji padaroma dėl netinkamos kokybės produktų ar paslaugų (CK 6.299 str.). Manytina, kad ir kitų sutarties pažeidimų atveju, kai padaroma žala sveikatai, kuri Lietuvos teismų praktikoje vertinama kaip žala asmeniui, apimanti tiek turtinę, tiek neturtinę žalą, taip pat atsižvelgiant į bendrą CK 6.250 str. 2 dalies nuostatą, kad sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju neturtinė žala atlyginama visais atvejais, neturtinė žala turi būti atlyginama pagal bendrąsias deliktinės atsakomybės taisykles.

Antra, neturtinė žala atlyginama sutartiniuose ir ikisutartiniuose santykiuose, pažeidus diskriminacijos draudimo principą, pakenkus asmens reputacijai, garbei ir orumui²⁴⁹.

Trečia, neturtinė žala atlyginama tais atvejais, kai sutarties tikslas yra išimtinai neturtinio pobūdžio intereso patenkinimas, susijęs su jautriomis ir pažeidžiamomis asmeniui sritimis (pvz.,

²⁴⁸ Principles of European tort law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005, p. 294–296.

²⁴⁹ Pvz., 1998 m. gruodžio 1 d. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo Nr. VIII-947 24-1 str. nustatyta, kad asmuo, patyręs diskriminaciją dėl lyties, seksualinį priekabiavimą ar priekabiavimą, turi teisę reikalauti iš kaltų asmenų atlyginti turtinę ir neturtinę žalą.

fotografas nepasirodo vestuvėse; viešbučio paslaugos neatitinka pažadų; netinkamas religinių apeigų organizavimas; netinkamas turizmo paslaugų sutarties vykdymas; neteisėtas atleidimas iš darbo ir pan.). Minėta, kad Lietuvoje neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais, todėl neturtinės žalos atlyginimo galimybė dėl netinkamo sutarties vykdymo yra ribota, pvz., galima turizmo paslaugų srityje, darbo santykiuose arba kai sužalojama asmens sveikata. Kita vertus, įstatymo nustatytas sąrašas atvejų, kada atlyginama neturtinė žala, neturi būti vertinamas kaip išimtinis ir vien dėl to, kad žala asmeniui padaroma ne deliktu, o netinkamai vykdant sutartį, teisė į neturtinės žalos atlyginimą neturėtų būti neigiama²⁵⁰. Autorės teigimu, atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos atlyginimą sąlygoja asmens neturtinių teisių pažeidimas ir žalos pobūdis, tai suponuoja būtinybę, kad neturtinė žala Lietuvoje galėtų būti atlyginta ne tik už įstatyme numatytų sutarčių pažeidimus, bet ir kitais atvejais, jei pažeidžiamos esminės konstitucinės žmogaus teisės ir laisvės, pvz., pakenkiama asmens garbei ir orumui, pažeidžiamas diskriminacijos draudimo principas, taip pat tada, kai sutarties dalykas buvo išimtinai neturtinio pobūdžio interesų, kurių pažeidimas susijęs su itin jautriomis asmens gyvenimo sritimis, patenkinimas, jeigu neturtinės žalos atlyginimą kiekvienu konkrečiu atveju pateisina sutarties šalių teisėti lūkesčiai sutarties sudarymo ar vykdymo metu, taip pat teisingumo, sąžiningumo, protingumo principai.

Apibendrinant šią dalį, galima teigti, kad pasiekti šios dalies tikslą, t. y. pagrįsti, kad neturtinės žalos atlyginimo taikymo apimtį ir pagrindų taikymo specifiką lemia neturtinės žalos objektas, pavyko:

- neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, daugumoje šalių laikomas civilinės atsakomybės forma, todėl jo taikymo pagrindus pirmiausia lemia bendros civilinės atsakomybės sąlygos;
- nors neturtinės žalos atlyginimo pagrindai, t. y. atvejai, kada žala atlyginama, taip pat civilinės atsakomybės sąlygų nustatymo ypatymai atlyginant neturtinę žalą įvairiose šalyse skiriasi, atskirų Europos šalių teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos analizė rodo, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymas pateisinamas tik tada, kai yra susijęs su konkrečių teisės saugomų neturtinių

²⁵⁰ Pažymėtina, jog tai, kad įstatymas nenumato absoliutaus draudimo nei sutartiniuose, nei ikisutartiniuose santykiuose atlyginti neturtinę žalą konstatuota LAT 2007 m. spalio 12 d. nutartyje civilinėje byloje *J. N. v. T. M., V. M.*, bylos Nr. 3K-7-304/2007.

vertybių pažeidimu, kurių apsaugos lygis ir gynimas neturtinės žalos atlyginimu pirmiausia derinamas atsižvelgiant į saugomų vertybių svarbą visuomenėje;

- taikant neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinių teisių gynimo būdą, atsižvelgiama į ginamų vertybių specifiką ir jų tarpusavio santykį, kuris lemia skirtingą atskirų civilinės atsakomybės sąlygų nustatymo bei žalos įrodinėjimo specifiką;
- neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti įvertinama atsižvelgiant į pažeistos teisės ir kitų asmenų teisių (pvz. veikimo ar saviraiškos laisvės) santykį, todėl neturtinė žala atlyginama laikantis proporcingumo principo ir tik tada, kai pažeidimas buvo rimtas arba kėsintasi į absoliučias vertybes;
- neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo apimtis tuo platesnė, kuo svarbesnė yra pažeista vertybė;
- kadangi neturtinės žalos objektų, t. y. asmens neturtinių teisių ir vertybių, sąrašas nėra baigtinis, o yra istoriškai kintantis reiškinys, tai suponuoja būtinybę lanksčių neturtinės žalos atlyginimo kriterijų, kurie teismo galėtų būti taikomi atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, visuomenės poreikius ir galimybes, saugomų vertybių svarbą visuomenėje, teisinių interesų pusiausvyrą, teisinio apibrėžtumo bei teisinio stabilumo poreikį;
- esminis neturtinės žalos atlyginimo pagrindas yra neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimas, todėl jei pažeidžiami turtiniai interesai, neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti vertinama, atsižvelgiant į kompensacinę civilinės teisės paskirtį, kuria siekiama ne nubausti žalą padariusį asmenį, o kompensuoti dėl neteisėtų veiksmų atsiradusius neigiamus padarinius. Todėl tais atvejais, kai dėl turtinių nusikaltimų asmeniui priteisiama ar atlyginama jo patirta turtinė žala, neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, neturėtų būti taikomas, išskyrus kai nusikaltimu padaroma žala ne tik asmens turtui, bet ir asmens neturtinėms vertybėms;
- atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos atlyginimą sąlygoja asmens neturtinių teisių pažeidimas ir žalos pobūdis, neturtinė žala sutarčių pažeidimo atveju pateisinama šiais atvejais: jei pažeidžiamos esminės konstitucinės žmogaus teisės ir laisvės; kai sutarties dalykas buvo išimtinai neturtinio pobūdžio interesų, kurių pažeidimas susijęs su itin jautriomis asmens gyvenimo sritimis, patenkinimas; jeigu neturtinės žalos

atlyginimą kiekvienu konkrečiu atveju pateisina sutarties šalių teisėti lūkesčiai sutarties sudarymo ar vykdymo metu, taip pat teisingumo, sąžiningumo, protingumo principai;

- teisė paveldėti reikalavimo teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi būti pripažinta, tačiau tai, ar konkrečioje byloje ji gali būti vertinama kaip išimtinai susijusi su asmeniu ar paveldima, ir tai, ar būtų teisinga ir protinga ją atlyginti nukentėjusiojo įpėdiniams, turi būti sprendžiama vertinant konkrečios bylos aplinkybes ir atsižvelgiant į kompensacinius neturtinės žalos atlyginimo tikslus, pažeistos vertybės specifiką, dėl teisės pažeidimo kilusių padarinių dydį ir kitas teisinės reikšmės turinčias aplinkybes, siekiant teisingo žalos atlyginimo konkrečioje byloje.

3.3. Subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, problematika

Neturtinės žalos atlyginimo, kaip neturtinių teisių gynimo būdo, prigimtis, t. y. žalos atlyginimo objektas ir atlygintinos žalos specifinis pobūdis, lemia ne tik šios civilinės atsakomybės formos teisinių pagrindų nustatymo specifiką ar žalos dydžio nustatymo ypatumus, bet ir turi įtakos sprendžiant klausimus, susijusius su subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymu. Minėta, kad specifinis subjektyvus neturtinės žalos pobūdis istoriškai lėmė teisės paveldėti reikalavimą į neturtinės žalos atlyginimą ir galimybės priteisti neturtinės žalos atlyginimą sąmonę praradusiems asmenims ir nepilnamečiams neigimą, kitus įstatymo nustatytus ar teismų praktikos nulemtus neturtinės žalos, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo ribojimus, taigi siauresnę neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, nei kitų civilinės

atsakomybės formų taikymo apimtį žalos atlyginimo teisiniuose santykiuose įvairiose Europos šalyse. Kita vertus, subjektų, turinčių teisę reikalauti žalos atlyginimo, atžvilgiu neturtinės žalos atlyginimas, kaip teisių gynimo būdas, plėtėsi labiausiai ir yra vienas iš šiuolaikinės civilinės atsakomybės taikymo apimties plėtimąsi apibūdinančių veiksnių. Pavyzdžiui, pagal bendrą taisyklę deliktų teisėje teisę į žalos atlyginimą turi tik asmuo, kuris tiesiogiai nukenčia nuo teisės pažeidimo, tačiau neturtinės žalos atlyginimo srityje ši taisyklė turi išimčių, nes šiandien niekas neabejoja, kad neturtinė žala gali būti padaroma ne tik tiesiogiai žalą padariusiems asmenims, bet ir nukentėjusiojo asmens artimiesiems, ypač jei tai susiję su pakenkimu asmens sveikatai ir gyvybei. Be to, neturtinės žalos atlyginimas tradiciškai suprantamas kaip fizinio asmens teisių gynimo būdas, tačiau nūdienos neturtinės žalos plėtimosi tendencijos akivaizdžiai rodo, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdas, sėkmingai taikomas ir ginant juridinio asmens teises. Tai yra tie neturtinės žalos atlyginimo atvejai, kurie, ko gero, labiausiai vystėsi pastaraisiais dešimtmečiais visose Europos šalyse ir geriausiai atspindi neturtinės žalos atlyginimo taikymo įvairovę, požiūrio į neturtinės žalos atlyginimo paskirtį ir taikymo ribas kitimą įvairiose Europos šalyse. Dėl šių priežasčių būtent trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo bylose ir juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą pagrindimą bei specifiką lemiantys veiksniai ir problematika lėmė šios dalies tyrimo pobūdį ir nagrinėjimo ribas. Taigi šios dalies tikslas, pirma, atskleisti neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusio asmens artimiesiems (kitaip vadinamiems trečiaisiais asmenimis) tikslus, apibrėžti šios teisės įgyvendinimo ribas ir pagrįsti būtinybę sistemiškai aiškinant CK nuostatas Lietuvoje užtikrinti tretiesiems asmenims realią galimybę ginti savo pažeistas teises atlyginant neturtinę žalą. Antra, išanalizuoti neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisinę reikšmę ginant juridinio asmens pažeistas teises, konceptualiai pagrįsti neturtinės žalos atlyginimo tikslus ir šio teisių gynimo būdo taikymo pagrindus ginant juridinio asmens teises, identifikuoti teisiškai reikšmingus kriterijus, leidžiančius nustatyti, ar juridiniam asmeniui padaryta neturtinė žala.

3.3.1. Neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusio asmens artimiesiems problematika

Atsižvelgiant į padidėjusį šiuolaikinės visuomenės poreikį apsaugoti ne tik žmogaus gyvybę ar fizinę jo sveikatą, bet ir užtikrinti asmens dvasinį, psichologinį komfortą, puoselėti tvirtus socialinius, ypač šeimos santykius, vienas iš labiausiai pastaraisiais metais diskutuojamų

klausimų dėl neturtinės žalos atlyginimo Europoje – nukentėjusiojo artimųjų (trečiųjų asmenų) sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju teisės į neturtinės žalos atlyginimą išplėtimas ir pagrindimas, šios teisės suderinamumo su deliktinės atsakomybės taikymo pagrindais analizė. Lietuvoje šiuo klausimu įstatymo leidėjo pozicija kol kas neaiški, mokslinės doktrinos iš esmės nėra, o negausi ir prieštaringa teismo praktika reikalauja aiškiai apsispręsti dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims modelio, nes socialinis poreikis veiksmingai ginti ir saugoti Konstitucijos saugomas vertybes, tokias kaip gyvybė, sveikata ir šeima, taip pat Europoje vykstančios deliktų teisės unifikavimo tendencijos nebepateisina teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos vangumo šioje srityje. Teisinis apibrėžtumas būtinas ir siekiant išlaikyti teisinę interesų pusiausvyrą, kad tokio pobūdžio bylose būtų išvengta potencialiai nepagrįstų milijoninių ieškinių, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise, nepagrįsta ir nepakeliama našta žalą padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems. Tai lemia ir mokslinių tyrimų šioje srityje būtinybę.

3.3.1.1. Neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo artimiesiems problematika Europos šalyse

Minėta, kad daugumoje Europos šalių teisę į žalos atlyginimą paprastai turi tik asmuo, kuris tiesiogiai nukentėjo nuo neteisėto veiksmo. Daugelio Europos šalių įstatymuose nustatyta ribota galimybė tretiesiems asmenims, patyrusiems skausmą, nerimą, susirūpinimą, gyvenimo džiaugsmo praradimą ir pan. neigiamus dvasinius ir fizinius išgyvenimus dėl jų artimųjų sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo, reikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Todėl siekis įstatymo tvarka ar teismų praktika pateisinti tokių asmenų teisę į žalos atlyginimą sukelia nemažai mokslinių diskusijų. Visų pirma susiduriama su problema, kad neigiami emociniai išgyvenimai savaime nesudaro pagrindo atlyginti neturtinę žalą, todėl neturtinė žala paprastai priteisiama tik tada, kai ji susijusi su tam tikrų įstatymo saugomų vertybių, tokių kaip sveikata, gyvybė ar kitų asmeninių neturtinių vertybių, pažeidimu. Todėl tik tose šalyse, kuriose pripažįstama, kad žala gali būti padaroma ne tik tiesiogiai fiziniu kontaktu paveikiant žmogaus kūną, bet ir darant įtaką žmogaus dvasinei būsenai, ir kad sveikatai gali būti pakenkta ne tik darant fizinį ar psichinį poveikį nukentėjusiajam – sveikatą gali paveikti ir tam tikri įvykiai, psichinis šokas dėl artimo

žmogaus mirties ar sunkaus sveikatos sužalojimo, išsivystęs į psichinę ligą, laikomas sveikatos pakenkimu ir suteikia teisę tiek į turtinės, tiek į neturtinės žalos atlyginimą²⁵¹.

Be to, pateisinant trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą, susiduriama su civilinės atsakomybės išplėtimu, t. y. neteisėtų veiksmų ir priežastinio ryšio, kaip civilinės atsakomybės sąlygų, nustatymo problema, nes sprendžiant, ar tretieji asmenys turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą, turi būti įvertinti ne tik neigiamus dvasinius išgyvenimus patyrusių trečiųjų asmenų interesai, bet ir žalą padariusio asmens atsakomybės apimtį lemiantys veiksniai²⁵². Kaip minėta, galimybę atlyginti neturtinę žalą lemia taip pat ekonominis, socialinis valstybės pajėgumas ir būtinybė kontroliuoti žalos atlyginimo srautus tam, kad neturtinės žalos atlyginimas netaptų nepateisinama ir nepakeliama našta visuomenei ir nepažeistų interesų pusiausvyros principo.

Taigi, nors neturtinės žalos atlyginimo problemos Europos mastu buvo analizuojamos jau gana seniai²⁵³ ir dar 1975 m. kovo 14 d. Europos Tarybos ministrų komiteto rezoliucijoje (75) 7²⁵⁴, kurioje pateiktos rekomendacijos valstybių Europos Tarybos narių vyriausybėms rengiant įstatymų projektus dėl žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju, yra pateikta siūlymų dėl trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą, tik pastaraisiais metais ryškėja tendencija tiek įstatymų leidybos, tiek jurisprudencijos būdu plėsti neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas trečiųjų asmenų atžvilgiu.

Vertinant Europos šalių teisinio reguliavimo ir teisminės praktikos ypatumus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju atlyginant neturtinę žalą nukentėjusiųjų artimiesiems, galima išskirti keletą valstybių grupių. Į pirmą grupę įeina Prancūzija, Belgija ir kt. šalys, perėmusios Prancūzijos tradiciją, kur neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims praktika jau gana sena. Kita grupė – Vokietija, Olandija, kuriose neturtinės žalos galimybė ir šiandien labai ribota. Kai kuriose šalyse neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims klausimas sprendžiamas įstatymo būdu (Švedija, Suomija ir kt.). Dar kitos šalys, nors turi gana griežtą ir

²⁵¹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 167

²⁵² Pvz., Didžiojoje Britanijoje žala atlyginama tik tada, jei ji galėjo būti protingai numatyta kaip galimas veiksmų rezultatas. Taip bandoma išvengti neproporcingos ir neapibrėžtos / nekontroliuojamos už žalą atsakingo asmens atsakomybės. Toks principas atėjęs iš 1932 m. *Donoghue v. Stevenson* precedento. Be to, pripažįstama, kad artimo asmens gailestis, sielvartas, netekties jausmas, rūpesčio jausmas yra įprastas ir neišvengiamas dalykas, todėl negali būti atlyginamas (*Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire 1992 m. precedentas*).

²⁵³ Pvz., Council of Europe. 1st Colloquy on European law held at King's College, London 21–25 July, 1969, Redress for non-material damage, Strasbourg, 1970.

²⁵⁴ Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (75)7 „On compensation for Physical injury or Death“ (adopted by the Committee of Ministers on 14 March 1975 at the 243rd meeting of the Ministers' Deputies) <http://www.coe.int>.

ribotą neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo modelį, šiandien per teismų praktiką teisės aiškinimo ir taikymo būdu pateisina neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims tiek nukentėjusiojo sužalojimo, tiek gyvybės atėmimo atveju (pvz., Italija). Vienose šalyse šio delikto atžvilgiu tretieji asmenys laikomi tiesiogiai nukentėjusiais asmenimis ir manoma, kad pažeistos jų asmeninės teisės į sveikatą, į šeimos santykius ir pan. (pvz., Šveicarijoje, Austrijoje, Italijoje). Kitose jie laikomi netiesiogiai nukentėjusiais asmenimis ir trečiųjų asmenų teisė į neturtinės žalos atlyginimą laikoma išvestine, susijusia su tiesiogiai nukentėjusio asmens teise reikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo (pvz., Belgijoje). Vertinant atlygintinos neturtinės žalos dydžius, bendra iš esmės yra tai, kad beveik visose Vakarų Europos šalyse tretiesiems asmenims priteistinos neturtinės žalos dydis yra kur kas mažesnis nei tiesiogiai nukentėjusiems dėl sveikatos sužalojimo asmenims priteistinas dydis²⁵⁵. Toks įvairus teisės į neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims pagrindimas iš esmės nulemtas deliktų teisės specifikos ir susiklosčiusių teisinių tradicijų.

Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje neturtinės žalos atlyginimas artimiesiems dėl jų patirtų išgyvenimų sužalojus sveikatą iš principo netoleruojamas laikantis pozicijos, kad A neturi jokios pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai (angl. *duty of care*) B atžvilgiu už jo patirtus nuostolius dėl C sužalojimo²⁵⁶. Vis dėlto neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims dėl patirtų neigiamų išgyvenimų (angl. *damage for pain and suffering*) sužalojus artimuosius, kaip netiesiogiai nukentėjusiems asmenims (angl. *secondary victims*), įmanomas tik specialaus delikto – nervinio šoko (angl. *nervous shock*) pagrindu. Pavyzdžiui, 1925 m. *Hambrook v. Stokes Bros* byloje²⁵⁷, kai motina, pamačiusi nekontroliuojamai jos vaiko artėjantį sunkvežimį link, patyrė emocijų sukrėtimą, teismas pirmą kartą nusprendė priteisti neturtinės žalos atlyginimą motinai, patyrusiai

²⁵⁵ Vakarų Europos šalyse tretiesiems asmenims priteisiamų kompensacijų dydis paprastai yra bent keturis kartus mažesnis, už priteistinių kompensacijų dydžius tiesiogiai nuo teisės pažeidimo nukentėjusiems asmenims (pvz., vidutinis priteisimų kompensacijų dydis tiesiogiai nukentėjusiems asmenims Olandijoje siekia apie 100 000 eurų, Didžiojoje Britanijoje didžiausias – 333 000 eurų, Austrijoje – 220 000 eurų, Šveicarijoje – 140 000 eurų, Vokietijoje – 250 000 eurų, Belgijoje – 237 000 eurų ir t. t. Tretiesiems asmenims priteistinių kompensacijų dydis kur kas mažesnis: apie 14 500 eurų už netektį Didžiojoje Britanijoje, iki 23 000 eurų – Prancūzijoje, vidutiniškai 27 000 eurų – Šveicarijoje (daugiausia 40 000 eurų), Olandijos CK pakeitimo įstatymo projekte numatytas kompensacijos dydis – 10 000 eurų ir t. t. – žr. pvz., p. 433–435, Koch Bernhard A., Helmut Koziol. Compensation for personal injury in a comparative perspective: SpringerWienNewYork, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, 2003, taip pat W. V. Horton Rogers (ed.). Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective. SpringerWienNewYork, European Centre of Tort and Insurance Law, 2001.

²⁵⁶ Rogers Horton W. V. (ed.). Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective. SpringerWienNewYork, European Centre of Tort and Insurance Law, 2001, p. 57.

²⁵⁷ *Hambrook v. Stokes Bros* [1925] 1 QB 141

emocinį sukrėtimą dėl to, kad gali būti sužalotas ar yra sužalotas jos artimasis²⁵⁸. Tačiau siekiant užkirti kelią nepagrįstam atsakomybės išplėtimui 1983 m. *McLoughlin v. O'Brian*²⁵⁹ byloje buvo konstatuota, kad nukentėjusiojo dėl sveikatos sužalojimo artimieji teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi tik tuo atveju, kai juos sieja artimi ryšiai su nukentėjusiuoju; kai dėl to nukentėjusiojo artimasis patiria emocinį sukrėtimą, kuris gali būti pripažįstamas psichine trauma (neuroze, depresija ir pan.); taip pat tik tada, kai jis yra tiesioginis įvykio, kai buvo sužalotas jo artimasis, dalyvis arba sužino apie įvykį iš karto po jo (angl. *immediate aftermath*)²⁶⁰. Nukentėjusiojo mirties atveju teisę į fiksuotą neturtinės žalos (angl. *bereavement*) atlyginimą turi tretieji asmenys, netekę artimo asmens, įstatymo pagrindu nuo 1982 m. pagal 1976 m. Mirtinų atsitikimų įstatymą (angl. *Fatal Accident Act*). Teisę į 7500 svarų (apie 12 500 eurų) atlyginimą tokiu atveju turi tik sutuoktinis ir šeimos neturinčio nepilnamečio vaikai²⁶¹. Ši įstatyme fiskuota kompensacija gyvybės atėmimo atveju dalijama įstatyme nurodytiems asmenims lygiomis dalimis. Nuo 2002 m. už artimojo netektį priteistina kompensacija padidinta iki 14 500 eurų²⁶².

Vokietijos teisė iš principo nepripažįsta trečiųjų asmenų teisės į kompensaciją, todėl bendri tokio ieškinio standartai yra labai aukšti. Taigi, nors pastaraisiais metais teisės doktrinoje šiuo klausimu yra įvairių nuomonių²⁶³, įprasti neigiami emociniai išgyvenimai artimojo gyvybės atėmimo ar sunkaus sužalojimo atveju nėra pagrindas atlyginti neturtinę žalą, nes jie negali būti laikomi teisiškai saugomu interesu, todėl 2002 m. rugpjūčio 1 d. reforma, kurią įgyvendinus neturtinės žalos atlyginimo teisinis reguliavimas tapo liberalesnis, šio klausimo nesprendė²⁶⁴. Vis dėlto pastarųjų metų teismų praktika neturtinės žalos tretiesiems asmenims atlyginimo galimybę pripažįsta emocinio sukrėtimo atveju (vok. *Schockschäden*) pagal CK 823 str. ar Vokietijos kelių transporto įstatymo 7 ir 18 str., jei padaroma žala trečiojo asmens sveikatai. Taigi nukentėjusiojo mirties ar sužalojimo atveju jo artimiesiems už patirtus neigiamus dvasinius išgyvenimus gali būti priteisiamas neturtinės žalos atlyginimas, tačiau tik esant šioms sąlygoms: a) trečiojo asmens sveikatos sutrikimai dėl patirto rimto emocinio sukrėtimo gali būti vertinami kaip sveikatos

²⁵⁸ Hoge Raad, Judgement of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffered by close relatives. *European review of Private Law* 3-2003, p. 427.

²⁵⁹ *McLoughlin v. O'Brian* [1983] AC 410

²⁶⁰ Rogers Horton W. V. (ed.). *Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. SpringerWienNewYork, European Centre of Tort and Insurance Law, 2001, p. 57.

²⁶¹ Ten pat, p. 63.

²⁶² *European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2002*, SpringerWienNewYork, 2003, p. 143.

²⁶³ Hoge Raad, Judgement of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffered by close relatives. *European review of Private Law* 3-2003, p. 440.

²⁶⁴ Fedtke J. *The Reform of German Tort Law // European Review of Private Law*. No. 4-2003, p. 485–508

sužalojimas ir turi viršyti normaliai tikėtiną reakciją artimojo netekties atveju, psichopatologinis sveikatos sutrikimas turi tęstis tam tikrą laiką, turi būti reikalinga medicininė priežiūra ir pan. (tačiau, pvz., žuvusio vyro žmonos alkoholizmas nėra pakankamas pagrindas priteisti žalą²⁶⁵); b) nukentėjusį ir trečiąjį asmenį turi sieti artimi ryšiai (dėl asmenų, turinčių teisę į žalos atlyginimą, kol kas nėra aiškios praktikos, tačiau dažniausiai žala priteisiama artimiausiems giminaičiams, taip pat sugyventiniams²⁶⁶); c) žala atlyginama tik jei tarp trečiojo asmens sveikatos emocinio sukrėtimo ir neteisėtų veiksmų yra pateisinamas priežastinis ryšys, t. y. jei poveikis nukentėjusiajam buvo toks, kad gali sukelti panašaus pobūdžio emocinį sukrėtimą vidutiniškai jautriam asmeniui, todėl žala atlyginama tik nukentėjusiojo sunkaus sužalojimo ar mirties atveju²⁶⁷. Žala šiais atvejais priteisiama vadovaujantis CK 253 str. – kompensacija turi būti sąžininga ir protinga, priteisiant kompensaciją turi būti atsižvelgiama į žalos prigimtį, sunkumą, išgyvenimų trukmę ir pan. Viena didžiausių kompensacijų – 45 000 eurų – pastaraisiais metais buvo priteista tėvams už trijų vaikų žuvimą autoavarijoje²⁶⁸.

Olandijoje ilgą laiką nebuvo pripažįstama trečiųjų asmenų teisė į neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo artimiesiems mirties ar sveikatos sužalojimo atveju. Dar Olandijos Aukščiausiojo Teismo 1983 m. balandžio 8 d. sprendimu buvo atsisakyta priteisti neturtinę žalą motinai, patyrusiai dvasinį sukrėtimą dėl vaiko mirties per eismo įvykį. Tam tikru teismų praktikos perversmu, sukėlusiu nemažai diskusijų tarp mokslininkų ir net paskatinusiu rengti CK pakeitimo įstatymo projektą šiuo klausimu²⁶⁹, buvo Olandijos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 22 d. sprendimas, kai pirmą kartą buvo priteista neturtinė žala pagal CK 6:107 str. dėl stipraus emocinio sukrėtimo, kvalifikuoto kaip sveikatos sutrikdymas, motinai, iš karto po eismo įvykio pamačiusiai nepilnametės dukros, suvažinėtos per eismo įvykį, palaikus²⁷⁰. Teismo sprendime nurodyta, kad Olandijos CK 6:107–108 str. riboja trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą. Vis dėlto neturtinės žalos atlyginimas įmanomas dėl patirto didelio emocinio sukrėtimo, jei jis gali būti

²⁶⁵ Markesinis Basil, Michael Coester, Guido Alpa, Augustus Ullstein. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline): Cambridge University Press, 2005, p. 85.

²⁶⁶ Rogers Horton W. V. (ed.). Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective: SpringerWienNewYork, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, 2001, p. 111.

²⁶⁷ Hoge Raad, Judgement of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffered by close relatives. European review of Private Law 3-2003, p. 437.

²⁶⁸ Ten pat, p. 438.

²⁶⁹ European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2001, SpringerWienNewYork, 2002, p. 356.

²⁷⁰ Hoge Raad, Judgement of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffered by close relatives. European review of Private Law 3-2003, p. 412–465.

kvalifikuojamas kaip fizinė ar psichinė trauma (liga); ir tik jei galima teigti, kad žalą padaręs asmuo elgėsi neteisėtai ir trečiojo asmens atžvilgiu²⁷¹.

Iki 1994 m. Austrijos teismai iš viso nepripažino teisės į neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo artimiesiems emocinio sukrėtimo atveju, net jei dėl to buvo sužalota sveikata, nes buvo laikomasi pozicijos, kad tik tiesiogiai nukentėję asmenys turi teisę į žalos atlyginimą²⁷². Ši pozicija pasikeitė per teismų praktiką – pagal Austrijos CK 1325 str. trečiųjų asmenų, susijusių su nukentėjusiuoju stipriais emociniais ryšiais, ieškinyms dėl neturtinės žalos atlyginimo iš esmės galimas, tačiau tik tuo atveju, kai trečiojo asmens išgyvenimai gali būti kvalifikuojami kaip tam tikra liga, t. y. galima konstatuoti, kad padaryta žala sveikatai²⁷³.

Pastarųjų metų Austrijos teismų praktika jau pripažįsta, kad Austrijos CK 1327 str. leidžia priteisti neturtinės žalos atlyginimą dėl patirtų neigiamų emocinių išgyvenimų net tais atvejais, kai žala nukentėjusiojo sveikatai buvo padaryta ar gyvybė atimta tyčia ar dėl didelio neatsargumo²⁷⁴. Šiuo požiūriu įdomi gana nevienareikšmiškai vertinama pastarųjų metų byla, kurioje aštuonerių metų mergaitės, kuri buvo suvažinėta vilkiko, tėvai prašė atlyginti neturtinę žalą. Tėvai, nuvykę į eismo įvykio vietą, patyrė stiprų dvasinį sukrėtimą. Mergaitės motina, tuo metu besilaukusi dvynių, likusį nėštumo laikotarpį patyrė nemažai komplikacijų. Teismas vertino, kad medicininio aspekto tėvų gedėjimas gali būti kvalifikuojamas kaip normali reakcija. Teismas nurodė iki šiol

²⁷¹ Rogers Horton W. V. (ed.). *Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective*: SpringerWienNewYork, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, 2001, p. 158

²⁷² Ten pat, p. 461.

²⁷³ Pvz., 2001 m. vasario 22 d. sprendimu byloje 2 ob 79/00g, kurioje tėvas prašė atlyginti žalą dėl sūnaus žūties per avariją. Dėl sūnaus žūties tėvas susirgo depresija ir buvo priverstas keleriais metais anksčiau išeiti į pensiją. Jis prašė priteisti 12 000 eurų už patirtą skausmą ir kančias. Teismas šiuo sprendimu dar kartą patvirtino, kad asmuo, kuris patiria emocinį sukrėtimą dėl įvykio, kuriame atimama gyvybė artimajam, gali asmeniškai reikšti ieškinį dėl patirto skausmo ir kančių, jei emocinis šokas gali būti kvalifikuojamas kaip sveikatos sužalojimas. Šioje byloje teismas turėjo apsispręsti, ar tai, kad ieškovas pats nebuvo eismo įvykio dalyvis ir / ar pats įvykių nematė, o tik išgirdo apie sūnaus žuvimą, gali būti pagrindas atlyginti žalą. Teismas sprendė, kad jei tai liečia artimus giminaičius, tai neturi reikšmės. Be to, tai, kad sūnaus mirties dieną tėvas buvo su juo susipykęs, padėtis nekeičia. Teismas padarė išvadą, kad tėvas neteko galimybės su sūnumi susitaikyti. – *European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2001*, SpringerWienNewYork, 2002.

²⁷⁴ Rogers Horton W. V. (ed.). *Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective*: SpringerWienNewYork, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, p. 6. Pvz., 2001 m. gegužės 16 d. sprendimu Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad artimas ryšys nu mirusiuoju suteikia teisę ne tik į neturtinės žalos atlyginimą dėl patirto emocinio sukrėtimo, sukėlusio fizinį ar psichinį sužalojimą, bet ir dėl emocinės žalos, tačiau žala turi pasireikšti tyčia ar dideliu neatsargumu. Teismų praktikos požiūriu nepateisinama, kad neatlyginama dėl emocinio sukrėtimo padaryta žala. Teismas sprendimą motyvavo ir tuo, kad dažnai sunku atskirti ligą ir paprastą emocinį sukrėtimą, be to, neteisinga, kad neturtinę žalą galima išreikalauti, jei padaroma žala turtui pagal ABGB 1331 str., o artimojo mirties ar sveikatos sužalojimo atveju – ne. Be to, teismas, grįsdamas savo argumentus, vadovavosi ir 1975 m. kovo 14 d. Europos Tarybos ministrų komiteto rezoliucija (75) 7.

teismų praktiką buvus tokią, kad vien už emocinius išgyvenimus, kurie negali būti kvalifikuojami kaip liga, buvo atsisakoma priteisti kompensaciją. Šioje byloje teismas padarė išvadą, kad tai yra įstatymo spraga, ir ji gali būti pašalinta analogijos būdu taikant kitus Austrijos CK straipsnius, nustatančius teisę į neturtinės žalos atlyginimą tais atvejais, kai žala padaroma tyčia ar dėl didelio neatsargumo, nors trečiojo asmens patirti išgyvenimai negali būti kvalifikuojami kaip žala sveikatai (pvz., pagal Austrijos CK 1329 str. – neteisėto laisvės atėmimo atveju, nelaimingų atsitikimų darbe metu – 213a str., pagal 1328 str. – seksualinio priekabiavimo atveju ir pan.). Taigi teismas padarė išvadą, kad pagal Austrijos CK 1325 str. artimiems giminaičiams galima atlyginti neturtinę žalą už patirtą sielvartą artimojo netekties atveju, tačiau tik tada, kai žala padaryta dėl didelio neatsargumo ar tyčios. Jei žala padaryta tik dėl paprasto neatsargumo ar atsakomybės be kaltės atveju, neturtinė žala neatlyginama. Dėl šios priežasties ieškinys šioje byloje buvo atmestas²⁷⁵. Pažymėtina, kad, siekiant šiais atvejais nepagrįstai neišplėsti atsakomybės ribų, teismų praktikoje sąrašas asmenų, galinčių reikalauti žalos atlyginimo, apribojamas tik artimais giminaičiais. Nuo 2002 birželio 29 d. Austrijos Aukščiausiojo Teismo sprendimo tokia teisė pripažinta ir nesusituokusioms poroms.²⁷⁶

Italijos CK 2043 str. įtvirtinta bendrą žalos atlyginimo taisyklė, kad tyčia ar neatsargiai padaroma nepateisinama žala (it. *danno ingiusto*) kitam asmeniui įpareigoja atsakingą asmenį ją atlyginti. Nepateisinama žala yra ta, kuri padaroma pažeidžiant prigimtines asmens teises (nuosavybė, laisvė, gyvybė, reputacija, kūno vientisumas ir pan.). Minėta, kad Italijos CK 2059 str. nustatyta, jog neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais. Vienintelį tokį atvejį nustato BK 185 str., todėl atlyginti neturtinę žalą (it. *danno non-patrimoniale*) Italijoje ilgą laiką buvo įmanoma tik baudžiamosiose bylose. Tačiau ilgainiui teismų praktikoje atsirado nauja atlygintinos žalos kategorija – fiziologinė žala (it. *danno biologico*), atlyginama sveikatos sužalojimo atveju. Ši sąvoka dėl teismų praktikos prasitoplė iki emocinio sukrėtimo, kurį patyrus, neturtinė žala priteisiama ne tik baudžiamosiose bylose. Taigi šiuo metu Italijoje yra keletas kompensuojamų neturtinės žalos rūšių: pagal Konstitucinio Teismo sprendimą žala, padaroma nusikaltimu ir susijusi su patiriamais emociniais išgyvenimais, kompensuojamais nusikaltimo atveju (it. *danno morale soggettivo*) ; žala psichinei ar fizinei sveikatai, įvertinta kaip patologinė

²⁷⁵ Austrijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas, 2001 05 16 2 Ob 84/01v – European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2001, SpringerWienNewYork, 2002.

²⁷⁶ Hoge Raad, Judgement of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffered by close relatives. European review of Private Law 3-2003, p. 464.

liga (it. *danno biologico arba danno alla salute*); žala, atlyginama pagal CK 2043 str., konstatavus įstatymo, dažniausiai Konstitucijos (pvz., teisės į šeimą pagal Konstitucijos 29 str., taip pat 2, 30, 31 str.), pažeidimą (it. *danno non-patrimoniale*). Dar išskiriama egzistencinė žala, skirta kompensuoti bet kurios formos neturtinių teisių pažeidimu padarytą žalą, kuri saugo asmenį nuo bet kokios agresijos prieš jo garbę, laisvą judėjimą, darbo vietą, šeimą ir pan.²⁷⁷ Taigi jei artimojo žūtis nesukelia patologijos, tokiam asmeniui atlyginami egzistenciniai nuostoliai – pvz., netekusiems dukters tėvams, nes priversti be jos gyventi tėvai dėl išgyvenimų praranda socialinius ryšius ir pan.²⁷⁸ Konstituciniam Teismui paskelbus sprendimą, kuriame buvo konstatuota, kad neturtinė žala turi būti atlyginama visais atvejais, kai pažeidžiamos fundamentalios konstitucinės asmens teisės, nepaisant to, padarytas nusikaltimas ar ne, teisė į neturtinės žalos atlyginimą interpretuojama žymiai plačiau²⁷⁹.

Prancūzijoje neturtinė ir turtinė žala iš esmės neišskiriamos, tad atlyginti neturtinę žalą tretiesiems asmenims nukentėjusiojo sužalojimo ar mirties atveju priteisiama gana liberaliai interpretuojant CK 1382 str. Pirmą kartą teismo sprendimas, kuriuo priteista neturtinė žala tėvui dukters sunkaus sužalojimo atveju, priimtas 1946 m.²⁸⁰ Pradžioje neturtinė žala buvo atlyginama sutuoktiniams ir tėvams, nuo 1967 m. – vaikams, o nuo 1966 m. – ir nesusituokusiems asmenims. Pradžioje neturtinė žala buvo priteisiama tik už ypač didelius dvasinius išgyvenimus ir kančias, ir tik nukentėjusiojo sunkaus sužalojimo ar mirties atveju. Šiuo metu neturtinė žala artimiesiems priteisiama automatiškai, neįrodinėjant nervinio sukrėtimo, o tik nustatčius, kad ieškovas yra artimas žuvusiojo ar sužalotojo giminaitis ar kitaip susijęs su nukentėjusiuoju artimais meilės ryšiais. Tačiau ši prezumpcija gali būti paneigta.²⁸¹ Dėl itin liberalaus ir plataus teismų požiūrio priteisiant neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo artimiesiems (žala priteisiama dėdėms, tetoms, pusseserėms ir pan.), nors atlygintinos žalos dydis ir nedidelis, nukentėjusių asmenų skaičius tokiose bylose kartais pasiekia dešimtis. Dėl šių priežasčių Prancūzijos teismų praktika pastaraisiais metais labai kritikuojama, motyvuojant tuo, kad žalai atlyginti skirti pinigai gali būti

²⁷⁷ Ten pat, p. 456.

²⁷⁸ Ten pat, p. 459.

²⁷⁹ Markesinis Basil, Michael Coester, Guido Alpa, Augustus Ullstein. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline): Cambridge University Press, 2005, p. 94.

²⁸⁰ Rogers Horton W. V. (ed.). Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective: SpringerWienNewYork, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, 2001, p. 75

²⁸¹ Ten pat, p. 91.

panaudojami kur kas veiksmingiau, pvz. atlyginant daugiau žalos tiesiogiai nukentėjusiems asmenims²⁸².

Ispanijoje, panašiai kaip Prancūzijoje, nukentėjusiojo mirties atveju jo artimiesiems atlyginama žala už patirtus dvasinius išgyvenimus (isp. *iure proprio*). Subjektų sąrašas taip pat ilgas, svarbiausias kriterijus – faktiniai artimi emociniai ryšiai su nukentėjusiuoju, todėl neturtinė žala gali būti priteisiama provaikaičiams, net senelių namams ir pan.²⁸³

Belgijoje, kaip ir Prancūzijoje, nors ir nėra specifinių teisės normų dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims, ji atlyginama vadovaujantis bendraisiais žalos atlyginimo pagrindais net tais atvejais, kad žala trečiojo asmens sveikatai dėl patirtų neigiamų emocijų išgyvenimų nepadaryta. Tokia praktika susiformavo po 1987 m. vasario 3 d. teismo precedento, kuriame tėvams, patyrusiems itin didelių išgyvenimų dėl jų vaikų sužalojimo, buvo priteista neturtinė žala.²⁸⁴ Belgijoje artimiesiems priteistina neturtinė žala vadinama netiesiogine žala (angl. *damage by repercussion / reflection*), kurią patiria asmenys, kai jų mylimas žmogus kenčia dėl sveikatos sužalojimo, arba išgyvena dėl jo mirties. Ši žala neturi būti sutapatinama su artimųjų patiriamais išgyvenimais, pvz., netekus artimo žmogaus, dėl to, kad po jo mirties jų pačių gyvenimas iš esmės pasikeis (angl. *affection damage*)²⁸⁵. Pažymėtina, kad, skirtingai nei daugumoje kitų Europos šalių, Belgijoje, kaip ir Prancūzijoje, neturtinės žalos atlyginimo subjektų sąrašas šiuo atveju yra gana ilgas – neturtinė žala gali būti atlyginama seneliams ir vaikaičiams, broliams ir seserims, net ir išsiskyrusiems sutuoktiniams, palaikantiems draugiškus santykius, ir pan.²⁸⁶

Portugalijos CK 496 str. 2 dalyje nustatyta teisė į neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo mirties atveju artimiems giminaičiams: sutuoktiniui, vaikams, tėvams, broliams, seserims, dukterėčioms ir sūnėnams. Šiuo atveju artimiems giminaičiams atlyginama trejopo pobūdžio žala: paties nukentėjusiojo patirta žala dėl to, kad jis neteko gyvenimo; nukentėjusiojo dvasinės kančios ir fizinis skausmas, patirtas prieš mirtį (port. – *dano da morte*); taip pat žala, kurią patyrė patys artimieji²⁸⁷. 2002 m. liepos 24 d. sprendimu Portugalijos Konstitucinis Teismas

²⁸² Ten pat, p. 94.

²⁸³ Koch Bernhard A., Helmut Koziol. Compensation for personal injury in a comparative perspective: SpringerWienNewYork, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, 2003, p. 200.

²⁸⁴ Rogers Horton W. V. (ed.). Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective: SpringerWienNewYork, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, 2001, p. 36.

²⁸⁵ Ten pat, p. 31.

²⁸⁶ Ten pat, p. 39.

²⁸⁷ European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2003, SpringerWienNewYork, 2004, p. 645.

pripažino CK 496 str. 2 dalį antikonstitucine, prieštaraujančia Konstitucijos 36 str., kuris gina bet kokios formos šeimą, todėl nuo 2002 m. teisė į žalos atlyginimą dėl nukentėjusiojo mirties pripažinta ir sugyventiniams, kartu pragyvenusiems bent dvejus metus²⁸⁸. Neturtinė žala tretiesiems asmenims dėl artimųjų sveikatos sužalojimo Portugalijoje paprastai neatlyginama, tačiau keletas pastarųjų metų precedentų rodo galimus teismų praktikos pokyčius, pvz., 2003 m. birželio 29 d. Porto apeliacinio teismo sprendimu sužaloto vyro žmonai priteista neturtinė žala, laikant ją tiesiogiai nukentėjusia dėl teisės į seksualinį gyvenimą ir motinystės teisių pažeidimo; 1998 m. lapkričio 25 d. Aukščiausiojo Teisingumo Teismo sprendimu priteista neturtinė žala tėvams, patyrusiems neigiamų dvasinių išgyvenimų dėl jų vaiko sužalojimo, konstatavus, kad buvo pažeista teisė į šeimos santykius, apimančius tėvų teisę matyti savo augančius sveikus vaikus²⁸⁹.

Suomijos deliktinės atsakomybės įstatymo 5 skyriaus 4a paragrafe nustatyta, kad gyvybės atėmimo atveju nukentėjusiojo artimieji turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą dėl patirto sielvarto nukentėjusiojo mirties atveju. Sužalojimo atveju žalos atlyginimo nėra. Įstatyme taip apibrėžiami turintys teisę į žalos atlyginimą artimieji – tai tėvai, vaikai, sutuoktinis ir kiti artimi asmenys. Be to, neturtinė žala artimiesiems atlyginama tik jei nukentėjusiojo gyvybė atimama tyčia ar dėl didelio neatsargumo, taip pat jei kompensacijos priteisimas pagrįstas atsižvelgiant į padarytos žalos prigimtį ir kitas aplinkybes²⁹⁰.

Lenkijoje trečiųjų asmenų patirtas rimtas emocinis sukrėtimas kompensuojamas tik artimojo netekties atveju pagal CK 446 str.²⁹¹, ir žalos atlyginimas iš esmės siejamas su turiniais praradimais. Pagal CK 446 str. – tai asmenys, turintys teisę į išlaikymą, ar faktiniai išlaikytiniai. Artimieji giminaičiai – tėvai, motina, vaikai, sutuoktinis – gali reikalauti kompensacijos tik jei dėl artimojo mirties iš esmės pablogėjo jų gyvenimo sąlygos. Tai susiję daugiau su turtinės padėties pasikeitimu. Todėl vienoje bylų tėvams, žuvus jų šešiolikmečiui sūnui, teismas priteisė kompensaciją, nes nusprendė, kad senyvo amžiaus tėvams buvo pagrindo tikėtis jo materialinės paramos. Tačiau kitoje 1964 m. byloje penkiamečio vaiko mirtis nebuvo laikoma pagrindu atlyginti žalą. Lenkijos teismų praktikoje pasitaiko bylų, kai buvo kompensuota žala artimiesiems, patyrusiems rimtą emocinį sukrėtimą, konstatavus, kad dėl patirto emocinio sukrėtimo, sukėlusio sveikatos sutrikimų, buvo sutrikdytas įprastas šeimos narių gyvenimas. Pirmą kartą 2000 m.

²⁸⁸ Ten pat, p. 646.

²⁸⁹ Ten pat, p. 647.

²⁹⁰ European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook 2004, SpringerWienNewYork, 2005, p. 267.

²⁹¹ Polish civil code // http://www.rzeczpospolita.pl/prawo/doc/Kcywilny/kc_spis_tresci.html.

Krokvos apeliacinio teismo sprendimu buvo priteista kompensacija motinai, patyrusiai rimtą depresiją dėl dešimtmečio vaiko žūties per eismo įvykį, pripažįstant ją tiesiogiai nukentėjusiu asmeniu pagal CK 444, 445 str., nors ji tiesiogiai eismo įvykyje nedalyvavo ir sužinojo apie nelaimę vėliau. Teismai savo sprendimą grindė tuo, kad eismo įvykio metu, kai žalą padaro didesnio pavojaus šaltinio valdytojas, kuriam keliami pareiga elgtis atsargiai ir rūpestingai, gali būti pažeidžiamas ne tik tiesiogiai nukentėjusiojo, bet ir jo artimųjų, išgyvenančių dėl nukentėjusiojo, fizinis ir psichinis vientisumas. Šioje byloje teismas konstatavo, kad teisę į žalos atlyginimą turi tik tie asmenys, kurie patiria emocinį sukrėtimą, kuris gali būti apibrėžiamas kaip liga / susirgimas, ir apima tik artimiausius šeimos narius²⁹².

Minėta, kad Europos deliktų ir draudimo teisės centras Vienoje, kuriame dirba Europos šalių teisės mokslininkai, besispecializuojantys deliktų teisės srityje, 2001 m. parengė neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo, teisminės praktikos ir teisinių problemų lyginamąją Europos šalių tyrimą²⁹³. Atliekant šį tyrimą buvo plačiai diskutuojama dėl trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ir mirties atveju. Dauguma mokslininkų pritarė, kad artimojo gyvybės atėmimo atveju neturtinės žala nukentėjusiojo artimiesiems turi būti atlyginta, o neturtinės žalos atlyginimas nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo atveju sukėlė nemažai diskusijų. Per diskusijas išdėstyti prieštaravimai dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims jų artimųjų sveikatos sužalojimo atveju buvo grindžiami tuo, kad: a) paties sužaloto asmens gauta kompensacija gali būti panaudota šeimos nariams; b) sužalojimo bylos kur kas dažnesnės, todėl visuomenei tai gali tapti pernelyg didele našta; c) artimojo netekties išgyvenimas būdingas daugeliui žmonių ir gali būti laikoma, kad tokie išgyvenimai turi tam tikrą bendrumą, pateisinantį kompensacijos tokiems asmenims standartizavimą įstatymo lygmeniu, tačiau tai sudėtingiau sveikatos sužalojimo atveju; d) sunku prognozuoti kompensacijų dydį ir aiškiai nustatyti trečiąjį asmenį ir nukentėjusįjį siejančio tarpusavio ryšio pobūdį; e) gyvybės atėmimo atveju iš esmės neturtinės žalos atlyginimas priteisiamas už įvykusį faktą, o sveikatos sužalojimo atveju šią žalą sunku įvertinti, nes yra tam tikras neaiškumas, nestabilumas dėl ateities, pvz., sutuoktiniui priteisus neturtinės žalos atlyginimą už sužalotą jo sutuoktinį, vėliau jie gali išsiskirti

²⁹² Hoge Raad, Judgement of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffered by close relatives. *European review of Private Law* 3-2003, p. 475.

²⁹³ Rogers Horton W. V. (ed.). *Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. SpringerWienNewYork, European Centre of Tort and Insurance Law, 2001.

ir pan.²⁹⁴ Vis dėlto dauguma šio tyrimo dalyvių mokslininkų manė, kad, neleidžiant priteisti neturtinės žalos atlyginimo, būtų ignoruojamas faktas, kad artimųjų stresas ir šeimos gyvenimo sutrikdymas sveikatos sužalojimo atveju gali būti netgi didesnis nei artimojo mirties atveju. Artimojo netektis ir su tuo susiję išgyvenimai yra daugiau ar mažiau universalūs, ilgainiui praeina, todėl kartais išgyventi netektį gali būti lengviau nei gyventi kartu su rimtai sužalotu sutuoktiniu ar vaiku.

Nepaisant nuomonių skirtumų, Europos deliktų teisės principuose, parengtuose atsižvelgiant į nurodytų mokslinių tyrimų konkrečiais deliktų teisės klausimais rezultatus, įtvirtintas gana liberalus neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims mechanizmas. Pavyzdžiui, Europos deliktų teisės principų 10:301 str., reglamentuojančiame neturtinės žalos atlyginimo ypatumus, nustatyta, kad sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju neturtinės žalos atlyginimas gali būti priteisiamas asmeniui, susijusiam su sužalotu asmeniu ar mirusiuoju artimais šeiminiiais ryšiais.²⁹⁵ Tais atvejais, kai neigiami dvasiniai išgyvenimai sukelia sveikatos sutrikdymus, žala asmeniui gali būti atlyginama ir pagal Europos deliktų teisės principų 10:202 str., reglamentuojantį turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo, kuris apima ne tik kūno sužalojimą, bet ir pakenkimą psichinei sveikatai, jei pagal medicininius standartus tokį pakenkimą galima pripažinti liga, atveju²⁹⁶. Pažymėtina ir tai, kad nors Europos deliktų teisės principai artimiesiems – šeimos nariams ar kitiems asmenims, susijusiems su nukentėjusiuoju artimais šeiminiiais ryšiais, – nustato neturtinės žalos atlyginimo teisę, tokios žalos priteisimo galimybė nėra absoliuti ir turi būti vertinama sistemiškai su kitais Europos deliktų teisės principų straipsniais, pvz., atsižvelgiant į teisės saugomo intereso pobūdį, civilinės atsakomybės sąlygas, priežastinio ryšio nustatymo specifiką ir pan.²⁹⁷

3.3.1.2. Neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo artimiesiems problematika Lietuvoje

Vertinant teisinio reguliavimo šiuo klausimu ypatumus Lietuvoje, matyti, kad įstatymo leidėjo pozicija trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą atžvilgiu yra atsargi. Neturtinės

²⁹⁴ Rogers Horton W. V. (ed.). *Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective*: SpringerWienNewYork, project executed by European Centre of Tort and Insurance Law, 2001, p. 265.

²⁹⁵ *Principles of European Tort Law: Text and Commentary* (Paperback), prepared by European Group on Tort Law: Springer; 2005, p. 175.

²⁹⁶ Ten pat, p. 164.

²⁹⁷ Ten pat, p. 59.

žalos atlyginimo ypatumus Lietuvoje reglamentuoja CK 6.250 str.: neturtinė žala atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais. Ši nuostata iš esmės kartojama deliktinės atsakomybės ypatumus reglamentuojančio skyriaus CK 6.263 str. 2 dalyje. CK 6.283 str., nustatančiame žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo atveju taisyklės, aiškiai nurodoma įprasta teisės doktrina ir teismų praktikai nuostata, kad jei fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, nukentėjusiajam už žalą atsakingas asmuo turi atlyginti visus jo patirtus nuotolius ir neturtinę žalą. Vienintelė aiški įstatymo, įtvirtinančio trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nuostata reglamentuojama CK 6.284 str.: fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), ir kad šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą. Vis dėlto pastaroji įstatymo nuostata abejotina, nes išlaikytinio ir maitintojo teisinės kategorijos pagal prigimtį skirtos turtinės žalos atlyginimo subjektams apibrėžti ir toli gražu neatspindi neturtinės žalos atlyginimo tikslų sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju, todėl tokio subjektų rato vartojimas nepakankamas, neturi teorinio pagrindimo ir neatitinka Europoje pastaraisiais metais ryškėjančios tendencijos tiek įstatymų leidybos, tiek jurisprudencijos būdu plėsti neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas trečiųjų asmenų atžvilgiu.

Lietuvoje teisminė praktika atlyginant neturtinę žalą tretiesiems asmenims kol kas yra prieštaringa. Tai gana natūralu, nes pats neturtinės žalos atlyginimas, kaip visavertis civilinių teisių gynimo būdas įtvirtintas tik naujajame CK. Be to, ir naujojo CK nuostatos teismų aiškinamos gana dogmatiškai.

Vienas pirmųjų mėginimų plačiau aiškinti CK normas, reglamentuojančias neturtinės žalos atlyginimą, matyti gana nevienareikšmiškai vertinamoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 18 d. nutartyje.²⁹⁸ Šioje byloje už sunkius naujagimių sužalojimus tėvams priteista po 50 000 Lt, o vaikams – po 200 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atmesdamas kasacinio skundo argumentus dėl CK 6.285 str. pažeidimo, nutartyje nurodė, kad asmens sveikatos sužalojimo atveju nukentėjusiam asmeniui atlyginami šio asmens patirti nuostoliai ir neturtinė žala – išgyvenimai dėl sveikatos sužalojimo. Teismas konstatavo, kad naujagimių didelio sužalojimo atveju neturtinė žala buvo padaryta jiems patiems, jų tėvui, kaip priverstiniam donorui, ir tėvams dėl ypatingo dvasinio ir fizinio vaikų ir tėvų ryšio.

²⁹⁸ LAT CBR *L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė*, bylos Nr. 3K-7-255/2005.

Asmeniui, kuris pats nepatyrė fizinių sužalojimų, bet išgyveno dėl jo bejėgių naujagimių sužalojimo, teisingumo sumetimais neturtinė žala gali būti priteisiama pagal konkrečios bylos aplinkybes. Todėl išplėstinės teisėjų kolegijos nuomone, šioje byloje žemesnės instancijos teismams priteisus neturtinės žalos atlyginimą sužalotų naujagimių tėvams, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo reikalavimai nebuvo pažeisti (CK 1.5 str.)²⁹⁹.

Tai pirmas mėginimas civilinėje byloje priteisti sunkiai sužalotų asmenų artimiesiems neturtinę žalą. Iš esmės toks teismo sprendimas džiugina, tačiau jo motyvacija kelia tam tikrų abejonių. Visų pirma teismas, pagrįsdamas tėvų teisę į neturtinės žalos atlyginimą jų vaikų sužalojimo atveju, vadovavosi teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais, nors jie savaime nėra pakankami civilinės atsakomybės išplėtimui atlygintinos neturtinės žalos atžvilgiu pagrįsti, juolab kad CK tokios teisės iš principo nenumatyta. Vadovavimasis vien tik teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais, aiškiai nenurodant jų taikymo ribų ir konteksto, gali pažeisti interesų pusiausvyros principą ir paskatinti sunkiai kontroliuojamą tokio pobūdžio ieškinių srautą. Kita vertus, šių principų taikymas gali padėti lanksčiau įvertinti konkrečios situacijos ypatumus, bet jiems taikyti būtina turėti aiškius konkrečios situacijos vertinimo kriterijus. Nors teismo nutartyje nurodyta, kad žala naujagimiams buvo padaryta nusikaltimu, tai nebuvo akcentuojama. Autorės teigimu, sistemiškai aiškinant CK nuostatas, neturtinės žalos atlyginimas nukentėjusiojo artimiesiems dėl jų patirtų neigiamų išgyvenimų įmanomas tik vadovaujantis CK 6.250 str. 2 dalies nuostata, kurioje įtvirtinta prezumpcija, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo. Todėl negalima

²⁹⁹ Teismo nutartyje taip pat buvo pažymėta, kad su sužalotu asmeniu susijusiems asmenims (tėvams, vaikams, sutuoktiniui) gali būti padaryta rimta neturtinė žala, pasireiškianti dideliu neigiamu poveikiu. Pirmiausia tai pasakytina apie asmenis, kurie emociškai labai susiję su nukentėjusiuoju. Tai tėvai, vaikai, sutuoktiniai, kurių tarpusavio santykiai labai glaudūs. Ar jie tokie yra, turi būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju. Jeigu fizinė žala padaryta ką tik gimusiems naujagimiams, lauktiems šeimoje, siejant su šiuo faktu gražias bendro normalaus gyvenimo viltis, pats naujagimių žalojimo faktas abiem tėvams sukelia ypač didelių neigiamų dvasinių išgyvenimų. Jeigu fiziniai sužalojimai yra tokio pobūdžio, kad iš karto nepašalinami jų padariniai (pvz., lieka randai, kuriuos pašalinti galima būsimomis operacijomis), be išgyvenimų dėl sužalojimo fakto, prie neturtinės žalos gali būti priskiriami išgyvenimai kaip susirūpinimas būsimais padariniais – kaip sužalojimas paveiks sveikatą ateityje, ar sužalojimo padarinius pavyks galutinai pašalinti darant plastines operacijas, išgyvenimas vien dėl to, kad tokias operacijas reikės atlikti, nes jos sukelia papildomų fizinių, organizacinių ir materialinių padarinių (fizinį skausmą, nepatogumus, laiko eikvojimą, važinėjamą tirtis ir operuotis bei turtinius padarinius – išlaidas, kurios ne visada gali būti nustatytos ir padengiamos). Neturtinė žala yra padaroma sukeliant fizines kančias ir didelius dvasinius išgyvenimus. Naujagimių fizinio sužalojimo, sukeliant gyvybei pavojingus sunkius kūno sužalojimus, atveju tokia žala padaroma patiems naujagimiams ir jų tėvams dėl ypač glaudaus ryšio, išgyvenimo dėl naujagimio, kaip bejėgės būtybės, sužalojimo. Būsimos būtinos plastinės operacijos gali būti vertinamos kaip realius dabarties išgyvenimus sukeliantys faktai, kurie nėra priimtini juos patiriantiems asmenims ne dėl turtinio jų aspekto, bet dėl reikalingumo juos atlikti apskritai ir dėl pagrįsto nerimo dėl jų įtakos sveikatai.

išplėsti neturtinės žalos, atlygintinos tretiesiems asmenims už jų patirtus dvasinius išgyvenimus dėl nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo, taikytinų ribų kitais atvejais (pvz., atsakomybės be kaltės atvejais arba kai nenustatomas nukentėjusiojo artimųjų sveikatos pakenkimas) vien remiantis teisingumo, sąžiningumo, protingumo kriterijais, nes klausimas dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims vien už patirtus neigiamus dvasinius išgyvenimus, kurių negalime kvalifikuoti kaip sveikatos sužalojimo CK 6.283 str. prasme, reikalauja rimtos teisės teoretikų ir praktikų diskusijos, kiek ekonominiu ir vertybiniu požiūriu esame subrendusi visuomenė, kad tokios teisės įtvirtinimas nevirstų nepagrįstais milijoniniais ieškiniais teismuose, už žalą atsakingų asmenų šantažu ir nepakeliama našta visuomenei. Todėl norint iš esmės išspręsti klausimą dėl žalą padariusio asmens atsakomybės išplėtimo, įpareigojant jį atlyginti neturtinę žalą ne tik tiesiogiai dėl sveikatos sužalojimo nukentėjusiems asmenims, reikia įstatymo leidėjo įsikišimo. Be to, kvestionuotinas klausimas dėl teismų praktikoje tretiesiems asmenims priteistinų neturtinės žalos atlyginimo dydžių, kurie dažnai viršija Europoje įprastai tokiais atvejais priteistinų kompensacijų sumas.

Autorės nuomone, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo neryžtingumas nurodytoje civilinėje byloje lemia tam tikrą prieštaringą praktiką. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 25 d. nutartyje³⁰⁰ nutartyje dėl neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo motinai, patyrusiai neigiamų išgyvenimų dėl sūnaus sunkaus sveikatos sužalojimo, kolegija, atmesdama tokį motinos ieškinį, nurodė, kad neturtinė žala yra asmeninio pobūdžio, todėl kiti asmenys, kurie nėra nukentėjusieji, bet susiję su asmeniu, patyrusiu tokią žalą, teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi tik išimtiniais atvejais. Tokią išvadą, kolegijos teigimu, patvirtina ir 1975 m. kovo 15 d. Europos Tarybos Komiteto priimta rezoliucija Nr. (75)7, kurioje rekomenduota valstybėms – Europos Tarybos narėms – savo įstatymuose numatyti teisę į neturtinės žalos atlyginimą, sužalojus sveikatą. Rezoliucijoje numatytas bendras principas, kad kiti asmenys neturi teisės į neturtinės žalos atlyginimą dėl išgyvenimų, susijusių su nukentėjusio asmens sužalojimu. Tėvai ir sutuoktinis turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą tik patyrę itin didelius išgyvenimus, susijusius su nukentėjusiojo sužalojimu (13 punktas), o nukentėjusiojo mirties atveju teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi mirusiojo sutuoktinis, vaikai arba tėvai (19 punktas). Lietuvos Respublikos CK nenustatyta kitų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo už nukentėjusiojo asmens sužalojimus, todėl ieškovė neturi teisės reikalauti neturtinės žalos už sūnaus patirtą žalą sveikatai.

³⁰⁰ LAT CBS A. D. ir A. D. v. *VšĮ Kauno 2-osios klinikinės ligoninės, bylos* Nr. 3K-3-222/2005.

Kolegija sprendė, kad teismų nustatytos faktinės aplinkybės leidžia daryti išvadą, jog ieškovės atvejis neatitinka minėtų išimtinumo sąlygų, todėl jos neturtinė žala, patirta dėl sūnaus sveikatos sutrikimų, neatlygintina.

Vėliau nagrinėtose civilinėse bylose pastebima teismų pozicijos trečiųjų asmenų atžvilgiu liberalėjimo tendencija, tačiau teismų sprendimų motyvavimas kelia abejonių. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas, priteisdamas neturtinę žalą nukentėjusiojo tėvui, važiuosiam tuo pačiu automobiliu, kuriame per eismo įvykį tėvo akivaizdoje buvo sunkiai sužalotas jo sūnus, remdamasis jau anksčiau suformuotoje praktikoje išdėstyta pozicija, nurodė, kad fizinio asmens ir jo artimųjų sveikatos sužalojimo atveju fizinis skausmas ar dvasiniai išgyvenimai pasireiškia jo paties ar jam artimų žmonių (šiuo atveju – nepilnamečio vaiko) pavojingų gyvybei sunkių kūno sužalojimų padarymu per eismo įvykį ir yra vertinami kaip darantys neturtinę žalą tiek dėl to, kad buvo sunkiai sužalotas kartu važiuęs vaikas, tiek dėl pačiam tėvui padaryto nežymaus sveikatos sužalojimo, nes abu kentėjo nuo fizinio skausmo ir dvasinių išgyvenimų. Be to, kolegija sprendė, kad tėvui didelius dvasinius išgyvenimus sukelia ir tai, kad po sunkaus sūnaus sveikatos sužalojimo jo akivaizdoje šis dar iki šiol yra gydomas ir neaišku, kaip padaryti sužalojimai paveiks jo sveikatą ateityje, ar sužalojimo padarinius pavyks pašalinti jį gydant. Be to, kasacinio teismo nuomone, žemesnės instancijos teismai pagrįstai pripažino, kad abu ieškovai turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą iš ją padariusio asmens, nes ji padaryta nusikaltimu (CK 6.250 str. 2 dalis)³⁰¹.

Kitoje civilinėje byloje, kurioje Kauno apygardos teismas atmetė ieškovų, kurių motina P.M. įvykus nelaimingam atsitikimui darbe mirė apsinuodijusi smalkėmis, ieškinį dėl 80 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, nurodęs, kad ieškovai yra pilnamečiai suaugę žuvusiosios vaikai, turintys atskiras šeimas, motinos mirties dieną nebuvo jos išlaikomi ir neturėjo teisės gauti išlaikymą. Dėl nurodytų motyvų teismas sprendė, kad įstatymas nenustato darbingų vaikų teisės į neturtinės žalos atlyginimą dėl nelaimingo atsitikimo darbe žuvus tėvams. Šios pozicijos laikėsi ir Lietuvos apeliacinio teismas 2006 m. gruodžio 11 d. nutartimi palikdamas nepakeistą apygardos teismo sprendimą.³⁰² LAT, vertindamas žemesnės instancijos teismų sprendimų teisėtumą, pažymėjo, kad CK 6.284 str. 1 d. nurodytų asmenų ar jiems taikomų kriterijų išvardijimas neturi būti suprantamas kaip kitų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą ribojimas, nes joje nesuformuluotas aiškus asmenų, nenurodytų šioje normoje, teisės gauti neturtinės žalos atlyginimą

³⁰¹ LAT CBS *R. L., R. L. v. A. J., UAB „Baltic Polis“*, bylos Nr. 3K-3-131/2007.

³⁰² Kauno apygardos teismas 2006 m. balandžio 19 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-251-230/2006 *E.P., V.M. v. AB „Karigė“*.

ribojimas. Todėl konstatavęs, jog aiškinant ir taikant CK 6.284 straipsnio 1 dalies nuostatą dėl asmenų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, turi būti atsižvelgiama į Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucijos Nr. (75)7 19 punkto nuostatas, taip pat į civilinio teisinio reglamentavimo metodą, sprendė, kad teisę į neturtinės žalos atlyginimą gyvybės atėmimo atveju turi ir pilnamečiai vaikai, nepaisant darbingumo, jeigu santykiai su žuvusiuoju buvo gana artimi ir glaudūs. Todėl teismas, panaikinęs žemesniųjų instancijų teismų sprendimus ir gražinęs bylą nagrinėti iš naujo, nurodė, kad šioje byloje sprendžiant klausimą dėl ieškovų teisės į neturtinės žalos atlyginimą, turi būti įrodinėjama, ar pilnamečių vaikų ir motinos santykiai iki pat mirties buvo glaudūs, artimi, o iš to galima išvada, kad šiems asmenims padaryta neturtinė žala.³⁰³

Autorės teigimu, tai, kad teismai pripažįsta, jog neturtinė žala gyvybės atėmimo atveju gali būti atlyginama ne tik tiesiogiai žalą patyrusiems asmens, bet ir jo artimiesiems yra pagrįsta. Tačiau atvejai, kai neturtinės žalos prašo nukentėjusiojo artimieji gyvybės atėmimo atveju, ir atvejai, kai neturtinės žalos prašo nukentėjusiojo artimieji jo sveikatos sužalojimo atveju, neturi būti vertinami vienodai. Todėl, jeigu gyvybės atėmimo atveju neturtinės žalos atlyginimas nukentėjusiojo artimiesiems pateisinamas, tai neturtinės žalos atlyginimas nukentėjusiojo artimiesiems jo sveikatos sužalojimo atveju turi būti vertinamas itin atidžiai, nes neturtinės žalos atlyginimo galimybė tokiais atvejais yra susijusi ne tik su būtinybe užtikrinti žalą padariusio asmens ir nukentėjusiųjų artimųjų interesų pusiausvyrą, bet ir su tiesiogiai nukentėjusio asmens interesais, kurie turėtų būti pripažįstami prioritetiškai ginamais, palyginus su jo artimųjų patirtais neigiamais išgyvenimais.

Baudžiamosiose bylose, kuriose reiškiami civiliniai ieškiniai dėl neturtinės žalos atlyginimo, teismų praktika taip pat nėra vienoda. Gana paplitusi praktika, kad gyvybės atėmimo atveju nukentėjusiojo artimiesiems priteisiamas neturtinės žalos atlyginimas, bet dėl teismų vangumo motyvuoti savo sprendimus neaiškūs ir chaotiški tiek priteistos neturtinės žalos dydžiai, tiek neturtinės žalos atlyginimo subjektai, tiek nusikaltimo, kaip vieno iš esminių kriterijų tokiais atvejais nustatant neturtinės žalos dydį tretiesiems asmenims, pobūdžio vertinimas. Pvz., baudžiamosiose bylose ypač didelės kompensacijos priteisiamos nukentėjusiojo artimiesiems ne tyčinių, bet neatsargių nusikaltimų atveju, be to, neturtinės žalos sumos, priteisiamos

³⁰³ LAT CBS 2007 m. rugsėjo 26 d. nutartis byloje *E.P., V.M. v. AB „Karigė“*, Nr. 3K-3-352/2007, taip pat LAT CBS 2007 m. spalio 16 d. nutartis byloje *V.S., A.S., I.S. v. A.B., UAB „ERGO Lietuva“*, bylos Nr. 3K-3-400/2007; LAT 2007 m. spalio 8 d. nutartis byloje *V.M. v. I.M., UAB „Ergo Lietuva“*, bylos Nr. 3K-3-364/2007.

nukentėjusiojo artimiesiems, dažnai viršija neturtinės žalos dydžius, priteisiamus tiesiogiai nuo nusikaltimo nukentėjusiems asmenims³⁰⁴. Neaiškus ir subjektų ratas: vienose bylose neturtinė žala priteisiama tėvams suaugusių vaikų nužudymo atveju³⁰⁵, kitose - seseriai brolio nužudymo atveju – 50 000 Lt³⁰⁶ ar nepilnametei, gyvenusiai kartu su motina ir mačiusiai motiną iš karto po nužudymo, – 30 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo³⁰⁷, dar kitose - sutuoktinei už vyro nužudymą – 50 000 Lt³⁰⁸ ir pan., nors aiškaus norminio pagrindimo ar teismų apsisprendimo dėl subjektų, turinčių teisę į neturtinės žalos atlyginimą, iš esmės nėra. Be to, baudžiamosiose bylose vyrauja praktika neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims priteisti ne tik gyvybės atėmimo, bet ir sveikatos sužalojimo atvejais.³⁰⁹ Tokia pozicija baudžiamosiose bylose dažniausiai grindžiama BPK 109 str., nustatančiame, kad asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajame procese pareikšti įtariamajam ar kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį, bei BPK 28 str. numatančiu, kad nukentėjusiuoju pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padaryta fizinės, turtinės ar moralinės žalos. Autorės teigimu, tokia praktika kritikuotina, nes asmenys, turintys teisę į neturtinės žalos atlyginimą, turi būti nustatomi sistemiškai taikant ne tik procesines BPK, bet ir materialines CK normas, numatančiomis tokios teisės realizavimo ribas bei neturtinės žalos atlyginimo pagrindus. Toks formalus įstatymo nuostatų taikymas sąlygoja prieštaringą praktiką ir sukuria prielaidas piktnaudžiauti teise, nes įteisina situaciją priteisti neturtinės žalos atlyginimą

³⁰⁴ Pvz., LAT BBS, bylos Nr. 2K-447/2005, kurioje tėvas prašė 100 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo sūnaus žūties per eismo įvykį atveju, buvo panaikinta apeliacinės instancijos teismo nutartis dėl 35 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo ir paliktas galioti pirmosios instancijos teismo nuosprendis, kuriuo priteista 70 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, nurodžius, kad vien tai, jog nusikaltimas yra padarytas dėl nusikalstamo nerūpestingumo (t. y. neatsargus nusikaltimas), nėra pagrindas žymiai mažinti neturtinės žalos dydį.

³⁰⁵ Pvz., Apt, bylos Nr. 1A-378/2005, priteista 50 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo tėvui už pilnamečio sūnaus nužudymą. Teismas nuosprendyje nurodė, kad vienintelio sūnaus, kurį tėvas išaugino iki pilnametystės, nužudymas neabejotinai sukėlė dvasinių išgyvenimų ir sukrėtimą. Teismas sprendė, kad tėvą ir sūnų siejo emociniai ryšiai. Teismas sprendė, kad nors sūnus paskutinius dvejus metus su tėvais nebegyveno, tačiau dažnai lankydavosi jų namuose.

³⁰⁶ Vilniaus apygardos teismo 2005 m. gegužės 2 d. nuosprendžiu b. b. Nr. 1-118/2005, už tyčinį brolio J. D. nužudymą seseriai priteista 50 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Teismas nuosprendyje nurodė, kad neabejotina, jog tragiška brolio netektis nukentėjusiajai sukėlė didelių dvasinių kančių, nors kartu su broliu negyveno. Apie brolio nužudymą nukentėjusioji sužinojo kitą dieną.

³⁰⁷ 2005 m. liepos 19 d. Vilniaus apygardos teismo nuosprendžiu b. b. Nr. 1-151 dukrai A. L. už motinos I. L. tyčinį nužudymą priteistos neturtinės žalos motyvai: nukentėjusioji liko našlaitė, patyrė baimę, didžiulį šoką, išgyvenimus tiek įvykio metu, tiek vėliau dėl motinos netekties.

³⁰⁸ Pvz., LAT BBS, bylos Nr. 2K-628/2005.

³⁰⁹ pvz. mažamečių ir nepilnamečių motinoms: LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegijų nutartys – 2006 m. rugsėjo 19 d., bylos Nr. 2K-444/06 – 25 000 Lt motinai už mažamečio sūnaus sunkų sveikatos sužalojimą; 2006 m. gruodžio 19 d., bylos Nr. 2K-669/06 – 30 000 Lt motinai už mažamečio sūnaus sunkų sveikatos sužalojimą ir kt.

tiems asmenims, kurie nors ir susiję su nukentėjusiuoju teisiniais giminystės ryšiais, tačiau neturtinės žalos atlyginimas jiems negali būti pateisinamas pagal civilinę teisę, pvz. nenustačius faktinio glaudaus emocinio ryšio su nukentėjusiuoju, kaip vieno iš esminio neturtinės žalos atlyginimo pagrindo, taip paneigiant tokios teisės išimtinį pobūdį. Be to, gali susidaryti situacija, kai nukentėjusiuoju baudžiamojoje byloje nebus pripažintas toks asmuo, kuris civilinės teisės požiūriu turėtų pagrįstą teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Pvz. vienoje baudžiamojoje byloje, kurioje sunkiai sužaloto asmens dukra prašė teismo priteisti neturtinės žalos atlyginimą, kasacinis teismas, vadovaudamasis 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimo 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose 1 straipsnio a punktu, pateikiančiu nukentėjusiojo sąvoką, t.y. kad nukentėjusysis - tai „fizinis asmuo, patyręs žalą, įskaitant kūno sužalojimą ar psichinę traumą, emocinį sukrėtimą ar ekonominius nuostolius tiesiogiai dėl veikimo ar neveikimo pažeidžiant valstybės narės baudžiamąjį įstatymą“, sprendė, jog kitas fizinis asmuo nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje gali būti pripažįstamas tik tuo atveju, kai tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo miršta. Todėl sunkiai sužaloto asmens dukra tiek nukentėjusiaja, tiek civiline ieškove pripažinta nepagrįstai, netinkamai taikant BPK 28, 110 straipsnių nuostatas³¹⁰. Vadovaujantis šiais argumentais ieškovės reikalavimas atlyginti neturtinę žalą buvo atmestas.

Apibendrinant aptartus teismų praktikos pavyzdžius, pažymėtina, kad negausi ir prieštaringa teismų praktika, neaiški įstatymo leidėjo pozicija reikalauja aiškiai apsispręsti dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims modelio Lietuvoje, nes šiandien socialinis poreikis veiksmingai ginti ir saugoti Konstitucijos saugomas vertybes, tokias kaip gyvybė, sveikata ir šeima, taip pat Europoje vyraujančios deliktų teisės unifikavimo tendencijos nebepateisina teisinio reguliavimo ir teismų praktikos vangumo šioje srityje. Teisinis apibrėžtumas, pripažįstant tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą, būtinas ir siekiant išlaikyti teisinę interesų pusiausvyrą tam, kad būtų išvengta potencialiai nepagrįstų milijoninių ieškinių tokio pobūdžio bylose, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise, nepagrįsta ir nepakeliama našta žalą padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems.

³¹⁰ LAT BBS 2007 m. balandžio 3 d. nutartis b.b. Nr. 2K – 252/2007.

3.3.1.3. Galimas neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo artimiesiems taikymo modelis

Nūdienos teisinio reguliavimo Lietuvoje sąlygomis teisinis apibrėžtumas trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą artimųjų sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju, gana veiksminga šio pobūdžio ieškinių kontrolė gali būti pasiekta teismų praktikos būdu, atsisakius dogmatinės teisės aiškinimo praktikos, sistemiškai aiškinant CK įtvirtintus civilinės atsakomybės taikymo pagrindus, aiškiai identifikavus neturtinės žalos atlyginimu siekiamus tikslus ir nustatčius tokios teisės realizavimo ribas.

Pirma, minėta, kad tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje pripažįstama, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma. Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį, fizinį skausmą ir kt. Todėl priteisiant neturtinės žalos atlyginimą teismo funkcija yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą (dvasinius, fizinius išgyvenimus, praradimus)³¹¹. Taigi neturtinės žalos atlyginimu siekiama kompensacinių ir socialinio teisingumo atkūrimo tikslų: priteisiant atlyginti neturtinę žalą svarbiausias veiksnys yra ne kompensacijos dydis, bet pats teisių pažeidimo fakto konstatavimas ir teisėtų interesų pusiausvyros atkūrimas. Minėta, kad trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo susijusi su padidėjusiu šiuolaikinės visuomenės poreikiu pripažinti ne tik tiesiogiai nukentėjusio asmens, bet ir jo artimųjų patirtus neigiamus išgyvenimus nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju teisės saugomais interesais, kuriems reikia veiksmingų teisinės gynybos priemonių, tačiau pripažįstama, kad trečiųjų asmenų teise reikalauti neturtinės žalos atlyginimo taip pat neišvengiamai išplečiama civilinės atsakomybės apimtis, tad socialinio teisingumo atkūrimo tikslai atlyginant neturtinę žalą tokiu atveju yra prioritetiniai. Prioritetinis teisingumo atkūrimo tikslas, viena vertus, pateisina neturtinės žalos priteisimą priklausomai nuo žalą padariusio asmens kaltės laipsnio (pvz., tyčios ar didelio neatsargumo atveju), kita vertus, nepateisina pernelyg didelių kompensacijų trečiųjų asmenų atžvilgiu, taigi leidžia kontroliuoti

³¹¹ Pvz., LAT CBS N. Ž. v. *Specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“*, bylos Nr. 3K-3-371/2003; LAT CBS O. R., M. R., V. R., J. K. ir N. K. v. *VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos*, bylos Nr. 3K-3-16/2004.

civilinės atsakomybės apimtį padarytos žalos atveju, kad atlygintinos žalos dydis žalą padariusiam asmeniui netaptų nepateisinamai didele našta.

Neturtinės žalos atlyginimo tikslų įvertinimas leidžia aiškiai identifikuoti tokios teisės realizavimo ribas ir jas lemiančius veiksnius. Pirma, neturtinės žalos tretiesiems asmenims atlyginimo galimybė turi būti siejama su padaryto teisės pažeidimo sunkumu ir gali būti pateisinama tik nukentėjusiojo sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju. Antra, neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti siejama su žalą padariusio asmens kalte, kaip vienu iš svarbiausių kriterijų sprendžiant dėl žalos atlyginimo galimybės ir dydžio (pvz., kai kuriose Europos šalyse atlyginti neturtinę žalą artimiesiems už jų patirtus neigiamus dvasinius išgyvenimus leidžiama tik tada, kai žala padaroma tyčia ar dideliu neatsargumu). Kitas svarbus teisės į neturtinės žalos atlyginimą realizavimo ribas apibrėžiantis kriterijus – aiškus subjektų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, sąrašas. Iš esmės tokie subjektai apibrėžtini per fundamentalias teises, kurias siekiama pripažinti ir apsaugoti, suteikiant tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą, ir priežastiniu ryšiu, kaip viena iš civilinės atsakomybės sąlygų, lemiančių ir paaiškinančių civilinės atsakomybės apimtį konkrečiu atveju. Todėl pripažįstant, kad trečiojo asmens teisė į neturtinės žalos atlyginimą įtvirtinta siekiant apsaugoti asmens sveikatą, kuri pagal Sveikatos sistemos įstatymą³¹² laikoma didžiausia visuomenės socialine ir ekonomine vertybe ir apibrėžiama ne tik per ligų ir fizinių defektų nebuvimą, bet ir per fizinę, dvasinę bei socialinę žmonių gerovę, taip pat pripažįstant asmens teisę į šeimą, kuri pagal Konstitucijos 38 str. laikoma visuomenės ir valstybės pagrindu ir kurią valstybė įsipareigoja saugoti, bei atsižvelgiant į Konstitucijoje ir CK įtvirtintą lygiateisiškumo principą, trečiųjų asmenų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo sunkaus sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju, sąrašas apibrėžtinai per asmenis, susijusius su nukentėjusiuoju artimais teisiniais ir faktiniais šeimos santykiais (tai artimiausi šeimos nariai: sutuoktinis, vaikai, tėvai ir sugyventiniai). Būtina pažymėti, kad, net ir nustačius tokį asmenų sąrašą, ši prezumpcija galėtų būti paneigta, nustačius, kad nurodytų asmenų nesieja glaudūs emociniai ryšiai, pvz., pilnamečių vaikų, sukūrusių savo šeimas ir gyvenančių atskirai, ir tėvų ir pan. Toks subjektų sąrašas iš esmės neprieštaruoja ir šiuolaikinės civilinės atsakomybės pagrindų, kurių atžvilgiu taip pat būtina įvertinti trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą pagrįstumą kiekvienu konkrečiu atveju, taikymui. Vertinant trečiojo asmens teisę į neturtinės žalos atlyginimą civilinės atsakomybės apimties

³¹² Lietuvos Respublikos Sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 63-1231.

požiūriu, kiekvienu atveju taip pat būtina spręsti ir dėl to, ar žalą padariusio asmens veiksmai gali būti laikomi neteisėtais trečiojo asmens atžvilgiu ir ar žalą padaręs asmuo gali būti laikomas atsakingu ne tik už tiesiogiai nuo neteisėtų veiksmų nukentėjusio asmens sveikatos sužalojimą ar gyvybės atėmimą, bet ir už jo artimųjų išgyvenimus ar sveikatos sužalojimą. Pažymėtina, kad deliktinės atsakomybės atveju asmeniui keliami bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai (angl. *duty of care*), todėl tais atvejais, kai sunkiai sužalojama asmens sveikata ar atimama gyvybė, laikoma, kad už žalą atsakingas asmuo iš esmės turi ir gali numatyti, kad jo neteisėti veiksmai gali sukelti neigiamų dvasinių išgyvenimų ar net sveikatos sužalojimą ne tik tiesiogiai nukentėjusiam asmeniui, bet ir nukentėjusiojo artimiesiems. Teisinės atsakomybės apimtį ir pagrįstumą konkrečioje situacijoje taip pat padėtų įvertinti gana lanksti CK 6.247 str. įtvirtinta priežastinio ryšio, kaip vienos iš civilinės atsakomybės sąlygų, lemiančių ir paaiškinančių civilinės atsakomybės apimtį konkrečiu atveju, doktrina, leidžianti teismui konkrečioje byloje atsižvelgti į teisėtus ieškovo ir atsakovo interesus bei kitas reikšmingas bylos aplinkybes. Pavyzdžiui, Europos deliktų teisės principų 3:201 str., apibrėžiančiame atsakomybės apimtį, nurodoma, kad žalos padarymo atveju nustačius priežastinį ryšį tarp veiksmų ir atsiradusių padarinių (t. y. nustačius objektyvųjį priežastinį ryšį pagal taisyklę *conditio sine qua non*), sprendžiant, ar asmuo gali būti įpareigotas atlyginti žalą ir kokios apimties žala turi būti atlyginama, turi būti įvertinami šie veiksniai: a) ar šioje situacijoje protingas asmuo neteisėtų veiksmų atlikimo momentu galėjo ar turėjo numatyti tokius padarinius, atsižvelgiant į laiko tarpą nuo neteisėtų veiksmų iki žalos atsiradimo, žalos dydį, į normalius tokio veiksmo padarinius; b) žalos prigimtis ir teisės saugomo intereso vertė pagal 2:102 str.; c) kitos atsakomybės sąlygos; d) įprasta gyvenimo rizika ir jos apimtis; e) normos, kuri buvo pažeista, tikslas ir pan.³¹³

Įvertinus neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenis tikslus ir atsakomybę ribojančius veiksnius, autorės nuomone, trečiųjų asmenų teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje nūdienos teisinio reguliavimo sąlygomis pirmiausia galima pateisinti CK 6.283 str. pagrindu: jei sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu sukelti dvasiniai išgyvenimai išsivysto į psichinę ligą ar kitaip pakenkia sveikatai ir tokius asmens neigiamus išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu CK 6.283 str. prasme. Aišku, tam tikrų sunkumų, kuriuos patiria ir kitos Vakarų Europos šalys, gali kilti sprendžiant, ar konkretūs asmens išgyvenimai gali būti laikomi sveikatos sužalojimu, tačiau

³¹³ Principles of European Tort Law: Text and Commentary (Paperback), prepared by European Group on Tort Law: Springer; 2005, p. 59.

pasitelkus teismo medicinos ekspertus ir sistemiškai aiškinant Sveikatos sistemos, Psichikos sveikatos priežiūros įstatymų ir kitų teisės aktų, kuriuose nustatoma ligų ir kitų sveikatos pakenkimų, siejamų, kaip minėta, ne tik su fiziniais defektais, bet ir psichine ir dvasine asmens gerove, nuostatomis, trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo artimųjų mirties ar sunkaus sveikatos sužalojimo atveju gali būti realizuojama. Pažymėtina, kad CK 6.283 str. pagrindu turėtų būti laikoma, kad tretieji asmenys turi asmeninę teisę reikšti ieškinį dėl jų pačių patirto sužalojimo sveikatai. Tokį aiškinimą pateisina ir CK 6.250 str. 2 dalies nuostata, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, jei ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar gyvybės atėmimo.

Be to, įvertinus prioritetinį socialinio teisingumo atkūrimo arba pažeistos interesų pusiausvyros atstatymo tikslą neturtinės žalos atlyginimo atveju, neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju turėtų būti pateisinamas ir tiems tretiesiems asmenims, kurie, atsižvelgiant į šeimą, kaip valstybės pagrindą, saugomą Konstitucijos, turėtų būti apibrėžiami kaip su nukentėjusiuoju artimais šeimos (ne tik teisiniais, bet ir faktiniais) santykiais susiję asmenys, už jų patirtus itin didelius dvasinius išgyvenimus, neatsižvelgiant į tai, kad žala jų sveikatai CK 6.283 str. prasme nepadaryta, jei atimama nukentėjusiojo gyvybė, jei tai konkrečiu atveju pateisina neturtinės žalos atlyginimo tikslai.

Klausimą dėl galimybės ir kitais atvejais priteisti tretiesiems asmenims neturtinės žalos atlyginimą Lietuvoje, manytina, galima spręsti tik įstatymo būdu, atsakant į klausimą, ar atsakingo už žalą asmens civilinės atsakomybės išplėtimas pateisinamas visuomenės nūdienos vertybiniu poreikiu, socialiniu brandumu ir ekonominiu pajėgumu.

Apibendrinant problemų, susijusių su neturtinės žalos atlyginimu tretiesiems asmenims, analizę, galima daryti šias **išvadas**:

- trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo susijusi su padidėjusiu šiuolaikinės visuomenės poreikiu teisės saugomais interesais, reikalingais veiksmingų šios teisės gynimo priemonių pripažinti ne tik tiesiogiai nukentėjusio asmens, bet ir jo artimųjų patirtus neigiamus emocinius išgyvenimus nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju; trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo patyrus didelius neigiamus emocinius išgyvenimus dėl artimojo

sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo turi būti pripažinta Lietuvoje, ir ji gali būti gana veiksmingai ginama ir dabartinio teisinio reguliavimo sąlygomis, atsisakius mūsų teisės sistemoje vyraujančios dogmatinio teisės aiškinimo praktikos;

- atsižvelgiant į tai, kad trečiųjų asmenų teise reikalauti neturtinės žalos atlyginimo neišvengiamai išplečiama civilinės atsakomybės apimtis, socialinio teisingumo atkūrimo tikslas atlyginant neturtinę žalą tokiu atveju yra prioritetas, pagrindžiantis ir leidžiantis apibrėžti trečiųjų asmenų teisės realizavimo ribas lemiančius veiksnius (aiškų civilinės atsakomybės sąlygų identifikavimą, apibrėžtą sąrašą asmenų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, taip pat teisės pažeidimo pobūdį) tam, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise, nepagrįsta ir nepakeliama našta žalą padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems;
- nūdienos teisinio reguliavimo sąlygomis trečiųjų asmenų teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje galima pateisinti CK 6.283 str. pagrindu, jei sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu sukelti dvasiniai išgyvenimai išsivysto į psichinę ligą ar kitaip pakenkia sveikatai ir tokius asmens neigiamus išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu CK 6.283 str. prasme;
- neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju turėtų būti pateisinamas ir tiems tretiesiems asmenims, kurie susiję su nukentėjusiuoju artimais šeimos (ne tik teisiniais, bet ir faktiniais) santykiais, jei jie patyrė itin didelių dvasinių išgyvenimų, neatsižvelgiant į tai, kad žala jų sveikatai CK 6.283 str. prasme nepadaryta, jei neturtinės žalos atlyginimą konkrečiu atveju pateisina neturtinės žalos atlyginimo socialinio teisingumo atstatymo tikslai;
- neturtinės žalos atlyginimo galimybė tretiesiems asmenims nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo atveju sprendžiama įstatymo būdu, išanalizavus, ar atsakingo už žalą asmens civilinės atsakomybės išplėtimas pateisinamas visuomenės nūdienos vertybiniu poreikiu, socialiniu brandumu ir ekonominiu pajėgumu.

3.3.2. Neturtinės žalos atlyginimo taikymo problemos, ginant pažeistas juridinio asmens teises

Galimybė juridiniam asmeniui ginti pažeistas teises neturtinės žalos atlyginimu Lietuvoje realiai įtvirtinta tik naujajame CK, tačiau iki šiol Lietuvoje jaučiamas teisminės praktikos šioje

srityje vakuumas ir juridinių asmenų iniciatyvos trūkumas, ir tai leidžia abejoti dėl neturtinės žalos atlyginimo tvarkos, pažeidus juridinio asmens teises, tinkamo teisinio reguliavimo, teisinio reguliavimo nuostatų interpretavimo, taip pat neturtinės žalos atlyginimo, kaip teisių gynimo priemonės, būtinumo ir veiksmingumo.

3.3.2.1. Neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims problematika Europos šalyse

Įvertinus Europos šalių teisinio reguliavimo ypatumus neturtinės žalos atlyginimo, pažeidus juridinio asmens reputaciją, teisę į pavadinimą ar kitas juridiniams asmeniui priklausančias neturtines vertybes, srityje akivaizdu, kad neturtinės žalos atlyginimą juridiniams asmenims, net jei įstatymas tiesiogiai nereglamentuoja tokios galimybės, šiandien pripažįsta daugelio Europos šalių teismų praktika, ypač jei pažeidžiama juridinio asmens reputacija, teisė į pavadinimą ir pan. Kita vertus, neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims klausimas, skirtingai nei kiti neturtinės žalos atlyginimo atvejai, Europos teisės moksle iki šiol analizuojamas menkai³¹⁴. Tokį mokslinio dėmesio juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą srityje stygių iš esmės lemia tai, kad Europoje nėra vienodo požiūrio į neturtinės žalos atlyginimo tikslus ir šio teisių gynimo būdo taikymo pagrindus, ir tai, kad galimybė juridiniam asmeniui prisiteisti neturtinę žalą daugumoje Europos šalių pripažinta visai neseniai. Kita vertus, atskirų Europos šalių teismų, tiek EŽTT, tiek EBTT jurisprudencijos analizė, leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo ginant juridinio asmens teises klausimas tampa vis aktualesnis.

Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, paskleidus tikrovės neatitinkančias žinias apie juridinį asmenį, žala reputacijai (angl. *damage to reputation*), pagal savo prigimtį įvardytina kaip neturtinė žala, šmeižimo (angl. *defamation*) delikto pagrindu atlyginama dažnai. Šio delikto pagrindu priteisiant neturtinės žalos atlyginimą, nereikalaujama įrodyti patirtų nuostolių dydžio, kaip to reikalaujama priteisiant turtinę žalą, be to, teismui užtenka nustatyti, kad paskleisti duomenys yra šmeižikiško pobūdžio, pažeidžia juridinio asmens reputaciją, o reali žala juridiniam asmeniui yra tikėtina (angl. *likely*). Tai nulemta konkrečiu deliktu siekiamų tikslų. Atsižvelgiant į tai, kad

³¹⁴ Emberland M. Compensation companies for non-pecuniary damage: *Comingersoll S.A. v Portugal and the ambivalent expansion of the CHR scope*: British year book of international law, Oxford press, 2003, p. 409–432.

šmeižimo deliktu siekiama ne tik kompensuoti juridiniam asmeniui jo patirtą žalą, bet ir prevencinių ir baudinių tikslų, atlyginamos žalos dydis dažnai ne tik kompensuoja nukentėjusiam asmeniui nuostolius, bet tampa bauda teisių pažeidėjui. Dėl šių priežasčių Didžioji Britanija ne kartą EŽTT buvo kritikuota dėl juridiniams asmenims neproporcingai priteisiamų sumų, pažeidus jų reputaciją³¹⁵.

Austrijos teismai priteisia neturtinę žalą įmonėms, kurioms neturtinė žala padaroma nesąžiningos konkurencijos veiksmais³¹⁶, Vokietijoje neturtinė žala juridiniam asmeniui gali būti priteisiama už nesąžiningos konkurencijos veiksmus, kai atsakovo elgesys pasireiškia viešosios teisės normų pažeidimu³¹⁷. Belgijos teismai pripažįsta juridiniam asmeniui teisę į neturtinės žalos atlyginimą, jei pažeidžiama įmonės reputacija³¹⁸. Prancūzijoje juridiniams asmenims neturtinė žala priteisiama pažeidus ne tik juridinio asmens reputaciją, bet ir teises į intelektinės nuosavybės objektus – teises į patentus ar prekių ženklus, bet neturtinės žalos atlyginimas šioje srityje – išimtinio pobūdžio, neturtinė žala priteisiama, kai neįmanoma tiksliai apskaičiuoti savo prigimtimi labiau turtinio pobūdžio žalos³¹⁹. Neturtinė žala atlyginama, jei ji padaroma nesąžiningos konkurencijos veiksmais ar kitais konkurencijos teisę reglamentuojančių teisės normų pažeidimais (pvz., vienoje iš bylų ieškovui buvo priteista neturtinė žala iš buvusio įmonės direktoriaus, kurį atleidus iš darbo kartu su juo išėjo dirbti kiti šeši įmonės darbuotojai³²⁰). Ispanijoje neturtinė žala juridiniam asmeniui, pabloginus jo reputaciją, priteisiama neatsižvelgiant, ar tai yra pelno siekiantys ar ne pelno juridiniai asmenys³²¹. Teisių į prekių ženklus pažeidimo atvejais, jei dėl to pablogėja įmonės reputacija, tiek Ispanijoje, tiek Prancūzijoje, tiek Belgijoje neturtinė žala priteisiama atskirai nuo bet kokių įmonės patirtų turtinių nuostolių³²².

³¹⁵ Pvz., Europos žmogaus teisių teismo 2005 vasario 15 d. sprendimas byloje *Steel and Morris v. The United Kingdom* (paraiškos Nr. 15/05/2005). Šioje byloje teismas pabrėžė, kad per didelis žalos atlyginimas neturi riboti įsitikinimų ir jų reiškimo laisvės demokratinėje visuomenėje (angl. *freedom of expression, speech*). Plačiau apie reputacijos gynimą Europos ir kitose šalyse: Mikelėnas V. Asmens reputacijos gynimas: lyginamoji analizė. – Teisė, 1995, Nr. 29, p. 71–107.

³¹⁶ Rogers Horton W. V. (ed.). *Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. SpringerWienNewYork, European Center of Tort and Insurance Law, 2001, p. 21.

³¹⁷ Ten pat, p. 288.

³¹⁸ Ten pat, p. 49.

³¹⁹ Ten pat, p. 105.

³²⁰ Ten pat, p. 105.

³²¹ Ten pat, p. 221.

³²² Ten pat, p. 283.

Atskirų šalių teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimas, pažeidus juridinio asmens reputaciją, teisę į pavadinimą ar kitas juridiniam asmeniui priklausančias ir teisės saugomas neturtines vertybes, yra išimtinio pobūdžio. Aiškaus teisinio reguliavimo ir vienodos teismų praktikos nebuvimas gali būti paaiškinamas tuo, kad juridinio asmens interesas, ypač jei ginamas pelno siekiantis privatus juridinis asmuo, pablogėjusios reputacijos ar kitos pažeistos neturtinės vertybės atžvilgiu yra labiau turtinis, t. y. pažeidus tokio juridinio asmens neturtines vertybes, žala reputacijai pasireiškia turtinio pobūdžio nuostoliais, kuriuos galima apskaičiuoti objektyviais kriterijais, todėl juridiniam asmeniui motyvuojant patirtą neturtinę žalą negautomis pajamomis, nutrauktomis sutartimis, klientų ar darbuotojų praradimu ir t. t. (iš esmės tokiais nuostoliais, kurie savo prigimtimi yra turtinio pobūdžio), susiduriama su reikalavimu juos įrodyti, remiantis objektyviais kriterijais. Vis dėlto bendra neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims tendencija leidžia daryti išvadą, kad galimybės juridiniams asmenims, pažeidus jų neturtines teises ir vertybes, ginti savo teises neturtinės žalos atlyginimu ribojimas nebepriimtinas, nes tiek teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje pripažįstama, kad neturtinės ir turtinės žalos skirtumai kartais nėra aiškūs; juridiniam asmeniui, pablogėjus jo reputacijai, gali būti nepakeliamai sunku teisės gynimo momentu įrodyti patirtus turtinius nuostolius, ypač tuos, kuriuos jis galėtų patirti ateityje, be to, nors vėliau šių nuostolių ir atsirastų, toks asmuo gali neįrodyti priežastinio ryšio tarp teisių pažeidimo, pablogėjusios reputacijos ir nuostolių atsiradimo³²³. Apribojus juridiniam asmeniui teisę į neturtinės žalos atlyginimą, kiltų grėsmė pažeisti visiško žalos atlyginimo principą, ir juridinio asmens teisės, ypač reputacijos pažeidimo atveju, kai sunku įrodyti patirtos ar ateityje kiliančios turtinės žalos dydį, liktų neapgintos.

3.3.2.2. Neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims problematika Lietuvoje

Vertinant neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims ypatumus Lietuvoje, pažymėtina, kad nors naujasis CK nustato galimybę ginti juridinio asmens neturtines vertybes atlyginant neturtinę žalą, juridinio asmens pažeistų teisių gynimas neturtinės žalos atlyginimu, net

³²³ Ten pat, p. 174.

jei pažeidžiamos juridinio asmens neturtinio pobūdžio vertybės, t. y. juridinį asmenį identifikuojančios ir / ar stabilią bei sėkmingą veiklą užtikrinančios savybės (juridinio asmens reputacija, pavadinimas), iki šiol vertinamas atsargiai. Tai iš dalies nulemta Lietuvos okupacijos metais vyravusio bendro neigiamo požiūrio į neturtinės žalos atlyginimą, kaip teisių gynimo būdą, taip pat iki šiol Rusijos teisės doktrinoje vyraujančios nuomonės, kad neturtinė žala juridiniam asmeniui neatlyginama, nes juridinis asmuo negali patirti fizinio skausmo ir dvasinių kančių, su kuriomis siejama neturtinės žalos samprata pagal Rusijos CK 151 str.³²⁴ Pavyzdžiui, Rusijos teisės mokslininko A. M. Erdelevskio teigimu, nors Rusijos CK 152 str. 7 dalyje numatyta, kad, pažeidus juridinio asmens reputaciją, jo teisių gynimui atitinkamai taikytini teisių gynimo būdai, naudojami ginant fizinio asmens garbę ir orumą bei dalykinę reputaciją, neturtinė žala juridiniam asmeniui negali būti atlyginama, nes juridinis asmuo negali įrodyti savo dvasinių kančių ir patirto fizinio skausmo dėl padaryto teisių pažeidimo³²⁵. A. M. Erdelevskis dėl šių priešasčių kritikuoja Rusijos Aukščiausiojo Teismo plenumo 1992 m. rugpjūčio 18 d. nutarimo Nr. 11 nuostatą, kad neturtinė žala atlyginama ir juridiniams asmenims³²⁶. Su pozicija, kad juridiniam asmeniui negali būti priteisiama neturtinė žala, būtų galima sutikti tik jei neturtinę žalą ir jos atlyginimą suvoktume išskirtinai kaip fizinius skausmus ir dvasinius kentėjimus, t. y. tam tikrus neigiamus potyrius, kurie savo prigimtimi siejami išimtinai su fizinio asmens savybėmis. Tačiau analizuojant tiek Lietuvos, tiek kitų Europos šalių teisinio reguliavimo ypatumus šioje srityje, akivaizdu, kad tam tikrais atvejais teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi ir juridinis asmuo. Juolab kad juridinis asmuo yra išvestinis teisės subjektas, fizinių asmenų steigiamas tam tikriems tikslams įgyvendinti. Iš esmės nesigilinant į mokslines diskusijas dėl juridinio asmens prigimties ir iš juridinio asmens prigimties teorijų (pvz., realybės, fikcijos, sutarties ir kt.) išvestinius juridinio asmens atsakomybės tretiesiems asmenims ypatumus ir kitas savybes, visiškai ignoruoti juridinio asmens dalyvių išgyvenimų, patiriamų pažeidus juridinio asmens teises, ypač jei juridinis asmuo yra ne pelno siekianti organizacija, kurios narių interesai dažnai neatsiejamai ir labai glaudžiai susiję su pačia organizacijos veikla, negalima. Rusijos CK ir nepalieka kito pasirinkimo, nes neturtinė žala atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais, o pati neturtinės žalos samprata siejama išimtinai tik su fiziniams asmenims būdingomis savybėmis. Rusijos teisės doktrinoje yra nuomonių, kad šią problemą galėtų išspręsti speciali teisės norma, leidžianti priteisti juridiniam asmeniui neturtinę

³²⁴ Pagal Rusijos CK 151 str., skirtingai nei dabar galiojančiame CK, įtvirtinta moralinės žalos sąvoka, kuri apibrėžiama kaip fizinio asmens fizinis skausmas ir dvasiniai kentėjimai.

³²⁵ Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда, Москва, 2004, p. 119–124.

³²⁶ Ten pat, p. 255–259.

žalą, suteikiant šiuo atveju teisinę reikšmę juridiniam asmeniui atstovaujančių asmenų išgyvenimams, juridinio asmens valdymo organų narių ar dalyvių patiriamus išgyvenimus dėl juridinio asmens pažeistų teisių laikant juridinio asmens kentėjimais, kurie ir galėtų būti pagrindas priteisti juridiniam asmeniui neturtinę žalą³²⁷.

Vertinant teises galimybes ginti pažeistas juridinio asmens teises neturtinės žalos atlyginimu Lietuvoje, atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimo „Dėl CK 7, 7¹ straipsnių ir Visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“ 19 punkte pateikta neturtinės (moralinės) žalos samprata, kuri vėliau buvo perkelta į naujojo CK 6.250 str., leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos samprata apima ne tik fizinio asmens išgyvenimus, bet ir reputacijos pablogėjimą, gero vardo praradimą, t. y. tas savybes, kurios būdingos ir turi teisinės reikšmės juridiniams asmenims. Tačiau to paties Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo 19 punkte buvo pažymėta: kai tikrovės neatitinkančios žinios paskelbtos apie juridinį asmenį, juridinis asmuo turi teisę reikalauti priteisti materialinę žalą, padarytą paskleidus tokias žinias (CK 483 str., VIĮ 21 str. 4 dalis). Teisę į moralinės žalos atlyginimą juridinis asmuo turėjo tik tuo atveju, jei tai numatyta įstatyme (Konstitucijos 30 str. 2 dalis). Tokį žalos atlyginimą galiojant 1964 m. CK numatė tik Politinių partijų įstatymo 9 str.³²⁸

Taigi Lietuvoje galiojant 1964 m. CK juridinio asmens reputacija ir geras vardas buvo įstatymo ginamos neturtinės vertybės, tačiau tiek galiojančios teisės normos, tiek negausi šios

³²⁷ Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда, Москва, 2004, p. 124.

³²⁸ Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 29-692.

srities teismų praktika³²⁹ leidžia daryti išvadą, kad juridinio asmens teisių gynimas neturtinės žalos atlyginimu buvo itin ribotas.

Naujajame CK jau aiškiai numatyta, kad juridinis asmuo turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą, pažeidus jo teisę į pavadinimą ir sumenkinus dalykinę reputaciją. Pirma, pagal CK 2.24 str. 8 dalį juridinis asmuo turi teisę reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus apie jį neatitinkančius tikrovės ir žeminančius jo dalykinę reputaciją duomenis, taip pat atlyginti tokių duomenų paskleidimu jam padarytą turtinę ir neturtinę žalą. Antra, teisė į pavadinimą ginama pagal CK 2.42 str., kuris draudžia įgyti teisių ir pareigų prisidengiant kito juridinio asmens pavadinimu arba naudoti kito juridinio asmens pavadinimą be jo sutikimo. Šio straipsnio 2 dalyje numatyta, kad juridinis asmuo, kurio teisė į pavadinimą yra pažeista dėl to, kad kitas asmuo neteisėtai naudoja pirmojo pavadinimą, arba dėl to, kad kitas asmuo turi ar naudoja pavadinimą, kuris neatitinka CK 2.39 str. nustatytų reikalavimų juridinio asmens pavadinimui, turi teisę kreiptis į teismą ir reikalauti, kad teismas įpareigotų juridinį asmenį nutraukti neteisėtus veiksmus arba pakeisti pavadinimą ir atlyginti tais veiksmais padarytą turtinę ir neturtinę žalą.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, įtvirtinus neturtinės žalos sampratą įstatyminiu lygmeniu ir apibrėžiant ją ne tik kaip fizinio asmens išgyvenimus, bet ir kaip reputacijos pablogėjimą ir kita, t.y. įstatymu neįtvirtinus baigtinio sąrašo, kuo gali pasireikšti neturtinė žala, abejonių dėl to, kad pagal Lietuvos CK juridinis asmuo gali savo pažeistas teises ginti ir neturtinės žalos atlyginimu, nekyla, nors iki šiol teisminės praktikos pavyzdžių, kai pažeidus juridinio asmens reputaciją

³²⁹ Pvz. LAT CBS *UAB „Klevo lapas“ v. UAB „Respublikos leidiniai“*, bylos Nr. 3K-3-556/2001 ir LAT CBS *UAB „Klevo lapas“ v. UAB „Respublikos leidiniai“*, bylos Nr. 3K-3-1092/2001 teisėjų kolegija pažymėjo, kad juridinio asmens dalykinė reputacija ginama, kai nustatomas juridinis faktas, jog paskleistos žinos neatitinka tikrovės ir menkina jo, kaip patikimo, solidaus partnerio įvaizdį, kenkia jo dalykinei reputacijai. Šioje byloje UAB „Klevo lapas“ prašė teismo įpareigoti atsakovą paneigti tikrovės neatitinkančias žinias, kad ieškovas yra su nusikalstamu pasauliu susijusi įmonė, kurios išsiskolinimas AB „Mažeikių nafta“ nepagrįstai sumažintas keliais milijonais litų. LAT, atsižvelgdamas į tai, kad Konstitucijos 25 str. ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 str. 1 d. įtvirtina laisvę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų informacijos priemonių laivę, nurodė, kad nereikalaujama, jog paskleistos žinios absoliučiai atitiktų tikrovę, nes Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencija gina ir asmenį, kuris paskleidė ne visiškai tikslią informaciją, bet tai darė sąžiningai, nepiktinaudžiaudamas teise, todėl sprendė, kad šioje byloje viešosios informacijos rengėjas neperžengė teisės skleisti informaciją ribų, byloje nenustatyta, kad atsakovas būtų sąmoningai siekęs paskleisti tikrovę neatitinkančią informaciją ir taip pažeminti ieškovo gerą vardą, todėl ieškinį atmetė. LAT CBS *D.G. IĮ ir D.G. v. UAB „Lietuvos rytas“ ir UAB „Gorila ir partneriai“*, bylos Nr. 3K-3-455/2002, kurioje ieškovai prašė teismo atlyginti žalą dėl to, kad laikraštyje išspausdintas UAB „Gorila ir partneriai“ pasiūlymas vengti ūkinių komercinių santykių su ieškovės įmone, teismas sprendė, jog minėtas pasiūlymas buvo atsakovo nuomonė, besiremianti faktų apie neatsiskaitymą su klientu, todėl negali būti paneigta. Byloje nebuvo duomenų, kad atsakovas būtų piktnaudžiaavęs savo teise, todėl ieškovių ieškinys atmestas, nors pirmosios instancijos teismas priteisė moralinės žalos atlyginimą, remdamasis tik faktu, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės.

tikrovės neatitinkančių duomenų paskleidimu ar kitaip pažeidus juridinio asmens teisę į pavadinimą, pažeistos juridinio asmens teisės būtų ginamos neturtinės žalos atlyginimu, yra nedaug, be to, teismų praktika šioje srityje yra prieštaringa.

Pirma, nors, teisminėje praktikoje yra bylų, iš kurių matyti, kad juridiniai asmenys gina savo reputaciją ir gerą vardą, kai paskleidžiami tikrovės neatitinkantys duomenys, ar reputacija pažeidžiama ir žalos padaroma nesąžiningos konkurencijos veiksmais³³⁰, tačiau daugumoje iš jų teismai arba atmeta ieškinius, konstatavę, kad nebuvo įrodytos visos būtinos civilinės atsakomybės sąlygos atsakovo civilinei atsakomybei taikyti ir reikalauja juridinio asmens reputacijos pablogėjimo faktą pagrįsti įrodymais, kurie rodytų tokio juridinio asmens patirtus turtinius nuostolius; arba teismai priteisia neturtinės žalos atlyginimą, konstatavę patį tikrovės neatitinkančių žinių paskleidimo ar teisės į pavadinimą pažeidimo faktą, neįvertinę, ar realiai dėl tokio teisių pažeidimo juridinis asmuo patyrė neturtinės žalos ir pan.³³¹

Pvz. byloje, kurioje ieškovas kreipėsi į teismą su ieškiniu, prašydamas neturtinės žalos atlyginimo dėl dalykinės reputacijos sumenkinimo, nurodęs, kad atsakovas elektroniniu paštu paskleidęs duomenis, kurie neatitinka tikrovės, pažeidė jo dalykinę reputaciją, ilgam laikui sumažino klientų skaičių ir jo pajamas, teismas iš dalies tenkino ieškinį, priteisdamas 20 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Teismas ieškinį patenkino konstatavęs ieškovo teisių pažeidimą, tačiau neturtinės žalos faktą nustatė, remdamasis tik ieškovo teiginiais, kurie byloje nebuvo paremti jokiais objektyviais įrodymais. LAT, palikdamas nepakeistus žemesnių instancijų teismų sprendimą ir nutartį, konstatavo, kad paskleisto laiško turinys, kuriame ieškovas buvo įvardintas kaip „aukščiausio lygio aferistų kompanija“ rodo, kad, skleidžiant informaciją, nebuvo išlaikyta teisės skleisti informaciją ir teisės į gero vardo gynimą pusiausvyra, ir kadangi atsakovo išplatintame laiške paskleista informacija pagal savo pobūdį yra žeminanti, bei sukelianti neigiamą

³³⁰ Pvz. LAT CBS *UAB "Rasa" v. S. R.D. IĮ "Rasa"*, bylos Nr. 3K-3-66/2005; LAT CBS *UAB "Merand" v. UAB "Opra"*, bylos Nr. 3K-3-781/2003; LAT CBS *UAB "Vegoplastas" v. R. D. IĮ "Kerputis"*, bylos Nr. 3K-3-166/2004; LAT CBS *UAB "Boslita ir Ko" v. UAB "Itaina"*, bylos Nr. 3K-3-654/2004; LAT CBS *UAB "Ekspedita" v. UAB "Chemtransa"*, bylos Nr. 3K-3-223/2005 ir kt.

³³¹ ApT *J.J., UAB „Bankroto administravimo paslaugos“ v. A.B., Z.B. ir kt.*, bylos Nr. 2A-51/2005, kurioje ieškovui priteista 10 000 Lt neturtinės atlyginimo; taip pat ApT *UAB „Respublikos leidiniai“ v. G.S.*, bylos Nr. 2A-117/2005, kurioje ieškovas prašė paneigti atsakovo paskleistus tikrovės neatitinkančius duomenis, kad ieškovas savo leidinyje spausdina antisemitines ir kurstančias tautinę nesantaiką publikacijas ir kt., bei priteisti 131 361,39 Lt neturtinę žalą už pažeistą reputaciją. Ieškinyje buvo atmestas motyvuojant tuo, kad atsakovas ieškovo ginčijamais teiginiais išreiškė savo nuomonę, o dėl neturtinės žalos, kurią ieškovas įrodinėjo ateityje sumažėsiančia apyvarta, priteisimo, teismai nurodė, kad realios žalos atsiradimo tikimybės ir to, kad atsakovas akivaizdžiai siekė pažeisti ieškovo reputaciją, ieškovas neįrodė, todėl jo reikalavimą atmetė.

nuomonę apie ieškovo dalykinę reputaciją, todėl jam turi būti taikoma teisinė atsakomybė (CK 2.24 str. 1 d., 8 d.).³³²

Pažymėtina, kad šia LAT nutartimi iš dalies nukrypstama nuo ankstesnės LAT praktikos, kurioje suformuotos gana griežtos juridinio asmens teisių gynimo neturtinės žalos atlyginimu taisyklės. Pvz. LAT 2004 m. lapkričio 24 d. nutartyje³³³, kurioje Vilniaus apygardos teismas, patenkinęs ieškinį iš dalies, t. y. pripažinęs, kad atsakovo žurnalo straipsnyje-interviu paskleisti duomenys apie tai, kad ieškovas UAB „Naujasis aitvaras“ siekė sužlugdyti Vilniaus banką ir V.S., neatitinka tikrovės ir pažeidžia ieškovo dalykinę reputaciją, įpareigojo atsakovą išspausdinti šių duomenų paneigimą, taip pat priteisė iš atsakovo V.S. 200 Lt neturtinės žalos atlyginimą. LAT, panaikinusi tokį teismo sprendimą, sprendė, kad ieškovas neįrodė, jog atsakovas pasakė savo nuomonę būtent apie ieškovą, todėl paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą. Šioje byloje teismas apibrėžė asmens dalykinės reputacijos sampratą ir kriterijus, būtinus sprendžiant dėl jos pažeidimo. Kolegija pažymėjo, kad asmens dalykinė reputacija suprantama kaip jo geras vardas, teigiamas vertinimas ir požiūris visuomenėje, verslo aplinkoje. Šios vertybės laikomos pažeistomis, jeigu įrodoma, kad pasikeitė asmens savybių, elgesio, veiklos, rezultatų vertinimas ar požiūris į jį, kad teigiamas vertinimas sumažėjo ar tapo neigiamas. Tačiau ši taisyklė tinka normalią, niekuo neišsiskiriančią veiklą vykdančiam asmeniui. Jeigu dalykinę reputaciją gina asmuo, kurio veikla visuomenėje vertinama prieštarai, jis turi įrodyti, kad paskleistų žinių padarinys yra rimti neigiami asmens vertinimo poslinkiai, platinamo spaudos leidinio tiražo sumažėjimas, jo pirkimų ar apyvartos dėl paskleistų žinių sutrikimas, finansiniai nuostoliai, neigiamas poveikis savininkams ir darbuotojams, kiti neigiami padariniai ar panašaus pobūdžio aplinkybės. Teismas pažymėjo, kad apeliacinės instancijos teismas nutartyje pripažino dalykinės reputacijos pažeidimu tai, kad paskelbtais teiginiais pranešama, jog laikraščio veikla prieštarauja gerai moralei, teisei. Prieštaravimas teisinėms nuostatoms, neteisingai paskelbtas apie asmens elgesį, gali būti pagrindas ginti pažeistas neturtines vertybes, jei neteisingi duomenys apie priešingumą teisei yra apibrėžti ir konkretūs. Prieštaravimas gerai moralei kaip asmens dalykinės reputacijos žlugdymas (pažeidimas) yra galimas tuomet, kai asmens-ieškovo elgesys grindžiamas tokio paties lygio kriterijais. Vadovaudamasi tuo, kas išdėstyta, teisėjų kolegija padarė išvadą, kad

³³² LAT CBS UAB „Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“, bylos Nr. 3K-3-169/2006.

³³³ LAT CBS UAB „Naujasis aitvaras“ v. UAB „Ekstra“, V. S., bylos Nr. 3K-3-630/2004.

apeliacinės instancijos teismo nurodyti kriterijai dėl prieštaringos reputacijos asmens dalykinės reputacijos pažeidimo neatitinka minėtų reikalavimų ir parinkti neatsižvelgiant į ieškovo veiklos pobūdį (CK 2.24 str.). Be to, kolegija sprendė, kad ieškovas neįrodė, jog jo dalykinė reputacija nukentėjo, kad išspausdinus teiginius būtų pasikeitęs verslo partnerių vertinimas laikraščio atžvilgiu ar laikraštis būtų patyręs neigiamą skaitytojų reakciją, todėl neturtinė žala ieškovui priteista nepagrįstai.

Kitoje civilinėje byloje, kurioje žemesnės instancijos teismai priteisė ieškovui 5000 Lt neturtinės žalos atlyginimą, konstatavę, kad atsakovas pažeidė ieškovo teisę į pavadinimą, naudodamas beveik tapatų pavadinimą, taip pat pažeidė sąžiningos konkurencijos principą ir pakenkė ieškovo galimybėms konkuruoti (Konkurencijos įstatymo 16 str.), LAT 2005 m. spalio 12 d. nutartyje³³⁴ panaikinęs žemesnių instancijų teismų sprendimus ir grąžinęs bylą nagrinėti iš naujo, pažymėjo, kad, sprendžiant, ar pagal CK 2.42 str., konstatavęs teisės į juridinio asmens pavadinimą pažeidimą, teismas gali įpareigoti atlyginti turtinę ir neturtinę žalą, turi būti atsižvelgiama į tai, kad vien neturtinės teisės ar vertybės pažeidimas *ex facto* nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, t. y. neturtinei žalai atlyginti už neturtinių vertybių pažeidimą būtinos visos civilinės atsakomybės sąlygos (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė ir žala). Juridinio asmens pavadinimo pažeidimas įregistravus (ir naudojant) kitą panašų į ankstesnį juridinio asmens pavadinimą *per se* nereiškia teisės į juridinio asmens dalykinę reputaciją pažeidimo (CK 2.24 str. 8 dalis) ir nesąžiningos konkurencijos. Be to, net ir nesąžiningos konkurencijos (Konkurencijos įstatymo 16 str.) veiksmai nereiškia, kad padaryta neturtinė žala, nes teisės į juridinio asmens pavadinimą pažeidimas ir nesąžininga konkurencija nėra vienas kitą lemiantys veiksniai. Be to, Konkurencijos įstatyme neturtinės žalos atlyginimas nėra įtvirtintas kaip galimas teisių gynimo būdas (17 str.). Kita vertus, kolegija pažymėjo, kad tiek turtinės žalos padarymas, tiek šalies sąžiningumas gali turėti įtakos sprendžiant dėl priteistinos neturtinės žalos dydžio.

Teisiniu požiūriu įdomi ir kita civilinė byla, kurioje ieškovas prašė paneigti atsakovo paskleistus duomenis, kad ieškovo įmonės visas turtas įkeistas bankui ir kad ji perka AB „Stumbras“ beveik neturėdama pinigų ir kt., kaip tikrovės neatitinkančius ir priteisti 300 000 Lt neturtinę žalą, prašymą priteisti neturtinę žalą grindžiant tuo, kad buvo šiurkščiai pažeista ieškovo reputacija, atsakovo paskleisti duomenys apsunkino įmonės dalyvavimo privatizavimo konkurse sąlygas, vėlesnes derybas, įmonės bendravimą su klientais, sumažėjo darbuotojų motyvacija ir pan.

³³⁴ LAT CBS G. N. II „*Namija*“ v. UAB „*Namėja*“, S. P. ir kt., bylos Nr. 3K-3-472/2005.

Teismai pripažino paskleistus duomenis neatitinkančiais tikrovės ir pažeidžiančiais ieškovo reputaciją, tačiau reikalavimą priteisti neturtinę žalą atmetė, nes laikė, kad ieškovas neįrodė, jog jam buvo padaryta neturtinė žala, be to, ieškovas, dalyvaudamas rezonansiniame privatizavimo konkurse, galėjo pagrįstai tikėtis didesnio visuomenės dėmesio, aštresnių kalbų apie jį, nes faktiškai tapo *ad hoc* viešuoju asmeniu. Apeliacinis teismas taip pat nurodė, kad byloje nenustatyta, jog atsakovas, paskleisdamas tikrovės neatitinkančius duomenis, veikė nesąžiningai, todėl ieškovo reikalavimą dėl neturtinės žalos atlyginimo atmetė.³³⁵

Dar vienoje byloje, kurioje ieškovas prašė 20 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo už tai, kad laikraštyje „Šilokarčema“ buvo atspausdintas straipsnis „Faktai perša mintį, kad gyventojai už buitinių atliekų išvežimą moka dvigubai“, kuriame apie ieškovą buvo paskelbti tikrovės neatitinkantys ir jo dalykinę reputaciją žeminantys duomenys, pakenkę jo dalykinei reputacijai, nes daugumos vartotojų akyse įmonė buvo apibūdinta kaip nusikalstama veikla užsiimantis subjektas, LAT taip pat konstatavo, kad civilinėje byloje dėl asmens pažeistos reputacijos gynimo ieškovas turi įrodyti, kad jo dalykinė reputacija sumenkinta.³³⁶ Tai reiškia, kad neturtinės žalos atlyginimui neužtenka konstatuoti vien tik neteisėtų veiksmų juridinio asmens atžilgiu, bet būtina nustatyti ir kitas civilinės atsakomybės sąlygas *inter alia* neturtinės žalos – reputacijos pablogėjimo - padarymo faktą, kurio nustatymas, kitaip nei fizinio asmens garbės ir orumo ar kitų asmeninių teisių pažeidimo byloje, negali remtis tik teisių pažeidimo faktu ir pažeidimo pobūdžiu, t.y. tik tuo, kad pvz. apie asmenį paskleisti itin žeminančio pobūdžio neteisingi duomenys ir pan.

Nors teisminės praktikos, kuri leistų spręsti dėl neturtinės žalos atlyginimo juridiniam asmeniui pagrindų, yra nedaug, tačiau iš tų civilinių bylų, kuriose buvo ginama juridinio asmens reputacija ir teisė į pavadinimą, taip pat sistemiškai analizuojant CK nuostatas, galima daryti išvadą, kad priteisiant juridiniams asmenims neturtinės žalos atlyginimą taikytini bendri neturtinės žalos atlyginimo pagrindai: neturtinė žala atlyginama tik įstatymu numatytais atvejais; vien tik atitinkamos neturtinės teisės pažeidimas *ex facto* nereiškia ir neturtinės žalos padarymo, todėl neturtinės žalos atlyginimui už neturtinių teisių pažeidimą yra būtinos visos civilinės

³³⁵ Apt UAB „Mineraliniai vandenys“ v. K. K., bylos Nr. 2A-192/2004

³³⁶ LAT CBS UAB „Šilutės komunalininkas“ v. P. S. individualiai įmonei „Uola“, bylos Nr.3K-3-667/2006.

atsakomybės sąlygos (neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė bei žala)³³⁷. Be to, ginant pažeistas juridinio asmens neturtines teises neturtinės žalos atlyginimu, teismų praktikoje, skirtingai, nei fizinio asmens neturtinių teisių pažeidimo bylose, taikomi griežtesni dalykinės reputacijos sumenkinimo ir teisės į pavadinimą pažeidimo bei neturtinės žalos įrodinėjimo kriterijai.

Apibendrinant pateiktus teisminės praktikos pavyzdžius, darytina išvada, kad teismų praktikos stoka, teisinio interpretavimo skirtumai ir pačių juridinių asmenų iniciatyvos ginant pažeistas teises neturtinės žalos atlyginimu trūkumas arba savo galimybių pervertinimas Lietuvoje gali būti paaiškinti tuo, kad iki šiol nėra juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą teorinio pagrindimo, kuris leistų aiškiai apibrėžti neturtinės žalos atlyginimo paskirtį ginant juridinio asmens neturtines teises, šių neturtinių teisių pobūdį ir juridinio asmens interesą jų atžvilgiu, įvertinti bendrus žalos atlyginimo pagrindus ir kriterijus atsižvelgiant į paties juridinio asmens, kaip išvestinio teisių subjekto, specifiką, neturtinės žalos santykį su kitais teisių gynimo būdais ir kt.³³⁸. Kita vertus, tiek teisės doktrinos šiuo klausimu vakuumas, tiek teisminės praktikos trūkumas leidžia abejoti tinkamu šio teisių gynimo būdo teisinės reikšmės suvokimu ir kelia pernelyg liberalaus ar per griežto teisės nuostatų, susijusių su neturtinės žalos atlyginimu juridiniams asmenims, interpretavimo riziką.

3.3.2.3. Galimas neturtinės žalos atlyginimo, pažeidus juridinio asmens teises, taikymo modelis

³³⁷ Pažymėtina, kad teismų praktikoje suformuluota teisės taikymo ir aiškinimo taisyklė, jog atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos atlyginimo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu, tiek atskirai su turtine atsakomybe (LAT CBS *V.T. v. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*, bylos Nr. 3K-7-688/2001).

³³⁸ Lietuvos teisės doktrinoje dėl neturtinės žalos atlyginimo galimybės juridiniam asmeniui tik užsimenama, pvz. žr. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995, p. 190; Mikelėnas V. Asmens reputacijos gynimas: lyginamoji analizė. – Teisė, 1995 Nr. 29, p. – 71-107.

Atsakant į klausimą, kokie yra specifiniai neturtinės žalos atlyginimo pagrindai ir teisinės reikšmės turintys kriterijai, leidžiantys apibrėžti, kuo neturtinė žala pasireiškia pažeidus juridinio asmens teises ir kokiais atvejais ji turėtų būti atlyginama, būtina įvertinti tai, kad, Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir siekiant tiek savo piliečiams, tiek, kiek to reikalauja ES teisė ir tarptautinės privatinės teisės principai, kitiems ES valstybių narių piliečiams užtikrinti vienodą pagrindinių teisių ir laisvių apsaugą ir įtvirtinti veiksmingą šių teisių gynimo teisinį mechanizmą, būtina atsižvelgti į bendras neturtinės žalos atlyginimo ginant juridinio asmens teises vystymosi tendencijas.

Pirma, Vakarų Europos šalių teismų praktikos, taip pat EŽTT jurisprudencijos analizė³³⁹, leidžia daryti išvadą, kad būtinybę tinkamai pagrįsti ir konceptualiai įvertinti neturtinės žalos atlyginimo paskirtį ginant juridinio asmens teises Lietuvoje lemia ir tai, kad šiandien juridinis asmuo laikomas visaverčiu teisės subjektu, turinčiu bendrąjį teisnumą, suteikiant jam visas teises ir pareigas, išskyrus tas, kurioms atsirasti reikalingos tokios fizinio asmens savybės kaip lytis, amžius ir giminytė (CK 2.74 str.). Atitinkamai juridiniam asmeniui suteiktinos tos pačios, kaip ir fiziniams asmenims, pažeistų teisių gynimo priemonės. EŽTT jurisprudencija šiandien taip pat leidžia teigti, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija gina ir saugo ne tik joje įtvirtintas fizinio asmens, bet ir juridinio asmens teises, gerbiant ne tik asmens prigimtines teises, bet ir jo veiklą bei jos teisinę formą – juridinį asmenį, kuriam suteikus teisės subjekto statusą ir bendrąjį teisnumą, negali būti pateisinamas skirtingas fizinio ir juridinio asmens traktavimas teisių gynimo priemonių taikymo atžvilgiu³⁴⁰. Taigi siekiant nepažeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 str. įtvirtinto lygiateisiškumo principo, diskriminuojant juridinį asmenį fizinio asmens atžvilgiu neturtinės žalos atlyginimo srityje, juridinio asmens teisių apsauga neturtinės žalos atlyginimu neturi būti varžoma. Kita vertus, taikant neturtinės žalos atlyginimą ginant pažeistas juridinio asmens teises, svarbu įvertinti paties juridinio asmens veiklos specifiką ir jo prigimtį tam, kad nekiltų grėsmė pernelyg liberaliai interpretuoti galimybę ginti juridinio asmens pažeistas teises neturtinės žalos atlyginimu, pažeidžiant teisių ir teisėtų interesų pusiausvyros ir proporcingumo

³³⁹ P vz., Rogers W. Tort Law and Human Rights: a new experience (Helmut Koziol, Barbara C. Steininger) European Tort Law, Tort and Insurance Yearbook, SpringerWienNewYork, 2002, p. 35–65.

³⁴⁰ Plačiau M. Emberland. Protection against unwarranted searches and seizures of corporate premises under article 8 of the European Convention on Human rights: the *Colas Est SA v. France* approach. Michigan Journal of International Law, Vol 25:77, 2003-2004, p. 77-116; taip pat M. Emberland. Compensation companies for non-pecuniary damage: *Comingersoll S. A. v Portugal* and the ambivalent expansion of the CHR scope: British year book of international law, Oxford press, 2003, p. 409–432.

principus. Todėl būtent lygiateisiškumo ir proporcingumo principų derinimas leidžia apibrėžti galimas juridinio asmens teisių gynimo atlyginant neturtinę žalą ribas tam, kad civilinių teisių gynimo priemonėmis, įskaitant ir neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinės atsakomybės formą, būtų įmanoma visiškai atlyginti juridiniam asmeniui padarytą žalą.

Antra, Europos šalių teismų praktika patvirtina, kad šiandien neturtinės žalos atlyginimas ginant juridinio asmens teises įgauna naujų formų ir gali būti laikomas veiksminga juridinio asmens pažeistų neturtinių teisių gynimo priemone, t. y. neturtinės žalos atlyginimas priteisiamas juridiniams asmenims tais atvejais, kai, konstatavus reputacijos, teisės į pavadinimą pažeidimo atvejus ar nesąžiningos konkurencijos veiksmus, neįmanoma ar nepakeliamai sunku įrodyti patirtus turtinius nuostolius ar teisės pažeidimo momentu dar neaišku, kokių nuostolių juridinis asmuo galėtų patirti ateityje³⁴¹.

Trečia, neturtinės žalos, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymas ginant pažeistas juridinio asmens teises, galimas tik aiškiai identifikavus neturtinės žalos atlyginimo tikslus ir nustatčius kriterijus, kurių pagrindu būtų galima spręsti dėl patirtos neturtinės žalos ir jos dydžio konkrečioje byloje. Priteisiant neturtinę žalą juridiniams asmenims Europos ir Lietuvos teismų praktikoje pirmiausia vertinami bendri neturtinės žalos atlyginimo kriterijai, tačiau tik tiek, kiek jie neprieštaruoja juridinio asmens prigimčiai ir tikslams. Pavyzdžiui, Lietuvos teismų praktikoje pabrėžiama, kad nors CK 6.250 str. 1 dalyje nurodyti neturtinės žalos požymiai daugiausia taikytini tik fiziniam asmeniui (fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija), tačiau tai nepaneigia neturtinės žalos juridiniam asmeniui atsiradimo galimybės, kuri dažniausiai pasireiškia reputacijos pablogėjimu, juridinio asmens pažeminimu, jo socialinių santykių sumažėjimu ir kt.³⁴² Minėta, kad vienas iš esminių kriterijų sprendžiant dėl to, ar juridiniam asmeniui padaryta neturtinė žala, yra reputacijos pablogėjimo faktas (CK 6.250 str.). Įvertinus juridinio asmens veiklos specifiką, taip pat atsižvelgiant į tai, jog įstatymas ir teismų praktika leidžia išskirti ir kitus bendrus neturtinės žalos atlyginimo pagrindus ir kriterijus, teisinės reikšmės priteisiant jo patirtą neturtinę žalą gali turėti ir kitos aplinkybės. Tokią išvadą leidžia daryti neturtinės žalos tikslai ginant juridinio asmens pažeistas teises ir bendros neturtinės žalos

³⁴¹ Rogers W. Tort Law and Human Rights: a new experience (Helmut Koziol, Barbara C. Steininger) European Tort Law, Tort and Insurance Yearbook, SpringerWienNewYork, 2002, p. 35–65.

³⁴² LAT CBS UAB „Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“, bylos Nr. 3K-3-169/2006.

atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo priemonės, plėtimosi tendencijos. Pvz. EŽTT 2000 m. balandžio 6 d. sprendimu byloje *Comingersoll S. A. v. Portugalija* (paraiškos Nr. 35382/97) priteisė 7500 eurų neturtinės žalos atlyginimą Portugalijos įmonei, konstatavęs Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str., įtvirtinančio teisę į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką, pažeidimą, nes Portugalija neužtikrino veiksmingų ir tinkamų teisių gynimo priemonių įmonei išieškant skolas. Neturtinę žalą teismas priteisė vadovaudamasis Konvencijos 41 str., suteikiančiu teismui diskrecijos teisę, jei tai būtina ir reikalinga (angl. *if necessary*), nukentėjusiajam priteisti teisingą kompensaciją (angl. *just satisfaction*). Priteisdamas tokią kompensaciją, teismas atsižvelgia į šalies patirtą turtinę ir neturtinę žalą. Neturtinės žalos atlyginimas teismo paprastai priteisiamas už pareiškėjo patirtą nerimą, nepatogumus ir neužtikrintumą (angl. *reparation for anxiety, inconvenience and uncertainty*). Teismas minėtoje byloje konstatavo, kad Konvencija nedraudžia juridiniams asmenims kompensuoti neturtinės žalos, tačiau jos atlyginimo galimybė priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių. Minėtoje byloje teismas pažymėjo, kad priteisiant neturtinę žalą juridiniam asmeniui vertintini tiek subjektyvūs, tiek objektyvūs kriterijai: žala įmonės reputacijai, neapibrėžtumas planuojant įmonės sprendimus, įmonės valdymo sistemos sugriovimas (susilpnėjimas), taip pat, nors ir mažesne apimtimi, valdymo organų narių ir akcininkų patirti nepatogumai ir susirūpinimas dėl įmonės veiklos, prestižo, pernelyg užsitęsusio netikrumo planuojant įmonės veiklą ir pan.³⁴³ Ankstesniame EŽTT 1999 m. gruodžio 8 d. sprendime byloje *Freedm and Democracy party (ÖZDEP) v. Turkey* (pareiškimo Nr. 23885/94) teismas, konstatavęs pareiškėjų teisių pagal Konvenciją pažeidimą (įsisteigimo laisvės principą), taip pat priteisė neturtinę žalą politinei partijai, atsižvelgdamas į jos narių ir steigėjų patirtus išgyvenimus dėl jų planų ir vilčių žlugimo³⁴⁴. Šiuo teismo sprendimu EŽTT rėmėsi priteisdamas neturtinę žalą įmonei ir minėtoje 2000 m. birželio 6 d. *Comingersoll S.A. v. Portugalija* (pareiškimo Nr. 35382/97) byloje, tačiau dėl to buvo nemažai kritikuotas³⁴⁵.

³⁴³ EŽTT 2000 m. birželio 6 d. sprendimas *Comingersoll S. A. v. Portugalija* byloje (paraiškos Nr. 35382/97).

³⁴⁴ EŽTT 1999 m. gruodžio 8 d. sprendimas *Freedm and Democracy party (ÖZDEP) v. Turkey* byloje (paraiškos Nr. 23885/94).

³⁴⁵ Teisėjas Rozakis, išreikšdamas atskirąją nuomonę šioje byloje, nesutinka, kad vienas iš kriterijų sprendžiant dėl neturtinės žalos atlyginimo galimybės juridiniam asmeniui, gali būti įmonės valdymo organų ar akcininkų patirti išgyvenimai. Savo nesutikimą su tokiais teismo motyvais jis grindžia tuo, kad įmonė yra savarankiškas teisės subjektas, kuriam įstatymas suteikia teisę savarankiškai ginti savo, kaip įmonės, teises ir teisėtus interesus (tokia pozicija iš esmės atspindi realybės (organinę) juridinio asmens prigimties teoriją, paplitusią kontinentinės teisės šalyse), tačiau juridinio asmens prigimties teorijos skirtos paaiškinti juridinio asmens atsakomybės tretiesiems asmenims pobūdį, o atlyginant žalą juridiniam asmeniui lemiantis veiksnys turėtų būti kompensaciniai žalos atlyginimo tikslai (aut. pastaba).

Pažymėtina, kad, vertindamas EŽTT jurisprudenciją neturtinės žalos atlyginimo srityje, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad EŽTT praktika, priteisiant neturtinės žalos dydį, negalima remtis, nes šis teismas, sprenddamas neturtinės žalos atlyginimo klausimą, taiko ne nacionalinę teisę, o remiasi savo diskrecijos teise³⁴⁶. Iš esmės sutinkant su tuo, kad EŽTT jurisprudencija negali būti pagrindas sprendžiant dėl priteistinos neturtinės žalos dydžio, vertinant neturtinės žalos atlyginimo kriterijus ir žalos atlyginimo pagrindus, šio teismo praktika gali būti vienas iš tinkamo nacionalinio teisinio reguliavimo interpretavimo šaltinių. Juolab kad EŽTT jurisprudencijos įtaka nacionalinei deliktų teisei pripažįstama ir pateisinama ir kitose Vakarų Europos šalyse³⁴⁷. Būtina taip pat turėti omeny, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatos skirtos apsaugoti ne tik žmogaus teises, bet ir jo veiklą, t. y. pripažįstama, kad Konvencijos taikymas išsiplėtė ir juridinių asmenų atžvilgiu, pvz., juridinio asmens teisės ginamos pagal Konvencijos 6 str., pažeidus jo teises į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką ir pan.³⁴⁸ Todėl, įvertinus bendrus žalos atlyginimo tikslus ir neturtinės žalos atlyginimo teisinę reikšmę ginant juridinio asmens teises, siekiant užtikrinti lygiateisiškumo ir proporcingumo principų pusiausvyros derinimą, būtina plačiau interpretuoti neturtinės žalos atlyginimo galimybes juridiniams asmenims, konkrečioje byloje įvertinant tiek subjektyvias, tiek objektyvias neturtinės žalos atlyginimo galimybę ir dydį lemiančias aplinkybes: reputacijos pablogėjimo faktą, teisių pažeidimu sukeltą įmonės veiklos nestabilumą ir neapibrėžtumą, negalėjimą laisvai planuoti tolesnės veiklos, su juridiniu asmeniu susijusių asmenų (angl. *stakeholders*) patirtus nepatogumus, sumažėjusią darbuotojų motyvaciją, dalyvių ir valdymo organų narių patirtą stresą ir išgyvenimus, kurių, kaip kriterijaus nustatant patirtą neturtinės žalos faktą ir jos dydį, teisinė reikšmė, priklauso nuo juridinio asmens rūšies ir formos.

Ketvirta, neturtinės žalos atlyginimas juridiniams asmenims šiandien neturėtų būti interpretuojamas pernelyg liberaliai, o tik preciziškai įvertinus skirtingų teisių ir interesų pusiausvyrą (pvz., asmens reputacijos ir asmens teisės laisvai reikšti savo nuomonę tarpusavio santyki), neturtinės žalos atlyginimo santykį su kitais teisių gynimo būdais – įpareigojimu paneigti

³⁴⁶ Žr. pvz., LAT CBS *P. Marcinka v. Lietuvos Respublika*, bylos Nr. 3K-3-150/2003

³⁴⁷ Rogers W. *Tort Law and Human Rights: a new experience* (Helmut Koziol, Barbara C. Steininger) *European Tort Law, Tort and Insurance Yearbook*, SpringerWienNewYork, 2002, p. 35–65.

³⁴⁸ Plačiau žr. M. Emberland. *Compensation companies for non-pecuniary damage: Comingersoll S. A. v Portugal and the ambivalent expansion of the ECHR scope: British year book of international law*, Oxford press, 2003, p. 409–432; taip pat Emberland M. *Protection against unwarranted searches and seizures of corporate premises under article 8 of the European Convention on Human rights: the Colas Est SA v. France approach*. – *Michigan Journal of International Law*, Vol 25:77, 2003–2004, p. 77–116.

tikrovės neatitinkančius duomenis apie juridinį asmenį, turtinės žalos atlyginimu ir kitais, pvz., nustatytais Konkurencijos įstatyme³⁴⁹ ir kt., taip pat santykį su kitų teisės šakų taikomomis teisinio poveikio priemonėmis. Neturtinės žalos atlyginimu turi būti siekiama kompensuoti asmeniui patirtą žalą, atlyginti už skriaudą, tačiau tai neturi tapti pasipelnymo šaltiniu ir nepagrįstai riboti kitų asmenų teisių. Neturtinė žala turi būti priteisiama, jei to reikalauja teisingumas, todėl ir šiandien, ginant juridinio asmens teises, net jei jos yra neturtinio pobūdžio, neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, išlieka išimtinis, t. y. taikomas, kai teisingumo neįmanoma pasiekti kitais būdais. Taigi, jei patirtos žalos neįmanoma apskaičiuoti objektyviais kriterijais, ji gali būti atlyginama neturtinės žalos atlyginimo forma *ex aequo et bono*, išlaikant bendrą taisyklę, kad žala atlyginama visiškai, tačiau ne daugiau ir ne mažiau, nei jos buvo padaryta.

Apibendrinant neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims problematiką, galima daryti šias **išvadas**:

- neturtinės žalos atlyginimo teisinė reikšmė ir iš jos išvestini neturtinės žalos taikymo ypatumai pažeidus juridinio asmens teises moksliniu lygiu analizuojami menkai, bet teismų praktikoje šio teisių gynimo būdo tinkamo taikymo klausimas tampa vis aktualesnis ir yra grindžiamas lygiateisiškumo idėja, draudžiančia diskriminuoti juridinį asmenį fizinio asmens atžvilgiu neturtinės žalos atlyginimo srityje;
- taikant neturtinės žalos atlyginimą ginant juridinio asmens pažeistas teises svarbu įvertinti paties juridinio asmens veiklos specifiką ir jo prigimtį tam, kad nekiltų grėsmė pernelyg liberaliai ir plačiai interpretuoti galimybę ginti juridinio asmens pažeistas teises neturtinės žalos atlyginimu, pažeidžiant teisių ir teisėtų interesų pusiausvyros ir proporcingumo principus;
- nustatant neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims pagrindus ir dydį, būtina įvertinti juridinio asmens rūšį, tiek subjektyvias ir objektyvias neturtinės žalos fakto nustatymą palengvinančias ir neturtinės žalos dydį lemiančias aplinkybes;
- pelno siekiantiems juridiniams asmenims atlyginama neturtinė žala įgauna specifinę paskirtį, nes jų interesas ginant neturtines teises yra turtinis, todėl neturtinė žala gali būti atlyginami savo prigimtimi juridinio asmens patirti turtiniai nuostoliai (negautos

³⁴⁹ Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 30-856

pajamos, būsimos išlaidos), kurias teisiškai pagrįsti teisių gynimo momentu sunku ar neįmanoma, o atsiradus nuostoliams vėliau, gali kilti sunkumų įrodinėjant priežastinį ryšį tarp patirtų nuostolių ar negautų pajamų ir teisių pažeidimo fakto;

- neturtinė žala juridiniam asmeniui atlyginama, kai kitomis civilinių teisių gynimo priemonėmis neįmanoma ar neprotingai sunku pasiekti neturtinės žalos atlyginimu siekiamą visišką žalos atlyginimo tikslą, todėl šiandien neturtinės žalos atlyginimas, ginant juridinio asmens teises, išlieka išimtinio pažeistų teisių gynimo būdu.

4. Neturtinės žalos dydžio nustatymo problematika

Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymą, kaip ir neturtinės žalos atlyginimo teisinius pagrindus, lemia neturtinės žalos prigimtis ir neturtinės žalos objektas. Neturtinė žala atlyginama pažeidus vertybes, kurių įkainoti neįmanoma, ir pasireiškia neturtinio pobūdžio praradimais, kurie negali būti tiksliai apskaičiuojami piniginiu ekvivalentu. Neturtinės žalos atlyginimo, kaip kompensacinio civilinių teisių gynimo būdo, taikymas turi savo specifiką, įvairiose valstybėse suprantamas skirtingai, todėl sunku identifikuoti bendras su neturtinės žalos dydžio nustatymu susijusias problemas, o apie visiško žalos atlyginimo principo laikymąsi šiuo atveju galima kalbėti tik reliatyviai. Šios dalies tikslas – įvertinti Europos šalių ir Lietuvos įstatymų leidyboje bei jurisprudencijoje suformuotus neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, kuriais dažniausiai vadovaujamosi nustatant neturtinės žalos dydį, šių kriterijų tarpusavio santykį, jų reikšmę ir priklausomybę nuo neturtinės žalos atlyginimo tikslų bei ginamos vertybės specifikos, taip pat neturtinės žalos apskaičiavimo būdus, kitas su neturtinės žalos apskaičiavimu susijusias teisingo žalos atlyginimo įgyvendinimo problemas, kai, viena vertus, siekiama kiek įmanoma teisingiau atlyginti asmeniui padarytą skriaudą, kita vertus – siekiama žalos atlyginimo subjektų interesų pusiausvyros ir lygiateisės ir nediskriminuojančios žalos atlyginimo sistemos; pateikti galimus šių problemų sprendimo būdus.

4.1. Neturtinės žalos dydžio nustatymą lemiantys veiksniai

Šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija, nors ir grindžiama kompensacine paskirtimi, neturtinės žalos atlyginimo srityje įgyja specifinę išraišką, t. y. daugelyje Europos šalių priteisiant neturtinės žalos atlyginimą vadovaujamosi teisingo žalos atlyginimo koncepcija, besiremiančia įstatymo ar teismų praktikos suformuotais vertinamaisiais subjektyvaus ir objektyvaus pobūdžio kriterijais, leidžiančiais kuo teisingiau atlyginti asmeniui padarytą žalą, atkurti pažeistų teisių pusiausvyrą ir suponuojančiais pareigą preciziškai įvertinti konkrečios situacijos aplinkybes. Pavyzdžiui, Belgijoje neturtinės žalos atlyginimo galimybė grindžiama visiško žalos atlyginimo principu, ir nors neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma, jos atlyginimas vertinamas kaip simbolinis principo *restitutio in integrum* taikymas, kai neturtinę žalą teismas įvertina pinigais atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes ir vadovaudamasis principu *ex aequo et bono*. Olandijoje neturtinė žala priteisiama vadovaujantis teisingumo principu (ol. *billijkheid*), įtvirtintu CK 6:106 str., ir pan. Lietuvos teismų praktikoje atlyginant neturtinę žalą taip pat kalbama apie teisingo žalos atlyginimo koncepciją, pabrėžiama,

kad neturtinės žalos atlyginimo atveju visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, nes neturtinės žalos neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais³⁵⁰. Tai nereiškia, kad visiško žalos atlyginimo principas neturtinės žalos atlyginimo srityje išvis netaikomas ir kad teismo diskrecija nustatant žalos atlyginimo dydį yra beribė. Minėta, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pažymėta, kad materialinė (piniginė) kompensacija už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, kurio taikymui tokiais atvejais būdingi svarbūs ypatumai, nes tokia materialinė kompensacija savo turiniu iš esmės skiriasi nuo pačios moralinės žalos, kuri buvo padaryta ir už kurią kompensuojama, turinio ir dėl to (jos dydis nesvarbu) pagal savo prigimtį negali (arba ne visada gali) atlyginti patirtos dvasinės skriaudos. Taigi teismo pareiga yra nustatyti teisingą kompensaciją už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus, praradimus, parenkant tokią piniginę satisfakciją, kuri kiek galima teisingiau kompensuotų nukentėjusiojo neturtinėms vertybėms padarytą žalą³⁵¹. Be to, nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį, teismų praktikoje pabrėžiama, kad būtina atsižvelgti į tai, jog civilinės atsakomybės funkcija yra kompensacinė: taikant civilinę atsakomybę siekiama ne nubausti žalą padariusį asmenį, o kompensuoti dėl neteisėtų veiksmų atsiradusias negatyvias padarinius. Kadangi piniginė kompensacija už neturtinę žalą negali nukentėjusio asmens grąžinti į pradinę padėtį, buvusią padarant iki teisės pažeidimą, tokia kompensacija siekiama tik kuo labiau sušvelninti neigiamus padarinius³⁵². Taigi Lietuvos teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad priteisiamos neturtinės žalos dydis nustatomas, visų pirma, orientuojantis į kompensacinę neturtinės žalos paskirtį ir remiantis teisingo neturtinės žalos atlyginimo idėja.

³⁵⁰ Žr., D. Mikelėnienė, V. Mikelėnas. Neturtinės žalos kompensavimas // *Justitia*, 1998, Nr. 2, p. 23; S. Cirtautienė. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas // *Jurisprudencija*, 2005, t. 71(63), p. 8; LAT CBS *N. Ž. v. Specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“*, bylos Nr. 3K-3-371/2003; LAT CBS *O. R., M. R., V. R., J. K. ir N. K. v. VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos*, bylos Nr. 3K-3-16/2004; G. Dannemann. *Schadensersatz bei Verletzung der Europäischen Menschenrechtskonvention: eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Haftung nach Art. 50 EMRK.* – Köln; Berlin; München: Heymann, 1994. S. 390.

³⁵¹ LAT CBS *K. R. v. Lietuvos Respublika*, bylos Nr. 3K-3-604/2005; Apt *G. D. v. Lietuvos Respublika*, bylos Nr. 2A–13/2007.

³⁵² Apt *V. Č., UAB „Nordona“ v. A. Š.*, bylos Nr. 2A-217/2007.

Teisingo žalos atlyginimo koncepcija šiandien Europoje susijusi su poreikiu ne tik lanksčios, bet ir nediskriminuojančios, prognozuojamos neturtinės žalos atlyginimo sistemos. Visuotinai pripažįstamo diskriminacijos draudimo, paremto prigimtinės žmonių lygybės idėja, taikymas ypač svarbus žalos atlyginimo teisiniuose santykiuose ir suponuoja būtinybę ne tik atlyginti padarytą žalą, bet ir tai, kad, nustatant neturtinės žalos dydį, būtų laikomasi lygiateisiškumo principo, t. y. kad analogiškos bylos būtų sprendžiamos panašiai³⁵³. Teisingos ir nediskriminuojančios žalos atlyginimo sistemos įgyvendinimo problema šiandien Europoje ypač aktuali, nes, augant visuomenės poreikiui ir galimybėms plėsti neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas ne tik atskirų teisių pažeidimo atvejais, pastebimos itin sparčios tendencijos teismų praktikos būdu didinti atlygintinos neturtinės žalos dydžius sveikatos sužalojimo ir kitų kategorijų bylose³⁵⁴. Dėl šios priežasties daugelyje Europos šalių (pvz., Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje ir pan.) neturtinės žalos dydžiai yra gana standartizuoti. Ir nors neturtinės žalos atlyginimo lentelės, parengtos remiantis suformuotos teismų praktikos pavyzdžiais (pvz., Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje) ar medicinos ekspertų nustatomu sužalojimo laipsniu ir atitinkamu jo piniginiu įvertinimu, kurį atlieka teismų praktika, teisės doktrinos atstovai ar teisės ekspertai (pvz., Prancūzijoje, Italijoje), teismams nėra privalomos, jos labai vertingos sprendžiant klausimą dėl priteistino neturtinės žalos dydžio konkrečiose bylose, nes yra pradinis rodiklis, leidžiantis teismui „atsispirti“, nustatant teisingą neturtinės žalos dydį, ir tinkamai įvertinti konkrečias bylos aplinkybes, įstatymo ar teismų praktikos suformuotus vertinamojo pobūdžio kriterijus, sudarančius pagrindą nustatyti didesnę ar mažesnę atlygintinos neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, o aukštesnės instancijoms teismams – vertinti žemesnių instancijų teismų priimtų sprendimų pagrįstumą tais atvejais, kai teismai, nemotyvuodami sprendimo, iš esmės nukrypsta nuo suformuotų ankstesnėse analogiškose bylose neturtinės žalos dydžių³⁵⁵.

³⁵³ Deliktų teisės principų 10:301 str. nustatyta, kad *žalos atlyginimo dydis* turi būti panašus į priteistus neturtinės žalos dydžius analogiškose situacijose (angl. *similar sums should be awarded for objectively similar losses*).

³⁵⁴ Pastaraisiais metais gerokai išaugo priteistinos neturtinės žalos dydžiai daugelyje Europos šalių (Vokietijoje – iki 500 000 eurų, šioje šalyje pastebima tendencija mažinti dydžius lengviausio sužalojimo atveju ir didinti sunkiausio, Austrijoje nuo 2002 m. – iki 220 000 eurų (20–50 proc., nes buvo žymiai mažiau nei kitose šalyse), žr. Europos deliktų ir draudimo teisės instituto leidžiamuose kasmetiniuose deliktų teisės leidiniuose.

³⁵⁵ Rogers W. V. H. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 254.

Teismų praktikoje suformuoti atlygintinos neturtinės žalos dydžiai ir teismų praktikos reikšmė pripažįstama ir Lietuvoje³⁵⁶. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime yra pabrėžęs teismų praktikos vienodumo (nuoseklumo, neprieštaringumo) svarbą ir nurodęs, kad bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose, o žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose. Konstitucinis Teismas šiame nutarime konstatavo, kad bendrosios kompetencijos teismai, *inter alia* Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir Lietuvos apeliacinis teismas, pagal savo kompetenciją privalo užtikrinti atitinkamos jurisprudencijos tęstinumą, kad teismų praktika būtų koreguojama tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrįdžiama ir pateisinama, ir tai, kad toks bendrosios kompetencijos teismų praktikos koregavimas visais atvejais būtų deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas. Taigi ir nustatydami neturtinės žalos dydį teismai turi vadovautis įstatymuose nustatytais ir teismų praktikoje suformuotais ir taikomais neturtinės žalos dydžio kriterijais ir atitinkamai atsižvelgti į teismų analogiškose bylose priteistus dydžius. Pavyzdžiui, vienoje byloje dėl garbės ir orumo gynimo teismas yra pabrėžęs, kad tinkamai taikant materialinės teisės normas dėl garbės ir orumo gynimo turi būti atsižvelgiama į susiklosčiusią teismų praktiką dėl žalos dydžio nustatymo šios kategorijos bylose³⁵⁷. Bylose, susijusiose su žalos, padarytos asmens sveikatai, atlyginimu, taip pat pabrėžiama, kad, siekiant įgyvendinti teisinio apibrėžtumo, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus (CK 1.2, 1.5 str., CPK 3 str.), sprendžiant neturtinės žalos atlyginimo klausimą atsižvelgiama į šiuo klausimu formuojamą teismų praktiką³⁵⁸. Tai, kad į suformuotą teismų praktiką atsižvelgiama ne tik nustatant neturtinės žalos atlyginimo pagrindus ir vertinamojo pobūdžio kriterijus, padedančius nustatyti konkretų neturtinės žalos dydį byloje, bet ir į ankstesnėse bylose priteistus neturtinės žalos atlyginimo dydžius, autorės nuomone, yra pozityvu, nes šiandien tai bene svarbiausias kriterijus, galintis padėti teismams atsisakyti ydingo kelio vadovautis ieškovo prašoma atlyginti neturtinės žalos suma kaip pagrindiniu orientyru nustatyti neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, kiekvienu konkrečiu atveju „ieškant“ pagrindo sumažinti

³⁵⁶ Apt *M. V. v. Viešoji įstaiga „Vilniaus universiteto būstas“*, bylos Nr. 2A-352/2007.

³⁵⁷ LAT CBS *V. Z. v. UAB „Klaipėdos laikraščio redakcija“*, bylos Nr. 3K-3-1044/2002.

³⁵⁸ LAT BBS, bylos Nr. 2K-303/2006.

ieškovo prašomą žalą³⁵⁹. Be to, suformuota teismų praktika atlygintinos neturtinės žalos dydžių klausimu gali padėti aukštesniųjų instancijų teismams vertinti žemesniųjų instancijų teismų sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą, nes paprastai konkretaus neturtinės žalos dydžio nustatymas byloje laikomas fakto, o ne teisės klausimu. Pažymėtina, kad klausimas, ar teismas, priteisdamas konkretaus dydžio neturtinės žalos atlyginimą, tinkamai taikė įstatymo nustatytus kriterijus ir nenukrypo nuo suformuotos teismų praktikos, daugumoje Europos šalių yra teisės klausimas, sudarantis pagrindą vertinti žemesniųjų instancijų teismų sprendimų teisėtumą. Kita vertus, teismų praktika teismai turi vadovautis ne *a priori*, o atsižvelgdami į visų nagrinėjamoje byloje nustatytų faktinių aplinkybių kontekstą³⁶⁰. Be to, Lietuvoje teismų praktika kol kas nėra tokia gausi ir nusistovėjusi. Taigi dar tik besiformuojanti Lietuvos teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo srityje turi būti vertinama kompleksiskai visų konkrečių bylos aplinkybių kontekste, atsižvelgiant ne tik į jau priteistus neturtinės žalos atlyginimo dydžius ankstesnėse bylose, bet ir Lietuvos pragyvenimo lygį, ekonomines galimybes, asmens teisių ir laisvių teisinės apsaugos poreikį ir kitų Europos valstybių teismų praktiką šioje srityje.

Vertinant, kokie kriterijai yra teisiškai reikšmingi nustatant neturtinės žalos dydį ir koks neturtinės žalos dydis kiekvienu atveju gali būti laikomas teisingu, teisės doktrinoje nuomonės išsiskiria. Pavyzdžiui, G. Dannemann pateikia kelias neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo metodikas: 1) priteisti pinigų sumą, už kurią asmuo savanoriškai sutiktų iškęsti neturtinių vertybių pažeidimą (autorės nuomone, ši žalos skaičiavimo metodika yra pernelyg subjektyvi ir praktikoje iš esmės netaikytina); 2) priteisti sumą, kuri leistų asmeniui patirti tokius teigiamus išgyvenimus, kurie kompensuotų patirtus neigiamus išgyvenimus³⁶¹. Ši žalos apskaičiavimo metodika taikoma tose šalyse, kuriose vyrauja funkcionalus požiūris į neturtinės žalos atlyginimo paskirtį (pvz., Ispanijoje, Vokietijoje), kai neturtine žala siekiama suteikti nukentėjusiam asmeniui galimybę įsigyti alternatyvų komfortą teikiančių dalykų, leidžiančių jam pamiršti tai, kas atsitiko, taip jį nuraminti ir kompensuoti patirtą skriaudą. Minėta, kad toks požiūris į neturtinės žalos atlyginimą kritikuojamas, nes teismui sudėtinga įvertinti, ką už priteistą sumą nukentėjęs asmuo galėtų įsigyti

³⁵⁹ Apt L. G. v. T. G., AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 2A-481/2006.

³⁶⁰ Žr., pvz., LAT CBS V.R. v. F.A.K., bylos Nr. 3K-3-9/2006; LAT CBS *A. Š. imonė v. J. S.*, bylos Nr. 3K-3-210/2007.

³⁶¹ Žr. G. Dannemann. *Schadensersatz bei Verletzung der Europäischen Menschenrechtskonvention: eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Haftung nach Art. 50 EMRK.* – Köln; Berlin; München: Heymann, 1994., p. 390.

ir kur galėtų gautą kompensaciją išleisti, be to, gali kilti sunkumų atskirti neturtinę žalą nuo turtinės (pvz., papildomų išlaidų, prarastų pajamų ir pan.). Galiausiai toks požiūris nepaaiškina žalos priteisimo galimybės sąmonę praradusiems nukentėjusiesiems ir teisės į neturtinės žalos atlyginimą perėjimo paveldėjimo teisės normų nustatyta tvarka. Kiti autoriai (pvz., Rusijos teisės mokslininkas A. M. Erdelevskis³⁶²), atsižvelgdami į tai, kad neturtinės žalos dydžio objektyviai neįmanoma apskaičiuoti ir negalima objektyviai išmatuoti nukentėjusiojo patiriamų kančių ir juo labiau jų tiksliai įvertinti pinigais, siūlo nustatyti preziumuojamą neturtinės žalos dydį, t. y. teismui priteisiant konkretų neturtinės žalos dydį, reikėtų orietuotis į tai, kiek dėl atitinkamų neturtinių vertybių pažeidimo atveju išgyventų (negalėtų neišgyventi) vidutinis protingai ir adekvačiai į situaciją reaguojantis asmuo. Iš esmės, kaip teigia M. A. Erdelevskis, taip apibūdinama preziumuojama neturtinė žala atsispindėtų visuomeninį neturtinių vertybių pažeidimo vertinimą. Teismo nustatytas preziumuojamas neturtinės žalos dydis galėtų kisti priklausomai nuo konkrečios situacijos ir individualių nukentėjusios šalių savybių ir jos subjektyvaus situacijos vertinimo. Panašios pozicijos laikosi ir kai kurie Austrijos teisės doktrinos atstovai, teigdami, kad esminis klausimas nustatant neturtinės žalos dydį – kiek pinigų protingam žmogui su vidutine normalia emocija, socialine ir kultūrine patirtimi reikėtų įgyti neturtinėms vertybėms, kurios, atsižvelgiant į vyraujančią socialinį požiūrį, yra lygios patirtiems neigiamiems išgyvenimams³⁶³. Austrijos teisės doktrinoje pripažįstama, kad neįmanoma objektyviai apskaičiuoti nukentėjusiojo išgyvenimų ir kančios, nes tai individualu ir subjektyvu, todėl nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje turi būti vertinami objektyvūs veiksniai, susiję su pažeidimo ir pažeistų teisių pobūdžiu, visuomeniniu neigiamu konkretaus pažeidimo vertinimu, todėl teismai, priteisdami neturtinės žalos atlyginimą, turi vadovautis vidutinio protingo žmogaus su normalaus lygio emociju gyvenimu standartu, o į individualią nukentėjusiojo situaciją, kuri galėtų lemti skirtingą atlygintinos žalos dydį konkrečioje byloje, atsižvelgti tada, kai pažeidimas lemia akivaizdžius neigiamus nukentėjusiojo asmeninio gyvenimo pokyčius, pvz., prarastas jo profesines galimybes, pasikeitusią šeiminių padėtį ir pan.³⁶⁴ Tose šalyse, kuriose neturtinės žalos atlyginimo mechanizmas grindžiamas neturtinių vertybių praradimo koncepcija (angl. *objective diminution in value*),

³⁶² Эрделевский А. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2004, p. 357.

³⁶³ Koziol H. Steininger B. C. *European Tort Law 2003 Tort and Insurance Law Yearbook*. Springer, 2004, p. 52.

³⁶⁴ Rogers W. V. H. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 8.

lemiamos reikšmės nustatant neturtinės žalos dydį taip pat turi objektyvūs veiksniai, tokie kaip teisių pažeidimo pobūdis ar atskiros atlygintinos žalos kategorijos, todėl šiose valstybėse prioritetas teikiamas vienodam asmens išgyvenimo įvertinimo panašios kategorijos bylose traktavimui, pabrėžiant, kad panašūs atvejai turi būti vertinami vienodai (pvz., Austrija, Didžioji Britanija, Prancūzija, Italija). Šiose valstybėse akcentuojama prioritėtinė būtinybė užtikrinti lygiateisišką ir nediskriminuojančią neturtinės žalos atlyginimo sistemą, o konkretus priteistinos atlygintinos neturtinės žalos dydis laikomas reliatyviu ir simboliniu, priklausančiu nuo šalies ekonominių galimybių ir visuomenės poreikių. Taigi esminės reikšmės turi ne tai, kam kompensacija bus panaudota, bet tai, kad neturtinė žala daugiau ar mažiau turi būti atlyginama vienodai visiems, patyrusiems tuos pačius sužalojimus.

Nors požiūriai į tai, koks neturtinės žalos atlyginimo dydis yra teisingas ir kaip jis turėtų būti apskaičiuojamas, skiriasi, dauguma autorių šiandien sutaria, kad neturtinės žalos prigimtis lemia, jog nėra galimybės šią žalą tiksliai apskaičiuoti, grąžinti nukentėjusį asmenį į buvusią padėtį ar rasti tokios žalos tikslų piniginių ekvivalentą. Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad civilinė teisė asmens teises pirmiausia gina turtiniais būdais, vienintelis tinkamas neturtinės žalos įvertinimo ir kompensavimo būdas yra įvertinti ją pinigais. Būtent neturtinės žalos prigimtis lemia tai, kad neturtinės žalos atlyginimo dydis priklauso nuo konkrečios situacijos aplinkybių, todėl įstatymuose žalos atlyginimo minimalios ar maksimalios ribos paprastai nenustatomos, o tik įtvirtinami vertinamojo pobūdžio kriterijai, kuriuos įvertinti nustatant konkretų atlygintinos žalos dydį paliekama teismui. Pažymėtina, kad tose šalyse, kuriose iki šiol yra įstatymo nustatyti tam tikri atlygintinos neturtinės žalos mažiausi ar didžiausi dydžiai (pvz., Austrijos masinės informacijos priemonių įstatyme³⁶⁵, Italijos teisės aktuose, reglamentuojančiuose darbdavio padarytos žalos darbuotojo sveikatai atlyginimą³⁶⁶, Vokietijoje, kai žala atlyginama dėl neteisėtų procesinių priemonių taikymo ir pan.), šių ribojimų pamažu atsisakoma arba laikoma, kad neturtinės žalos atlyginimo dydžiai gali būti protingai ribojami, jei jie susiję su tais atvejais, kai žalą atlygina ne tiesiogiai žalą padaręs asmuo arba asmenys, atsakingi už žalą pagal deliktinės atsakomybės taisyklės, bet kiti asmenys pagal specialų įstatymą arba sutarties pagrindą (pvz., socialinio draudimo įstaigos pagal socialinio draudimo įstatymus, draudikas pagal privalomojo civilinės atsakomybės draudimo sutartį, ar valstybė – už žalą, padarytą

³⁶⁵ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 24.

³⁶⁶ Ten pat, p. 144.

smurtiniais nusikaltimais ir pan.). Tokie atvejai laikomi papildoma garantija nukentėjusiems asmenims, todėl įstatymo nustatyti protingi ribojimai pateisinami, juolab kad paprastai, jei pagal specialius įstatymus ar sutartį asmeniui žala nėra visiškai atlyginama, likusios žalos atlyginimo nukentėjęs asmuo turi teisę reikalauti iš tiesiogiai už žalą atsakingų asmenų pagal bendras žalos atlyginimo taisykles.

Panašios pozicijos laikomasi ir Lietuvoje. CK 6.250 str. iš esmės nenustatyta mažiausios ar didžiausios atlygintinos neturtinės žalos ribos ir nors įsigaliojus šiam CK kurį laiką atskiruose įstatymuose buvo nustatytos didžiausios ir / ar mažiausios neturtinės žalos atlyginimo ribos, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, tiek Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, pvz., sprendžiant klausimą dėl valstybės atsakomybės už valstybės pareigūnų neteisėtai veiksmis padarytą žalą, įsigaliojus CK laikomasi pozicijos, kad įstatymų leidėjas neturi konstitucinių įgaliojimų nustatyti kokių nors didžiausių ar mažiausių atlygintinos žalos dydžių, kurie suvaržytų teismą ir neleistų priteisti teisingo atlyginimo konkrečioje byloje. Tai leidžia daryti išvadą, kad tam tikros atlygintinos žalos ribos Lietuvoje gali būti pateisinamos, jei iš viso gali būti pateisinamos, tik išimtiniais atvejais, pvz., kai žalą atlygina draudimo bendrovės pagal Transporto priemonių savininkų privalomojo civilinės atsakomybės draudimo įstatymą³⁶⁷, taip pat kai atlyginama žala, atsiradusi dėl nekokybiškos produkcijos ar dėl netinkamo turizmo paslaugų teikimo, tačiau tik tais atvejais, kai tai nėra susiję su asmens sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu. Be to, net tais atvejais, kai žalos atlyginimo subjektai pagal specialų įstatymą visos žalos nukentėjusiam asmeniui neatlygina, paprastai nukentėjęs asmuo turi galimybę prašyti neatlygintos žalos dalies tiesiogiai iš už žalą atsakingų asmenų.

Neturtinės žalos prigimtis taip pat lemia neturtinės žalos įrodinėjimo specifiką. Paprastai civilinėje atsakomybėje kreditorius privalo tiksliai įrodyti nuostolių dydį, tačiau neturtinės žalos dydis, išreikštas pinigais, daugumoje Europos šalių laikomas bendraisiais nuostoliais, kurių konkretus dydis, skirtingai nei turtinės žalos atlyginimo atveju, nėra įrodinėjamas, bet nustatomas pagal teisiškai reikšmingų konkrečioje byloje kriterijų visumą. Taigi neturtinės žalos dydį nustato teismas, o kreditorius turi pagrįsti kuo daugiau ir kuo svarbesnių žalos dydžiui nustatyti reikšmingų kriterijų. Tokios praktikos laikomasi Lietuvoje³⁶⁸, pabrėžiant, kad turtinė žala

³⁶⁷ Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 46-1498.

³⁶⁸ LAT CBS *N. Ž. v. UAB „Vilniaus troleibusai“*, ADB „Preventa“, bylos Nr. 3K-3-371/2003; LAT CBS *O. R., M. R., V. R., J. K., N. K. v. VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos, VšĮ Vilniaus infekcinė universitetinė ligoninė*, bylos Nr. 3K-3-16/2004; LAT CBS *L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė*, bylos Nr. 3K-7-255/2005; LAT CBS *P. D. v. R. V., A. V. ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-394/2006, ir kt.

atlyginama, kai pažeidžiami asmens ekonominiai interesai, ir šios žalos dydis pinigais gali būti apskaičiuojamas tiksliai pagal objektyvius kriterijus. Neturtinės žalos, atsirandančios dėl neturtinio pobūdžio praradimų, kai pakenkiama nematerialioms, t. y. ekonominės vertės neturinčioms, vertybėms, neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais, ir šios žalos pinigine išraiška nustatoma vadovaujantis kriterijais, kurių nebaigtinis sąrašas įtvirtintas CK 6.250 straipsnyje.³⁶⁹ Teismų praktikoje taip pat pabrėžiama, kad pagal įstatymą nustatyti neturtinės žalos atlyginimo dydį, t. y. teisingą piniginę kompensaciją už nukentėjusio asmens patirtus neturtinio pobūdžio praradimus, vadovaujantis nurodytais kriterijais, yra teismo funkcija (CK 6.250 str.). Teismo sprendime turi būti išvardyti ir pasverti argumentai, dėl kurių žalos atlyginimas gali būti nustatomas didesnis, ir motyvai, dėl kurių žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis. Kai kuriose šalyse, pvz., Olandijoje ir Vokietijoje, dėl šių priežasčių ieškovui nekeliami pareiga nurodyti konkretų prašomos atlygintinos neturtinės žalos dydį, o ieškovo prašoma atlyginti neturtinės žalos suma laikoma tik vienu, bet ne lemiamu kriterijumi teismui sprendžiant dėl teisingo žalos atlyginimo konkrečioje byloje. Pažymėtina, kad ieškovo prašoma atlyginti neturtinės žalos suma kaip vienas, bet ne lemiamas kriterijus vertintas ir pastarųjų metų Lietuvos teismų praktikoje, pvz., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje civilinėje byloje yra pabrėžęs, kad nukentėjusiojo ar kreditoriaus prašomas priteisti kaip neturtinė žala nuostolių dydis negali būti vertinamas kaip nustatytas, nes šio nustatymas yra teisingos kompensacijos principo įgyvendinimas ir yra priskirtas teisingumą vykdančiam subjektui – teismui. Taigi teismas pagal teisinius kriterijus nustato neturtinės žalos dydį, o ne svarsto, pvz., dėl įrodyto žalos dydžio sumažinimo taikant CK 6.282 str. Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad iki tol, kol teismas neturtinės žalos dydžio nenustatė, konkretaus mažintino žalos atlyginimo dydžio nėra. Ši taisyklė taikytina ir neišsiteisėjusiu teismo sprendimu parinktam neturtinės žalos dydžiui, kuris taip pat negali būti vertinamas kaip nustatytas neturtinės žalos dydis, kuris, persvarstant apskustą apeliacine tvarka neišsiteisėjusį teismo sprendimą, būtų mažinamas taikant CK 6.282 str.³⁷⁰ Tokia teismų praktika, kai ieškovo prašoma atlyginti neturtinės žalos suma vertinama kaip nevaržanti teismo diskrecijos nustatant neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, o tik kaip viena iš byloje reikšmingų aplinkybių, į kurią turi atsižvelgti teismas nustatydamas neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, džiugina kaip atitinkanti neturtinės žalos dydžio nustatymo specifiką ir kitose Europos šalyse bei atspindinti modernios teisingo neturtinės žalos atlyginimo koncepcijos įsitvirtinimą Lietuvoje.

³⁶⁹ LAT CBS A. Š. *įmonė v. J. S.*, bylos Nr. 3K-3-210/2007.

³⁷⁰ LAT CBS A. L. v. *Lietuvos ir Kanados UAB „Pajūrio mediena“*, bylos Nr. 3K-3-157/2007.

4.2. Neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų apžvalga Europos šalyse

Minėta, kad paprastai nustatyti neturtinės žalos dydį priskiriama teismo kompetencijai ir šis dydis nustatomas pagal bylai reikšmingų faktinių aplinkybių visumą. Tačiau teismo diskrecija nustatant dydį nėra beribė. Paprastai teismo sprendime turi būti išvardyti ir pasverti argumentai, dėl kurių žalos dydis gali būti nustatomas didesnis, ir motyvai, dėl kurių žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis. Tai priklauso nuo pažeistų vertybių pobūdžio, pažeidimo sunkumo, atsiradusių neigiamų padarinių ir kitų vertinamojo pobūdžio kriterijų, leidžiančių nustatyti teisingą atlygintinos žalos dydį konkrečioje byloje³⁷¹. Teisingo atlygintinos neturtinės žalos dydžio idėja šiuo atveju reiškia, kad nustatant neturtinės žalos dydį turi būti remiamasi aiškiais ir konceptualiai pagrįstais neturtinės žalos atlyginimo kriterijais, viena vertus, atspindinčiais visuomenės vertybinius pokyčius, leidžiančiais tinkamai įvertinti konkrečios bylos aplinkybes, kita vertus, neleidžiančiais nepagrįstai susiaurinti ar išplėsti civilinės atsakomybės taikymo ribų ir suponuojančiais būtinybę atsižvelgti į teisėtus ne tik nukentėjusiojo, bet ir žalą padariusio asmens interesus, kad neturtinė žala netaptų pernelyg didele našta žalą padariusiam asmeniui ar visuomenei, neskatintų antisocialaus elgesio, piktnaudžiauti teise ir nekontroliuojamos ieškinių gausos teismuose.

Europos šalių įstatymai ir teismų praktika įtvirtina įvairius neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus: tiek pakankamai konkrečius, tiek apibrėžiamus vertinamaisiais požymiais, tiek susijusius su pažeistų teisių ir teisių pažeidimo pobūdžiu, tiek leidžiančius įvertinti konkrečią nukentėjusiojo situaciją, jo asmenines savybes, žalą padariusio asmens elgesį ir kitas reikšmingas aplinkybes. Vieni kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama priteisiant neturtinės žalos dydį, labiau susiję su visuomeniniu pažeistų teisių neigiamu vertinimu ir pateisina neturtinės žalos dydžių tam tikrą standartizavimą atskirų kategorijų bylose, kiti susiję su individualia nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens situacija, leidžiančia nustatyti teisės pažeidimo neigiamų padarinių dydį konkrečioms nukentėjusiesiems ir taip individualizuoti žalos dydžio nustatymo procesą, nes kiekvieną asmenį teisių pažeidimas paveikia skirtingai.

Svarbiausi kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama nustatant priteistino neturtinės žalos atlyginimo dydį, Europos šalių teisės aktuose ir jurisprudencijoje paprastai nurodomi šie:

³⁷¹ LAT CBS L. Z. , M. Z. , V. Z. , G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė, bylos Nr. 3K-7-255/2005.

atsakomybės prigimtis, pažeistų teisių pobūdis, pažeidimo rimtumas, nukentėjusiojo patirtų fizinių ir dvasinių kančių dydis ir trukmė, individualios nukentėjusiojo savybės (lytis, amžius, profesija, giminystės laipsnis, pajamos), šalių kaltė, šalių turtinė padėtis, teisingumo ir protingumo kriterijai, kitos svarbios bylos aplinkybės ir pan. Pavyzdžiui, Ministrų Tarybos rezoliucijos³⁷² 12 punkte nurodoma, kad neturtinės žalos atlyginimas priteisiamas atsižvelgiant į neigiamų išgyvenimų intensyvumą ir trukmę. Europos deliktų teisės principuose (10:301 str. 2 dalis) taip pat nurodoma, kad nustatant neturtinės žalos dydį reikšmės turi visos bylos aplinkybės, įskaitant neigiamų teisės pažeidimo padarinių dydį, trukmę, įtaką asmens gyvenimui. Žalą padariusio asmens kaltė kaip kriterijus vertinama tik tada, jei žymiai padidino nukentėjusiojo išgyvenimus. Panašios praktikos laikomasi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. Europos valstybėse neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai panašūs, bet jų reikšmė skirtinga, pvz., Olandijos, Vokietijos teismų praktikoje paprastai keliamas reikalavimas atsižvelgti į visas bylos aplinkybes: į teisės pažeidimo prigimtį, rimtumą, neigiamų išgyvenimų intensyvumą ir trukmę, asmens gydymosi trukmę, šalių kaltę, užsienio, tarptautinių ir nacionalinių teismų praktiką ir pan.³⁷³ Lenkijoje, priteisdami neturtinės žalos atlyginimą, teismai taip pat turi atsižvelgti į visas konkrečios bylos aplinkybes, įskaitant šias: kentėjimų trukmę ir intensyvumą, kurie nustatomi atsižvelgiant į hospitalizacijos ir gydymosi trukmę, padarinius asmens darbingumui, ateities perspektyvoms (pvz., sveikatos pagerėjimo ar pablogėjimo tikimybei; arba kai asmuo užkrečiamas ŽIV – į sutrumpėjusią gyvenimo trukmę ir pan.), nukentėjusiojo amžių, negalėjimą užsiimti mėgstama veikla, prarastą ar sumažėjusią galimybę susituokti ar turėti vaikų, socialinių ryšių praradimą ir pan., žalą padariusio asmens kaltės laipsnį, jo elgesį po teisių pažeidimo ir t. t. Vokietijoje teismai vertina ir aplinkybes, susijusias su nukentėjusiojo individualiomis savybėmis, tokias kaip nukentėjusiojo amžius, lytis, socialinis statusas ir pan.³⁷⁴ Italijoje neturtinei žalai nustatyti taip pat turi reikšmės teisės pažeidimo pobūdis, nukentėjusiojo amžius, lytis, išsilavinimas³⁷⁵, bet aplinkybių, susijusių su nukentėjusiojo statusu, vertinimas kritikuojamas dėl to, priteisiant skirtingus dydžius tos pačios kategorijos bylose, esant panašaus lygio sveikatos sužalojimo laipsniui, gali būti pažeistas lygiateisiškumo principas. Kaltės laipsnis turi reikšmės tuo aspektu, kad atsakomybės be kaltės atveju ar kai žala

³⁷² Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (75)7 „On compensation for Physical injury or Death“ (adopted by the Committee of Ministers on 14 March 1975 at the 243rd meeting of the Ministers’ Deputies).

³⁷³ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 162.

³⁷⁴ Ten pat, p. 116.

³⁷⁵ Markesinis B. Coester M., Alpa G., Ullstein A. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline). Cambridge University Press, 2005, p. 96.

padaroma ne asmens sveikatai, bet kitų asmeninių teisių pažeidimu, teismai nelinkę priteisti neturtinės žalos atlyginimo arba atlygintinos žalos dydžiai yra simboliniai³⁷⁶. Ispanijoje kaltė turi reikšmės tik tiek, kiek tai padidina nukentėjusiojo kančias, bet ne daugiau. Nei turtinė padėtis, nei socialinis statusas neturi reikšmės. Panašios praktikos laikomasi ir Didžiojoje Britanijoje³⁷⁷ bei Austrijoje³⁷⁸. Kita vertus, Austrijoje kaltė tam tikrais atvejais turi reikšmės, ir šią poziciją palaiko teisės doktrinos atstovai, teigdami, kad jeigu kaltės reikšmė yra svarbi turtinės žalos atlyginimui pagal Austrijos CK 1323 ir 1324 str., siekiant teisingo žalos atlyginimo ji turi būti svarbi ir neturtinės žalos atlyginimo dydžiui nustatyti. Tokios pozicijos laikosi ir prof. H. Koziolas. Jis pažymi, kad paprastai neturtinė žala turi būti atlyginama vadovaujantis objektyviais kriterijais, bet teisingumo požiūriu subjektyvūs kriterijai (pvz., nukentėjusiojo asmeninės savybės) tampa svarbūs, jei žala padaroma tyčia ar dėl didelio neatsargumo³⁷⁹. Turtinė šalių padėtis turi reikšmės Vokietijoje. Olandijoje, Lenkijoje – tik išimtiniais atvejais, kai didesnės neturtinės žalos atlyginimas galėtų turėti nepriimtų padarinių (pvz., pagal Olandijos CK 6:109 str.)³⁸⁰. Belgijoje, Prancūzijoje sveikatos sužalojimo bylose esminės reikšmės turi žalos sukelti padariniai, kurių pobūdis vertinamas per atskiras atlygintinos neturtinės žalos kategorijas ir pagal tai, ar žala sveikatai yra laikino ar nuolatinio pobūdžio, taip pat kaip vieną iš esminių kriterijų įvertinant nukentėjusiojo amžių. Teisės pažeidimo sunkumas, šalių turtinė padėtis ir socialinis statusas, atsižvelgiant į tai, kad neturtine žala siekiama išimtinai kompensacinių tikslų, reikšmės neturi³⁸¹. Dėl šių priežasčių po 1964 m. gegužės 8 d. *Harang-Martin v. Bonneau* precedento, kuriame buvo pažymėta, kad teismai, priteisdami neturtinę žalą, turi vertinti teisės pažeidimo padarinių dydį, bet ne teisės pažeidimo rimtumą, reikšmės neturi ir žalą padariusio asmens kaltė³⁸².

Apibendrinant Europos valstybių teismų praktiką akivaizdu, kad, pvz., sveikatos sužalojimo bylose iš esmės visose Europos šalyse esminę reikšmę turi sveikatos sužalojimo

³⁷⁶ Ten pat, p. 145.

³⁷⁷ Ten pat, p. 65.

³⁷⁸ Ten pat, p. 65.

³⁷⁹ Magnus U. *Unification of Tort Law: Damages*. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2001, p. 13.

³⁸⁰ Rogers W. V. H. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. *European Center on Tort and Insurance Law*. Vienna / New York: Springer, p. 266.

³⁸¹ Rogers W. V. H. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. *European Center on Tort and Insurance Law*. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 32.

³⁸² Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection*. Oxford: Hart Publishing, 1998, p. 765.

padariniai, neigiamų išgyvenimų dydis ir trukmė, o subjektyvūs kriterijai, pvz., žalą padariusio asmens kaltė ar nukentėjusiojo asmeninės savybės, taip pat kiti kriterijai, susiję ne tiesiogiai su teisių pažeidimu ar jo padariniais, bet labiau su žalą padariusio asmens ar nukentėjusiojo asmeninėmis savybėmis, yra mažiau svarbūs arba turi reikšmės tik išimtiniais atvejais. Tačiau asmeninių teisių pažeidimo atveju, kadangi neturtinė žala tokiais atvejais dažniausiai nėra tokia akivaizdi, o kai kuriose šalyse žalos atlyginimas iki šiol atlieka ne tik kompensacinę, bet ir prevencinę ar net baudinę funkciją, žalą padariusio asmens kaltės laipsnis ir pažeidimo rimtumas turi svarbesnę reikšmę. Akivaizdžiausias pavyzdys – Didžiosios Britanijos teismų praktika, kur priteistinos sumos ilgą laiką gerokai viršijo sumas, priteistas sveikatos sužalojimo bylose. Pažymėtina, kad pastaraisiais metais (ypač po 1999 m. teisės reformos) ši praktika buvo kritikuota, persvarstyta ir galiausiai paskatino priteistinių neturtinės žalos atlyginimo dydžių augimą sveikatos sužalojimo bylose³⁸³. Austrijoje, Vokietijoje ir Šveicarijoje, kuriose neturtinė žala asmeninių teisių pažeidimo atveju priteisiama išimtiniais atvejais ir siejama su teisių pažeidimo rimtumu, teismų praktikoje minimi šie neturtinės žalos atlyginimo kriterijai: žalą padariusio asmens kaltė, pažeidimo intensyvumas, žinių paviešinimo platumas, vieta, kur buvo išspausdinta informacija, žalos atlyginimo subjektai (masinės informacijos priemonė ar privatūs asmenys), nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens elgesys po teisių pažeidimo, žalą padariusio asmens neteisėtai gauta nauda ir pan. Ispanijoje svarbi ir nukentėjusiojo reputacija: ar ji gera, ar bloga, ir pan.

Nepaisant skirtingų teisinio reguliavimo ir teismų praktikos tradicijų, bendra neturtinės žalos atlyginimo kriterijų vertinimo tendencija Europos šalyse rodo, kad siekiant teisingos ir lygiateisės neturtinės žalos atlyginimo sistemos, kuri pripažįstama prioritetiniu šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo sistemos tikslu iš esmės visose Europos šalyse, neturtinės žalos esminiais kriterijais tampa teisės pažeidimo sukelti neigiami padariniai nukentėjusiajam, kurie nustatomi pirmiausia atsižvelgiant į pažeistų vertybių specifiką, pažeidimo pobūdį, o nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens asmeninės savybės, jų kaltės laipsnis ir kiti subjektyvūs kriterijai vertinami tik tada ir tik tiek, kiek jie reikalingi nustatant akivaizdžius neigiamus individualaus nukentėjusiojo gyvenimo pokyčius dėl teisių pažeidimo konkrečioje byloje, tačiau subjektyvūs neturtinės žalos kriterijai savaime nėra lemiantys ir vertinami lygiateisiškumo, proporcingumo ir visiško žalos atlyginimo principų aspektu. Taigi kuo neturtinės žalos atlyginimo kriterijai yra subjektyvesni, tuo jie vertinami atsargiau, nes kelia riziką pažeisti teisėtus žalą

³⁸³ Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 83.

padariusio asmens interesus ir diskriminacijos draudimo principą, todėl, kaip minėta, nustatant neturtinės žalos dydį, konkretaus nukentėjusiojo patirtų dvasinių kančių dydis paprastai vertinamas vadovaujantis vidutinio protingo žmogaus standartu, o žalą padariusio asmens kaltė vertinama siekiant ne baudinių, bet kompensacinių tikslų. Kita vertus, visiškai atsisakyti subjektyvių neturtinės žalos atlyginimo kriterijų neįmanoma, nes teisingas žalos atlyginimas suponuoja būtinybę ne tik užtikrinti priešingų interesų pusiausvyrą ir proporcingumo principo laikymąsi, bet ir kiek įmanoma individualizuoti neturtinės žalos atlyginimo nustatymo procesą, įvertinant konkretaus nukentėjusiojo situaciją, jei to reikalauja teisingumas konkrečioje situacijoje. Todėl, įgyvendinant skirtingų interesų pusiausvyros ir proporcingumo principą, subjektyvių neturtinės žalos atlyginimo kriterijų reikšmė gali būti svarbi ir didėti priklausomai nuo žalą padariusio asmens kaltės laipsnio (t. y. jo žinojimo individualių nukentėjusiojo asmens savybių ar dėl to galimos kitokios nei įprasta nukentėjusiojo reakcijos į teisių pažeidimą) ir kitų žalą padariusio asmens nesąžiningų ketinimų nukentėjusiojo atžvilgiu ir pan. Taigi jeigu įprastai asmens neigiamų išgyvenimų dydis vertinamas pagal vidutinio protingo žmogaus standartą, individualios asmens savybės vertinamos tik tiek, kiek gali padėti nustatyti akivaizdžius neigiamus pokyčius asmens gyvenime, pvz., kai kuriose šalyse sveikatos sužalojimo bylose tokie kriterijai kaip nukentėjusiojo amžius, jo lytis, išsilavinimas ir profesija, nustatant dydį naudojami, bet ne savaime, o tik tiek, kiek padeda nustatyti akivaizdžius praradimus konkretaus asmens gyvenime, pvz., gyvenimo trukmės sumažėjimą, galimybės užsiimti mėgstama veikla, susituokti, turėti vaikų praradimą, socialinių ryšių praradimą ir pan. Be to, kaip minėta, subjektyvūs kriterijai gali būti reikšmingi tais atvejais, kai neturtinė žala padaryta žalą padariusio asmens jam žinant, kad teisės pažeidimas nukentėjusįjį asmenį paveiks kitaip ar siekiant konkrečių neigiamų padarinių atsiradimo.

4.3. Neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai Lietuvoje

Lietuvoje neturtinės žalos dydžio nustatymo klausimas, kaip ir kitose Europos valstybėse, yra paliktas teismo diskrecijai. Bendrieji neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai numatyti CK 6.250 str. 2 dalyje. teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į: 1) jos padarinius; 2) žalą padariusio asmens kaltę; 3) jo turtinę padėtį; 4) padarytos turtinės žalos dydį; 5) kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes; 6) sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus.

Vertinant neturtinės žalos kriterijų taikymo ypatumus Lietuvoje, galima išskirti keletą, autorės nuomone, esminių neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų taikymo aspektų.

Pirma, nors kriterijai, į kuriuos turi atsižvelgti teismai, yra nustatyti įstatyme, Lietuvos teismų praktikoje pabrėžiama, kad šioje normoje nepateiktas išsamus neturtinės žalos dydžio kriterijų sąrašas, nes, priklausomai nuo bylos aplinkybių, teismas gali pripažinti ir kitus neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus arba konkrečioje byloje pripažintas svarbias aplinkybes³⁸⁴. Taigi atskirų kategorijų bylose, atsižvelgiant į ginamos vertybės specifiką, specialūs įstatymai gali numatyti ir papildomus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus, be to, tam tikros aplinkybės gali turėti reikšmės, jei jas pripažįsta svarbiomis teismai konkrečioje byloje. Pavyzdžiui, 2002 m. gegužės 21 d. Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo Nr. IX-895 4 str. nustato šiuos ne teismo tvarka atlyginamos neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus: kaltinimo sunkumas, paskirtos bausmės arba nuobaudos dydis, neteisėto laisvės atėmimo, neteisėto kardomojo kalinimo (suėmimo), neteisėto sulaikymo ar neteisėtos administracinės nuobaudos – arešto – laikas, informacijos apie neteisėtą nuteisimą, neteisėtą kardomąjį kalinimą (suėmimą), neteisėtą sulaikymą, neteisėtą procesinių prievartos priemonių pritaikymą ar neteisėtą administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimą viešas paskelbimas ir kiti neturtinės žalos padariniai, taip pat kitokios aplinkybės. Teismų praktikoje neteisėto laisvės atėmimo bylose išskiriami šie kriterijai: taikyto suėmimo trukmė, kaltinimo sunkumas, suėmimo padariniai, dėl neteisėto suėmimo patirti turtinių teisių apribojimai ir neteisėto suėmimo laikotarpiu prarasta galimybė įgyvendinti teisę į darbą ir kitokio pobūdžio materialinį aprūpinimą³⁸⁵, patirti fiziniai nepatogumai, pvz., vienoje byloje teismas teisiškai reikšminga laikė aplinkybę, kad kiekvieną mėnesį nustatytą dieną ieškovė privalėjo registruotis policijoje, ir tai jai ne tik kėlė nepatogumų, bet ir žemino; nuteisimo laikotarpiu ieškovė negalėjo vairuoti automobilio, nes bijojo pažeisti Kelių eismo taisykles ir dar pabloginti savo padėtį³⁸⁶.

Aplinkybės, į kurias atsižvelgia teismai autorių teisių gynimo bylose, taip pat yra įvairios: neteisėto elgesio priežastys ir pagrindas (siekiama komercinės naudos ar ne); neteisėtų veiksmų

³⁸⁴ LAT CBS *L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė*, bylos Nr. 3K-7-255/2005; LAT CBS *A. Ž. v. UAB „Ranga IV“*, bylos Nr. 3K-3-450/2006.

³⁸⁵ LAT CBS *R. M. v. Lietuvos valstybė*, bylos Nr. 3K-3-196/2007; LAT CBS *M.B. v. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra*, bylos Nr. 3K-3-895/2003; LAT CBS *R. Š. v. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra*, bylos Nr. 3K-3-623/2004; LAT CBS *M.B. v. Lietuvos valstybė*, bylos Nr. 3K-7-298/2004; LAT CBS *A. N. v. Lietuvos valstybė*, bylos Nr. 3K-7-7/2007.

³⁸⁶ LAT CBS *K. P. v. Lietuvos valstybė*, bylos Nr. 3K-3-604/2005; LAT CBS *D. K. v. Lietuvos valstybė*, bylos Nr. 3K-3-169/2007.

padarinių pasireiškimo trukmė; pažeidimo apimtis, rūšis, būdas, intensyvumas; neteisėtai naudoto kūrinio paplitimo mastas; pažeidėjo kaltės laipsnis; buvo galima ar ne užkirsti kelią neteisėtiems veiksams ar juos nutraukti; nukentėjusiojo ir jo kūrinio populiarumas; kitos turinčios reikšmės aplinkybės (pažeidėjo turtinė padėtis, nukentėjusiajam padarytos turtinės žalos dydis ir pan.)³⁸⁷. Garbės ir orumo gynimo byloje pagal 1998 m. gegužės 15 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimą Nr. 1 teismas prie neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų priskyre šiuos: žalą padariusio asmens kaltę, jo elgesį po žinių paskleidimo, neigiamą įtaką ieškovo profesinei, visuomeninei veiklai ir kt., žinių paskleidimo būdą, formą, turinį, apimtį ir kitas turinčias reikšmės aplinkybes³⁸⁸. Nustatant neturtinės žalos dydį darbo santykių pažeidimo byloje, teismų praktikoje vertinamos šios reikšmingos darbo santykius apibūdinančios aplinkybės: darbo santykių trukmė, turėtos darbuotojo nuobaudos, teisių pažeidimo aplinkybės ir padariniai, teismo taikytos kitos pažeistų teisių gynimo priemonės, jų pakankamumas pažeistų teisių atstatymui ir kt.³⁸⁹

Antra, tinkamai taikant CK 6.250 str. teismų praktikoje pabrėžiama, kad turi būti įvertinta neturtinės žalos dydžiui turinčių įtakos kriterijų visuma – ir aplinkybės, dėl kurių neturtinės žalos dydis gali būti nustatytas didesnis, ir aplinkybės, dėl kurių jis gali būti nustatytas mažesnis.³⁹⁰ Taigi neturi būti sureikšminamas nei vienas kriterijus, paimtas atskirai, nei grupė kriterijų, palankesnių didesniai atlyginamos žalos dydžiui nustatyti – turi būti įvertinta kriterijų visuma, t. y. turi būti atsižvelgta į aspektus, dėl kurių žalos dydis gali būti nustatomas didesnis, ir įvertinamos aplinkybės, dėl kurių asmuo negalėtų tikėtis labai didelio neturtinės žalos įvertinimo pinigais³⁹¹. Toks neturtinės žalos atlyginimo teisinis reglamentavimas įstatymų leidėjo nustatytas tam, kad teisės į neturtinės žalos atlyginimą įgyvendinimas nepažeistų teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų, nesukeltų neadekvačiai sunkių padarinių žalą atlyginti turinčiam asmeniui.³⁹²

³⁸⁷ Mizaras V. Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai. Vilnius: Justitia, 2003, p. 130

³⁸⁸ LAT teisėjų senato nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas // LAT biuletenis „Teismų praktika“. 1998, Nr. 9, p. 59.

³⁸⁹ LAT CBS G. K. v. UAB „Baltijos parkai“, bylos Nr. 3K-3-351/2006.

³⁹⁰ LAT CBS A. Ž. v. UAB „Ranga IV“, bylos Nr. 3K-3-450/2006; LAT CBS A. L. v. Lietuvos ir Kanados uždaroji akcinė bendrovė „Pajūrio mediena“, bylos Nr. 3K-3-157/2007; LAT CBS N. Ž. v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“, bylos Nr. 3K-3-371/2003; LAT CBS O. R., M. R., V. R., J. K. ir N. K. v. VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos, bylos Nr. 3K-3-16/2004; LAT CBS L. Z., M. Z., G. Z., V. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė, bylos Nr. 3K-7-255/2005; LAT CBS P. D., v. R. V., A. V., T. V., T. V., M. G., I. V., A. V., bylos Nr. 3K-3-394/2006.

³⁹¹ Žr. LAT CBS A. S. v. savaitraštis „Laisvas laikraštis“ ir kt., bylos Nr. 3K-3-280/2005.

³⁹² LAT CBS A. Š. įmonė v. J. S., bylos Nr. 3K-3-210/2007.

Trečia, teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad tam tikrais atvejais vieni kriterijai laikomi turinčiais didesnės reikšmės nei kiti, ir tai pirmiausia priklauso nuo ginamų vertybių specifikos ir jų tarpusavio santykio³⁹³. Pavyzdžiui, ginant teisę į privatą gyvenimą teismų praktikoje pabrėžiama, kad turi būti įvertinama ir kita konkuruojanti lygiavertė konstitucinė vertybė – teisė skleisti informaciją (visuomenės teisė žinoti), todėl neturtinės žalos atlyginimas kiekvienu atveju taikomas ieškant protingos ir sąžiningos šių dviejų teisės ginamų vertybių pusiausvyros³⁹⁴. Absoliučių asmens vertybių, kaip sveikata ir gyvybė, gynimo atveju pabrėžiama, kad esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, sužalojus sveikatą, yra sužalojimo padariniai ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai³⁹⁵. Dėl šių priežasčių žalą padariusio asmens turtinė padėtis sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju teismų praktikoje nelaikoma lemiančia nustatant neturtinės žalos dydį.³⁹⁶ Be to, tam tikrais atvejais teismas teisiškai reikšminga gali pripažinti aplinkybę, susijusią su konkrečios pažeistos vertybės visuomeniniu vertinimu ir reikšme, pvz., analizuojant ginamos vertybės aktualumą ir visuomeninį jos vertinimą, kaip kriterijų nustatant neturtinės žalos dydį, paminėtina civilinė byla, kurioje teismas sumažino neturtinės žalos dydį atsižvelgdamas į tai, kad jei kūrinys nepriimtinas mūsų dabarties visuomenės moralės požiūriu, tokio kūrinio autoriaus neturtinių teisių gynimui negalėtų būti taikomi tokie pat neturtinės žalos atlyginimo kriterijai ir standartai kaip kitiems kūriniams³⁹⁷. Tokia teismo pozicija, autorės teigimu, kritikuotina jau vien dėl to, kad, ginant autoriaus teisę į kūrinio neliečiamybę, ši teisė negali būti vertinama atsietai nuo to, kad kūryba yra dvasinio išgyvenimo procesas, susijęs su ypač jautriais, asmeniškais pobūdžio autoriaus jausmais ir išgyvenimais, jo mintimis, todėl atitinkami jo kūrinio pakeitimai, iškraipymai, nors pagal apimtį, vertinant formaliai, ir nedideli, pačiam autoriui gali būti skausmingi ir jo suprantami kaip nepagarba jo kūriniumi, taigi ir jam kaip asmenybei – kūrėjui. Todėl vertinti paties kūrinio vertingumą laikotarpio požiūriu, kaip pagrindą mažinti neturtinės žalos atlyginimą, reikėtų labai atsargiai. Juo labiau kad toje pačioje byloje teismas taip pat pažymėjo, kad, nors toks kūrinys nėra socialiai vertingas mūsų meto požiūriu, mažinant

³⁹³ LAT CBS A. Ž. v. UAB „Ranga IV“, bylos Nr. 3K-3-450/2006.

³⁹⁴ LAT CBS J. G. v. UAB „Lietuvos rytas“, bylos Nr. 3K-3-87/2004.

³⁹⁵ LAT CBS P. D. v. R. V., A. V. ir kiti, bylos Nr. 3K-3-394/2006; LAT CBS N. Ž. v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusiai“, bylos Nr. 3K-3-371/2003; LAT CBS A. M. v. VšĮ Šiaulių rajono pirminės sveikatos priežiūros centras, bylos Nr. 3K-3-511/2004; LAT CBS L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė, bylos Nr. 3K-7-255/2005.

³⁹⁶ Tokia pozicija išdėstyta LAT CBS L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė, bylos Nr. K-7-255/2005; LAT CBS N. Ž. v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusiai“, bylos Nr. 3K-3-371/2003

³⁹⁷ LAT CBS J. J., J. J., R. G. ir kt. v. UAB „Mūsų gairės“, bylos Nr. 3K-3-273/2003.

priteisiamos neturtinės žalos dydį, būtina turint omenyje Lietuvos istorinę praeitį, didžiosios dalies visuomenės neigiamą ir pašaipų požiūrį į atitinkamą sovietinio laikotarpio kūrybą, dėl ko autoriui apskritai gali būti skausmingas jau pats kūrinio, kuriam publikuoti leidimo jis nedavė, išspausdinimas naujai leidžiamame leidinyje dabar, nepriklausomai nuo to, kad buvo priteista didesnė ar mažesnė kompensacijos suma už atitinkamų turtinių teisių pažeidimą.

Ketvirta, neturtinės žalos atlyginimo srityje vertinant kriterijus būtina atsižvelgti į teismų praktikoje deklaruojamą neturtinės žalos kompensacinę paskirtį, todėl, autorės teigimu, tam tikri kriterijai, pvz., žalą padariusio asmens kaltė ar žalos atlyginimo subjektų asmeninės savybės, turi būti vertinami tik tiek, kiek padėtų nustatyti neigiamų teisinių padarinių dydį, bet ne siekiant žalą padariusį asmenį nubausti. Dėl šių priežasčių, autorės teigimu, kritikuotina Lietuvos teismų praktika baudžiamosiose bylose didžiausias neturtinės žalos atlyginimo sumas priteisti nukentėjusiojo artimiesiems tais atvejais, kai nusikaltimu atimama asmens gyvybė, nors sunkiausių sveikatos sužalojimų bylose tiesiogiai žalą patyrusiems asmenims priteisiami neturtinės žalos atlyginimo dydžiai yra mažesni. Dažniausiai nurodomas argumentas, kad gyvybė yra labiausiai saugotina vertybė, todėl neturtinės žalos atlyginimas turi būti didžiausias, autorės teigimu, jis negali būti vertinamas kaip pagrįstas civilinės teisės kompensaciniais tikslais, jei žala priteisiama ne tiesiogiai nukentėjusiems asmenims, o nukentėjusiojo artimiesiems, kuriems priteistinos žalos dydžiai kitose Europos šalyse yra kur kas mažesni nei nukentėjusiems, patyrusiems sunkių sveikatos sužalojimų. Tokios praktikos, kaip iš esmės atspindinčios baudinį neturtinės žalos pobūdį Lietuvoje, turėtų būti atsisakyta, o baudiniai tikslai, jei tai reikalinga, gali ir turi būti pasiekti ne civilinės, o baudžiamosios teisės priemonėmis.

Pažymėtina, kad žalą padariusio asmens kaltė, kaip kriterijus nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį, yra reikšminga ir civilinėse bylose. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse dažnai pabrėžiama, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į žalą padariusio asmens kaltę, ypač į kaltės formą. Reikia įvertinti asmens veiksmų kryptingumą ir turinį. Neturtinę žalą padariusio asmens veiksmų požiūriu turi būti įvertinta, kokio laipsnio rūpestingumo ir atidumo pareiga jam yra priskirta. Be to, kaltė, kai žala padaroma nusikaltimu, vertinama kaip vienas esminių kriterijų nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį sveikatos sužalojimo bylose. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas pabrėžė, kad pagal CK 6.250 str. 2 dalį vienas iš neturtinės žalos dydžio parinkimo kriterijų yra neturtinę žalą padariusio asmens kaltė. Jeigu ji pasireiškia didžiausio pavojaus visuomenei forma – darant tyčinį smurtinį nusikaltimą

prieš asmenį, sukeltą jam daugybę sužalojimų, priverčiant žmogų išgyventi dideles fizines ir dvasines kančias žalojimo metu, – tokiu būdu pasireiškusi neturtinę žalą padariusio asmens kaltė sudaro prielaidas neturtinės žalos atlyginimo dydį nustatyti didesni³⁹⁸. Kaltė, kaip vienas iš kriterijų, vertinama ir tais atvejais, kai žalą turi atlyginti darbdavys, pvz., vienoje iš bylų kasacinio teismo teisėjų kolegija pabrėžė, kad vienas iš neturtinės žalos, padarytos didesnio pavojaus šaltinio, dydžio nustatymo kriterijų yra didesnio pavojaus šaltinio valdytojo darbuotojo, kuris sukėlė eismo įvykį, kaltė, nepaisant to, kad atsirado objektyvioji civilinė atsakomybė (CK 6.270 str.). Teismas konstatavo, kad tai atitinka teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus (CK 1.5 str. 4 dalis)³⁹⁹.

Minėta, kad įgyvendinant teisingo neturtinės žalos atlyginimo koncepciją kitose Europos šalyse, pvz., sveikatos sužalojimo bylose, subjektyvių neturtinės žalos atlyginimo kriterijų taikymas yra tapęs išimtinis, didžiausią reikšmę suteikiant žalos sukeltiems padariniams, t. y. asmens patirtų išgyvenimų trukmei ir intensyvumui, kurie nustatomi pirmiausia atsižvelgiant į pažeistų teisių pobūdį ir pažeidimo aplinkybes arba pažeidimo sunkumą, išanalizavus pažeidimo poveikį pozityviems visuomeniniams santykiams, geriems papročiams, tradiciškai priimtinam elgesiui ir pan., nesureikšminant žalą padariusio asmens kaltės, o tokius subjektyvius kriterijus kaip žalos atlyginimo subjektų asmeninės savybės (pvz., nukentėjusio asmens didelis jautrumas, amžius, išsilavinimas ir pan.) vertinant proporcingumo, lygiateisiškumo principų atžvilgiu.

Nuosekliai įgyvendinant kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo paskirtį Lietuvoje, autorės teigimu, tikslinga žalą padariusio asmens kaltę, kaip kriterijų, vertinti išimtiniais atvejais, t. y. tik tada, kai kaltės laipsnis iš esmės padidina asmens išgyvenimus. Atsižvelgiant į tai, Lietuvoje kaltės laipsnis, įgyvendinant kompensacinę žalos atlyginimo paskirtį, turėtų turėti reikšmės, jei žala padaroma tyčia, tačiau didelio neatsargumo atveju ir pan. jis neturėtų būti sureikšminamas. Kaltė, kaip reikšmingas kriterijus, galėtų būti vertinama tais atvejais, jei neigiami teisės pažeisimo padariniai nėra akivaizdūs, pvz., padaromas nusikaltimas asmeniui, nesusijęs su sveikatos sužalojimu, bet yra itin žeminamo pobūdžio, arba garbės ir orumo bylose, kai asmuo kaltinamas padaręs nusikaltimą arba padaro teisės pažeidimą, siekdamas sau naudos ir pan. Žalą padariusio asmens kaltė taip pat galėtų būti pagrindas atimti galimybę žalą padariusiam asmeniui naudotis tam tikromis teisinės apsaugos priemonėmis, pvz., pagal CK 6.282 str. 3 dalį, jei žala padaroma tyčia, negalima mažinti žalos atlyginimo atsižvelgiant į sunkią žalą padariusio asmens

³⁹⁸ LAT CBS *P. D. v. R. V., A. V. ir kt.*, bylos Nr. 3K-3-394/2006.

³⁹⁹ LAT CBS *D. Z. v. UAB Klaipėdos autobusų parkas*, bylos Nr. 3K-3-298/2007.

turtinę padėtį ir pan. Didelis žalą padariusio asmens kaltės laipsnis taip pat gali būti pagrindas vertinant su nukentėjusiuoju susijusius subjektyvius neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, kaip nukentėjusiojo asmeninės savybės, padidėjęs jautrumas ir pan. Žalą padariusio asmens kaltė gali būti vertinama kaip kriterijus, leidžiantis apsispręsti, taikyti neturtinės žalos atlyginimą viešiesiems asmenims ar ne, pvz., teismų praktikoje pabrėžiama, kad, sprendžiant dėl asmens, paskleidusio duomenis apie viešąjį asmenį, atsakomybės, svarbiausia yra duomenų paskleidimo tikslas ir juos paskleidusio asmens elgesys. Kai asmuo skelbia duomenis turėdamas tikslą jį pažeminti, taikoma atsakomybė⁴⁰⁰.

Penkta, CK 6.250 str. nurodyta, kad vienas iš neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų yra žalą padariusio asmens turtinė padėtis. Pažymėtina, kad civilinėje atsakomybėje žalą padariusio asmens turtinė padėtis teisiniu požiūriu turi reikšmės tik išimtiniais atvejais ir vertinama tik sprendžiant klausimą dėl galimo žalos atlyginimo mažinimo, todėl ir neturtinės žalos atlyginimo atveju žalą padariusio asmens turtinė padėtis, kaip subjektyvus veiksnys, turi turėti išimtinės reikšmės ir yra sistemiškai taikytinas su CK 6.251 str. 2 dalimi, suteikiančia teismui teisę sumažinti nuostolių atlyginimo dydį atsižvelgiant į šalių turtinę padėtį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių padarinių, ir kartu su CK 6.282 str. 3 dalimi, suteikiančia teismui teisę sumažinti atlygintinos žalos dydį atsižvelgiant į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia. Todėl žalą padariusio asmens turtinė padėtis, kaip neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, gali būti pagrindas nustatyti ne didesnę, bet mažesnę neturtinės žalos dydį, be to, taikytinas tik išimtiniais atvejais. Pavyzdžiui, vienoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas ir taikydamas CK 6.282 str. 3 dalį, pažymėjo, kad ši įstatymo norma negali būti taikoma, jeigu žalą padariusiam asmeniui būtų sudaryta galimybė nevykdyti savo deliktinės prievolės, nors tokią prievolę įvykdyti įmanoma. Dėl to ši teisės norma negali būti taikoma tada, kai atsakingas už padarytą žalą asmuo neįrodo, kad jis objektyviai neturi galimybių atlyginti padarytos žalos. Sprendžiant apie tokios galimybės turėjimą ar neturėjimą, teismui būtina išsiaiškinti, ar aplinkybės, dėl kurių daroma išvada apie žalą padariusio asmens sunkią padėtį, yra nuolatinio ir ilgalaikio pobūdžio. Taigi turi būti įvertinama ne tik žalą padariusio asmens turtinė padėtis nagrinėjant bylą, bet ir šio asmens sveikatos būklę, šeimine ir socialinę padėtį apibūdinančios ir kitos reikšmingos aplinkybės, kurios gali daryti įtaką jo turtinei padėčiai tiek nagrinėjant bylą, tiek ateityje (CK 6.282 str. 3 dalis)⁴⁰¹. Taigi žalą padariusio asmens turtinė padėtis

⁴⁰⁰ LAT CBS *A. Š. v. L. J., E. J.*, bylos Nr. 3K-3-507/2006.

⁴⁰¹ LAT CBS *UAB „If draudimas“ v. V. J.*, bylos Nr. 3K-3-116/2005.

vertintina taip, kad netaptų nepakeliama našta atsakovui⁴⁰² ir tik kaip kriterijus, leidžiantis nustatyti ne didesnę, bet mažesnę atlygintinos žalos dydį ir taikomas tada, kai nėra žalą padariusio asmens tyčios.

Nukentėjusio asmens turtinė padėtis, nors kai kuriose šalyse iki šiol vertinama satisfakcijos tikslais (pvz., Vokietijoje), laikoma diskriminaciniu kriterijumi, todėl paprastai reikšmės nebeturi, pvz., Ministrų Tarybos Komiteto 1975 m. kovo 14 d. priimtoje Rezoliucijoje Nr. (75)7 numatyta, kad nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį neturėtų būti atsižvelgiama į nukentėjusio asmens turtinę padėtį.

Šešta, Lietuvos teismų praktika rodo, kad, nustatant neturtinės žalos dydį, teisinės reikšmės turi ne tik žalą padariusio asmens, bet ir nukentėjusiojo kaltę. Pažymėtina, kad nukentėjusio asmens kaltė, kaip vienas iš reikšmingų žalos atlyginimo dydžio nustatymą lemiančių kriterijų, vertinamas ir atlyginant turtinę žalą, t. y. pagal CK 6.282 str. nukentėjusiojo asmens tyčia ar didelis neatsargumas vertinamas kaip pagrindas mažinti atlygintinos žalos dydį arba kaip sąlyga, atleidžianti nuo atsakomybės. Lietuvos teismų praktika rodo, kad panašios pozicijos laikomasi ir tada, kai sprendžiamas klausimas dėl neturtinės žalos atlyginimo, pvz., pagal susiklosčiusią teismų praktiką nukentėjusiojo neblaivumas darbo metu ir darbo vietoje, net ir esant darbdavio kaltei, traktuojamas kaip didelis neatsargumas, nepašalinantis darbdavio deliktinės atsakomybės, tačiau nustatant kaltės proporcijas lemiantis didelę darbuotojo kaltės dalį ir sudarantis pagrindą mažinti ne tik turtinės, bet ir neturtinės žalos dydį ir pan. Pažymėtina, kad pastaraisiais metais Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dėl nukentėjusio asmens kaltės, kaip neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijaus, yra pažymėjęs, kad nukentėjusiojo kaltė vertinama ne pagal CK 6.282 str., bet taikant CK 6.250 str., todėl teisinės reikšmės turi ne tik nukentėjusio asmens didelis neatsargumas ar tyčia, bet ir paprastas neatsargumas. Taigi nukentėjusiojo kaltė, nepriklausomai nuo kaltės formos, vertinama ne kaip žalos dydį mažinanti aplinkybė pagal CK 6.282 str., bet kaip vienas iš kriterijų, dėl kurio neturtinės žalos dydis gali būti mažesnis, pagal CK 6.250 str. Pavyzdžiui, minėta, kad vienoje byloje teismas konstatavo, jog jeigu apeliacinės instancijos teismas, persvarstydamas neįsiteisėjusį teismo sprendimą dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo, daro išvadą, kad yra aplinkybių, nustatytų CK 6.282 str., tai nesudaro pagrindo šią normą taikyti ir jos pagrindu mažinti atlygintinos neturtinės žalos dydį. Tokiu atveju turi būti vertinama, ar pirmosios instancijos teismas tinkamai taikė CK 6.250 str., tiesiogiai

⁴⁰² Apt *L. G. v. T. G. ir AB „Lietuvos draudimas“*, bylos Nr. 2A-481/2006.

reglamentuojantį neturtinės žalos dydžio nustatymą. Jeigu konstatuojamas netinkamas neturtinės žalos dydžio nustatymas, pagrindas panaikinti ar pakeisti teismo sprendimą yra CK 6.250 str. netinkamas aiškinimas, taikymas ar kitoks šios normos pažeidimas, o ne CK 6.282 str. pažeidimas⁴⁰³. Kitoje civilinėje byloje taip pat konstatuota, kad, kai žalai atsirasti ar padidėti padėjęs nukentėjusio asmens didelis neatsargumas nenustatomas, CK 6.282 str. 1 dalyje nustatyti neturtinės žalos dydžio mažinimo ar atsisakymo ją atlyginti kriterijai netaikomi, tačiau tai, kad CK 6.250 str. 2 dalyje nustatyta galimybė taikyti jame įtvirtintus ir teismo sukonkretintus kitus konkrečios bylos svarius kriterijus, leidžia teismui įgyvendinti teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus, todėl vienas iš neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų – žalai padėjęs atsirasti nukentėjusiojo paprastas neatsargumas – taikytinas, kai jį konstatuoja teismas (CK 6.250 str. 2 dalis)⁴⁰⁴.

Vertinant nukentėjusiojo asmens kaltę⁴⁰⁵, kaip kriterijų nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį, susiduriama ir su kitomis problemomis, pvz., tais atvejais, kai atlyginti žalą prašo asmenys, neturintys visiško veiksnio, ir byloje nustatoma, kad žalos atsiradimą lėmė ir neatsargūs nukentėjusiojo veiksmai, taip pat kai žalos atlyginimo prašo ne tiesiogiai nukentėję asmenys, o jų artimieji. Tokiais atvejais klausimas kyla tiek dėl tiesiogiai nukentėjusio asmens, tiek jo artimųjų veiksmų vertinimo ir įtakos neturtinės žalos dydžiui, pvz., kai žalos atsiradimą lėmė ne tik vaiko neatsargus elgesys, bet ir tėvų pareigos prižiūrėti vaikus netinkamas įgyvendinimas ir pan. Nors Europos šalių praktika vertinant nukentėjusiojo ir jo artimųjų kaltę ir / ar veiksmus yra skirtinga, paprastai nukentėjusiojo asmens kaltė daugumoje Europos valstybių vertinama pagal bendras veiksnio taisykles, t. y. į nukentėjusiojo kaltę atsižvelgiama tik tada, kai asmuo galėjo ir turėjo suprasti savo veiksmų / elgesio padarinius⁴⁰⁶. Kita vertus, pripažįstama, kad nukentėjusiojo kaltės vertinimas negali būti sutapatinamas su žalą padariusio asmens kaltės vertinimu, nes įstatyme negalima nustatyti pareigos nedaryti sau žalos, todėl nukentėjusiojo kaltė, arba kitaip vadinami nukentėjusiojo asmens prisidedantys veiksmai ar veikla prie žalos atsiradimo (angl.

⁴⁰³ LAT CBS *A. L. v. Lietuvos ir Kanados uždaroji akcinė bendrovė „Pajūrio mediena“*, bylos Nr. 3K-3-157/2007.

⁴⁰⁴ LAT CBS *A. Ž. v. UAB „Ranga IV“*, AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-450/2006.

⁴⁰⁵ Pažymėtina, kad, pvz., Europos deliktų teisės principų 8:101 str., kaip ir kai kuriose Europos šalyse, kai nustatomas pagrindas mažinti atlygintinos žalos dydį ar atleisti žalą padariusį asmenį nuo atsakomybės, kalbama ne apie nukentėjusiojo kaltę, bet apie nukentėjusiojo elgesį ir veiklą, kuria prisidedama prie žalos atsiradimo (angl. *contributory conduct or activity*), nes šios sąvokos iš esmės yra tikslesnės.

⁴⁰⁶ Principles of European tort law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005, p. 132.

contributory negligence; vok. *mitverschulen*; it. *concurrència de culpas*; pranc. *faute de la victime*), vertinami tuo aspektu, kad neteisinga žalos, už kurią atsakingas pats nukentėjusysis, atlyginimo pareigą perkelti kitam asmeniui⁴⁰⁷. Dėl šių priežasčių kai kuriose šalyse daroma išimčių, ir žalos dydžiui nustatyti turi reikšmės ne tik asmenų, turinčių visišką veiksnumą, kaltė, bet ir asmenų, neturinčių visiško veiksnumo, elgesys, lėmęs žalos atsiradimą, pvz., Vokietijoje pagal formuojamą praktiką žalos dydžiui turi reikšmės vaiko nuo septynerių metų neatsargus elgesys eismo įvykio metu ir pan., be to, žalos atlyginimo dydžiui turi reikšmės neįgalaus asmens veiksmai tais atvejais, kai, pvz., nukentėjusiojo turtinė padėtis yra žymiai geresnė nei žalą padariusio asmens ir pan.⁴⁰⁸ Tam tikrais atvejais asmenų, nors ir turinčių visišką veiksnumą, bet dėl asmeninių savybių negalėjusių visiškai įvertinti situacijos pavojingumo, veiksmai nevertinami (pvz., senyvo amžiaus asmenų neatsargūs veiksmai dėl silpno regėjimo ar klausos ir pan.). Pažymėtina, kad Lietuvoje praktikos šiuo klausimu yra nedaug, tačiau sisteminis CK normų aiškinimas leidžia daryti išvadą, jog asmens kaltės, kaip kriterijaus nustatant atlygintinos žalos dydį, vertinimas susijęs su visiško veiksnumo konstatavimu, pvz., vienoje byloje, kurioje buvo prašoma atlyginti neturtinę žalą dėl to, kad per pamokas mokinys neteko akies, teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį ir atmesdamas atsakovo teiginį, jog dėl nelaimingo atsitikimo kaltas ir nukentėjusysis, be kita ko, pažymėjo, jog nukentėjusysis, dvylikametis šeštos klasės mokinys, nelaimingo atsitikimo metu neturėjo veiksnumo, t. y. negalėjo visiškai suvokti padidėjusio pavojaus aplinkybių, situacijos pavojingumo. Teismas sprendė, kad atsakovo argumentas dėl nukentėjusiojo kaltės prieštarauja teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams, nes mokykla atsako už mokinių, dargi nepilnamečių, saugumą ir jų gerovę per pamokas, privalo saugoti jų sveikatą⁴⁰⁹.

Kita vertus, ši taisyklė negali būti vertinama kaip besąlyginė ir, nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį, nukentėjusiojo, net ir neturinčio visiško veiksnumo, veiksmai gali būti vertinami atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, jei tokio vertinimo reikalauja teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai (CK 6.250 str.).

Sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims, pažymėtina, kad pastaraisiais metais iš esmės visose Europos šalyse, priteisiant žalą mirties atveju ar sunkaus

⁴⁰⁷ Magnus U. Martín-Casals Unification of Tort Law: Contributory Negligence. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2004, p. 261.

⁴⁰⁸ Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998, p. 730.

⁴⁰⁹ Apt *V. P., D. P. v. Mažeikių rajono Sedos Vytauto Mačernio vidurinė mokykla*, bylos Nr. 2A-146/2006.

sveikatos sužalojimo atveju nukentėjusiojo artimiesiems, paprastai atsižvelgiama tiek į nukentėjusio asmens kalbę, tiek į jo artimųjų kalbę, nes laikomasi pozicijos, kad jų teisė kyla iš nukentėjusiojo teisės, todėl atsakovas turi turėti tas pačias gynybos priemones, kaip ir tiesiogiai nukentėjusio asmens atžvilgiu.

Septinta, nustatant neturtinės žalos dydį žalą padariusio asmens ir nukentėjusiojo savybės, kaip amžius, lytis, socialinis statusas, profesija ir kitos psichologinės, dorovinės, socialinės, medicininės ir kitos savybės, Lietuvoje nėra tiesiogiai įtvirtintos įstatyme kaip kriterijus neturtinei žalai atlyginti, tačiau Lietuvos teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad šie kriterijai naudojami ne tik kaip ieškovų argumentai, bet ir teismų sprendimuose.

Minėta, kad įgyvendinant teisingo neturtinės žalos atlyginimo koncepciją kitose Europos šalyse subjektyvių neturtinės žalos atlyginimo kriterijų taikymas yra tapęs išimtinis, todėl žalos atlyginimo subjektų asmeninės savybės (pvz., didelis nukentėjusiojo jautrumas, amžius, išsilavinimas ir pan.) vertinamos, jei iš viso vertinamos, laikantis proporcingumo ir lygiateisiškumo principų, o konkretaus nukentėjusiojo patirtų dvasinių kančių dydis paprastai vertinamas vadovaujantis vidutinio protingo žmogaus standartu. Lietuvos teismų praktikoje taip pat pažymima, kad šalių socialinis statusas, kaip ir turtingumas, reikšmės neturi, pvz., vienoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad CK nenumato asmens socialinės ar visuomeninės padėties kaip kriterijaus, kuriuo remiantis būtų galima mažinti atlygintinos žalos dydį, todėl sutiko su kasacinio skundo argumentais, kad tokie kriterijai yra diskriminaciniai, taigi pažeidžiantys Konstitucijos 29 str. ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 str. įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą⁴¹⁰. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarime dėl CK 7, 7-1 str. ir Visuomenės informavimo įstatymo taikymo taip pat konstatuota, kad, nepaisant įvairių žmonių socialinių skirtumų ir visuomenės požiūrio į atskirą asmenį (garbė) ar paties asmens į save (orumas) skirtingumą, teismai, vertindami neteisėtus veiksmus ir jų padarinius, turėtų vadovautis asmenų lygybės prieš įstatymą principu.

Tokia pozicija nereiškia, kad su žalos atlyginimo subjektais susijusių subjektyvių žalos kriterijų reikšmės iš viso nepripažįstama. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarime dėl CK 7, 7-1 str. ir Visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje įtvirtinta gana moderni taisyklė, kad teismas, nustatydamas žalos dydį, turėtų remtis normalaus protingo žmogaus pasaulio suvokimu ir dvasine pusiausvyra, išskyrus tuos atvejus, kai

⁴¹⁰ LAT CBS *J. R. v. LR teisingumo ministerija ir LR generalinė prokuratūra*, bylos Nr. 3K-3-155/2001.

žinias paskleidęs asmuo numatė ir galėjo numatyti, kad ieškovas žinias priims kitaip. Taigi asmeninės savybės vertintinos tais atvejais, kai asmuo žinojo ar turėjo žinoti, kad teisės pažeidimas nukentėjusiajam sukels didesnių neigiamų padarinių nei paprastai, taip pat tais atvejais, kai nukentėjusiojo asmeninės savybės vertinamos netiesiogiai, pvz., siekiant nustatyti konkrečių moralinių praradimų dydį nukentėjusiajam, atsižvelgiant į prarastų gyvenimo galimybių reikšmę asmens gyvenimui ir pan. (pvz., kai asmuo praranda galimybę užsiimti profesine veikla, kai praranda galimybę daryti sportininko karjerą ir jam pagrįstai nustatomas didesnis neturtinės žalos atlyginimas; kai jaunai moteriai padaroma estetinė žala, kai asmuo praranda galimybę turėti vaikų ir t. t.).

Vertinant vidutinio protingo žmogaus standarto taikymą nustatant neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, būtina pažymėti ir tai, kad ši taisyklė neturi būti pervertinta, kai kalbama ne apie socialinį statusą, bet apie fizinės ir psichinės asmens savybes, sąlygojančias vienokius ar kitokius padarinius asmens sveikatai, pvz., padidėjusį asmens jautrumą, dėl ko tam tikrų teisių pažeidimo atveju neigiami padariniai ir dėl to patirti asmens išgyvenimai gali būti didesni nei paprastai, ir pan. Vakarų Europos šalyse sveikatos sužalojimo bylose plačiai taikoma iš Didžiosios Britanijos teisinės sistemos atėjusi „kiaušinio lukšto“ arba „trapios kaukolės“ doktrina (angl. *eggshell skull rule or thin-skull rule*)⁴¹¹: žalą padaręs asmuo turi priimti nukentėjusįjį tokį, koks jis yra (angl. *the defendants must take their victims as they find them*), ir atlyginti tokio dydžio žalą, kokią patyrė nukentėjęs asmuo, atsižvelgiant į jo fizinės savybes (pvz., žalą padaręs asmuo negali remtis argumentais, kad nukentėjęs būtų patyręs mažesnę žalą, jeigu jo širdis nebūtų buvusi tokia silpna), vadinasi, ir neturtinės žalos atlyginimo atveju, jei fizinis asmuo dėl jam būdingų psichinių savybių patyrė daug didesnę psichinį sukrėtimą negu tokioje pačioje situacijoje būtų patyręs kitas asmuo, turi būti atlyginta visa konkrečiu atveju padaryta neturtinė žala. Ši taisyklė paprastai taikoma tais atvejais, kai sprendžiami žalos atlyginimo fizinio asmens sužalojimo atveju klausimai, tačiau tais atvejais, kai sprendžiamas klausimas dėl neturtinės žalos atlyginimo, pakenkus psichinei sveikatai, ar dėl neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusiojo artimiesiems, taip pat tais atvejais, kai žala nėra akivaizdi, kiaušinio lukšto doktrina netaikoma visa apimtimi, nes bijoma, kad neturtinė žala gali būti simuliuojama ar kitaip piktnaudžiaujama šia teise⁴¹². Tokios praktikos laikomasi Belgijoje ir kt. šalyse, taip pat ir Vokietijoje – nors šioje šalyje ir teigiama, kad subjektyvios nukentėjusiojo savybės (pernelyg didelis jautrumas,

⁴¹¹ DB *Smith v. Leech Brain & Co.*, 2 QB 405 1962.

⁴¹² Rogers W. V. H. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2001, p. 256.

psichinė būseną, kuri lemia neįprastai didelę arba – priešingai – mažesnę neturtinę žalą) taip pat yra labai svarbus kriterijus apskaičiuojant neturtinės žalos atlyginimo dydį⁴¹³, kiekvienu konkrečiu atveju asmens patirti neigiami padariniai vertinami adekvatumo aspektu ir pernelyg dideli išgyvenimai neatlyginami, jei susiję su mažareikšmiu teisių pažeidimu arba atlyginti žalą prašo netiesiogiai žalą patyrę asmenys.

Aštunta, Lietuvos teismų praktika leidžia spręsti, kad kiekvienu konkrečiu atveju teisiškai reikšmingų aplinkybių pobūdis gali lemti, jog vieni neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai sudarys pagrindą vienais atvejais nustatyti mažesnę atlygintinos žalos dydį, kitais – didesnę, pvz., jei žalą padaręs asmuo savanoriškai stengėsi atlyginti žalą, ėmėsi veiksnių sumažinti padarytą žalą – žalą padariusio asmens elgesys bus pagrindas nustatyti mažesnę atlygintinos žalos dydį; o jei teisės pažeidimu siekė komercinės naudos – didesnę, ir pan. Teismų praktikoje suformuota, kad geranoriškas pažeidimo pripažinimas ir duomenų paneigimas gali būti vertinami nustatant mažesnę atlygintinos neturtinės žalos dydį⁴¹⁴. Kaip pagrindas nustatyti mažesnę neturtinės žalos atlyginimo dydį nurodomas atsakovo atsiprašymas, aplinkybė, kad tikrovės neatitinkanti informacija paskleista nedideliame adresatų skaičiui ir pan.⁴¹⁵

Didesnei neturtinės žalos atlyginimo sumai nustatyti turėtų turėti reikšmės sistemingas melagingų žinių kartojimas, rodantis kryptingą siekimą sumenkinti asmenį, žinių pobūdis – kad jose kalbama apie dalyvavimą padarant nusikaltimą ir tai, kad žinios paskleistos nusikalstamu būdu⁴¹⁶. Aplinkybė, kad žalą padarė keli asmenys, taip pat gali būti pripažinta vienu iš kriterijų, turinčių įtakos neturtinės žalos dydžiui⁴¹⁷.

Devinta, nustatant neturtinės žalos dydį teisinės reikšmės turi ir neturtinės žalos atlyginimo subjektų pobūdis, pvz., teismų praktikoje pabrėžiama, kad kai žala padaroma neteisėtais valstybės institucijų ir jų pareigūnų veiksmais, kai valstybės pareigūnai veikia aiškiai nekvalifikuotai, valstybei turi būti taikoma didesnė atsakomybė, nes valstybė pažeidė ne tik savo

⁴¹³ Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 2 a, Schuldrecht Allgemeiner Teil, §§ 241-432/Herausgegeben von K. Rebmann, F. J. Sackler und R. Rixecker, Red. W. Krüger. – 4. Auflage. – München: Beck, 2003.

⁴¹⁴ LAT CBS *A. S., M. V. ir V. J. v. A. J., S. K., J. K., S. D., E. V., V. K., B. J., P. P., E. K., V. J., P. J., E. V., J. K., A. M., V. S., R. R., K. J., V. A. M., S. N., V. B., J. J., J. S., J. G., J. J., V. Ž., K. B., V. J.*, bylos Nr. 3K-3-142/2006.

⁴¹⁵ LAT CBS *UAB „Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“*, bylos Nr. 3K-3-169/2006.

⁴¹⁶ LAT CBS *A. S. v. savaitraštis „Laisvas laikraštis“, UAB „Šilo bitė“*, bylos Nr. 3K-3-280/2005.

⁴¹⁷ LAT CBS *A. S., M. V. ir V. J. v. A. J., S. K., J. K., S. D., E. V., V. K., B. J., P. P., E. K., V. J., P. J., E. V., J. K., A. M., V. S., R. R., K. J., V. A. M., S. N., V. B., J. J., J. S., J. G., J. J., V. Ž., K. B., V. J.*, bylos Nr. 3K-3-142/2006.

pareigą užtikrinti, kad jos pareigūnai veiktų rūpestingai, bet ir pareigą užtikrinti tinkamą savo pareigūnų kvalifikaciją⁴¹⁸. Be to, minėta, kad kai nukentėjęs asmuo yra viešas asmuo⁴¹⁹ ar juridinis asmuo, ginti jų pažeistas teises atlyginant neturtinę žalą galima, tačiau tiek žalos atlyginimo pagrindai, tiek įrodinėjimo standartai yra kur kas aukštesni, pvz., pabrėžiama, kad jeigu dalykinę reputaciją gina asmuo, kurio veikla visuomenėje vertinama prieštaringai, jis turi įrodyti, kad paskleistų žinių padarinys yra rimti neigiami asmens vertinimo poslinkiai – platinamo spaudos leidinio tiražo sumažėjimas, jo pirkimų ar apyvartos dėl paskleistų žinių sutrikimas, finansiniai nuostoliai, neigiamas poveikis savininkams ir darbuotojams, kiti neigiami padariniai ar panašaus pobūdžio aplinkybės⁴²⁰.

Dešimta, nustatant neturtinės žalos dydį teisinės reikšmės turi asmeniui padarytos turtinės žalos dydis, taip pat jo naudoti kiti teisių gynimo būdai. Pažymėtina, kad teismų praktikoje atsakomybė už padarytą neturtinę žalą paprastai nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos padarymo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu su turtine atsakomybe, tiek atskirai. Įstatymai nenumato turtinės žalos padarymo fakto kaip papildomo pagrindo, būtino atsirasti civilinei atsakomybei už moralinės (neturtinės) žalos padarymą⁴²¹.

Nors teismų praktikoje pabrėžiama, kad neturtinės žalos atlyginimas taikomas kaip savarankiškas teisių gynimo būdas ir tiesiogiai nepriklauso nuo kitų teisių gynimo būdų taikymo galimybės, kitų civilinių teisių gynimo būdų taikymas gali daryti įtaką atlygintinos neturtinės žalos dydžiui konkrečioje byloje tuo aspektu, kad, siekiant kompensacinių žalos atlyginimo tikslų, neturtinės žalos atlyginimas neturėtų sudaryti asmeniui pagrindo nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita. Dėl šių priežasčių paminėtina viena iš problemų sveikatos sužalojimo bylose, susijusi su neturtinės žalos dydžio nustatymu tais atvejais, kai ieškovas yra gavęs socialinio draudimo išmoką, mokamą gyvybės atėmimo atveju. Nors teismų praktika šiuo klausimu nevienoda, autorės nuomone, nustatant neturtinės žalos dydį, nukentėjusiojo gautos savanoriško ar socialinio draudimo ir transporto priemonės valdytojų civilinės atsakomybės draudimo išmokos, nors

⁴¹⁸ LAT CBS *K. R. v. Lietuvos Respublika*, bylos Nr. 3K-3-604/2005.

⁴¹⁹ LAT CBS *A. Š. v. E. J.*, bylos Nr. 3K-3-507/2006; LAT CBS *A. S., M. V. ir V. J. v. A. J., S. K., J. K., S. D., E. V., V. K., B. J., P. P., E. K., V. J., P. J., E. V., J. K., A. M., V. S., R. R., K. J., V. A. M., S. N., V. B., J. J., J. S., J. G., J. J., V. Ž., K. B., V. J.*, bylos Nr. 3K-3-142/2006; LAT CBS *V. Ž. v. UAB „Lietuvos rytas“*, bylos Nr. 3K-7-130/2000; LAT CBS *S. Č. v. Tauragės rajono meras*, bylos Nr. 3K-3-529/2001; LAT CBS *B. G. v. UAB „Veidas“*, bylos Nr. 3K-3-560/2001; LAT CBS *V. L. v. UAB „Ūkininko patarėjas“* bylos Nr. 3K-3-42/2005; LAT CBS *V. Z. v. UAB „Klaipėdos laikraščio redakcija“*, bylos Nr. 3K-3-1044/2002.

⁴²⁰ LAT CBS *UAB „Naujasis aitvaras“ v. UAB „Ekstra“, V. S.*, bylos Nr. 3K-3-630/2004.

⁴²¹ LAT CBS *V. T. v. LR aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba*, bylos Nr. 3K-7-688/2001.

tiesiogiai neskirtos neturtinei žalai atlyginti, siekiant kompensacinių tikslų neturtinės žalos atlyginimo srityje, yra privalomi neturtinės žalos nustatymo kriterijai, ir teismas privalo juos išsamiai ir atidžiai įvertinti (CK 6.250 str. 2 dalis)⁴²². Pavyzdžiui, vienoje civilinėje byloje Lietuvos apeliacinis teismas, vadovaudamasis CK 6.290 str. nuostata, kad socialinio draudimo išmokos, mokamos sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais, įskaičiuojamos į atlygintinos žalos dydį, sprendė, kad pirmosios instancijos teismas pagrįstai atsižvelgė į tai, kad ieškovėms buvo išmokėtos socialinio draudimo išmokos – periodinės draudimo išmokos ir vienkartinė laidojimo pašalpa – ir šiomis sumomis sumažino iš atsakovų priteistinos tiek turtinės, tiek neturtinės žalos dydį. Teismas nesutiko su ieškovių argumentu, kad Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo pagrindu neturtinė žala nėra kompensuojama, ir nurodė, kad šio įstatymo 31 str. nurodyto dydžio laidojimo pašalpa, išmokama apdraustajam žuvus dėl draudžiamąjį įvykių, žymiai viršija realias žuvusiojo laidojimo išlaidas, todėl jos paskirtis negali būti vertinama kaip vien tik laidojimo išlaidų atlyginimas. Vadovaudamasis šiais argumentais ir Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 11 str. 2 dalimi ir 31 str., teismas padarė išvadą, kad nurodyta laidojimo pašalpa skiriama ne tik turtinei, bet ir neturtinei žalai atlyginti⁴²³. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, šioje byloje vertindamas žemesnės instancijos teismų sprendimus, pabrėžė, kad teismų argumentai, jog pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą VSDFV teritorinio skyriaus išmokėtos socialinio draudimo išmokos turi būti įskaitomos į priteistą neturtinės žalos piniginę kompensaciją, yra teisiškai nepagrįsti. Bylą nagrinėję teismai, kasacinio teismo nuomone, neteisingai aiškindami, kad Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 11 str. 2 d. ir 31 str. pagrindu išmokama vienkartinė laidojimo pašalpa skirta ir neturtinei žalai atlyginti, priteisdami neturtinės žalos atlyginimą, nepagrįstai atsižvelgė į ieškovėms išmokėtą 88 600 Lt vienkartinę laidojimo pašalpą. Šią išvadą kasacinis teismas grindė tuo, kad Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 2 str. 1 d. nuostata, jog nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas nustatytais atvejais kompensuoja dėl draudiminių įvykių negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties dėl draudiminių įvykių atvejais - jų šeimos nariams, reiškia, jog privalomuoju socialiniu draudimu yra saugomi, draudžiami asmens turtiniai interesai ir įstatyme nustatytais atvejais kompensuojami turtiniai asmens

⁴²² LAT CBS L. V. v. UAB „Girteka“, bylos Nr. 3K-3-525/2006.

⁴²³ Apt V. S., A. S., I. S. v. A. B., UADB „ERGO Lietuva“, bylos Nr. 2A-181/2007.

praradimai⁴²⁴. Autorės teigimu, kasacinio teismo išvada, kad vien dėl to, jog pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą socialiniu draudimu yra saugomi tik asmens turtiniai interesai, nereiškia, jog teismai, priteisdami neturtinę žalą, iš viso neturti atsižvelgti į nukentėjusiojo šeimos nariams išmokėtą laidojimo pašalpą, kuri viršija asmens patirtus turtinius nuostolius. Tai tik reiškia, kad priteistina neturtinė žala negali būti mechaniškai mažinama išmokėtos socialinės draudimo išmokos dydžiu. Negalima paneigti to, kad asmenų, kuriems išmokama socialinio draudimo išmoka, ir asmenų, kuriems tokia išmoka nėra išmokama, patirti neigiami išgyvenimai nėra tolygūs, ir kad socialinio draudimo išmokos, viršijančios patirtos turtinės žalos dydį, faktas neabejotinai gali būti vienas iš kriterijų, rodančių, kad asmens patirti išgyvenimai, gavus tokią išmoką, yra mažesni, nei to asmens, kuris šios išmokos negauna. Todėl aplinkybė, kad asmeniui yra išmokėta socialinio draudimo išmoka, turi būti vertinama, kaip vienas iš kriterijų nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį. Tokia išvada darytina iš to, kad neturtinės žalos atlyginimas yra išimtinai kompensacinis, bet ne baudinis civilinių teisių gynimo būdas.

Teisingos neturtinės žalos dydžio nustatymo idėjos požiūriu džiugina ir Lietuvos teismų praktika – svarbiais pripažįstami ne tik įstatyme nustatyti ir teismų praktikos suformuoti vertinamojo pobūdžio kriterijai, leidžiantys nustatyti neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, bet ir tokie neturtinės žalos atlyginimo aspektai kaip šalies ekonominio gyvenimo rodikliai, bendras pragyvenimo lygis, vidutinės gyventojų pajamos ir kiti ekonominio pobūdžio veiksniai⁴²⁵. Minėta, kad teisingam neturtinės žalos atlyginimui svarbu ne tik konkrečios žalos atlyginimo bylos aplinkybių visapusiškas įvertinimas, bet ir nediskriminuojančios, lygiateisės ir prognozuojamos žalos atlyginimo sistemos sukūrimas, todėl teismai, priteisdami neturtinę žalą, pagrįstai atsižvelgia ne tik į nukentėjusiojo, bet ir į pagrįstus kaltininko / žalą padariusio asmens interesus ir kitus veiksnius, sudarančius prielaidas siekti protingos nukentėjusiojo ir kaltininko skirtingų interesų pusiausvyros⁴²⁶.

Apibendrinant neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo problematiką ir išanalizavus esmines, autorės nuomone, dažniausiai praktikoje iškylančias neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo problemas, galima daryti šias **išvadas**:

⁴²⁴ LAT CBS *V.S., A.S., I.S. v. A.B., UAB „ERGO Lietuva“*, bylos Nr. 3K-3-400/2007.

⁴²⁵ LAT CBS *L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė*, bylos Nr. 3K-7-255/2005; Apt *M. R. v. Seimo kanceliarija*, bylos Nr. 2A-138/2005.

⁴²⁶ LAT BBS, bylos Nr. 2K-669/2006.

- Neturtinės žalos atlyginimo apskaičiavimo specifiką lemia neturtinės žalos prigimtis ir objektas, todėl paprastai neturtinės žalos dydžio nustatymas priskiriamas teismo kompetencijai ir nustatomas pagal bylai reikšmingų faktinių aplinkybių visumą.
- Teismo diskrecija nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį nėra beribė, nes teisingo neturtinės žalos atlyginimo sistemos koncepcija suponuoja būtinybę nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį remtis aiškiais ir konceptualiai pagrįstais įstatymo ar jurisprudencijos būdu suformuotais neturtinės žalos atlyginimo kriterijais, viena vertus, atspindinčiais visuomenės vertybinius pokyčius, leidžiančiais tinkamai įvertinti konkrečios bylos aplinkybes, kita vertus, neleidžiančiais nepagrįstai susiaurinti ar išplėsti civilinės atsakomybės taikymo ribų ir suponuojančiais būtinybę atsižvelgti į teisėtus ne tik nukentėjusiojo, bet ir žalą padariusio asmens interesus, kad neturtinė žala netaptų pernelyg didele našta žalą padariusiam asmeniui ar visuomenei, neskatinų antisocialaus elgesio ir piktnaudžiauti teise.
- Neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų identifikavimą ir jų vertinimą lemia neturtinės žalos atlyginimo kompensaciniai tikslai ir teisingo neturtinės žalos atlyginimo idėja, suponuojanti būtinybę užtikrinti proporcingą pusiausvyrą tarp prognozuojamos, lygiateisės, nediskriminuojančios ir neturtinės žalos atlyginimo dydžio apskaičiavimą individualizuojančios sistemos.
- Nepaisant skirtingų teisinio reguliavimo ir teismų praktikos tradicijų, bendra neturtinės žalos atlyginimo kriterijų vertinimo tendencija Europos šalyse rodo, kad siekiant teisingos ir lygiateisės neturtinės žalos atlyginimo sistemos iš esmės visose Europos šalyse, neturtinės žalos esminiais kriterijais tampa teisės pažeidimo sukelti neigiami padariniai nukentėjusiajam ir kiti objektyvūs neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, o nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens asmeninės savybės, jų kaltės laipsnis, kiti subjektyvūs kriterijai vertinami išimtiniais atvejais laikantis lygiateisiškumo, proporcingumo ir visiško žalos atlyginimo principų.
- Nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį, konkretaus nukentėjusiojo patirtų dvasinių kančių dydis paprastai vertinamas vadovaujantis vidutinio protingo žmogaus standartu, o žalą padariusio asmens kaltė vertinama siekiant ne baudinių, bet kompensacinių tikslų.

- Teisės doktrinos ir teismų praktikos analizė rodo, kad visiškai atsisakyti subjektyvių neturtinės žalos atlyginimo kriterijų neįmanoma, nes teisingas žalos atlyginimas suponuoja būtinybę ne tik užtikrinti priešingų interesų pusiausvyrą ir proporcingumo principo laikymąsi, bet ir kiek įmanoma individualizuoti neturtinės žalos atlyginimo nustatymo procesą, įvertinant konkretaus nukentėjusiojo situaciją, jei to reikia teisingumui konkrečioje situacijoje. Todėl, įgyvendinant skirtingų interesų pusiausvyros ir proporcingumo principą, subjektyvių neturtinės žalos atlyginimo kriterijų reikšmė yra svarbi ir didėja priklausomai nuo žalą padariusio asmens kaltės laipsnio (pvz., kai asmuo žinojo ar turėjo žinoti, kad teisės pažeidimas nukentėjusiajam sukels didesnius neigiamus padarinius nei paprastai).
- Esminė problema nustatant neturtinės žalos dydį Lietuvoje – prognozuojamos, tolygios ir nediskriminuojančios teismų praktikos stoka – gali būti sprendžiama sisteminant suformuotą Lietuvos ir kitų Europos šalių teismų praktiką, vertinant skirtingų šalių rodiklius Lietuvos ekonominio pajėgumo ir teisinės apsaugos poreikio aspektu.

IŠVADOS

Remiantis atlikta Europos šalių ir Lietuvos teisės aktų, teismų praktikos ir mokslinės literatūros analize, galima teigti, kad darbo pradžioje iškeltą tikslą – išanalizuoti neturtinės žalos, kaip civilinių teisių gynimo būdo, vystymosi tendencijas Europos valstybėse, įvertinti esamo neturtinės žalos atlyginimo instituto teisinio reguliavimo veiksmingumą, konceptualiai pagrįsti neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, būtinybę, taip pat identifikuoti galimus neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo ribas lemiančius kriterijus ir pateikti pasiūlymus, kaip spręsti nustatytus teisinio reguliavimo ir šio instituto taikymo ir aiškinimo trūkumus – pavyko pasiekti. Apibendrinus atlikto tyrimo rezultatus, pateikiamos tokios pagrindinės išvados:

1. Lyginamasis skirtingų Europos šalių neturtinės žalos raidos tyrimas parodė, kad pastarąjį dešimtmetį neturtinės žalos atlyginimo koncepcija patyrė esminių pokyčių – nuo istoriškai vyravusio baudinio žalos už neturtinių vertybių pažeidimą vertinimo iki neturtinės žalos atlyginimo, kaip visaverčio kompensacinio civilinių teisių gynimo būdo, pripažinimo daugelyje

Europos šalių. Sąlygas plėsti teisinės apsaugos lygį neturtinės žalos atlyginimu ir didinti atlygintinos neturtinės žalos dydžius sudarė ekonominių galimybių didėjimas, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių, asmens primato prieš valstybę konstitucinis pripažinimas. Dėl šių priežasčių įstatymo nustatyti ribojimai vienais atvejais atlyginti neturtinę žalą, o kitais jos neatlyginti tapo nepakankamai pagrįstais ir nūdienos visuomenės vertybių bei galimybių iki galo neatspindinčiais neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas lemiančiais veiksniais. Todėl teismų praktika ir teisiniu reguliavimu neturtinės žalos atlyginimas pripažintinas visaverčiu teisių gynimo būdu, besiremiančiu bendra žalos atlyginimo taisykle.

2. Atliktas tyrimas parodė, kad neturtinės žalos plėtra pastaraisiais metais kelia interesų pusiausvyros ir teisinio apibrėžtumo principų užtikrinimo problemą, nes neturtinės žalos atlyginimo srityje, nesant objektyvių kriterijų, leidžiančių tiksliai apskaičiuoti neturtinės žalos dydį, apie visišką žalos atlyginimą tokiais atvejais galima kalbėti tik reliatyviai. Tai leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimo ribojimai galimi ir pateisinami tam, kad nebūtų nepagrįstai išplėsta civilinės atsakomybės apimtis ir nebūtų sukurta sąlygų piktnaudžiauti teise. Atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti įvertinama atsižvelgiant į pažeistos teisės ir kitų asmenų teisių (pvz. veikimo ar saviraiškos laisvės) santykį, todėl neturtinė žala atlyginama laikantis proporcingumo principo ir tik tada, kai pažeidimas buvo rimtas arba kėsintasi į absoliučias vertybes.

3. Lyginamasis Europos šalių teisės doktrinos, teismų praktikos ir teisinio reguliavimo tyrimas parodė, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, paskirtį lemia civilinės atsakomybės kompensaciniai tikslai, kurie neturtinės žalos atlyginimo srityje turi specifinę išraišką, t. y. neturtinės žalos atlyginimu siekiama ne tik atlyginti asmeniui padarytą skriaudą, bet ir atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą. Toks požiūris į neturtinės žalos atlyginimą pateisina galimybę priteisiant neturtinę žalą atsižvelgti ne tik į konkrečios bylos aplinkybes, bet ir sukurti lanksčią, nediskriminuojančią ir gana standartizuotą neturtinės žalos atlyginimo sistemą. Be to, neturtinės žalos atlyginimo, kaip kompensacinio civilinių teisių gynimo būdo, pripažinimas lemia tai, kad baudines funkcijas įteisinančių teisinių neturtinės žalos atlyginimo pagrindų turi būti atsisakyta, nes jie prieštarauja kompensacinei civilinės teisės paskirčiai.

4. Neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinės atsakomybės formos, taikymo teisinių pagrindų analizė leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimo teisinių pagrindų nustatymo ypatumus lemia neturtinės žalos objektas ir teisės pažeidimo sukeltų neigiamų padarinių

akivaizdumas. Pirma, tyrimas parodė, kad šiuolaikinė neturtinės žalos samprata, kaip teisinė kategorija, yra plati ir apima daug neigiamų subjektyvių ir objektyvių aspektų, kurių išskyrimas leidžia teisingiau įvertinti konkrečios situacijos aplinkybes, palengvina neturtinės žalos įrodinėjimo ir neturtinės žalos dydžio nustatymo procesą, tačiau nėra savaime pakankamas nustatyti neturtinės žalos padarymo faktą ir spręsti dėl neturtinės žalos atlyginimo pagrįstumo konkrečioje byloje. Antra, neturtinės žalos objekto analizė leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, taikymo apimtis tuo platesnė, kuo svarbesnė yra pažeista vertybė. Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos objektas istoriškai kinta ir baigtinio neturtinių vertybių sąrašo nustatyti neįmanoma, galimybė preciziškai reguliuoti neturtinės žalos atlyginimo tvarką teisinio reguliavimo priemonėmis yra neveiksminga. Taigi įstatyme galima nustatyti tik vertinamojo pobūdžio kriterijus, leidžiančius teismui konkrečiu atveju spręsti, ar teisinga ir protinga priteisti neturtinę žalą teisės pažeidimo atveju, vertinant neturtinės žalos atlyginimo taikymo galimybę atsižvelgiant į faktines bylos aplinkybes. Siekiant išvengti piktnaudžiavimo šia teise ir nepagrįsto atsakomybės išplėtimo, tikslinga, kad neturtinės žalos atlyginimo koncepcija, atspindinti tam tikro laikotarpio visuomenės teisinės apsaugos poreikius ir galimybes, būtų nuolat plėtojama teismų praktikos ir teisės doktrinos būdu.

5. Atliktas tyrimas parodė, kad, nepaisant skirtingų teisinio reguliavimo ir teismų praktikos tradicijų, siekiant teisingos ir nediskriminuojančios neturtinės žalos atlyginimo sistemos, iš esmės visose Europos šalyse pagrindiniais neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijais tampa teisės pažeidimo nukentėjusiajam sukelti neigiami padariniai ir kiti objektyvūs neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, o nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens asmeninės savybės, jų kaltės laipsnis ir kiti subjektyvūs kriterijai vertinami išimtiniais atvejais laikantis lygiateisiškumo, proporcingumo ir visiško žalos atlyginimo principų.

PASIŪLYMAI

1. Siūlomi Civilinio kodekso 6.250 str. pakeitimai

Siekiant veiksmingos ir nediskriminuojančios asmens teisių ir laisvių apsaugos sistemos, siūlytina atsisakyti CK 6.250 str. įtvirtintos taisyklės, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais.

Vadovaujantis tyrimo pagrindu padarytomis išvadomis, siūloma įstatymu įtvirtinti bendrą neturtinės žalos atlyginimo taisyklę asmens neturtinių teisių pažeidimo atveju, teismui paliekant nustatyti konkrečias šio teisių gynimo būdo taikymo ribas, atsižvelgiant į pažeistų teisių pobūdį, neigiamų padarinių dydį bei konkrečias bylos aplinkybes.

Siekiant nuosekliai įgyvendinti neturtinės žalos, kaip kompensacinio, bet ne baudinio civilinių teisių gynimo būdo, tikslus, siūlytina atsisakyti kaltės, kaip įstatymo nustatyto kriterijaus, į kurį visais atvejais privalo atsižvelgti teismai, nustatydami konkretų neturtinės žalos dydį.

Vadovaujantis tyrimo pagrindu padarytomis išvadomis, tikslinga CK 6.250 str. įtvirtinti trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiojo sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju.

Atsižvelgiant į atlikto tyrimo išvadas ir pateiktus pasiūlymus, CK 6.250 str. siūloma išdėstyti taip:

„CK 6.250 straipsnis. Neturtinė žala.

Neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.

Neturtinė žala atlyginama ~~tik~~ įstatymo nustatytais, **taip pat kitais asmens neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimo atvejais: pirmiausia, jei ji padaryta asmens sveikatai, kūno neliečiamumui ir vientisumui, garbei ir orumui, neteisėtai apribojus laisvę, pažeidus teisę į privatų gyvenimą ir kitais atvejais, jei neturtinės žalos atlyginimą pateisina proporcingumo, lygiateisiškumo, visiško žalos atlyginimo ir teisingumo principų įgyvendinimas konkrečiau teisių pažeidimo atveju.**

Neturtinė žala taip pat atlyginama asmenims, patyrusiems didelius išgyvenimus dėl kito asmens, su kuriuo juos sieja artimas ryšys, sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo. Vaikų, tėvų ir sutuoktinių artimas ryšys preziumuojamas.

~~Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais.~~

Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, ~~šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį,~~ **pažeistų teisių pobūdį, teisės pažeidimu sukeltų neigiamų pasekmių dydį, pažeidimo sunkumą ir kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes,** taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus.“

2. Pasiūlymai teismams, taikant ir aiškinant neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisinį reguliavimą

1. Atsižvelgiant į tai, kad įstatyme nustatytas išsamus sąrašas atvejų, kada atlyginama neturtinė žala, netenkina konstitucinių asmens neturtinių teisių veiksmingo gynimo poreikių, siūlytina teismams, pagal savo kompetenciją sprendžiantiems tokio pobūdžio bylas, neturtinės žalos atlyginimą, kaip civilinių teisių gynimo būdą, taikyti ne tik įstatymo nustatytais, bet ir Konstitucijoje įtvirtintų asmens neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimo atvejais, jeigu to reikalauja teisingumo vykdymas konkrečioje byloje. Teismas tokią teisę turi tiesiogiai remdamasis Konstitucijoje įtvirtintais teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principais.

2. Kadangi esminis neturtinės žalos atlyginimo pagrindas yra neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimas, turtinių teisių pažeidimo atveju neturtinės žalos atlyginimo galimybė turi būti vertinama, atsižvelgiant į kompensacinę civilinės teisės paskirtį, kuria siekiama ne nubausti žalą padariusį asmenį, o kompensuoti dėl neteisėtų veiksmų atsiradusius negatyvius padarinius. Todėl tais atvejais, kai pvz. dėl turtinių nusikaltimų asmeniui priteisiama ar atlyginama jo patirta turtinė žala, neturtinės žalos atlyginimas, kaip civilinių teisių gynimo būdas, neturėtų būti taikomas, išskyrus kai nusikaltimu padaroma žala ne tik asmens turtui, bet ir asmens neturtinėms vertybėms.

3. Teismų praktikoje tikslinga pripažinti teisę paveldėti reikalavimo teisę į neturtinės žalos atlyginimą, tačiau tai, ar konkrečioje byloje ji gali būti vertinama kaip išimtinai susijusi su asmeniu ar paveldima, ir tai, ar būtų teisinga ir protinga ją atlyginti nukentėjusiojo įpėdiniais, turi būti sprendžiama vertinant konkrečios bylos aplinkybes ir atsižvelgiant į kompensacinius neturtinės žalos atlyginimo tikslus, pažeistos vertybės specifiką, dėl teisės pažeidimo kilusių padarinių dydį ir kitas teisinės reikšmės turinčias aplinkybes, siekiant teisingo žalos atlyginimo konkrečioje byloje.

4. Tikslinga teismų praktikoje pripažinti, kad neturtinė žala atlyginama ne tik už įstatyme numatytų sutarčių pažeidimus, bet ir kitais atvejais, jei pažeidžiamos esminės konstitucinės žmogaus teisės ir laisvės, pvz., pakenkiama asmens garbei ir orumui, pažeidžiamas diskriminacijos draudimo principas, taip pat tada, kai sutarties dalykas buvo išimtinai neturtinio pobūdžio interesų, kurių pažeidimas susijęs su itin jautriomis asmens gyvenimo sritimis, patenkinimas, jeigu neturtinės žalos atlyginimą kiekvienu konkrečiu atveju pateisina sutarties šalių teisėti lūkesčiai sutarties sudarymo ar vykdymo metu, taip pat teisingumo, sąžiningumo, protingumo principai.

5. Tikslinga teismų praktikoje pripažinti tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą, patyrus didelių neigiamų išgyvenimų dėl nukentėjusiojo, su kuriuo juos sieja artimas

ryšys, sunkaus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo: pirma, nūdienos teisinio reguliavimo sąlygomis trečiųjų asmenų teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju Lietuvoje galima pateisinti Civilinio kodekso 6.283 str., jei sveikatos sužalojimu ar gyvybės atėmimu sukelti dvasiniai išgyvenimai išsivysto į psichinę ligą ar kitaip pakenkia sveikatai ir tokius asmens neigiamus išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu pagal Civilinio kodekso 6.283 str. Antra, neturtinės žalos atlyginimas gyvybės atėmimo atveju turėtų būti pripažįstamas trečiųjų asmenų, kurie susiję su nukentėjusiuoju artimais šeimos (ne tik teisiniais, bet ir faktiniais) santykiais, atžvilgiu, neatsižvelgiant į tai, kad žala jų sveikatai pagal Civilinio kodekso 6.283 str. nepadaryta, jei nustatomas glaudus nukentėjusiojo ir trečiojo asmens emocinis ryšys, ir tai, kad trečiasis asmuo dėl artimojo netekties patyrė itin didelių dvasinių išgyvenimų.

6. Neturtinės žalos atlyginimas juridiniam asmeniui galimas tik įvertinus juridinio asmens veiklos pobūdį ir tik tada, kai kitomis civilinių teisių gynimo priemonėmis neįmanoma ar neprotingai sunku atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą.

7. Nuosekliai įgyvendinant kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo paskirtį Lietuvoje, tikslinga žalą padariusio asmens kaltę kaip kriterijų nustatant neturtinės žalos dydį vertinti tada, kai kaltės laipsnis iš esmės padidina asmens išgyvenimus. Žalą padariusio asmens kaltę kaip kriterijų nustatant neturtinės žalos dydį gali būti vertinamas ir tais atvejais, jei neigiami teisės pažeidimo padariniai nėra akivaizdūs. Žalą padariusio asmens kaltė taip pat galėtų būti pagrindas atsisakyti taikyti žalą padariusiam asmeniui įstatyme nustatytas teisinės apsaugos priemonės. Didelis žalą padariusio asmens kaltės laipsnis taip pat gali būti pagrindas vertinant su nukentėjusiuoju susijusius subjektyvius neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, tokius kaip nukentėjusiojo asmeninės savybės, padidėjęs jautrumas ir pan.

8. Nustatant neturtinės žalos dydį žalą padariusio asmens turtinė padėtis, kaip vienas iš kriterijų, sistemiškai taikytinas su CK 6.251 str. 2 dalimi, suteikiančia teismui teisę sumažinti nuostolių atlyginimo dydį atsižvelgiant į šalių turtinę padėtį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių padarinių, ir kartu su CK 6.282 str. 3 dalimi, suteikiančia teismui teisę sumažinti atlygintinos žalos dydį, atsižvelgiant į žalą padariusio asmens sunkią turtinę padėtį, išskyrus atvejus, kai žala padaryta tyčia. Žalą padariusio asmens turtinė padėtis gali būti pagrindas nustatyti ne didesnę, bet mažesnę neturtinės žalos dydį.

9. Nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį, vienu iš svarbiausių pradinių kriterijų, leidžiančių nustatyti teisingą atlygintinos neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, tikslinga pripažinti ankstesnėse panašių kategorijų bylose priteistus neturtinės žalos dydžius. Dar tik besiformuojanti Lietuvos teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo srityje turi būti vertinama kompleksiskai visų konkrečių bylos aplinkybių kontekste, atsižvelgiant ne tik į jau priteistus neturtinės žalos dydžius ankstesnėse bylose, bet ir į Lietuvos pragyvenimo lygį, ekonomines galimybes, asmens teisių ir laisvių teisinės apsaugos poreikį ir remiantis geriausia Europos valstybių patirtimi. Tai bene svarbiausias kriterijus, galintis padėti teismams atsisakyti ydingo kelio nustatant neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, kaip pagrindiniu orientyru vadovaujantis ieškovo prašoma atlygintina neturtinės žalos suma, kiekvienu konkrečiu atveju „ieškant“ pagrindo sumažinti ieškovo prašomą žalą.

3. Pasiūlymai teisės mokslininkams ir mokslo įstaigoms tobulinant šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo koncepciją

Kadangi atliktas tyrimas parodė, kad įstatyme galima nustatyti tik vertinamojo pobūdžio kriterijus, leidžiančius teismui konkrečiu atveju spręsti, ar teisinga ir protinga priteisti neturtinę žalą teisės pažeidimo atveju, siekiant išvengti piktnaudžiavimo šia teise ir nepagrįsto atsakomybės išplėtimo, tikslinga, kad neturtinės žalos atlyginimo koncepcija, atspindinti tam tikro laikotarpio visuomenės teisinės apsaugos poreikius ir galimybes, būtų nuolat plėtojama teisės doktrinos būdu.

Atsižvelgiant į tai, teisės studijose tikslinga numatyti naują diskursą, skirtą asmens neturtinių teisių apsaugai, kuris turėtų turėti praktinės reikšmės vystant ir tobulinant esamą neturtinės žalos, kaip civilinių teisių gynimo, teisinio reguliavimo ir taikymo sistemą.

Siekiant prognozuojamos, tolygios ir nediskriminuojančios neturtinės žalos atlyginimo sistemos ir teismų praktikos neturtinės žalos atlyginimo srityje, tikslinga sisteminti Lietuvos ir Vakarų Europos šalių teismų praktiką neturtinės žalos atlyginimo srityje, vertinant skirtingų šalių rodiklius Lietuvos ekonominio pajėgumo ir teisinės apsaugos poreikio aspektu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

Tarptautiniai teisės aktai

1. 1883 m. kovo 20 d. Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo // Valstybės žinios, 1996 08 07, Nr. 75-1796.
2. 1886 m. rugsėjo 9 d. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40–988.
3. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys / Sudaryt. R. Mališauskas. Vilnius: Mintis, 1991.

4. 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.

5. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys / Sudaryt. R. Mališauskas. Vilnius: Mintis, 1991.

Europos Sąjungos teisės aktai

1. 1984 m. rugsėjo 10 d. konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-2.

2. Tarybos direktyva 76/207/EEB 1976 m. vasario 9 d. dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu.

3. Tarybos direktyva 1990 m. birželio 13 d. dėl kelionių, atostogų ir organizuotų išvykų paketų 90/314/EEB.

4. Tarybos direktyva 2000/43/EB 2000 m. birželio 29 d. įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės.

5. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/73/EB 2002 m. rugsėjo 23 d., iš dalies pakeičianti Tarybos direktyvą 76/207/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu.

6. Tarybos direktyva 2004/80/EB 2004 m. balandžio 29 d. dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms.

7. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/88/EB 2005 m. gruodžio 14 d., iš dalies keičianti Direktyvą 2000/14/EB dėl valstybių narių įstatymų, reglamentuojančių lauko sąlygomis naudojamos įrangos į aplinką skleidžiamą triukšmą, suderinimo (tekstas svarbus EEE).

Nacionaliniai teisės aktai

Lietuvos Respublika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.

3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-138.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
7. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.
8. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 15-597.
9. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.
10. Lietuvos Respublikos biomedicininų tyrimų etikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 92-2844.
11. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas // 1996 m. spalio 3 d., Nr. I-1562.
12. Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr. 29-692.
13. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 92-2844.
14. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas // 1995 m. birželio 6 d., Nr. I-924
15. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas // 2005 m. birželio 30 d., Nr. X-296.
16. Lietuvos Respublikos spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas // Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1990, Nr. 7-163.
17. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 63-1231.
18. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 17-649.
19. Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 56-1977.
20. Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 46-1498.
21. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 94-1833.
22. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1945.

23. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706.

24. Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais atlyginimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 104-2618.

25. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2228; 2005, Nr. 127-4532.

26. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 13 d. nutarimu Nr. 1100 patvirtintos Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės // Valstybės žinios, 2001, Nr. 80-2791.

Europos valstybių teisės aktai:

1. Austrijos civilinis kodeksas (ABGB – Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch) (vom 1. Juni 1811) // <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm>.

2. Belgijos civilinis kodeksas (Code Civil Belge) // <http://lexinter.net/LOTWVers4/CCIVB/index.htm>.

3. Estijos prievolių teisės įstatymas (Estonian Civil Law in English) // <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=012>.

4. Гражданский кодекс Российской Федерации. Полный сборник кодексов Российской Федерации. – Москва: Информэкспо, Воронеж: Издательство Борисова, 2001. – 816 с.

5. Ispanijos civilinis kodeksas // <http://civil.udg.es/normacivil/estatal/CC/INDEXCC.htm>.

6. Italijos civilinis kodeksas (Il Codice Civile Italiano. R.D. 16 marzo 1942, n. 262 Approvazione del testo del Codice Civile (Pubblicato nella edizione straordinaria della Gazzetta Ufficiale, n. 79 del 4 aprile 1942) // http://www.jus.unitn.it/CARDOZO/Obiter_dictum/codciv/Codciv.htm.

7. Latvijos civilinis kodeksas. Latvian Civil Code in English // <http://www.ttc.lv/lv/publikacijas/civillikums.pdf>.

8. Lenkijos civilinis kodeksas. Kodeks cywilny // http://www.rzeczpospolita.pl/prawo/doc/Kcywilny/kc_spis_tresci.html.

9. Olandijos civilinis kodeksas. Dutch Civil Code in English // <http://www.civil-code.nl/index.htm>.
10. Portugalijos CK - http://www.giea.net/legislacao.net/codigos/codigo_civil/index.htm.
11. Prancūzijos civilinis kodeksas. (Code Civil). French Civil Code in English (Text) // http://195.83.177.9/upl/pdf/code_22.pdf.
12. Šveicarijos prievolių kodeksas (Bundesgesetz vom 30. März 1911 betreffend die Ergänzung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Fünfter Teil: Obligationenrecht) // <http://www.admin.ch/ch/d/sr/22.html>.
13. Vengrijos civilinis kodeksas (Civil Code of the Republic of Hungary) // <http://www.angelfire.com/mn2/reformclub/hunc1.html>.
14. Vokietijos civilinis kodeksas (Bürgerliches Gesetzbuch mit Beurkundungsgesetz, BGB- Informationspflichten-Verordnung, Einführungsgesetz u.a. 54., überarbeitete Auflage. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2003. – P. 712).
15. Suomijos Deliktinės atsakomybės įstatymas (412/1974) <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1974/en19740412.pdf> .

Kiti dokumentai

1. Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (75)7 „On compensation for Physical injury or Death“ (adopted by the Committee of Ministers on 14 March 1975 at the 243rd meeting of the Ministers’ Deputies) <http://www.coe.int>.
2. Principles of European Contract Law // http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/index.html.
3. Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2004 // <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>.
4. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another. Study Group on a European Civil Code // http://www.sgecc.net/media/downloads/updatetortlawarticles_copy.doc.
5. Principles of European Tort Law // <http://civil.udg.es/tort/principles/>.

6. Rapport sur l'indemnisation du dommage corporel. Y.I.FAIVRE, 2003. gazette du Palais, 12 Sept 2003, No. 255, 2-10, www.justice.gouv.fr.

Specialioji literatūra

1. Alpa G. Il danno biologico. Percorso di un'idea, Cedam, 2003.
2. Ady J. Ersatzansprüche wegen immaterieller Einbußen. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004.
3. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D., ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004.
4. Bagińska E. Medical Law – Poland // International Encyclopedia of Law. Kluwer Law International, 2002.
5. Banakas S. European tort law: is it possible // European Review of private law, V. 10, No. 3, p. 363–375.
6. Bar Ch., Drobnig U. The interaction of contract law and tort and property law in Europe: a comparative study. Munchen: Sellier European Law Publ., 2004.
7. Bona M. Monateri P.G. Il nuovo danno non patrimoniale. Ipsoa, 2004.
8. Braly M., Hoskins M. Remedies in EC law: law and practice in the English and EC Courts, forwarded by judge Davide Edward. London: Longman Law, 1994.
9. Busnelli Francesco D. Il danno biologico. Dal diritto vivente al diritto vigente. Torino: G. Giappichelli Editore, 2001.
10. Brox H. Allgemeines Schuldrecht / Seit der 28. Aufl. fortgef. von Wolf-Dietrich Walker – 30. aktualisierte Auflage. München: Beck, 2004.
11. Bruggemeier G. Common principles of Tort law. London: BIICL, 2004.
12. Beale H., Kötz H., Hartkamp H. Cases, Materials and Text on Contract Law. Oxford: Hart Publishing, 2002.
13. Busnelli F. D. Italian Sistem. Compensation for Personal Injury in Sweden and other Countries, in coll. con vari Autori, coordinati da C. Oldertz e E. Tidefelt. Stockholm, 1988.
14. Busnelli F. D. Rapporto sullo stato della giurisprudenza in tema di danno alla salute. cur. in collaborazione con M. Bargagna. Padova, 1996.

15. Busnelli F. D. La valutazione del danno alla salute. Profili giuridici medicolegali, assicurativi. cur. in collaborazione con M. Bargagna. Padova, 1995.
16. Busnelli F. D. Tutela della salute e diritto privato. Milano, 1978.
17. Busnelli F. D. Il diritto alla salute e il diritto privato, Bologna, 1979.
18. Busnelli F.D. Il Danno biologico. Dal „diritto vivente“ al „diritto vigente“. Giappichelli. Torino: 2001.
19. Bydlinski F. Die „Umbrechnung“ immaterieller Schäden in Geld // Liber Amicorum Pierre Widmer. Sprineger, Vienna: 2003.
20. Будякова Т. Индивидуальность потерпевшего и моральный вред. – Санкт–Петербург: Юридический центр Пресс, 2005.
21. Butterworths J. M. Damages for personal injuries and death, London, 1996.
22. Burrows A. Remedies for Tort and breach of contract. Oxford: Fellow of lady Margaret Hall, 1994.
23. Cohen N. McKendrick E. Comparative remedies for breach of contract. Oregon: Hart publishing, 2005.
24. Comandé G. Towards a global model for adjudicating personal injury damages: bringing Europe and the United States // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878131, žiūrėta: 2007 09 10.
25. Comandé G. Towards better use of information in personal injury cases // H. Koziol, J. Spier. Liber Amicorum Pierre Widmer. European Centre of Tort and Insurance Law. WienNewYork: Springer, 2003.
26. Council of Europe. 1st Colloquy on European law held at King's College. London 21–25 July 1969. Redress for non-material damage. Strasbourg, 1970.
27. Damages for personal injury: non-pecuniary loss (1999) // Law Commission report Nr. 257. <http://www.lawcom.gov.uk/docs/lc257.pdf>, žiūrėta 2007 09 10.
28. Dam C. European tort law. Oxford: Oxford University Press, 2006.
29. Dannemann G. Schadensersatz bei Verletzung der Europäischen Menschenrechtskonvention: eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Haftung nach Art. 50 EMRK. Köln / Berlin / München: Heymann, 1994.

30. Danzl K. H. K. Gutiérrez-Lobos, O. F. Muller. Das Schmerzensgeld in medizinischer und juristischer Sicht mit Entscheidungsteil. Wien: Manzsche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 2003.
31. Deakin S., Johnston A., Markesinis B. Markesinis and Deakin's Tort law. Oxford: Clarendon press, 2003.
32. Dute J., Faure H. G., Koziol H. No-Fault Compensation in the Health Care Sector. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna / New York: Springer, 2004.
33. Elliot C., Quinn F. Tort law: Longman, 2001.
34. Emberland M. Compensation companies for non-pecuniary damage: Comingersoll S. A. v Portugal and the ambivalent expansion of the ECHR scope // British year book of international law. Oxford press: 2003, p. 409–432.
35. Emberland M. Protection against unwarranted searches and seizures of corporate premises under article 8 of the European Convention on Human rights: the Colas Est SA v. France approach // Michigan Journal of International Law, Vol 25:77, 2003–2004, p. 77–116.
36. Europos Tarybos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Tarptautinės sutartys ir dokumentai pilietinės visuomenės klausimais / sudarytojas Saulius Katuoka. Vilnius, 2000.
37. Эрделевский А. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2004.
38. Faure M., Koziol H. Cases on Medical Malpractice in a Comparative Perspective. European Center on Tort and Insurance Law. European Group on Tort Law. Springer, 2001.
39. Faure M. G. Economic Analysis of Tort Law and the European Civil Code // Towards a European Civil Code (third fully revised and expanded edition). Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E., Joustra C., Perron E., Veldman M.. Kluwer Law International, 2004, p. 657–675.
40. Fedtke J. The Reform of German Tort Law // European Review of Private Law. No. 4-2003, p. 485–508.
41. Giliker P., Beckwith S. Tort. London: Sweet & Maxwell, 2004.

42. Giglio F. Restitution for Wrongs: a structural analysis // Canadian Journal of law and jurisprudence, Vol. 20, No. 1, 2007, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=995494, žiūrėta 2007 09 10.
43. Gerven W., Lever J., Larouche P., Bar C., Viney G. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law – Scope of Protection. Oxford: Hart Publishing, 1998.
44. Griss G., Kathrein I., Koziol H. Entwurf eines neuen österreichischen Schadenersatzrechts. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2006.
45. Giliker P. Beckwith S. Tort. London: Sweet Maxwell, 2004.
46. Huber Chr. Das neue Schadensrecht. Deutscher Anwalt Verlag, Bonn, 2003.
47. Голубев. К. И., Нарижний С. В. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности, Санкт Петербург, 2004.
48. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 mit Änderungen zu Art. 20a, 96, Verfassungsreformgesetz, Menschenrechtskonvention, Verfahrensordnung Europäischer Gerichtshof für Menschenrechte u. a. – 38. Auflage. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2003.
49. Гущин Д. И. Юридическая ответственность за моральный вред: теоретико-правовой анализ. Санкт–Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
50. Hacks S., Böhm A., Bohm P. Schmerzensgeldverträge. 20th ed. ADAC-Verlag: Munich, 2001.
51. Hartkamp A., Hesselink M., Hondius E., Joustra C., Perron E., Veldman M.: Towards a European Civil Code (third fully revised and expanded edition). Kluwer Law International, 2004.
52. Hartshorne J. T. Damages in tort. London: Sweet Maxwell, 2000.
53. Harpwood V. Modern tort law. London: Cavendish Publishing Limited, 2003.
54. Hoge Raad, Judgment of 22 February 2002 – on compensation for psychiatric injury and emotional distress suffered by close relatives // European review of Private Law 3-2003, p. 412–465.
55. Karner E., Koziol H. Der ersatz ideellen Schadens im österreichischen Recht und seine Reform, 15. // Österreichischer juristentag vol. II/1. Vienna, 2003.

56. Kazemi-Rached M. [L'Islam et la réparation du préjudice moral](#). Genève: Droz, 1990.
57. Kidner R. Casebook on Torts. London: Blackstone press limited, 2000.
58. Koch A. B., Koziol H. [Compensation for personal injury in a comparative perspective](#). European Center on Tort and Insurance Law. Springer, 2003.
59. Koch A. B., Koziol H. Unification of Tort Law: Strict Liability. European Group on Tort Law, Springer, 2002.
60. Koch B. A., Dute J. M., Faure G., Koziol H. Compensation in the Austrian Health Care Sector // No-Fault Compensation in the Health Care Sector. Springer, 2004.
61. Kontorovich E. The Mitigation of Emotional Distress Damages // The University of Chicago Law Review, Vol. 68, No. 2, 2001, p. 491–520.
62. Koziol H. Unification of Tort Law: Wrongfulness. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 1998.
63. Koziol H. Die Tötung im Schadenersatzrecht // Liber Amicorum Pierre Widmer. Sprineger, Vienna: 2003.
64. Koziol H., Spier J. Liber Amicorum Pierre Widmer. European Center on Tort and Insurance Law, Springer, 2003.
65. Koziol H., Warzilek A. Persönlichkeitsschutz gegenüber Massenmedien / The Protection of Personality Rights against Invasions by Mass Media. European Center on Tort and Insurance Law. Vienna: Springer, 2005.
66. Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2001. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2002.
67. Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2002. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2003.
68. Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2003. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2004.
69. Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2004. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2005.
70. Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law 2005. Tort and Insurance Law Yearbook. Springer, 2006.
71. Lando O., Beale H. Principles of European contract law. Part I-II. The Hague / London / Boston: Kluwr Law Internatonal, 2000.

72. Lando O., Clive E., Prum A. Principles of European contract law. Part III. The Hague / London / Boston: Kluwr Law Internatonal, 2003.
73. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras / Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
74. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 2: Asmenys. Mikelėnas V., Bartkus G., Mizaras V., Keserauskas Š. Vilnius: Justitia, 2002.
75. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Kn. 6: Prievolių teisė, T. 1. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2003.
76. Magnus U. Damages for Non-Economic Loss - German Developments in a Comparative Perspective // *Internat. Comp. L.Qu.*, 1990, p. 675–683.
77. Magnus U. Martín-Casals Unification of Tort Law: Contributory Negligence. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2004.
78. Magnus U. The Impact of Social Security Law on Tort Law. European Center on Tort and Insurance Law. Springer, 2003.
79. Magnus U. Unification of Tort Law: Damages. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2001.
80. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан, Москва, 2001.
81. Markesinis B. S. Uberath H. The German law of torts a comparative treatise. Oregon: Hart publishing, 2002.
82. Markesinis B. S. A comparative introduction to the German law on tort. Oxford: Clarendon Press, 1990.
83. Markesinis B. Coester M., Alpa G., Ullstein A. Compensation for personal injury in English, German and Italian law (a comparative outline). Cambridge University Press, 2005.
84. McGregor H. McGregor on damages. London: Sweet & Maxwell, 2003.
85. McIntosh D., Holmes M. Personal injury awards in EC countries, an industry report, prepared by, Lloyd's of London press LTD, 1990.
86. McGregor H. Personal injury and death // *International encyclopedia of comparative law*, volume XI, Torts, ed. A.Tunc, part 2, 1983.
87. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // *Justitia*, 1998, Nr. 2–3.

88. Mikelėnas V. Asmens reputacijos gynimas: lyginamoji analizė // Teisė, 1995, Nr. 29, p. 71–107.
89. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.
90. Mizaras V. Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai. Vilnius: Justitia, 2003.
91. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 2 a, Schuldrecht Allgemeiner Teil, §§ 241-432/Herausgegeben von K. Rebmann, F. J. Säcker und R. Rixecker, Red. W. Krüger. – 4. Auflage. – München: Beck, 2003.
92. Munkman J. Damages for personal Injuries and death. London: Butterworths, 1996.
93. Oldertz C. Tidelfelt E. Compensation for personal injury in Sweden and other countries. Stockholm: Juristforlaget, 1988.
94. Owen D. G. Philosophical Foundations of Tort law. New York: Oxford University press, 1995.
95. Papirtis L. V., Baranauskas E., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2005.
96. Ponzanelli G. Critica al danno esistenziale. Cedam, 2003.
97. Pfennigstorf W. Hardcover. Personal Injury compensation: a comparative study of Liability law and Compensation schemes in Ten Countries and the United States. Insurance Research Council. Lloyds of London press Ltd., 1993.
98. Principles of European tort law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien: Springer, 2005.
99. Postema G. J. Philosophy and the Law of Torts. Cambridge university press, 2001.
100. Rogers H. V. W. Unification of Tort Law: Multiple Tortfeasors. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2004.
101. Rogers W. V. H. Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective. [European Center on Tort and Insurance Law](#). Vienna/New York: Springer, 2001.
102. Rogers H. W. V. Tort Law and Human Rights: a new experience // Koziol H., Steininger B. C. European Tort Law: Tort and Insurance Yearbook. WienNewYork: Springer, 2002.
103. Rogers H. W. V. Winfield & Jolowicz on Tort 16th ed. London: Sweet & Maxwell, 2002.

104. Rogers H. W. V. *Gatley, Libel and Slander* 10th ed. London: Sweet & Maxwell, 2003.
105. Rudzinskas A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje // *Jurisprudencija*. 2001, T. 21 (13), p. 69–79.
106. Rudzinskas A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame civiliniame kodekse // *Jurisprudencija*. 2002, T. 28 (20), p. 119–123.
107. Rudzinskas A. Neturtinės žalos, atsiradusio dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai // *Jurisprudencija*. 2003, T. 37 (29), p. 73–78.
108. Shelton D. *Remedies in international human rights law*. Oxford university press, 2005.
109. Schobel T. *Der Ersatz frustrierter Aufwendungen. Vermögens- und Nichtvermögensschaden im österreichischen und deutschen Recht*. European Center on Tort and Insurance Law, Vienna / New York: Springer, 2002.
110. Spier J. *The Limits of Liability: Keeping the Floodgates Shut*. European Group on Tort Law. The Hague / London / New York: Kluwer Law International, 1996.
111. Slizyk A. *Beck'sche Schmerzengeldtabelle*. 4th ed. C.H.Beck, Munich 2001.
112. Spier J. *The Limits of Expanding Liability: Eight Fundamental Cases in a Comparative Perspective*. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 1998.
113. Spier J. *Unification of Tort Law: Causation*. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2000.
114. Spier J. *Unification of Tort Law: Liability for Damage Caused by Others*. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2003.
115. Stoll H. *Faftungsfolgen im burgerlichen Rect, Eine Darstellung auf rechtsvergleichender Grunlage*. C. F. Muller Juristischer Verla Heidelberg, 1993.
116. Шершеневич Г. Ф. *Учебник русского гражданского права*. Москва: Спарк, 1995.
117. Tettenborn A. *The Law of Damages*. Butterworths common Law Series, 2003.
118. Treitel G. H. *Remedies for breach of contract: a comparative account*. Oxford: Clarendon, 1988.
119. Tercier P. *Le nouveau droit de la personnalité*. Zurich: Schulthess Polygraphischer Verlag, 1984.

120. Tunc A. Torts // International Encyclopedia of comparative law. V. XI. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tubingen Martinus Nijhoff Publishers, 1986.
121. Wagner G. Das neue Schadensersatzrecht: die Rechtslage nach dem Zweiten Schadensrechtsänderungsgesetz. – 1 Auflage. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000.
122. Weir T. Tort law. New York: Oxford University Press, 2002.
123. Werro F. [The Swiss tort reform: a possible model for Europe? : selected remarks, including a short assessment of the principles of European tort law // European tort law](#). Stämpfli, 2007, p. 81–102.
124. Werro F., Palmer V. V. The boundaries of strict liability in European tort law. Bern/Brussels/ Durham: Carolina academic press, 2003.
125. Weinrib E. J. The international library of essays in law and legal theory: Tort law. Cromwell Press, 2002.
126. Widmer P. Unification of Tort Law: Fault. European Group on Tort Law. Kluwer Law International, 2005.
127. Wright J. Tort Law and Human Rights: The Impact of the ECHR on English Law. Hart Publishing. Oxford: 2001.
128. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas – 2-asis leid. Vilnius: leidykla „Žodynas“, 2001.
129. Vaišvila A. Teisės teorija. – 2-asis leid. Vilnius: Justitia, 2004.
130. Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214(10) straipsnio komentaras. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.
131. Vranken M. Fundamentals of European Civil Law and Impact of the European Community. The Federation Press, 1997.
132. Zimmermann R. The law of Obligations (Roman Foundations of the Civilian Tradition). Wetton: Juta & Co. Ltd, 1990.
133. Zimmermann R. Grunstrukturen des Europäischen Deliktsrechts. Nomos Verlagsgesellschaft Baden-Baden, 2003.
134. Zweigwrt K., Kotz H. Introduction to comparative law, V. II. Oxford: Clarendon Press, 1987.

Teismų praktika

Lietuos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-06-30 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismo įstatymo 62 str. 1 d. 2 p., 69 str. 4 d. (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 str. 3 d. (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 str. 2 d. (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-08-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys, skelbiamos internete adresu <http://www.lat.litlex.lt/>, pvz.:

1. LAT senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Dėl CK 7, 7¹ straipsnių ir Visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas // „Teismų praktika“. 1998, Nr. 9.

2. LAT CBS 1999 m. balandžio 26 d. nutartis byloje A. Z. v. Visagino miesto valstybė mokesčių inspekcija, bylos Nr. 3K-3-92/1999.

3. LAT CBS 2000 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje V. Ž. v. UAB „Lietuvos rytas“, bylos Nr. 3K-7-130/2000.

4. LAT CBS 2000 m. spalio 2 d. nutartis byloje J. P. v. UAB „Respublikos leidiniai“, bylos Nr. 3K-3-671/2000 .

5. LAT CBS 2001 m. sausio 29 d. nutartis byloje P. N. v. Teisingumo ministerija, bylos Nr. 3K-3-34/2001.
6. LAT CBS 2001 m. sausio 31 d. nutartis byloje M. V. v. UAB „Vilniaus televizija“, bylos Nr. 3K-3-121/2001.
7. LAT CBS 2001 m. kovo 27 d. nutartis byloje J. R. v. LR teisingumo ministerija ir LR generalinė prokuratūra, bylos Nr. 3K-3-155/2001.
8. LAT CBS 2001 m. gegužės 9 d. nutartis byloje UAB „Klevo lapas“ v. UAB „Respublikos leidiniai“, bylos Nr. 3K-3-556/2001.
9. LAT CBS 2001 m. spalio 11 d. nutartis byloje V. T. v. Aplinkos ministerijos Klaipėdos regiono departamento Pakrančių apsaugos tarnyba, bylos Nr. 3K-7-688/2001.
10. LAT CBS 2001 m. spalio 22 d. nutartis byloje S. V. v. Teisingumo ministerija, bylos Nr. 3K-3-970/2001.
11. LAT CBS 2001 m. lapkričio 7 d. nutartis byloje UAB „Klevo lapas“ v. UAB „Respublikos leidiniai“, bylos Nr. 3K-3-1092/2001.
12. LAT CBS 2002 m. kovo 20 d. nutartis byloje D. G. IĮ ir D. G. v. UAB „Lietuvos rytas“ ir UAB „Gorila“, bylos Nr. 3K-3-455/2002.
13. LAT CBS 2002 m. birželio 24 d. nutartis byloje A. B. v. D. M, bylos Nr. 3K-3-920/2002.
14. LAT CBS 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis byloje V. Z. v. UAB „Klaipėdos laikraščio redakcija“ Nr. 3K-3-1044/2002.
15. LAT CBS 2003 m. sausio 27 d. nutartis byloje P. M. v. Lietuvos Respublika, bylos Nr. 3K-3-150/2003.
16. LAT CBS 2003 m. vasario 24 d. nutartis byloje T. G. v. R. Š. ir UAB „Brolių Tomkų leidyba“, bylos Nr. 3K-3-294/2003.
17. LAT CBS 2003 m. kovo 26 d. nutartis byloje N. Ž. v. specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“, bylos Nr. 3K-3-371/2003.
18. LAT CBS 2003 m. rugsėjo 10 d. nutartis byloje UAB „Merand“ v. UAB „Opra“, bylos Nr. 3K-3-781/2003.
19. LAT CBS 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis byloje N. Ch. v. UAB „Club 8 Company“, bylos Nr. 3K-3-1049/2003.

20. LAT CSB 2003 m. gruodžio 18 d. nutartis byloje J. B. v Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Šiaulių skyrius, bylos Nr. 3K-7-1115/2003.
21. LAT CBS 2004 m. vasario 18 d. nutartis byloje O. R., M. R., V. R., J. K, N. K. v. VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos, VšĮ Vilniaus infekcinė universitetinė ligoninė, bylos Nr. 3K-3-16/2004.
22. LAT CBS 2004 vasario 23 d. nutartis byloje J.G. v. UAB „Lietuvos rytas“, bylos Nr. 3K-3-87/2004.
23. LAT CBS 2004 m. kovo 8 d. nutartis byloje UAB „Vegoplastas“ v. R. D. II „Kerputis“, bylos Nr. 3K-3-166/2004.
24. LAT CBS 2004 m. liepos 12 d. nutartis byloje G.T. v. AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-367/2004.
25. LAT CBS 2004 m. rugsėjo 8 d. nutartis byloje UAB „Balionų šalis“ v. UAB „Vilbalas“ ir kt., bylos Nr. 3K-3-408/2004.
26. LAT CBS 2004 m. lapkričio 24 d. nutartis byloje UAB „Naujasis aitvaras“ v. UAB „Ekstra“, V. S., bylos Nr. 3K-3-630/2004.
27. LAT CBS 2004 m. gruodžio 1 d. nutartis byloje UAB „Boslita ir Ko“ v. UAB „Itaina“, bylos Nr. 3k-3-654/2004.
28. LAT CBS 2005 m. sausio 24 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rasa“ v. S. R. Degutienės II „Rasa“, bylos Nr. 3K-3-66/2005.
29. LAT CBS 2005 m. vasario 21 d. nutartis byloje T. K. v. Vilniaus miesto savivaldybė, AB Vilniaus gelžbetoninių konstrukcijų gamykla, bylos Nr. 3K-3-103/2005.
30. LAT CBS 2005 m. vasario 31 d. nutartis byloje UAB „If draudimas“ v. V. J., bylos Nr. 3K-3-116/2005.
31. LAT CBS 2005 m. kovo 9 d. nutartis byloje D. P. v. AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-174/2005.
32. LAT CBS 2005 m. balandžio 18 d. nutartis byloje L. Z., M. Z., G. Z., V. Z. v. VšĮ Marijampolės ligoninė, bylos Nr. 3K-7-255/2005.
33. LAT CBS 2005 m. balandžio 25 d. nutartis byloje UAB „Ekspedita“ v. UAB „Chemtransa“, bylos Nr. 3k-3-223/2005.
34. LAT CBS 2005 m. balandžio 25 d. nutartis byloje A. D. ir A. D. v. VšĮ Kauno 2-osios klinikinės ligoninė, bylos Nr. 3K-3-222/2005.

35. LAT CBS 2005 m. balandžio 27 d. nutartis byloje A. S. v. savaitraštis „Laisvas laikraštis“ ir kt., Nr. 3K-3-280/2005.
36. LAT CBS 2005 m. spalio 12 d. nutartis byloje G. N. IĮ „Namija“ v. UAB „Namėja“, S. P. ir kt., bylos Nr. 3K-3-472/2005.
37. LAT CBS 2005 m. spalio 26 d. nutartis byloje E. M. v. AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-509/2005.
38. LAT CBS 2005 m. spalio 17 d. nutartis byloje S. S. v. AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-482/2005.
39. LAT CBS 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis byloje K. R. v. Lietuvos Respublika, bylos Nr. 3K-3-604/2005
40. LAT BBS 2005 m. rugsėjo 27 d. nutartis byloje Nr. 2K-447/2005.
41. LAT BBS 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis byloje Nr. 2K-628/2005.
42. LAT CBS 2006 m. sausio 4 d. nutartis byloje A. K. v. AB „Vievio paukštynas“, bylos Nr. 3K-3-10/2006.
43. LAT CBS 2006 m. sausio 4 d. nutartis byloje V. R. v. F. A. K., bylos Nr. 3K-3-9/2006.
44. LAT CBS 2006 vasario 22 d. nutartis byloje S., M. V. ir V. J. v. A. J., S. K., J. K., S. D., E. V., V. K., B. J., P. P., E. K., V. J., P. J., E. V., J. K., A. M., V. S., R. R., K. J., V. A. M., S. N., V. B., J. J., J. S., J. G., J. J., V. Ž., K. B., V. J., bylos Nr. 3K-3-142/2006.
45. LAT CBS 2006 m. kovo 6 d. nutartis byloje UAB „Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“, bylos Nr. 3K-3-169/2006.
46. LAT CBS 2006 m. balandžio 11 d. nutartis byloje O. V. v. UAB DK „PZU Lietuva“, bylos Nr. 3K-7-115/2006.
47. LAT CBS 2006 m. gegužės 17 d. nutartis byloje K. R. v. Lietuvos Respublika; bylos Nr. 3K-3-337/2006.
48. LAT CBS 2006 m. birželio 12 d. nutartis byloje P. D. v. R. V., A. V. ir kiti; bylos Nr. 3K-3-394/2006.
49. LAT CBS 2006 m. rugsėjo 6 d. nutartis byloje A. Ž. v. UAB „Ranga IV“, AB „Lietuvos draudimas“, bylos Nr. 3K-3-450/2006.
50. LAT CBS 2006 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje A.L., D. J, J. J. v. UAB DB „Ergo Lietuva“, bylos Nr. 3K-3-484/2006, ir kt.

51. LAT CBS 2006 m. spalio 11. d. nutartis byloje A. Š. v. L. J., E., bylos Nr. 3K-3-507/2006
52. LAT CBS 2006 m. spalio 30 d. nutartis byloje Z. J. v. J. B. UAB „Rejona“, bylos Nr. 3K-3-540/2006.
53. LAT CBS 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis byloje N. K. v UAB „TV progrupė“, UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“; bylos Nr. 3K-3-569/2006.
54. LAT CBS 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis byloje V. V. v. UAB „Žemaitijos deguonis“ ir kt., bylos Nr. 3K-3-575/2006.
55. LAT BBS 2006 m. lapkričio 17 d. nutartis byloje Nr. 1-193-482/2006.
56. LAT BBS 2006 m. gruodžio 12 d. nutartis byloje Nr. 2K-669/2006.
57. LAT CBS 2007 m. sausio 2 d. nutartis byloje R. L. ir R. L. v. A. J. UAB „Baltic Polis“, bylos Nr. 3K-3-131.
58. LAT CBS 2007 m. sausio 30 d. nutartis byloje E. Š. v. Lietuvos advokatūra, bylos Nr. 3K-3-26/2007.
59. LAT CBS 2007 m. vasario 6 d. nutartis byloje A. N. v. Lietuvos valstybe, bylos Nr. 3K-7-7/2007.
60. LAT CBS 2007 m. balandžio 18 d. nutartis byloje A. L. v. Lietuvos ir Kanados UAB „Pajūrio mediena“, bylos Nr. 3K-3-157/2007.
61. LAT CBS 2007 m. balandžio 27 d. nutartis byloje V. S. v. Lietuvos kariuomene, bylos Nr. 3K-3-204/2007.
62. LAT CBS 2007 m. gegužės 2 d. nutartis byloje S. B. v. R. B., bylos Nr. 3K-3-177/2007.
63. LAT CBS 2007 m. gegužės 8 d. nutartis byloje R. M. v. Lietuvos valstybe, bylos Nr. 3K-3-196/2007.
64. LAT CBS 2007 m. gegužės 28 d. nutartis byloje A. Š. v. J. S., bylos Nr. 3K-3-210/2007.
65. LAT CBS 2007 m. birželio 26 d. nutartis byloje J. K. v. Lietuvos valstybė, bylos Nr. 3K-3-263/2007.
66. LAT CBS 2007 m. rugsėjo 26 d. nutartis byloje E. P. ir V. M. v. AB „Karigė“, bylos Nr. 3K-3-351/2007.
67. LAT BBS 2007 m. sausio 16 d. nutartis byloje Nr. 2K-9/07.

68. LAT BBS 2007 m. vasario 27 d. nutartis byloje Nr. 2K-210/07.
69. LAT BBS 2007 m. vasario 20 d. nutartis byloje Nr. 2K-201/07.
70. LAT BBS 2007 m. kovo 6 d. nutartis byloje Nr. 2K-174/07.
71. LAT BBS 2007m. kovo 27 d. nutartis byloje Nr. 2K-163/07.
72. LAT CBS 2007 m. spalio 9 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-376/2007.

**Internete skelbiami Lietuvos teismų sprendimai adresu www.teismupraktika.lt,
pvz.:**

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys:

1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. vasario 9 d. nutartis administracinėje byloje A. K. V. v. Kauno miesto savivaldybė, Nr. A-7-188-05.
2. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵-1672/2005, pareiškėjų L. L., J. M., M. J. Z., J. D. ir M. V. v. Alytaus apskrities viršininko administracija.

Apeliacinio teismo nutartys:

1. Apt 2004 m. gegužės 11 d. nutartis byloje Nr. 2A-192/2004.
2. Apt 2005 m. sausio 4 d. nutartis byloje, Nr. 2A-51/2005.
3. Apt 2006 m. balandžio 10 d. nutartis byloje Nr. 2A-146/2006.
4. Apt 2005 m. gegužės 17 d. nutartis byloje Nr. 2A-117/2005.
5. Apt 2005 m. gegužės 17 d. nutartis byloje Nr. 2A- 138 /2005.
6. Apt 2007 m. gegužės 31 d. nutartis byloje Nr.2A-339/2007.
7. Apt 2005 m. birželio 30 d. nuosprendis b. b. Nr. 1A-378/2005.
8. Apt 2005 m. birželio 30 d. nuosprendis b. b. Nr. 1A-378/2005.
9. Apt 2006 m. birželio 13 d nuosprendis b. b. Nr. 2K-303/2006.
10. Apt 2006 m. liepos 18 d. nutartis byloje Nr. 2A-296/2006.
11. Apt 2006 m. spalio 9 d. nutartis byloje Nr. 2A-374/2006.
12. Apt 2006 m. lapkričio 7 d. nutartis byloje Nr. 2A-323.
13. Apt 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis byloje Nr. 2A-481/2006.

14. Apt 2007 m. vasario 26 d. nutartis byloje Nr. 2A-181/2007.
15. Ap 2007 m. kovo 27 d. nutartis c. b. Nr. 2A-217/2007.
16. Apt 2007 m. balandžio 16 d. nutartis byloje Nr. 2A-260/2007.
17. Apt 2007 m. birželio 5 d. nutartis byloje Nr. 2A– 13/2007.
18. Apt 2007 m. birželio 20 d. nutartis byloje Nr. 2A-218/2007.
19. Apt 2007 m. liepos 5 d. nutartis byloje Nr. 2A-370/2007.
20. Apt 2007 m. liepos 31 d., Nr. 2A-352/2007.
21. Apt 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis byloje Nr. 2A-400/2007.
22. Apt 2007 m. rugsėjo 25 d. nutartis Nr. 2A-405/2007.

Kitų šalių teismų praktika:

Austrijos teismų praktika:

- OGH 13 01 2004, 5 Ob 242/03 [2004] ZVR no. 28.
OGH 23 09 2004, 2 Ob 178/04x [2004] ZVR, No. 105.
OGH 18 04 2002, 2Ob 237/01v [2002] ZVR, No 66.
OGH 18 07 2002, 10 Ob 209/02m [2002] ZVR, No. 94.
OGH 8 08 2002, 2 Ob 145/02s [2002] ZVR, No. 66.
OGH 29 08 2002, 8 Ob 127/02p [2002] ZVR, No. 96.
OGH; 22 02 2001; 2 Ob 79/00g [2001] ZVR, no. 52.
OGH; 16 05 2001; 2Ob 84/01v, [2001], ZVR , 73.

Didžiosios Britanijos teismų praktika:

- Wise v. Kaye* [1962] 1 QB 638, CA.
Campbell v. MGN Ltd [2004] UKHL 22, [2004] 2 AC 457.
Farley v. Skinner 2003, p. 66 [2002] 2 AC 732.
Douglas and Others v. Hello! [2001] QB 967, AC.
Osman v Ferguson [1993] 4 All ER 344, CA.
Alcock v. Chief Constable of South Yorkshire [1992] 1 AC 310.

Watts v. Morrow [1991] 1 WLR 142, CA.
McLoughlin v. O'Brian [1983] AC 410.
Jefford v. Gee [1970] 2 QB 130.
West v. Shephard [1964] AC 326.
Manley v. Rugby Port-land Cement Co. Ltd. [1952] AC 286.
Donoghue v. Stevenson [1932] AC 562.
Hambrook v. Stokes Bros [1925] 1 QB 141.
Addis v. Gramophone Co [1909] AC, 488.
Hobbs v. L.S.W.Ry [1875] LR 10 QB 111.

Ispanijos teismų praktika:

STS 9 12 2003 La Ley 2004, 160 [2004] InDret 2.
STS 8 04 2002 [2002] RJA 2534.
STS 31 10 2002 [2002] RJA 9736.
STS 10 06 2002 [2002] RJA 4982.

Italijos teismų praktika:

Const. 11 07 2003 [2003] Danno e resp., 939.
Const. 31 05 2003, No. 8827, 8828 [2003] Danno e resp., 81.
Cass. 26 01 2004, No. 1338, 1339, 1340 [2004] Corriere giuridico (CG), 600.
Cass. 25 05 2004, No. 10035, [2004] DR, 1065.
Cass. SS. UU. 11 03 2004, No. 5044, [2004] RCP, 1030.
Cass. 11 07 2003, No. 233 [2003] FI, 2201.
Cass. 1 07 2002, No. 9556 [2002] Foro italiano, 3060.
Cass. 22 07 1996, 293 [1997] Giur.civ., II, 313.
Cass. 27 12 1991, No. 485 [1992] Resp.civ. e prev., 63.
Cass. 14 07 1987 No. 184 [1986] FI, I.

Olandijos teismų praktika:

HR 9 07 2004, [2004] RvdW, 98.

HR 22 02 2002 [2002] Rechtspraak van de Week, 48 = [2002] NJ, 240.

HR 20 02 2002, [2002] NJ, 240.

HR 8 09 2000 [2000] NJ, 734 (ARP).

Prancūzijos teismų praktika:

C.C. Civ. 04 02 1998 [1999] Dalloz, 445.

C.C.Civ. 03 04 1978 [1979] Juris Classeur periodic (J.C.P.), II, 19168.

C.C.Civ. 30 04 1976 [1977] Dalloz, 185.

CC.Civ. 13 02 1923 [1923] Dalloz periodique et critique (D.C.), 1, 52.

CC. Ch. 15 06 1833 [1833] Sirey (S.), 1, 458.

Rusijos teismų sprendimai:

Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О некоторых вопросах, возникших при рассмотрении судами дел о защите чести и достоинства граждан, а также деловой репутации граждан и юридических лиц» от 18 августа 1992 г. № 11.

Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда» от 20 декабря 1994 г. № 10.

Vokietijos teismų praktika:

BVerfG, 1BvR 653/96 vom 15.12.1999.

BGH 18 05 2006. III ZR 183/05.

BGH 28 09 2004, [2004] NJW, 56 [2005] VersR, 83 et seq.

BGH 4 11 2004, III ZR 361/03.

BGH 14 05 2002, [2002] VersR 2002, 903, Az VI ZR 220/01.

BGH 1 03 1998, BGHZ 103, 338.

BGH 12 05 1998, VersR 1998, 1034.
BGH 16 01 1996, NJvV 1996, 1591.
BGH 21 01 1995, DAR 1991, 302 .
BGH 7 02 1995, NJW 1995, 1438.
BGH 16 02 1995, VersR 1996, 712.
BGH 26 04 1995, NJW-RR 1996, 986.
BGH 5 12 1995, NJW 1996, 984.
BGH 10 02 1994, VersR 1995, 796.
BGH 29 11 1994, BGHZ 128,117.
BGH 1 12 1994, VersR 1995, 1316.
BGH 15 12 1994, VersR 1996, 243.
BGH 16 02 1993, NJW 1993,1531.
BGH 14 01 1992, MDR 1992, 349.
BGH 14 01 1992, NJW 1992, 1043.
BGH 20 05 1992, VersR 1992, 975.
BGH 13 10 1992, BGHZ 120, 1.
BGH 9 04 1991, NJW 1991, 2347.
BGH 4 04 1989, NJW 1989, 2317.
BGH 9 05 1989, WM 1989, 1481.
BGH 9 05 1989, WM 1989, 1481.
BGH 12 10 1989, VersR 1990, 852.
BGH 6 10 1988, VersR 1989, 1150.
BGH 25 02 1986, VersR 1987, 1140.
BGH 5 02 1985 BGHZ 93, 351.
BGH 31 01 1984, NJW 1984, 1405.
BGH 22 06 1982, NJW 1982, 2123.
BGH 21 10 1982, NJW 1983, 340.
BGH 22 10 1981, NJW 1982, 168.
BGH 8 05 1979, NJW 1979,1654.
BGH 8 11 1977, VersR 1978, 149.
BGH 16 12 1975, NJW 1976, 1147.

BGH 3 07 1974, MDR 1975, 490.
BGH 17 12 1974, NJW 1975, 1467.
BGH 18 06 1973, BGHZ 61, 101.
BGH 11 05 1971, BGHZ 56,163.
BGH 2 12 1966, VersR 1967, 256.
B6H 16 11 1961, NJW 1962, 243.
BGH 13 03 1959, NJW 1959, 1031.
BGH 14 02 1958, BGHZ 26.
BGH 29 11 1955 BGHZ 128, 117.
OLG Celle, 23 01 2004, [2005] VersR, 91 et seq. Case 14 W 51/03.
OLG Hamm 16 01 2002, [2002] VersR, 1163.
OLG HAMM, 16 01 2002, [2002] VersR, 1163, Az 3 U 156/00.
OLG Munchen I in[2001] NJW-RR, 1247.

OLG Frankfurt 7 01 1999, NJW 1999, 2447.
OLG Niirnberg 31 01 1984, NJW 1998, 2292.
OLG Amberg 29 04 1986, NJW-RR 1986, 1357.
OLG Hechingen 9 01 1981, VersR 1982, 253.
OLG Frankfurt 28 03 1969, NJW 1969, 2286.
OLG Tubingen 29 11 1967, NJW 1968, 1187.
OLG Freiburg 30 06 1953, JZ 1953, 704.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

1. EŽTT 1982 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje Corigliano v. Italy (Nr. 8304/78).
2. EŽTT 1983 m. vasario 24 d. sprendimas byloje Dudgeon v. United Kingdom (Nr. A/59).
3. EŽTT 1995 m. liepos 3 d. sprendimas byloje Tolstoy Miloslavsky v. UK (Nr. 21220/94).
4. EŽTT 1999 m. gruodžio 8 d. sprendimas byloje Freedm and Democracy party (ÖZDEP) v. Turikija (Nr. 23885/94).
5. EŽTT 2000 m. birželio 6 d. sprendimas Comingersoll S. A. v. Portugal (Nr. 35382/97).

6. EŽTT 2003 m. vasario 28 d. sprendimas byloje Lavents v. Latvia (Nr. 58442/00).
7. EŽTT 2003 m. balandžio 3 d. sprendimas byloje Klamecki v. Poland (Nr. 31583/96).
8. EŽTT 2004 m. birželio 24 d. sprendimas byloje Von Hanover v. Germany (Nr. 59320/00).
9. EŽTT 2004 balandžio 27 d. sprendimas byloje M. B. v. Poland (Nr. 34091/96).
10. EŽTT 2004 m. lapkričio 30 d. sprendimas byloje Klyakhin v. Russia (Nr. 46082/99).
11. EŽTT 2005 vasario 15 d. sprendimas byloje Steel and Morris v. The United Kingdom (Nr. 15/05/2005).
12. EŽTT 2006 m. kovo 2 d. sprendimas byloje Nakhmanovich v. Russia (Nr. 55669/00).
13. EŽTT 2006 m. liepos 4 d. sprendimas byloje Zarb v. Malta (Nr. 16631/04).
14. EŽTT 2006 m. kovo 29 d. sprendimas byloje Scordino v. Italy (Nr. 36813/97).

Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktika:

1. EBTT 1993 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje Marshall v. Southampton and South West Hampshire Area Health Authority, Nr. C-271/91.
2. EBTT 1997 m. balandžio 22 d. sprendimas byloje Draehmpaehl v. Urania Immobilienservice, Nr. C-180/95.
3. EBTT 2002 m. kovo 12 d. sprendimas byloje Somone Leitner v. TUI Deutschland GmbH Co. KG, Nr. C-168/00.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių teisių gynimo būdas // Jurisprudencija, 2005, 71 (63).
2. Cirtautienė S. Trečiųjų asmenų teisė į neturtinės žalos atlyginimą sužalojus sveikatą arba atėmus gyvybę // Jurisprudencija, 2007, 2(92).
3. Cirtautienė S. Juridinio asmens teisės į neturtinės žalos atlyginimą vystymosi tendencijos Europos deliktų teisės unifikavimo kontekste // Šiuolaikinės civilinės

teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Justitia, 2007.